VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívnictvo

4/2022

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2022

Časopis aj na webovej stránke www.vhu.sk poskytuje otvorený prístup – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

HURBANIČ, Martin: Turci v Európe. Okolnosti osmanského obsadenia prvých pevností v byzantskej Trácii v rokoch 1352 – 1354. 7

CHORVÁT, Peter: Vybrané vojensko-historické súvislosti tzv. prešovskej vzbury. 30

PÚČIK, Miloslav: Koncepcia operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenského výzvedného spravodajstva – dôsledok „prevalov“ v 50. až 70. rokoch minulého storočia.. 46

Dokumenty a materiály

ORŠULOVÁ, Jana: Portréty mužov v kyryse zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. 90

Vojenské múzejníctvo

DZURO, Dušan: Poľná rovnošata vzor 60. 114

Bibliografia.....125

Anotácie, glosy 157

Kronika.....162

INHALT

Studien

HURBANIČ, Martin: Türken in Europa. Umstände der osmanischen Besetzung der ersten Festungen im byzantinischen Thrakien in den Jahren 1352 – 1354. 7

CHORVÁT, Peter: Ausgewählte militärhistorische Zusammenhänge des sogenannten Prešover Aufstandes.....30

PÚČIK, Miloslav: Konzept der operativen Agenturaufklärung des Tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes – eine Folge von „Offenbarungen“ in den 50er bis 70er Jahren des letzten Jahrhunderts 46

Dokumente und Materialien

ORŠULOVÁ, Jana: Porträts von Männern in Kürass aus den Sammlungen der Slowakischen Nationalmuseum in Martin.....90

Militärische Museumskunde

DZURO, Dušan: Felduniform Muster 60.....114

Bibliographie 125

Annotation, Glossen 157

Chronik 162

CONTENTS

Studies

HURBANIČ, Martin: On the Ottoman occupation of the first Byzantine Fortresses in Thrace in 1352-1354. 7

CHORVÁT, Peter: Selected Military-Historical Contexts of the So-called Prešov Revolt. 30

PÚČIK, Miloslav: The Concept of Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence—a Consequence of the "Detections" in the 1950s - 1970s. 46

Documents and Materials

ORŠULOVÁ, Jana: Portraits of Men Wearing Cuirass from the Collections of Slovak National Museum in Martin.....90

Vojenské múzejníctvo

DZURO, Dušan: Field Uniform 60. 114

Bibliography 125

Annotations, Glossary 157

Chronicle 162

ŠTÚDIE

TURCI V EURÓPE
Okolnosti osmanského obsadenia prvých pevností v byzantskej Trácii v rokoch 1352 – 1354

MARTIN **HURBANIČ**

HURBANIČ, M.: Turks in Europe. On the Ottoman occupation of the first Byzantine fortresses in Thrace in 1352-1354. Vojenská história, 4, 26, 2022, pp 7-29, Bratislava.
Only very few medieval chroniclers from Central Europe reflected the beginnings of the Ottoman expansion in their works. The arrival of the Turks in Europe and the occupation of the first fortresses on the Thracian peninsula of Gallipoli in the Dardanelles are explained by these authors in a monocausal way - by the internal dispute of hostile candidates for the Byzantine throne and the desire for power of one of them. In his contribution, the author focuses on indicating the deeper connections and causes of the Ottoman arrival in Europe, which can be reconstructed in relatively detail based on the reports of contemporary Byzantine authors.
Key words: Military history, arrival of the Turks in Europe, beginning of Ottoman expansion in Europe in 1352-1354, fortresses in the Byzantine Thrace.

.

Na konci 14. storočia sa z pôvodne neveľkého územia v severozápadnej časti Malej Ázie založeného Osmanom stala dominantná veľmoc v juhovýchodnej Európe. Dejiny Osmanskej ríše reflektujú slovenskí historici v prevažnej miere až od moháčskej katastrofy a následného obsadenia časti kráľovstva Turkami po roku 1541.[1] Z hľadiska vojenských a sociálnych dejín venujú pozornosť najmä jednotlivým aspektom osmanskej expanzie v Uhorsku.[2] Južná a juhovýchodná časť nášho územia sa na 150 rokov stala habsbursko-osmanským pohraničným

[1] *Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0333. Pozri spomedzi iných KOPČAN, Vojtech. Die ersten osmanischen Feldzüge Sultan Süleyman I. nach Mitteleuropa. In *Slovensko a Habsburská monarchia v 16.-17. stor*. Bratislava : Katedra slov. dejín a archívnictva FFUK, 1995, s. 16-24; DANGL, Vojtech. Začiatky tureckej expanzie a bitka pri Moháči r. 1526. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť,* 1997, č. 1, s. 31-33; SEGEŠ, Vladimír. Bitka pri Rozhanovciach v r. 1312, pri Lučenci v r. 1451, pri Moháči v r. 1526. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1997, č. 1, s. 22-30; pozri takisto príspevky z kolektívneho zborníka GRÓFOVÁ, Mária – MALOVCOVÁ, Božena – SŮRA, Pavel. (eds.). *Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie).* Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov s podporou Medzinárodného vyšehradského fondu 2016. Z najnovších príspevkov ŠIMKO, Juraj. Bitka pri Moháči - taktika stará a taktika nová. In *Historia mea vita : zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vladimíra Segeša*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 25-30.

[2] Pozri sumárne HORVÁTH, Pavol – KOPČAN, Vojtech. *Turci na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 59 f. K jednotlivým aspektom pozri spomedzi iných: BLAŠKOVIČ, Jozef. Nové Zámky pod osmanskou nadvládou (1663–1685). In *Archív Orientální*, roč. 54, 1986, s. 105-130; KOPČAN, Vojtech. Die Anfänge der osmanischen Macht in der Slowakei. In *Asian and African Studies* 26, 1990, roč. 26, s. 113-128; KOPČAN, Vojtech. Pramene a ikonografia k tureckým vojnám na Slovensku v nemeckých archívoch. In *Slovenská archivistika*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 176-183; KOPČAN, Vojtech. Osmanská výprava na Slovensko v rokoch 1663-1664. In *Historický časopis*, 1992, roč. 40, č. 3, s. 297-314; KOPČAN, Vojtech Nove Zamky - Ottoman Province in Central Europe. In *Studia historica Slovaca*, 1995, č. 19, s. 53-72; MARKUSKOVÁ, Helena. Historiografická analýza časti knihy Abbregé de l'histoire des Turcs venujúcej sa dobytiu pevnosti Nové Zámky roku 1663 Turkami. In *Acta historica Neosoliensia*, 2006, roč. 9, s. 387-394.

územím so všetkými ťaživými dôsledkami pre tamojšie obyvateľstvo.[3] V prácach slovenských historikov preto prirodzene dominujú regionálne zamerané príspevky k uhorsko-osmanským vzťahom. Z vojenských a sociálnych dejín sa autori zaoberali konkrétnymi hradmi, mestami a pevnosťami[4] a takisto skúmali dopady osmanskej mocenskej prítomnosti v regiónoch južného Slovenska.[5] Len v ojedinelých prípadoch sa v našej historiografii vyskytovali príspevky nadregionálneho charakteru, ktoré sa venovali veľmocenskej a diplomatickej politike Osmanov[6] či vzťahom Turkov k jednotlivým balkánskym národom.[7] Samotný vznik a formovanie Osmanskej ríše zostali na okraji pozornosti slovenských historikov.[8] Okrem prehľadového spracovania vo forme vysokoškolských učebníc[9] sa táto problematika premietla už len v populárne ladených príspevkoch určených najmä pre širšiu laickú verejnosť.[10] Z tohto dôvodu sa preto pokúsim čiastočne kompenzovať tento nedostatok, pričom sa – vzhľadom na rozsah štúdie – zameriam na počiatok osmanskej expanzie v Európe v rokoch 1352 – 1354, počas ktorého sa Turci zmocnili prvých pevností v oblasti byzantskej Trácie.

[3] KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1986; KOPČAN, Vojtech. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin : Osveta, 1983; BAĎURÍK, Jozef. Slovensko a jeho miesto pri obrane Európy pred Osmanmi. (300 rokov od ukončenia osmanskej prítomnosti v Uhorsku.). In *Studia academica slovaca*, 1999, roč. 28, s. 11-20; CSÁNYI, Peter. Centrum osmanskej moci na Slovensku. In *Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2004, s. 197-203; DANGL, Vojtech. Systém protitureckej obrany na území Slovenska v druhej polovici 16. storočia. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 4, s. 26-42; CELNAR, Michal. Hranice a pohraničie v kontexte osmansko-uhorských vojen 16. a 17. storočia. In *Hranice v priestore a čase*. Stretnutie mladých historikov 10. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2021, s. 25-33.

[4] MRVA, Ivan. Nitra v tieni polmesiaca. In MARSINA, Richard (ed.) *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : Matica slovenská 2002, s. 256-266; MALINIAK. Pavol. K pôsobeniu Jána Kružiča na hrade Čabraď (nástup do funkcie, uzákonenie pôvodu a prvé kontakty s osmanskou stranou). In *Acta historica Neosoliensia*, 2013, roč. 16, č. 1-2, s. 205-223.

[5] BOTOŠ, Alexander. História a dedičstvo osmanských Turkov v Novohrade, Gemeri a Malohonte. In *Gemer-Malohont*, 2005, 1, s. 40-53; MARKUSKOVÁ, Helena. Život na uhorsko-osmanskom pohraničí v rokoch 1596 - 1687 na príklade Gemerskej stolice. In *Acta historica Neosoliensia*, 2013, roč. 16, č. 1-2, s. 224-274; MARKUSKOVÁ, Helena. Gemerská stolica pod osmanským panstvom v 17. storočí - rozsah osmanského zdanenia. In *Historia nova*, 2012, roč. 5, s. 95-112; NEMEŠ, Jaroslav. Pohnuté osudy troch obcí v časoch tureckej nadvlády. Sonda do dejín katastra Palárikova. In *Acta historica Neosoliensia,* 15, 2012, č. 1-2, s. 223- 254.

[6] SKOVAJSA, Miloslav. Dva návrhy mieru z ústia rieky Žitava (r. 1606). In *Historické štúdie*. Acta historica Posoniensia XVI. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2011, s. 180-186; SKOVAJSA, Miloslav. *Habsbursko-osmanské mierové zmluvy, 1498 – 1606* [Dizertačná práca]. Bratislava : FiF UK, 2012; SKOVAJSA, Miloslav. Diplomatické vzťahy Ferdinanda Habsburského so sultánom Sulejmanom (1551 - 1564) a mierová zmluva z roku 1562. In *Historické štúdie*. (Acta historica Posoniensia 2). Bratislava : Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 2013, s. 79- 96; v širších diplomatických súvislostiach tiež RYBÁR, Lukáš. Počiatky diplomatických kontaktov safíjovskej Perzie s Habsburgovcami a Uhorskom na začiatku 16. storočia. In *Kultúrne dejiny*, 2021, zv. 12, č. 1, s. 43-60.

[7] MELICHÁREK, Maroš. Druhé srbské povstanie proti osmanskej nadvláde (1815 - 1816) a vytváranie autonómneho srbského štátu počas prvej vlády Miloša Obrenovića. In *Dejiny* - internetový časopis, 6, 2011, č. 2, s. 26-38.

[8] HORVÁTH, P. – KOPČAN, V. *Turci na Slovensku*, c. d., s. 17-29.

[9] MÚCSKA, Vincent a kol. *Dejiny európskeho stredoveku 3. neskorý stredovek (od pol. 13. storočia do konca 15. storočia)*. Bratislava : Hlbiny, 2022 (v tlači).

[10] DANIŠ, Miroslav. V tieni tureckého polmesiaca. Synovia chána Osmana. In *Historická revue*, 1998, roč. 9, č. 2, s. 3-5; URBLIK, Marián. Turci v boji. Vojaci pohŕdajúci smrťou. In *Historická revue*, 1994, roč. 5, č. 9, s. 16-18; HURBANIČ, Martin. Na pozvanie cisára: Byzantská ríša a turecké bejliky v polovici 14. storočia. In *Historická revue*, 2013, roč. 24, č. 2, s. 15-18; KUBÁLEK, Martin. Turci na Slovensku. 150 rokov v znamení polmesiaca. In *Historická revue*, 2004, roč. 15, č. 9, s. 16-18.

Na pozvanie cisára

Z optiky stredoeurópskeho pohľadu je nesporne zaujímavé, že prienik Turkov do Európy si všimli aj niektorí doboví autori pôsobiaci v tejto oblasti. Túto udalosť spomína Konštantín Mihajlovič, pôvodom Srb a niekdajší príslušník osmanského vojska, ktorý spísal svoje pamäti (známe v súčasnosti pod názvom *Kronika turecká*) pravdepodobne medzi rokmi 1490 – 1501, buď v Čechách, alebo Poľsku.[11] Prienik Turkov neskôr reflektuje aj poľský kronikár Maciej Stryjkowski, ktorý získaval informácie počas svojho pobytu v Konštantínopole v rokoch 1574 – 1575.[12]

Nesporne najzaujímavejším je však svedectvo uhorského kronikára Jána z Turca, ktorého správu nechám preto odcitovať v plnom znení a použijem ju ako východisko ďalších úvah: „*Počas šťastného panovania kráľa Ľudovíta vznikol medzi Grékmi preveľký spor; zmietali sa v ťažkých vnútorných rozbrojoch. Gréci mali totiž dvoch vládcov. Hoci nepochádzali od tých istých rodičov, jednako sa obaja narodili v cisárskej rodine, a preto si prisvojovali právo na panovanie. Podľa vlastného presvedčenia mali Gréci v obľube a nasledovali buď jedného alebo druhého a v jeho mene bojovali v občianskej vojne. Keď jeden z nich zistil, že jeho strana je na ústupe, vo svojej pomstychtivosti povolal na pomoc z Ázie do Grécka tureckého sultána Murada I. ..... a sľuboval mu odmenu. Sultána nebolo ťažké o tom presvedčiť, lebo už predtým po tom túžil a usiloval sa o to zo všetkých síl. Grék uchádzajúci sa o trón ho i jeho vojenské oddiely podľa dohody prepravil na lodiach po mori cez Hellespont* [Dardanely]*, aby ich po ukončení vojny poslal vzápätí na lodiach späť. Na základe takejto dohody sa dostali Turci z Ázie do Európy. Toto zvrátené podujatie gréckych kráľov založilo na európskej pôde neuhasiteľný požiar; ten sa šíri aj v súčasnosti a na našich poliach dal možnosť vyrásť v značnej miere plodom našej biedy. Lebo Murad nemal v úmysle dodržať sľub, lež chcel mať z toho osoh. Deň čo deň si našiel zámienku preťahovať vojnu, aby sa Gréci vzájomným zabíjaním oslabili a tak ich mohol napadnúť, ľahšie premôcť a potlačiť. A ani sa nesklamal vo svojej nádeji. Lebo len čo sa Gréci v neprestajnej vojne vysilili a domáce možnosti boli vyčerpané, našiel si Murad ihneď zámienku obrátiť zbrane proti nim. Veľmi pohotovo obsadil mestečko Gallipoli ležiace pri morskej úžine Helespont, dal sa obliehať aj ostatné grécke mestá, začal pustošiť územie a všetko rad-radom prepádať, až kým si nepodmanil veľkú časť Trácie.*“[13]

Zostáva príznačne, že Ján z Turca – podobne ako najvýznamnejší poľský kronikár 15. storočia Ján Dlugosz – si všíma osmanskú hrozbu až v súvislosti s neslávnym protiosmanským ťažením kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1396, ktoré sa skončilo tragickou porážkou pri bulharskom Nikopoli.[14]

Oným Grékom, ktorý mal otvoriť cestu Turkom do Európy, bol pôvodne vzbúrený byzantský aristokrat – Ján Kantakuzenos. V čase, keď sa udalosť odohrala, však už vládol ako korunovaný cisár, ktorý ako jediný narušil dynastickú hegemóniu rodu Palaiologovcov

---

[11] KONSTANTIN MIHAILOVIĆ. *Memoirs of a Janissary, ed. Svat Soucek, trans. Benjamin Stolz.* Michigan : The University of Michigan Ann Harbor, 1975, s. 38; KONSTANTIN MIHAILOVIĆ. *Јаничарове успомене или Турска хроника. Превод и предговор Ђорђе Живановић*, Београд : САНУ, 1959, XIV, s. 93-94.

[12] MACIEJ STRYJKOWSKI. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego…,* ed. Julia Radziszewska. Warszawa : PIW, 1978, s. 465- 466.

[13] JOHANNES De THUROCZ. *Chronica Hungarorum I., ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova VII).* Budapest : Akadémiai Kiadó 1985, 203, p. 213. Citovaný preklad: JOHANNES De THUROCZ. *Chronica Hungarorum : Kronika Jána z Turca*. Prel. Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2014, c. 203, s. 145-146.

[14] *Joannis Dlugossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII*. Tomus III, Libri IX, X. ed. A. Przezdziecki. Cracoviae, 1876, 10, s. 512-514.

na byzantskom tróne v záverečnom období Byzancie.[15] Za druhého aktéra tejto spolupráce Ján z Turca (ale aj obaja zvyšní zmienení autori) mylne považoval neskoršieho sultána Murada I. (1362 – 1389), zakladateľa osmanského panstva v juhovýchodnej Európe.[16]

Ján z Turca, Maciej Stryjkowski i Konštantín Mihajlovič zdôvodnili prítomnosť Turkov v Európe monokauzálne – túžbou po moci vzbúreného Gréka, ktorý neváhal požiadať o pomoc nepriateľov kresťanstva. Uhorský kronikár však v tej istej časti, paradoxne, konštatuje, že turecký spojenci gréckeho rebela (teda cisára Jána VI. Kantakuzena) sa po skončení bojov vrátili do Ázie.

Citovaný úryvok Jána z Turca predkladá jednoduché vysvetlenie osmanského útlaku, ktorého hlavný pôvod mal spočívať v „*zvrátenom podujatí gréckych kráľov*". Do akej miery táto neskorá správa korešponduje s optikou súdobých prameňov sa pokúsim objasniť v nasledujúcej časti.

Byzancia a Turci

Počiatky byzantsko-tureckej konfrontácie, ale aj koexistencie siahajú ešte do druhej polovice 11. storočia, keď do Malej Ázie začali prenikať prvé skupiny kočovných Turkov (Turkomanov). Tieto skupiny často len formálne rešpektovali autoritu sultána Álp Arslana (1063 – 1072) a jeho predchodcu Togrula (1037 – 1063), ktorému sa podarilo ovládnuť územia dnešného Iraku a Iránu a vytvoriť veľkú ríšu seldžuckých Turkov.[17] Snaha byzantského cisára Romana I. Diogena (1068 – 1071) stabilizovať hranicu v Anatólii sa skončila porážkou pri Manzikerte roku 1071. Tento neúspech sa stal prológom k postupnej turkizácii a islamizácii centrálnych častí Malej Ázie.[18] Od tohto času sa Turci stali neoddeliteľnou súčasťou byzantskej politiky. Roku 1077 sa prehlásil správca severozápadnej časti Seldžuckej ríše Sulejman za samostatného sultána a na obsadených územiach časti Malej Ázie vytvoril nezávislý Rúmsky sultanát, ktorého centrom bolo najskôr mesto Nikaia (dnešný turecký Iznik) a neskôr Ikonion (dnešná turecká Konya). Okrem neho na okrajoch Rúmského sultanátu vznikli menšie panstvá, na čele ktorých stáli nezávislí bejovia.[19]

Na začiatku 12. storočia sa byzantským cisárom aj s prispením vojsk prvých križiackych výprav podarilo dostať pod kontrolu niektoré pobrežné časti Malej Ázie i tamojšie významné mestá. V priebehu tohto obdobia sa seldžucki sultáni stali spojencami byzantských a neskôr exilových nikaiských cisárov a až na ojedinelé konfrontácie nimi zostali až do polovice 13. storočia. Pri uzatváraní týchto spojenectiev nebolo dôležité náboženstvo, ale politika so zdôrazňovaním vzájomnej lojality a schopnosti dodržiavať stanovené dohody.[20]

[15] K jeho osobe pozri: NICOL, Donald M. *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996; TODT, Klaus-Peter. *Kaiser Johannes VI*. Kantakuzenos und der Islam. Politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz. (Würzburger Forschungen zur Missions- und Religionswissenschaft 2 / 16). Würzburg : Echter 1991, s. 11-111.

[16] MACIEJ STRYJKOWSKI. *O początkach*, s. 465. Autor dokonca hovorí o Amuratovi (Muradovi) III.

[17] Pozri najnovšie: PEACOCK, Andrew. *The Great Seljuk Empire*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2015; BEIHAMMER, Alexander Daniel. *Byzantium and the Emergence of Muslim-Turkish Anatolia, ca.1040–1130*. (Birmingham Byzantine and Ottoman Studies). London-NewYork : Routledge, 2017, p. 51-132.

[18] VRYONIS, Speros. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century.* Berkeley, Los Angeles, and London : University of California Press : 1971.

[19] BEIHAMMER, *Byzantium and the Turks*, c. d., p. 171-243 a 265-385.

[20] KOROBEINIKOV, Dimitri. *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*. Oxford : Oxford University Press, 2014, p. 112-159.

V priebehu 13. storočia čelili Byzancia a Rúmsky sultanát vážnym politickým krízam. Prvou z nich bolo dobytie a obsadenie Konštantínopola vojskami 4. križiackej výpravy roku 1204, v dôsledku ktorého vzniklo Latinské cisárstvo spolu s ďalšími latinskými štátmi na byzantskej pôde. Byzantský odpor sa koncentroval najmä v severozápadnej časti Malej Ázie s centrom v Nikai. Nasledujúce roky sa tamojší cisári snažili diplomatickou i vojenskou cestou získať Konštantínopol spolu s niekdajšími byzantskými územiami v Európe. Druhou kľúčovou udalosťou bol vpád Mongolov do oblastí dnešného Iraku a Iránu a následný vznik mongolskej ríše Ilchánov roku 1256. Dominantný politický hráč v Malej Ázii – Rúmský sultanát – zoslabol a jeho vládcovia sa stali vazalmi postupujúcich Mongolov. Mongolská expanzia okrem toho vyvolala novú migračnú vlnu rôznych skupín nomádskych Turkov, ktoré postupovali pri hľadaní nových území až k západnému okraju Malej Ázie.[21]

Roku 1261 sa podarilo nikaiskemu cisárovi Michalovi Palaiologovi ovládnuť Konštantínopol, kde sa nechal korunovať za nového byzantského cisára (vládol ako Michal VIII. v rokoch 1261 – 1282). V nasledujúcich rokoch musel diplomaticky, ale aj vojensky čeliť pripravovanej križiackej výprave, ktorej cieľom malo byť obnovenie Latinského cisárstva.[22]

Michal však nezanedbával ani obranu maloázijských držav. Rozhodujúci posun nastal až po nástupe jeho syna Andronika II., za vlády ktorého došlo k zrúteniu byzantskej moci v západnej časti Malej Ázie.[23] Viacerí turecký vojenskí velitelia a dobrodruhovia založili v tomto priestore nové panstvá – bejliky. Ich expanziu umožnila slabosť byzantskej obrany i vojenské úspechy tureckých bojovníkov, v radoch ktorých bojovali i mnohí kresťania či kresťanskí konvertiti na islam.[24]

Od 30. rokov 14. storočia vzrastali námorné útoky Turkov na ostrovy v Egejskom mori a pobrežnú časť Trácie a Macedónie. Tieto ataky smerovali z bejlikov, ktoré sa rozkladali jednak v západnej časti Malej Ázie, a takisto pri južnom pobreží Marmarského mora. Časť Turkov ich uskutočňovala v službách miestnych bejov, časť si počínala úplne samostatne.[25] V tomto smere vyvíjali najväčšiu aktivitu najskôr bojovníci z bejliku Karesi, ktorý sa rozkladal pri západnom okraji Marmarského mora až k Dardanelskej úžine. Práve proti nim sa roku 1332 sformovala prvá protiturecká koalícia za účasti Benátok, johanitov z ostrova Rodos a byzantského cisára Andronika III., ktorú posvätil pápež Ján XXII. Spoločnú námornú výpravu proti Turkom podporili aj francúzsky kráľ Filip VI. a cyperský kráľ

[21] KOROBEINIKOV, *Byzantium and the Turks*, c. d., p. 217-297.

[22] GEANAKOPLOS, Deno. *The Emperor Michael Palaeologus and the West*. Cambridge : Harvard University Press, 1959, s. 189-371.

[23] KOROBEINIKOV, *Byzantium and the Turks*, c. d., p. 293-297.

[24] Až v neskoršom osmanskom dejepisectve sa z týchto nomádov a dobrodruhov stali gaziovia, teda moslimskí bojovníci, ktorých úlohou bolo viesť svätú vojnu proti neveriacim. Práve náboženský faktor sa mal stať hybnou silou osmanskej expanzie. Pozri WITTEK, Paul. *The Rise of the Ottoman Empire*. London 1938. Treba však v tejto súvislosti dodať, že súdobé pramene orientálnej proveniencie 13. – pol. 14. storočia týchto Turkov neoznačujú za gaziov. KOROBEINIKOV, *Byzantium and the Turks*, c. d., p. 5; DARLING, Linda. Reformulating the Ghazi Narrative: When was the Ottoman State a Ghazi State. In *Turcica*, 2011, vol. 43, p. 13-53. Zostáva teda otázne, do akej miery (a či vôbec) možno takýto koncept automaticky preniesť do počiatkov osmanského štátu a ďalších tureckých bejlikov, ktoré vznikali na troskách byzantského panstva v Malej Ázii Pozri súčasnú diskusiu k tejto otázke: KAFADAR, Cemal. *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*. Berkley : University of California Press, 1995, p. 84-92; LOWRY, Heath. *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany : State University of New York, 2003, p. 45-52.

[25] ISOM-VERHAAREN, Christine. *The Sultan´s Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire*. London : IB Tauris, 2021, p. 13-23; SHUKUROV, Rustam. *The Byzantine Turks, 1204 - 1461*. Leiden : Brill, 2016, p. 136-138.

Hugo IV. V septembri roku 1334 dokázalo spojenecké loďstvo poraziť v severnej časti Egejského mora tureckú flotilu vyslanú bejom Jahšim z Karesi.[26]

Ešte nebezpečnejšiu hrozbu pre latinské a byzantské panstvá v Egejskom mori predstavovali útoky z bejliku Ajdin v juhozápadnej časti Malej Ázie. Najvýznamnejšou postavou tejto expanzie sa stal Umur bej († 1348), ktorý sa roku 1329 zmocnil významného prístavného mesta Smyrny (dnešný turecký Izmir) a časom vybudoval rozsiahle loďstvo.[27]

Jedným z pohraničných tureckých bejov, ktorý viedol útoky v byzantskom pohraničí Malej Ázie, bol aj Osman, zakladateľ rovnomennej ríše, ktorá neskôr výrazne ovplyvnila pomery aj v strednej Európe. Jeho panstvo sa pôvodne rozkladalo pozdĺž južného pobrežia Marmarského mora v oblasti starovekej a neskôr byzantskej Bitýnie. Podľa neskoršej tradície bol Osman synom Ertórula (Ertoğrula), a za samostatného vládcu sa vyhlásil v Karadžahisare (pravdepodobne niekdajšej byzantskej Malagine) na dolnom toku rieky Sakarja. V júli roku 1302 zaznamenal svoje prvé víťazstvo nad byzantským vojskom v blízkosti Nikomédie (dnešný turecký Izmit). Osmanovi bojovníci obsadili postupne väčšinu niekdajšej Bitýnie a izolovali zvyšné byzantské mestá v tejto oblasti.[28] Po dosiahnutí pobrežia Marmarského mora mohli Osmanovi nástupcovia podniknúť ďalšiu expanziu už len na úkor svojich tureckých susedov, alebo sa prepraviť na európsky kontinent. Hoci ovládali už od raného obdobia ázijskú stranu Bospora, prechod cez túto úžinu blokovala metropola slabnúcej Byzantskej ríše Konštantínopol. Pravdepodobne v rokoch 1345/1346 však Osmanov syn Orhan (1323/4 – 1362) ovládol za nie celkom vyjasnených okolností konkurenčný bejlik Karesi, čím získal kontrolu nad ázijskou časťou Dardanelskej úžiny. Spolu s územím získal loďstvo i skúsených námorníkov podnikajúcich nájazdy na európsku časť Byzancie.[29]

Kantakuzenos a prvé kontakty s Turkami

Ako sme už poznali, byzantský aristokrat a neskorší cisár Ján VI. Kantakuzenos bol kľúčovým aktérom udalostí, za ktorých sa Turci dostali do Európy. Bol blízkym priateľom a spojencom cisára Andronika III. (1328 – 1341) v boji o byzantský trón, ktorý Andronikos viedol proti svojmu dedovi Andronikovi II. (1282 – 1328). Počas vlády Andronika III. sa Kantakuzenos stal najmocnejším mužom v štáte a vrchným veliteľom byzantskej armády (*megas domestikos*).[30] Začiatkom júna roku 1329 sa Kantakuzenos preplavil po boku cisára Andronika III. s narýchlo zostaveným vojskom do Malej Ázie, aby čelil čoraz agresívnejším útokom Osmanovho nástupcu Orhana.[31] V nadchádzajúcej bitke pri Pelekanone (v blízkosti Nikomédie, v severozápadnej Malej Ázii) si byzantský cisár nedokázal vynútiť otvorenú bit-

[26] LAIOU, Angeliki. Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334. In *Speculum*, 1970, vol. 45, no 3, p. 374-392; SETTON, Kenneth. *The Papacy and the Levant, 1204-1571. Volume 1. The Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Philadelphia : The American Philosophical Society, 1976, p. 179-182.

[27] Pozri k tomuto bejliku LEMERLE, Paul. *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident*. Paris : Presses Universitaires de France, 1957; najnovšie ISOM-VERHAAREN, *The Sultan´s Fleet*, c. d., p. 16-28.

[28] K počiatkom Osmanského bejliku pozri: LINDNER, Rudi P. *Explorations in Ottoman Prehistory*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2007; LINDNER, Rudi P. *Nomads and Ottomans in medieval Anatolia*. Bloomington : Research Institute for Inner Asian Studies. Indiana University 1983. Pozri najnovšie FOSS, Clive. *Beginnings of the Ottoman State*. Oxford : Oxford University Press, 2022.

[29] ZACHARIADOU, Elizabeth The Emirate of Karesi and that of the Ottomans : Two Rival States. In ZACHARIADOU, Elizabeth (ed.). *The Ottoman Emirate (1300–1389).* Rethymnon : Crete Press, 1993, p. 225-236 (tu p. 229-230); ISOM-VERHAAREN, *The Sultan´s Fleet*, c. d., p. 33-35.

[30] TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI*., c. d., s. 18-35.

[31] Tamže, s. 22-23.

ku s Osmanmi, naopak, počas ústupu utrpel zranenie na nohe. Kantakuzenos v tomto strete skoro zahynul, pretože sa pod ním zrútil kôň a len vďaka Andronikovmu včasnému zásahu dokázal z nebezpečenstva uniknúť.[32] Neúspech pri Pelekanone spečatil osudy zvyšných izolovaných byzantských miest v severozápadnej časti Malej Ázie. Roku 1331 kapitulovala Nikaia a o šesť rokov neskôr Orhan obsadil aj Nikomédiu, čím sa stal pánom celého ázijského pobrežia Marmarského mora. Už v tomto roku sa prvá skupina osmanských Turkov preplavila cez Bospor ku Konštantínopolu, kde ich ešte Kantakuzenos dokázal poraziť.[33]

Po smrti cisára Andronika III. roku 1341 sa Kantakuzenos zaplietol do dlhoročného boja o regentstvo za nedospelého následníka trónu a Andronikovho syna Jána V. Palaiologa. Hlavnými postavami v tomto spore bola tiež Jánova matka latinského pôvodu Anna Savojská a Kantakuzenovi hlavní rivali – konštantínopolský patriarcha Ján XIV. Kalekas a veliteľ loďstva (*megas dux*) Alexios Apokaukos. Po prepuknutí otvoreného vojenského konfliktu sa Kantakuzenos spoliehal v čoraz väčšej miere na služby tureckého beja Umura z Ajdinu. Počiatky ich neskoršieho spojenectva siahali ešte do obdobia vlády byzantského cisára Andronika III.[34] Hoci Kantakuzenos i Umur boli od seba odlišní jazykom, výchovou i vierovyznaním, udržiavali medzi sebou dlhoročný blízky vzťah, ba možno povedať, že osobné priateľstvo.[35]

Práve tieto kontakty zaistili Kantakuzenovi spojenectvo ajdinského beja, o ktorého priazeň sa uchádzala aj opačná strana konfliktu – teda Anna Savojská a Alexios Apokaukos. Počas bojov o byzantský trón v rokoch 1341 – 1348 sa na vojenskú pomoc rôznych skupín Turkov začali spoliehať obe strany tohto konfliktu. Najmä vpády ajdinských Turkov a útoky proti prívržencom mladého cisára Jána V. spôsobili značné spustošenie byzantských území v Európe. Turkov v službách oboch znepriatelených strán zaujímala v tomto období predovšetkým materiálna korisť, najmä chytanie a zotročovanie civilného obyvateľstva. Také niečo sa doposiaľ vo vojnách znepriatelených kresťanských balkánskych mocností prakticky nevyskytovalo. Už v tomto období čelil Kantakuzenos rozsiahlej kritike svojich oponentov, ktorí ho obviňovali z takýchto praktík.[36] Od roku 1344 sa Kantakuzenos už nemohol opierať o námornú pomoc beja Umura, pretože vojská kresťanskej svätej ligy dobyli Smyrnu (okrem akropoly v hornom meste) a spálili tureckú flotilu.[37] Kantakuzenos potreboval nového spojenca a napokon ho našiel v niekdajšom súperovi Orhanovi, ktorého osmanský bejlik sa nachádzal najbližšie byzantským državám v Trácii. Svoju úlohu pritom mohla zohrať aj Kantakuzenova znalosť tureckého jazyka, ktorá mu pomohla nakloniť si Orhana na svoju stranu tak, aby odmietol ponuku opačnej strany konfliktu teda Anny Savojskej a Apokauka.[38]

[32] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV. Volume 1*, ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber, 1828, II.7, p. 353.

[33] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum*, II.34, p. 505-508; NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, ed. Ludwig Schopen. Vol. I. Bonn : Weber, 1829, XI.4, p. 538-542.

[34] NICOL, D. *The Reluctant Emperor*, c. d., p. 35-36.

[35] Potvrdzuje ho aj Kantakuzenov oponent a súčasník Nikeforos Gregoras (NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, ed. Ludwig Schopen. Vol. II. Bonn : Weber, 1830, XIII.4, p. 649 – 650) i neskorší turecký básnik Enveri, ktorý opísal činy Umura z Ajdinu v historickej poéme datovanej do druhej polovice 15. storočia. Pozri ENVERI. *Le Destan d'Umur Pacha (Düsturname-i Enveri): Texte, traduction et notes, ed. Irène Mélikoff-Sayar*. Paris 1954, p. 106. Pozri tiež LEMERLE, *L'émirat d'Aydin*, c. d., p. 175-179; WERNER, Ernst. Johannes Kantakuzenos, Umur Paša und Orhan. In *Byzantinoslavica*, 1965, vol. 26, s. 256-257.

[36] LAIOU, Angeliki. In the medieval Balkans: Economic Pressures and Conflicts in the Fourteenth century. In *Society and Economic Life in Byzantium* [Collected Studies Series 370], Aldershot / Brookfield, VT : Variorum reprints, p. 148-150; TODT, K.-P. *Kaiser Johannes* VI., c. d., p. 44-46.

[37] K tejto výprave podrobne LEMERLE, P. *L'émirat d'Aydin*, c. d., s. 181-203 (najmä 189-193). Pozri tiež ISOM-VERHAAREN, *The Sultan´s Fleet*, c. d., p. 25-26.

[38] Ku Kantakuzenovej znalosti tureckého jazyka pozri SHUKUROV, *The Byzantine Turks*, c. d., p. 51.

Po smrti Alexia Apokauka v júni roku 1345 sa misky váh v tomto konflikte začali nakláňať na stranu Kantakuzena. Vdova regentka Anna Savojská a jej prívrženci sa spoliehali najmä na pomoc Turkov z bejliku Saruhan, ktorý sa rozkladal v susedstve Ajdinu v juhozápadnej časti Malej Ázie. Roku 1346 Kantakuzenos ešte viac upevnil spojenectvo s osmanským bejom Orhanom, za ktorého vydal vlastnú dcéru Theodoru. Okolnosti tohto zväzku i následného spojenectva jasne naznačujú, že Orhan jednal z pozície sily a vojenskej prevahy nad svojím spojencom.[39] Napriek tomu, že sa tento zväzok uskutočnil v rozpore s kánonmi pravoslávnej cirkvi, neobjavili sa žiadne protesty od byzantského kléru či samotného konštantínopolského patriarchu.[40]

O rok neskôr (vo februári roku 1347) Kantakuzenos prenikol so svojimi nepočetnými prívržencami do Konštantínopola a donútil regentku Annu Savojskú k podpísaniu mieru. Na jeho základe mal vládnuť v najbližších desiatich rokoch ako hlavný cisár, zatiaľ čo po uplynutí tejto doby mal zdieľať moc spolu s legitímnym následníkom trónu a Anniným synom Jánom V. Palaiologom. Kantakuzenos potom zosobášil mladého následníka so svojou dcérou Helenou, ktorú nechal korunovať za cisárovnú.[41] Na jar toho istého roka sa vládnuci cisár stretol osobne po prvý a poslednýkrát so svojím spojencom Orhanom na ázijskom brehu Bospora pri niekdajšom konštantínopolskom predmestí Chrysopolis (Skutari, dnešný turecký Üsküdar). Obaja strávili niekoľko dní spoločnými oslavami a poľovačkami v prítomnosti viacerých hodnostárov. Medzi nimi boli aj štyria Orhanovi synovia vrátane jeho neskoršieho nástupcu a zakladateľa osmanskej moci v Európe sultána Murada I. Po skončení týchto slávností sa Kantakuzenova dcéra a Orhanova manželka Theodora spolu s bratmi odobrali zasa na návštevu Konštantínopola.[42]

Kompromisná a v podstate nanútená dohoda dosiahnutá medzi znepriatelenými byzantskými tábormi však nevyhovovala radikálnejším prívržencom oboch strán, ktoré ju považovali len za dočasnú a pripravovali sa na ďalšiu vojnu. Okrem vojenského pustošenia a ničenia krajinu zasiahla ničivá morová pandémia, ktorá sa napokon zo Stredomoria rozšírila po celej Európe a pre svoje zhubné dopady dostala označenie ako Čierna smrť. Touto ranou bola zasiahnutá aj Kantakuzenova rodina, pretože moru podľahol jeho najmladší syn Andronikos.[43]

Strategická úloha Dardanel

Až do roku 1352 nemali osmanskí Turci vo vlastníctve žiadnu pevnosť či mesto na európskom kontinente. Ich útoky mali teda len povahu pustošivých nájazdov uskutočňovaných buď od mora, alebo z pozície dočasných spojencov znepriatelených byzantských strán. Byzantskí cisári nedisponovali dostatočnými prostriedkami na to, aby zabránili Turkom v obsadení celého ázijského pobrežia Marmarského mora. Námornú prevahu v týchto končinách mali v tom čase benátske a janovské lode, avšak ani jedna z námorných republík nedržala

[39] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV.*, volume II., ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber, 1831, III.95, s. 585; NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, volume II., Ludwig Schopen. Bonn : Weber 1830, XV. 5.2, p. 762-763.

[40] BRYER, Anthony. Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage. In DAVIS, Ralph H. C. – WALLACE-HADRILL, John. M. (eds.). *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to R. W. Southern.* Oxford : Oxford University Press 1981, p. 471-493 (v tejto súvislosti najmä p. 478-493); TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI.*, c. d., s. 52-54.

[41] NICOL, *The Reluctant Emperor*, c. d., p. 81; TODT, K.P. *Kaiser Johannes VI.*, c. d., s. 54-56.

[42] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV.*, volume III., ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber 1832, IV.3, s. 28.

[43] TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI.*, c. d., s. 62.

(na rozdiel od západnej časti Malej Ázie) nijaké oporné body v Marmarskom mori.[44] Po pripojení bejliku Karesi oddeľovali osmanských Turkov od európskeho kontinentu len Bospor a Dardanely. Byzantskí cisári si uvedomovali strategický význam Dardanel známych v tom čase pod gréckym názvom Helespont. Z európskej strany túto úžinu vymedzuje polostrov, ktorý byzantskí autori poznali ako trácky Chersonesos (dnešný polostrov Galipoli). Najdôležitejšou pevnosťou tu bola Kallipolis (dnešné turecké mesto Gelibolu).[45]

Keď sa Kantakuzenos roku 1347 stal cisárom, usiloval sa vybudovať novú flotilu, narazil však na rozhodný odpor Janovčanov, ktorí si z konštantínopolského predmestia Pera (Galata) časom vybudovali samostatné hradbou opevnené mesto s vlastným prístavom. V lete roku 1348 Janovčania zapálili byzantské lode a flotilu úplne zničili. Kantakuzenovi sa vďaka drakonickým opatreniam podarilo vybudovať nové loďstvo, ktoré pozostávalo z deviatich veľkých a asi stovky menších plavidiel.[46] V snahe obmedziť vplyv Janova sa Kantakuzenos spojil s Benátčanmi a zapojil sa po ich boku do takzvanej benátsko-janovskej vojny o úžiny, ktorá prebiehala v rokoch 1350 – 1355. Po dočasnom stiahnutí benátskej flotily po nerozhodnej námornej bitke v Bospore vo februári roku 1352 musel Kantakuzenos podpísať s Janovom ponižujúci mier.[47] Tento neúspech umocnil fakt, že najdôležitejší Kantakuzenov spojenec turecký bej Orhan v tejto vojne nakrátko zasiahol v prospech Janova. Jeho Turci vyplienili oblasť byzantskej Trácie a odvliekli do otroctva množstvo obyvateľov.[48]

Po skončení benátsko-janovskej vojny sa opätovne rozhoreli vnútorné spory v Byzancii medzi prívržencami oboch cisárov. Vojenskú pomoc mladšiemu Jánovi V. prisľúbil najmä čoraz silnejší srbský kráľ a neskorší cár Štefan IV. Dušan (1331 – 1355). Samotný Kantakuzenos sa pokúsil vyhroteniu týchto sporov neúspešne zabrániť. Jánovi V. prekážalo predovšetkým postavenie Kantakuzenovho syna Matúša, ktorý dostal do správy oblasť v Trácii s mestom Adrianopol. Na začiatku leta mladší cisár vytiahol s vojskom proti Matúšovi, ktorý sa uchýlil do adrianopolskej citadely a zúfalo žiadal otca o pomoc. Kantakuzenos zmobilizoval vojsko zložené okrem byzantských oddielov najmä zo žoldnierskych Kataláncov a Turkov a syna oslobodil. Ján V. sa po tomto neúspechu stiahol a žiadal o vojenskú pomoc Štefana Dušana, bulharského cára Ivana Alexandra i Benátčanov. Kantakuzenos sa spoliehal tradične na svojho zaťa Orhana, ktorý na jeseň roku 1352 poslal do Trácie svojho syna Sulejmana. Na začiatku októbra toho istého roka, v blízkosti byzantského mesta Didymoteichon (dnešné grécke Dimotiki), turecké oddiely prepadli a úplne zničili srbských spojencov mladšieho cisára Jána V.[49]

A práve v závere tejto krátkej vojny sa Turci definitívne zmocnili prvých byzantských oporných bodov v Trácii.[50] Najskôr obsadili roku 1352 pevnosť Tzympe (turecky Çimpe), ktorá sa rozkladala pravdepodobne na severozápadnom okraji polostrova Galipoli pri Dardanelskej úžine.[51] O dva roky neskôr potom padla do ich rúk aj hlavná dardanelská pevnosť

[44] ISOM-VERHAAREN, *The Sultan´s Fleet*, c. d., p. 32.

[45] K tejto pevnosti pozri KÜLZER, Andreas. *Tabula Imperii Byzantini 12, Ostthrakien (Eurōpē).* Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008, s. 425-431.

[46] TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI*., c. d., s. 65-68; NICOL, D. *The Reluctant Emperor*, c. d., p. 96-99.

[47] TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI*., c. d., s. 76-78; NICOL, D. *The Reluctant Emperor,* c. d., p. 113-115.

[48] NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia, vol. III*. ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber, 1855, XXVI.33, p. 99.

[49] TODT, K.-P. *Kaiser Johannes VI*., c. d., s. 79-81; NICOL, D. *The Reluctant Emperor*, c. d., p. 118-120.

[50] K týmto udalostiam pozri OIKONOMIDES, Nicolas. From Soldiers of Fortune to Gazi Warriors: the Tzympe Affair. In HEYWOOD, Colin – IMBER, Colin (eds.). *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage.* Istanbul : Isis, 1994, p. 239-247.

[51] K Tzympe pozri KÜLZER, *Tabula Imperii Byzantini*, c. d., s. 688-689.

Kallipolis (Galipoli) po veľkom zemetrasení zo začiatku marca 1354. Okolnosti obsadenia týchto dôležitých pevností opisujú predovšetkým dvaja súdobí byzantskí autori. Prvým z nich bol cirkevný historik, teológ a neskorší mních Nikeforos Gregoras. Vo svojich rozsiahlych Rímskych dejinách (*Romaike historia*) spísal udalosti, ktoré sa v Byzancii odohrali medzi rokmi 1204 až 1358 (1359). Nikeforos Gregoras patril spočiatku k blízkym osobám neskoršieho cisára Jána Kantakuzena, neskôr sa stal jeho veľkým kritikom. Gregoras bol len nepriamym svedkom udalostí z rokov 1352 – 1354. Kvôli kritike Kantakuzena nemal slobodu pohybu a čas trávil v izolácii v konštantínopolskom kláštore Chora.[52] Informácie z vonkajšieho sveta sa mu dostávali akoby z druhej ruky prostredníctvom osoby, ktorú autor nazýva Agathangelos. Podľa niektorých išlo o Gregorovho žiaka a priateľa Manuela Angela[53], iní však túto osobu považujú za fiktívnu.[54]

Druhým súdobým informátorom bol sám byzantský cisár Ján Kantakuzenos. Po skončení aktívnej politickej kariéry totiž spísal rozsiahle pamäti, v ktorých vylíčil udalosti z rokov 1320 – 1356. Svoju politickú kariéru predostrel vo forme rozsiahlej obhajoby, v ktorej sa snažil vysvetliť svoje konanie a čeliť kritike oponentov. Kantakuzenos sa stal jediným byzantským cisárom, ktorý napísal historické dielo o svojej vlastnej vláde. Čitateľovi sa však prihovára, podobne ako rímsky Gaius Iulius Caesar, v tretej osobe a hoci sa priamo k spísaniu histórie nepriznáva, jeho autorstvo je nespochybniteľné.[55] Obaja súdobí autori sú cennými informátormi o počiatkoch osmanského panstva v Európe. Ich správy však treba posudzovať nielen s ohľadom na subjektívne stanoviská, ale aj z hľadiska ich sociálnej pozície, miery informovanosti a fyzickej blízkosti (či vzdialenosti od spomínaných udalostí).

Pre rekonštrukciu udalosti z roku 1352 – 1354 treba primárne vychádzať z týchto prameňov. Neskoršie byzantské historické diela totiž v sebe neobsahujú nejaké ďalšie nové súdobé svedectvá a často prinášajú množstvo nepresných informácií.[56] Najstaršie správy z osman-

[52] NEVILLE, Leonora. *Guide to Byzantine Historical Writing.* Cambridge : Cambridge University Press, 2018, p. 243-246.

[53] VAN DIETEN, Jean-Louis (ed.). *Nikephoros Gregoras. Rhomäische Geschichte. Fünfter Teil (Kapitel 24,3–29)*. Stuttgart : A. Hiersemann, 2004, s. 10-31.

[54] K tomuto názoru sa najnovšie prikláňa Anthony Kaldellis (Ethnography after Antiquity: Foreign lands and peoples in Byzantine Literature. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2013, p. 149)

[55] NEVILLE, *Guide*, c. d., p. 267-271.

[56] Pre byzantských historikov bolo obsadenie prvých pevností v Trácii iba ďalšou z epizód postupnej straty území ríše, ktoré sa začalo už v Malej Ázii. Pozri v tejto súvislosti DUKAS. *Istoria Turco-Byzantina 1341–1462*. ed. Vasile Grecu. (Scriptores Byzantini 1). Bucuresti : Editura Academiei Republicii Populare Române, VIII.1 – X.5, p. 55-65 (v značne zmätočnom rozprávaní autor vyjadruje pomerne sympatický postoj ku Kantakuzenovi a hoci sa zmieňuje o sobáši jeho dcéry Theodory s Orhanom, o udalostiach z rokov 1352 – 1354 poskytuje len všeobecné a navyše nepresné informácie). Ďalší byzantský historik Kritobulos z ostrova Imbros uvádza v krátkom odseku príchod Turkov do Európy a ich obsadenie nemenovanej pevnosti. Pozri CRITOBULI IMBRIOTAE Historiae, ed. Diether R. Reinsch. Berlin and New York : Walter de Gruyter, 1983, I.14.4-5, p. 26-27. Najviac informácií k tejto téme prináša až aténsky historik Laonikos Chalkokondyles. Podobne ako Kritobulos si všíma nielen osmanskú expanziu, ale bližšie sa venuje aj pôvodu týchto Turkov. Čo sa týka príchodu Osmanov do Európy, Chalkokondyles spomína zaujatie nemenovanej pevnosti na polostrove Galipoli už za vlády Osmana. Neskôr dodáva, že tejto pevnosti sa zmocnil Orhanov syn Sulejman, avšak nesprávne udáva, že sa tak stalo až po Orhanovej smrti. Aténsky historik ponúka dve verzie týchto udalostí, ani jedna však úplne nezodpovedá ich skutočnému priebehu. Pozri LAONIKOS CHALKOKONDYLES. *The Histories.* vol. 1. ed. Anthony Kaldellis. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2014, I. p. 22 a 38. Neskorší grécky kronikár Makarios Melissenos sa síce zmieňuje o vnútornom konflikte medzi Kantakuzenom a Jánom V., avšak mylne uvádza, že Orhanovi Turci podporovali práve stranu mladšieho cisára. Autor spomína síce obsadenie hlavnej dardanelskej pevnosti Kallipolis (Galipoli), ale až za vlády Murada I. Pozri PSEUDO-SFRANTZES (MAKARIOS MELISSENOS*) Chronicon 1258–1481 in Gregorii Sphrantzes Memorii 1401–1477*, ed. Vasile Grecu, Bucuresti : Academia Republicii Socialiste România, 1966, I.10, s. 184 a I.11, p. 186-188.

ských kroník pochádzajú až z vlády sultána Bajazida II. (1481 – 1512). Vo svojich záznamoch vychádzajú zväčša z legendárnych ústne tradovaných svedectiev s nepresnou chronológiou.[57]

Súdobé svedectvá

Byzantský historik Nikeforos Gregoras nehovorí nič o pozadí nového vnútorného konfliktu v Byzancii, ktorý prepukol v lete roku 1352. V každom prípade, z jeho rozpútania priamo obvinil vládnuceho cisára Jána Kantakuzena a jeho tureckých spojencov, ktorí počas ťaženia bezuzdne plienili byzantské územie.[58] Podľa Gregora mal neskôr dokonca Kantakuzenos požiadať Orhana, aby jeho Turci buď prepadli vojsko srbských spojencov mladého cisára, alebo aby obsadili priamo metropolu Konštantínopol bez ohľadu na možné ničenie a zotročenie jeho obyvateľov.[59] Gregoras, resp. jeho zdroj Agathangelos, nešetril kritikou na adresu vládnuceho cisára. Obvinil ho, že vyraboval kláštory, aby mohol zaplatiť tureckých spojencov a takisto pohrozil obyvateľom Konštantínopola, aby sa neopovážili pridať na stranu Jána V.[60] Autor správy takisto dodáva, že Kantakuzenos tajne naviedol turecké oddiely proti spojeneckému vojsku mladšieho cisára Jána V.[61] Tieto oddiely pod vedením Sulejmana, ako už vieme, začiatkom októbra rozdrvili srbské vojsko v Trácii.

K týmto udalostiam sa Gregoras (resp. jeho priateľ Agathangelos) vracia ešte raz, keď sa zmieňuje o zosadení vtedajšieho konštantínopolského patriarchu Kallista, ktorý odmietol korunovať za spolucisára Kantakuzenovho najstaršieho syna Matúša. Kallistos adresoval Kantakuzenovi tvrdú kritiku. Obvinil ho, že jeho tureckí spojenci plienia byzantské územie a odvádzajú tamojších ľudí do otroctva.[62] Cisár mal podľa obžaloby dokonca Orhanových Turkov zaplatiť z peňazí určených na opravu katedrálneho chrámu Hagie Sofie, ktoré prišli pred časom od nemenovaného moskovského kniežaťa (Semjona Hrdého, 1341 – 1353).[63]

[57] V najstarších osmanských kronikách úplne absentuje čo i len vágny historický kontext zaujatia týchto pevností. V centre pozornosti stojí ideálny boží bojovník Orhanov syn Sulejman, ktorý sa na výzvu svojho otca Orhana rozhodol viesť svätú vojnu proti neveriacim a preplavil sa cez Dardanely s neveľkou skupinou svojich nasledovateľov. Pozri *Die Altosmanischen anonymen chroniken, ed. Friedrich Giese.* Teil II. Übersetzung. Leipzig, 1925, s. 23-25; *An Early Ottoman History: The Oxford Anonymous Chronicle, Bodleian Library, Ms Marsh 313*, ed. Dimitris J. Kastritsis. Liverpool : Liverpool University Press, 2017, s. 69-72; AŠIKPAŠAZADE. *Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik ‚Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses ʿOsman' vom vom Derwisch Ahmed, genannt 'Asik-Paşa-Sohn*, ed. Richard F. Kreutel. Graz : Styria, 1959, s. 75-80. V osmanskej hagiografii venovanej činom Sejjida Ali Sultana, derviša a tureckého bojovníka sa konštatuje, že hradby pevnosti Galipoli sa zrútili po zemetrasení, ktoré mala vyvolať mystická sila tohto bojovníka. Pozri BELDICEANU-STEINHERR, Irène, 'Seyyid 'Ali Sultan d'après les registres ottomans: l'installation de l'Islam hétérodoxe en Thrace. In ZACHARIADOU, Elizabeth (ed.). *The Via Egnatia Under Ottoman Rule (1380-1699), Halcyon Days in Crete II, A Symposium Held in Rethymnon 9-11 January 1994*. Rethymnon : Crete University Press, 1996, p. 45-63 (tu p. 49).

[58] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III.), c. d., XXVIII.2, p. 177-178; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte, Übersetzt und erläutert von J. L.van Dieten*. Fünfter Teil (Kapitel 24,3–29). Stuttgart : A. Hiersemann, 2004, p. 144-145.

[59] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.2, p. 179; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., p. 145-146.

[60] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.2, p. 179-180; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., p. 146.

[61] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.7, p. 181-182; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., p. 147.

[62] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.31, p. 197-198; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., p. 156.

[63] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.32, p. 199-200; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., p. 157-158.

V ďalšej časti Agathangelos líči s neskrývaným odporom, ako sa v cisárskom paláci pohybovali moslimskí duchovní a vykonávali svoje hlučné rituály pomocou rôznych hudobných nástrojov a spevu – dokonca aj pri cisárskom stole.[64] Pravdepodobne išlo o súfijských mystikov z rádu mawlavíjskych tancujúcich dervišov.[65]

Oveľa dôležitejšou výčitkou bolo obvinenie Kantakuzena so spolupráce s Turkami. Gregoras, resp. jeho priateľ Agathangelos, udáva, že barbari, teda bližšie neurčené skupiny Turkov, začali odmietať žiadosti Kantakuzena o vojenskú pomoc. Údajne sa sťažovali, že sú často najímaní a podstupujú veľkú námahu, pod ktorou mal autor zrejme na mysli prepravu cez Dardanelskú úžinu. Cisár si teda mal najať vybraných mužov, ktorých priviedol do Európy aj s rodinami a usadil ich v tráckom výbežku polostrova Galipoli v Dardanelskej úžine. Toto usadenie sa podľa Gregora stalo východiskom ďalších tureckých útokov, ktoré viedli k podrobeniu byzantskej Trácie.[66]

Gregoras, resp. jeho informátor, uvádza, že barbari (Turci) sa v tejto časti Trácie usadili s cisárovým súhlasom a jeho podporou. V konečnom dôsledku však zaobchádzali s miestnymi byzantskými obyvateľmi ako s otrokmi.[67] Kantakuzenos sa teda zrejme postaral o zásobovanie týchto Turkov z okolitých oblastí.[68] Gregoras konštatuje, že keď sa tieto udalosti stali, preplavil sa cez Dardanely Orhanov syn, teda Sulejman, a usadil sa medzi Turkami, ktorí, ako autor výslovne uvádza, do oblasti prišli už skôr.[69]

Priamy aktér týchto udalostí, cisár Ján Kantakuzenos, ponúka vo svojich memoároch inú interpretáciu. Z rozpútania vojny obvinil Jána V., respektíve jeho prívržencov.[70] Pritom Kantakuzenos nezabudol zdôrazniť, že oddiely mladšieho cisára posilnili aj „*Peržania* (teda Turci), *ktorí mali vo vlastníctve istú pevnosť* (kastellion) *v Trácii zvanú Tzympe*.“[71] Či títo turecký spojenci pochádzali priamo z pevnosti Tzympe sa síce nedá priamo dokázať, avšak Kantakuzenos sa takýto dojem vo svojich pamätiach nesporne snažil vyvolať. Cisár však vo svojich pamätiach nespomína, za akých okolností a kedy presne sa Turci zmocnili tejto pevnosti.

Kantakuzenos potvrdzuje informáciu Nikefora Gregora, že na výpravu vytiahol aj s katalánskymi žoldniermi a Turkami, ktorých mu poskytol jeho zať Orhan. Podotýka však, že turecký spojenci mali predstavovať len menší oddiel jeho vojska.[72] Kantakuzenos ďalej uvádza, že obyvatelia tráckych miest sa pridávali na stranu mladého cisára a podrobne informuje, ako zostal jeho syn Matúš izolovaný v citadele v meste Adrianopol. Kantakuzenos napokon nezabudol zdôrazniť, že počas dobývania mesta prešli turecký spojenci mladého cisára, o ktorých sa zmienil na začiatku rozprávania, na jeho stranu.[73]

---

[64] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII, 40, p. 202; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 159-160.

[65] SHUKUROV, *The Byzantine Turks*, c. d., s. 375-376; pozri tiež VAN DIETEN (ed.). *Nikephoros Gregoras*, c. d. s. 357, n. 359.

[66] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.41, s. 203; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 160.

[67] Tamže.

[68] OIKONOMIDES, *From Soldiers of Fortune*, c. d., p. 245-246.

[69] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.42, p. 203; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 160.

[70] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV*. Volume III, ed. Ludwig. Schopen. Bonn : Weber, 1832, IV.32, p. 241-242.

[71] Tamže, p. 242.

[72] Tamže, p. 243.

[73] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.32, p. 244.

Kantakuzenos priznáva, že od Orhana si vyžiadal po týchto udalostiach silnejšie vojsko, túto skutočnosť však odôvodnil obavou zo srbských spojencov Jána V.[74] Po príchode tureckých posíl pod vedením Orhanovho syna Sulejmana sa Kantakuzenos údajne snažil zabrániť bitke so srbskými a bulharskými oddielmi.[75] Naproti tomu Gregoras Kantakuzena priamo obvinil, že Turkov naviedol na srbských spojencov mladého cisára Jána V.[76]

Podľa Kantakuzena jeho osmanskí spojenci odtiahli po víťazstve nad srbsko-bulharským vojskom k Adrianopolu. Potom vpadli do Bulharska, vyplienili časť územia a vrátili sa do svojich príbytkov v Malej Ázii.[77] V tejto súvislosti autor uvádza ďalší zaujímavý detail, o ktorom nás Gregoras neinformuje. Po porážke pri Didymotechiu sa mladý cisár Ján V. mal údajne obrátiť na Kantakuzenovho spojenca a Orhanovho syna Sulejmana s cieľom získať ho na svoju stranu.[78] Túto skutočnosť nezabudol Kantakuzenos opätovne zdôrazniť aj vo svojej obhajobnej reči, ktorou zdôvodnil prehlásenie svojho syna Matúša za cisára v apríli roku 1353.[79]

Turci v Európe

Dňa 20. septembra roku 1354, teda dva roky po oných udalostiach, navštívil Nikefora Gregora opätovne jeho priateľ Agathangelos. V tomto poslednom rozprávaní sa zmieňuje o veľkom zemetrasení, v dôsledku ktorého sa na mnohých miestach zrútili hradby byzantskej metropoly Konštantínopola a miest na tráckom výbežku Dardanelskej úžiny. Toto zemetrasenie neočakávane udrelo pravdepodobne v noci z 1. na 2. marca roku 1354 na významný byzantský sviatok, takzvanú Nedeľu ortodoxie, počas ktorej sa pripomínala pamiatka na obnovenie kultu svätých obrazov.[80]

V tejto súvislosti prichádza kľúčová pasáž Agathangelovej správy: „*Ako už bolo spomenuté, cisár Kantakuzenos im* [Turkom] *pred dvoma rokmi daroval jedno z tamojších silnejších miest k prebývaniu, aby sa preňho stali hrádzou a boli vždy pripraveným šíkom proti jeho zaťovi Palaiologovi.*“[81] Autor tu zrejme odkazuje na predchádzajúcu, už spomínanú, pasáž vlastných dejín, v ktorej uvádza usídlenie Turkov na tráckom výbežku Dardanel zo strany Kantakuzena. Na danom mieste však nijaké konkrétne miesto nespomína, iba vo všeobecnosti hovorí o mestách tráckeho polostrova Galipoli v Dardanelskej úžine.[82]

[74] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.33, p. 247.

[75] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.34, p. 248.

[76] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.7, p. 181-182; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 147.

[77] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.34, s. 249-250.

[78] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.34, s. 250.

[79] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.36 p. 266; IV.36, p. 268.

[80] Chronikon 7, 13, In SCHREINER, Peter (ed.). *Byzantinische Kleinchroniken vol*. 1, Einleitung und Text. Wien : Verlag der Österreichissche Akademie der Wissenschaften 1975, s. 66; Chronikon 87, 3, In SCHREINER, Peter (ed.). *Byzantinische Kleinchroniken vol. 1*, Einleitung und Text. Wien : Verlag der Österreichissche Akademie der Wissenschaften 1975, s. 613. Pozri tiež CHARANIS, Peter. *On the date of the occupation of Gallipoli by the Turks.* Byzantinoslavica 1955, roč. 16, s. 113-117. Toto zemetrasenie zažil vo svojej kláštornej cele aj sám Nikeforos Gregoras. Pozri NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.67, p. 221; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 172.

[81] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXIX.2, p. 223; NIKEPHOROS GREGORAS, *Rhomäische Geschichte*, c. d., s. 173.

[82] NIKEPHOROS GREGORAS, *Byzantina historia* (vol. III), c. d., XXVIII.41, p. 203.

Aj druhý aktér týchto udalostí, cisár Kantakuzenos, sa len v retrospektíve a s ohľadom na dôsledky veľkého zemetrasenia zo začiatku marca roku 1354 vracia k osudom osmanských oddielov po výprave z roku 1352. Hovoriac o sebe v tretej osobe konštatuje ako trpel, že Peržania (teda Turci) sa zmocnili tráckych miest, pretože „*obsadili isté opevnené mesto v Trácii zvané Tzympe, ako sme sa už zmienili*“.[83] Cisár nesporne naráža na predošlé miesto svojich dejín, kde hovorí o začiatku vojny z roku 1352.[84] Príznačne však ani on na tomto mieste neuvádza žiadne bližšie okolnosti obsadenia Tzympe.

Kantakuzenos ďalej konštatuje, že sa Turkov z tejto pevnosti nepokúsil vyhnať, pretože nemal k dispozícii potrebných mužov. Podľa vlastných slov sa cisár pokúsil apelovať na zaťa Orhana, aby svojho syna Sulejmana prinútil pevnosť vrátiť. Z tohto kontextu je teda zrejmé, že roku 1352 sa Tzympe zmocnil práve Orhanov syn.[85]

Podľa Kantakuzena sa osmanský bej a jeho vlastný zaťˇ Orhan nechal počuť, že Sulejman požaduje za vydanie Tzympe finančnú náhradu. Kantakuzenos prisľúbil vyplatiť 10 000 zlatých, ktoré v krátkom čase aj odoslal.[86] Žiaľ, nevieme presný časový úsek, kedy k týmto udalostiam došlo. Kantakuzenos ale zdôrazňuje, že vydaniu pevnosti napokon zabránila živelná pohroma – teda už spomínané zemetrasenie, ktoré „*prišlo na začiatku jari a postihlo takmer všetky pobrežné mestá Trákie*“.[87] V dôsledku tejto udalosti byzantskí obyvatelia európskej časti Dardanel zničené mestá opustili, zatiaľ čo Turci z opačnej strany úžiny ich obsadili a začali opevňovať vrátane najdôležitejšej pevnosti Kallipolis/Galipoli, ktorá podľa autora „*utrpela horšie škody, než ostatné*“.[88] V tom čase sa Orhanov syn Sulejman mal zdržiavať v meste Pegai (Biga) na ázijskej strane Dardanel. Pod vplyvom zemetrasenia sa „*napriek dohode s cisárom ohľadom pevnosti Tzympe s veľkou horlivosťou preplavil do Trácie s mnohými súkmeňovcami s ich ženami a deťmi a zaľudnil a znovu vystaval mestá, ktoré boli zničené*“.[89]

Za tejto situácie sa Kantakuzenos pokúsil vyjednávať priamo s osmanským bejom Orhanom a opätovne u neho intervenovať, aby Sulejman vrátil obsadené mestá. Na rozdiel od obsadenia pevnosti Tzympe tentoraz Orhanov syn zdôrazňoval, že trácke pevnosti zostali opustené a zničené, takže cisár požadoval ich vydanie neprávom. Keďže Kantakuzenos nedisponoval dostatočným vojskom, aby svojich niekdajších spojencov vypudil z pevností, neostávalo mu nič iné, len opätovne intervenovať u svojho zaťa Orhana. Osmanský bej podľa Kantakuzenových memoárov skutočne vyvinul tlak na svojho syna a chýlilo sa k dohode. Byzantský cisár prisľúbil ďalšiu kompenzáciu – vyplatenie 40 000 zlatých. K spečateniu novej zmluvy malo dôjsť v Nikomédii, niekdajšom byzantskom meste na ázijskom brehu Marmarského mora. Kantakuzenos pricestoval na miesto schôdzky, avšak Orhan sa nedostavil s ospravedlnením, že ochorel. Cisár márne naliehal na svojho zaťa, aby splnil dohodu a vyčítal mu, že chorobu len predstiera. Orhan cisárovi odkázal, že je naozaj chorý a svoj sľub splní, keď vyzdravie. Kantakuzenovi nezostávalo nič iného než vrátiť sa naspäť do byzantskej metropoly.[90]

[83] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38, p. 276.

[84] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.32, p. 242.

[85] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38 p. 276-277.

[86] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38, p. 277.

[87] Tamže.

[88] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38, p. 278.

[89] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38, p. 278.19-25.

[90] IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum* (vol. III), c. d., IV.38, p. 279-281. Nedá sa však vylúčiť, že Orhan bol v tom čase naozaj chorý. Svedectvo o jeho chorobe pochádza z informácií očitého svedka,

Práve týmito udalosťami neskôr Kantakuzenos odôvodnil korunováciu vlastného syna Matúša za spolucisára, ku ktorej však došlo už roku 1353, i fakt, že mu vyčlenil po dobu jeho života časť byzantského územia. Ako sám uvádza, bol ochotný po skončení tejto vojny prenechať trón zákonnému dedičovi Jánovi V., pričom on sám sa plánoval stiahnuť do ústrania. Tieto sľuby môžeme považovať za spätnú projekciu autorových úvah, ktorými sa snažil obhájiť svoje politické kroky v neskôr spísaných pamätiach. Každopádne pod tlakom okolností sa napokon Ján Kantakuzenos v decembri roku 1354 rozhodol definitívne vzdať sa trónu v prospech jeho soka Jána V. Palaiologa. Zvyšok svojho života strávil ako mních Joasaf, avšak ani potom neprestal ovplyvňovať svojou autoritou byzantskú politiku. Po zmene na cisárskom tróne sa Orhan, tým menej jeho syn Sulejman, necítili byť viazaní voči novému režimu v Konštantínopole žiadnymi dohodami. Po roku 1354 začali osmanskí (ale aj iní) Turci s novými útokmi v Trácii a začali s jej systematickým obsadzovaním. Uvedený letopočet sa tak stal počiatkom osmanskej expanzie v Európe, ktorá sa zastavila až pred bránami stredoeurópskej Viedne.

Aktéri a ich zodpovednosť

Akým spôsobom teda možno zosúladiť Gregorovu a Kantakuzenovu verziu udalostí z rokov 1352 – 1354? Gregoras tvrdil, že Kantakuzenos usadil nejaké skupiny Turkov v oblasti tráckeho polostrova Galipoli v Dardanelskej úžine. Hoci autor neudáva presné lokality, v ďalej časti svojich dejín sa zmieňuje už len o jednom mieste. Tým nesporne musela byť pevnosť Tzympe, ktorú, ako sám Kantakuzenos uvádza, mali Turci vo vlastníctve ešte pred vypuknutím konfliktu v lete 1352. Cisár však zamlčal, komu títo Turci podliehali. Zaiste nechcel priznať fakt, že to bol on, kto usadil prvé skupiny Turkov v Európe. Aký bol pôvod týchto žoldnierov však neprezrádza ani on sám, ani jeho kritik Nikeforos Gregoras.

Kantakuzenos nielenže zamlčal, že dal Turkom k dispozícii Tzympe, ale navyše sa snažil u svojich potenciálnych čitateľov vzbudiť dojem, že títo Turci roku 1352 patrili k spojencom mladého cisára Jána V. Je, pravda, možné, že títo bojovníci sa nechali najskôr naverbovať Kantakuzenom a potom prešli na stranu jeho odporcu. Iným vysvetlením by bolo, že Kantakuzenom zmienení turecký spojenci mladého cisára nepochádzali z Tzympe a Kantakuzenos sa týmto konštatovaním len snažil zaretušovať fakt, že začal s usadzovaním Turkov v Európe ako prvý. Každopádne, ako sám uvádza, títo turecký spojenci prešli po obsadení Adrianopola na jeho stranu. S ohľadom na nejasnosť svedectiev sa teda nedá vylúčiť, že nešpecifikovaní Turci z Tzympe tvorili samostatnú žoldniersku skupinu, ktorá nepodliehala autorite osmanského beja Orhana a jeho syna Sulejmana a ani autorite iného maloázijského beja.[91]

Na jeseň roku 1352 sa cez Dardanely prepravil Orhanov syn Sulejman, ktorý Kantakuzenovi pomohol rozdrviť spojenecké vojsko jeho konkurenta, cisára Jána V. Po odchode Sulejmanových síl z Trácie však Kantakuzenos nespomína, čo sa stalo s Turkami z Tzympe. Len o niečo neskôr vágne uvádza, že ho trápilo toto turecké obsadenie. Iba z ďalšieho kontextu jeho rozprávania možno jednoznačne konštatovať, že Tzympe sa medzičasom zmocnil sám Sulejman. Tento fakt vo všeobecnejšej rovine uvádza aj Gregoras. Orhanov syn sa teda musel Tzympe zmocniť počas návratu z Trácie na sklonku roka 1352 po vyplienení bulharského územia.

byzantského mystika Gregoria Palamu, ktorý upadol do osmanského zajatia. Podľa Palamovej správy trpel Orhan chorobou pečene, avšak toto svedectvo sa datuje až do júla 1355, teda o rok neskôr od spomínaných udalostí. Pozri ARNAKIS, Georgiades G. Gregory Palamas among the Turks Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources. In *Speculum,* 1951, vol. 26, n. 1, p. 112.

[91] OIKONOMIDES, *From Soldiers of Fortune*, c. d., p. 245-246.

Nevieme, komu podliehali Turci v tejto pevnosti v čase príchodu Sulejmana. Orhanov syn sa buď Tzympe vojensky zmocnil, alebo tamojší Turci uznali jeho autoritu. Za tejto situácie sa Kantakuzenos pokúsil Sulejmana vyplatiť a získať pevnosť späť, čomu však zabránilo zemetrasenie o dva roky neskôr. Kantakuzenos vo svojich pamätiach uvádza, že za pevnosť zaplatil svojmu zaťovi Orhanovi, resp. jeho synovi Sulejmanovi. Táto dohoda zrejme vošla do platnosti, pretože v čase zemetrasenia z roku 1354 sa Sulejman nachádzal na opačnej strane Dardanelskej úžiny. Kantakuzenos sa teda snažil svoje konanie obhájiť a presvedčiť čitateľov, že Turkov do Európy priviedlo až veľké zemetrasenie a nie jeho vlastná politika.

Uhorský kronikár Ján z Turca teda správne vystihol, že príchod Turkov do Európy súvisel s vnútorným svárom byzantských (gréckych) vládcov. Oveľa diskutabilnejší je fakt, že kronikár pripísal výhradnú zodpovednosť za tieto nešťastia práve Jánovi Kantakuzenovi. K podobnému úsudku dospel aj Konštantín Mihajlovič a neskorší poľský kronikár Maciej Stryjkowski, ktorý získal vedomosti o týchto udalostiach priamo v Konštantínopole od miestnych informátorov.[92] Kantakuzenos bol nesporne ambiciózny muž, ktorý neváhal použiť akékoľvek prostriedky na dosiahnutie svojho cieľa. To isté však možno konštatovať aj o jeho oponentoch – regentke Anne Savojskej, veliteľovi Alexiovi Apokaukovi, i samotnom cisárovi Jánovi V. Palaiologiovi, ktorí rovnako verbovali iné skupiny Turkov i ďalších žoldnierov v boji o trón. V októbri roku 1341 neváhal patriarcha Ján Kalekas a Alexios Apokaukos poštvať obyvateľov Konštantínopola proti Kantakuzenovým prívržencom, pričom vo väzení skončila a napokon neskôr zomrela aj Kantakuzenova matka Theodora. Až po týchto udalostiach sa Kantakuzenos prehlásil za cisára, pričom formálne stále uznával regentstvo Anny Savojskej i práva jej syna Jána V. Tento krok navyše učinil až po výzve jeho odporcov, aby rozpustil armádu, s ktorou pripravoval ťaženie na opätovné získanie niekdajších byzantských území na Peloponéze.[93]

Bez ohľadu na náboženské motívy, také dôležité pre neskorších kresťanských i osmanských kronikárov, nám práve súdobí byzantskí autori ukazujú dobový konflikt v celej svojej zložitosti a podrobnosti. Vo vnútornom spore, na pozadí ktorého sa osmanskí Turci dostali do Európy, išlo v prvom rade o rozdielne politické ciele oboch súperiacich strán, ktoré verbovali do svojich táborov akýchkoľvek spojencov, bez ohľadu na to, či sú pravoslávni kresťania, rímskokatolícki Latinovia, alebo Turci podľa princípu, že nepriateľ môjho nepriateľa sa vždy stáva potencionálnym spojencom v tomto bratovražednom boji.

M. HURBANIČ: TÜRKEN IN EUROPA. UMSTÄNDE DER OSMANISCHEN BESETZUNG DER ERSTEN FESTUNGEN IM BYZANTINISCHEN THRAKIEN IN DEN JAHREN 1352 – 1354

In der vorliegenden Studie beschäftigt sich der Autor mit den Umständen der Besetzung der ersten byzantinischen Festungen in Europa durch die osmanischen Türken auf der thrakischen Halbinsel Gallipoli in den Dardanellen. Zu diesen Ereignissen kam es in den Jahren 1352 – 1354 im Kontext innerer Konflikte in Byzanz zwischen den rivalisierenden Kaisern Johannes VI. Kantakuzenos und Johannes V. Palaiologos. Im Jahr 1352 nahm der osmanische Bey Orhan durch seinen Sohn Suleiman zunächst die Festung Tzympe (türkisch: Çimpe) in Besitz, die sich wahrscheinlich am nordwestlichen Rand der Halbinsel Gallipoli an den Dardanellen befand. Zwei Jahre später fiel dann auch die Hauptfestung der Dardanellen, Kallipolis (Gallipoli), infolge eines gewaltigen Erdbebens in ihre Hände.

[92] DĄBROWSKA, Małgorzata. Cantacuzene – „The Wolf" or Matthias Stryjkowski's recollection of Byzantium. In *Byzantinoslavica*, 1995, vol. 56, p. 260.

[93] NICOL, D. *The Reluctant Emperor*, c. d., p. 47-55; TODT, K.-P. *Kaiser Johannes* VI., c. d., s. 37-39.

Die Umstände der Eroberung dieser Festungen werden insbesondere von zwei zeitgenössischen byzantinischen Autoren – dem damaligen Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und dem byzantinischen Kirchenhistoriker Nikephoros Gregoras ausführlich behandelt. Trotz der relativen Ausführlichkeit bleiben mehrere Momente in ihrer Schilderung unerklärt. Daher sind diese Berichte nicht nur im Hinblick auf die subjektiven Stellungnahmen der beiden Autoren, den Grad ihrer Informiertheit, sondern auch auf das Verschweigen beziehungsweise Hervorheben bestimmter Ereignisse zu analysieren.

Im untersuchten Teil behauptete Gregoras, dass Johannes Kantakuzenos einige Gruppen von Türken in der Gegend der thrakischen Halbinsel Gallipoli in den Dardanellen ansiedelte. Obwohl der Autor keine genauen Ortsangaben nennt, erwähnt er im nächsten Teil seiner Geschichte nur einen einzigen Ort. Der fragliche Ort musste die Festung von Tzympe sein, die sich, wie Kantakuzenos selbst erwähnt, noch vor Anfang des Jahres 1352 im Besitz der Türken befand. Kantakuzenos verschwieg jedoch, wem diese Krieger tatsächlich unterstellt waren. Er wollte sicher nicht zugeben, dass er derjenige war, der die ersten Gruppen von Türken in Europa angesiedelt hatte. Welchen Ursprung diese Söldner hatten, verraten jedoch weder er selbst noch sein Kritiker Nikephoros Gregoras. Kantakuzenos verschwieg nicht nur, dass er Tzympe den Türken zur Verfügung gestellt hatte, sondern versuchte darüber hinaus, bei seinen potentiellen Lesern den Eindruck zu vermitteln, dass diese Türken im Jahr 1352 zu den Verbündeten des jungen Kaisers Johannes V. gehörten. Es ist möglich, dass diese Türken zunächst von Kantakuzenos rekrutiert wurden und dann auf die Seite seines Gegners wechselten. Eine andere Erklärung wäre, dass die von Kantakuzenos erwähnten türkischen Verbündeten des jungen Kaisers nicht aus Tzympe stammten und dass Kantakuzenos nur die Tatsache zu verbergen versuchte, dass er der erste war, der mit der Ansiedlung von Türken in Europa begann. Jedenfalls wechselten diese türkischen Verbündeten nach der Eroberung von Adrianopel auf seine Seite, wie er selbst feststellt.

Im Herbst 1352 fuhr Orhans Sohn Suleiman über die Dardanellen und half Kantakuzenos, die verbündete Armee seines Rivalen Kaiser Johannes V. zu vernichten. Nach dem Abzug von Suleimans Truppen aus Thrakien erwähnt Kantakuzenos jedoch nicht, was mit den Türken in der Festung Tzympe weiter geschah. Nur wenig später gab er vage an, dass ihn die türkische Besetzung dieser Festung belästigte. Der Kaiser berichtet jedoch wiederum nicht davon, welche Türken und unter welchen Umständen die Festung einnahmen, sondern verweist nur vage auf den vorherigen Teil seiner Memoiren. Nur aus dem weiteren Kontext seiner Erzählung geht eindeutig hervor, dass die Festung in der Zwischenzeit von Suleiman selbst eingenommen wurde. Diese Tatsache in allgemeinerer Form stellt auch Gregoras fest. Orhans Sohn musste also Tzympe bei seiner Rückkehr aus Thrakien Ende 1352 nach der Plünderung des bulgarischen Territoriums einnehmen.

Wir wissen nicht, wem die Türken in dieser Festung zur Zeit der Ankunft Suleimans unterstanden. Entweder nahm Orhans Sohn Tzympe militärisch ein oder die örtlichen Türken erkannten seine Autorität an. In dieser Situation versuchte Kantakuzenos, Suleiman auszuzahlen und die Festung zurückzugewinnen, was jedoch zwei Jahre später durch ein Erdbeben verhindert wurde. Kantakuzenos schreibt in seinen Memoiren, dass er für die Festung seinem Schwiegersohn Orhan bzw. seinem Sohn Suleiman bezahlte. Dieses Abkommen kam offenbar zustande, weil sich Suleiman zur Zeit des Erdbebens von 1354 auf der gegenüberliegenden Seite der Dardanellen befand. Kantakuzenos versucht also, sein Handeln zu rechtfertigen und die Leser davon zu überzeugen, dass die Türken erst infolge des großen Erdbebens Anfang März nach Europa kamen und nicht infolge seiner eigenen Politik.

Unabhängig von den religiösen Motiven, die für die späteren christlichen und osmanischen Chronisten sehr wichtig waren, zeigen uns die zeitgenössischen byzantinischen Autoren den

Konflikt der damaligen Zeit in seiner ganzen Komplexität. Bei dem Kampf, vor dessen Hintergrund die osmanischen Türken in Europa ankamen, ging es in erster Linie um unterschiedliche politische Ziele der rivalisierenden Parteien um den byzantinischen Thron, die jegliche Verbündeten in ihre Lager rekrutierten, unabhängig davon, ob es sich um orthodoxe Christen, römisch-katholische Lateiner oder Türken handelte, nach dem Prinzip: Der Feind meines Feindes wird in diesem mörderischen Bruderkampf immer zu einem potenziellen Verbündeten.

Pramene:

AŠIKPAŠAZADE. *Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik, Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses ʿOsmanʿ vom vom Derwisch Ahmed, genannt ʿAsik-Paşa-Sohn, ed. Richard F. Kreutel*. Graz : Styria, 1959.

Die Altosmanischen anonymen chroniken, ed. Friedrich Giese. Teil II. Übersetzung. Leipzig 1925.

An Early Ottoman History: The Oxford Anonymous Chronicle, Bodleian Library, Ms Marsh 313, ed. Dimitris J. Kastritsis. Liverpool : Liverpool University Press, 2017. ISBN 9781786940681.

CRITOBULI IMBRIOTAE Historiae, ed. Diether R. Reinsch. Berlin and New York : Walter de Gruyter, 1983. ISBN 9783110089691.

DUKAS. *Istoria turco-bizantină. 1341–1462*. ed. Vasile Grecu. (Scriptores Byzantini 1). Bucuresti : Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.

ENVERI. *Le Destan d'Umur Pacha (Düsturname-i Enveri):* Texte, traduction et notes, ed. Irène Mélikoff-Sayar. Paris 1954.

IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV.* Volume 1, ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber, 1828.

IOANNES CANTACUZENUS. *Historiarum libri IV.* Volume III, ed. L. Schopen. Bonn : Weber, 1832.

JOHANNES De THUROCZ. *Chronica Hungarorum* I., ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova VII). Budapest : Akadémiai Kiadó 1985.

JOHANNES De THUROCZ. *Chronica Hungarorum*: Kronika Jána z Turca. Prel. Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2014.

Joannis Dlugossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII. Tomus III, Libri IX, X. ed. A. Przezdziecki. Cracoviae, 1876.

KONSTANTIN MIHAILOVIĆ. Memoirs of a Janissary, ed. Svat Soucek, trans. Benjamin Stolz. Michigan : The University of Michigan Ann Harbor, 1975. ISBN 9781558765306.

KONSTANTIN MIHAILOVIĆ. *Јаничарове успомене или Турска хроника*. Превод и предговор Ђорђе Живановић, Београд : САНУ, 1959. ISBN 8607000888.

LAONIKOS CHALKOKONDYLES. The Histories. vol. 1. ed. Anthony Kaldellis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014. ISBN 9780674599185.

MACIEJ STRYJKOWSKI. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego…*, ed. Julia Radziszewska. Warszawa : PIW, 1978.

NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, ed. Ludwig Schopen. Vol. I. Bonn : Weber, 1829.

NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, ed. Ludwig Schopen. Vol. II. Bonn : Weber, 1830.

NIKEPHOROS GREGORAS. *Byzantina historia*, vol. III. ed. Ludwig Schopen. Bonn : Weber, 1855.

NIKEPHOROS GREGORAS, Rhomäische Geschichte, Übersetzt und erläutert von J. L.van Dieten. Fünfter Teil (Kapitel 24,3–29). Stuttgart : A. Hiersemann, 2004.

PSEUDO-SFRANTZES (MAKARIOS MELISSENOS) *Chronicon 1258–1481 in Gregorii Sphrantzes Memorii 1401–1477*, ed. Vasile Grecu, Bucuresti : Academia Republicii Socialiste România, 1966.

SCHREINER, Peter (ed.). *Byzantinische Kleinchroniken vol. 1*, Einleitung und Text. Wien : Verlag der Österreichissche Akademie der Wissenschaften 1975. ISBN 9783700101017.

Literatúra:

ARNAKIS, Georgiades G. Gregory Palamas among the Turks Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources. In *Speculum*, 1951, vol. 26, n. 1, p. 104-118. ISSN 2040-8072.

BAĎURÍK, Jozef. Slovensko a jeho miesto pri obrane Európy pred Osmanmi. (300 rokov od ukončenia osmanskej prítomnosti v Uhorsku.). In *Studia academica slovaca*, 1999, roč. 28, s. 11-20.

BEIHAMMER, Alexander Daniel. *Byzantium and the Emergence of Muslim-Turkish Anatolia,ca.1040–1130. (Birmingham Byzantine and Ottoman Studies)*. London-NewYork : Routledge, 2017. ISBN 9781138229594.

BELDICEANU-STEINHERR, Irène, 'Seyyid 'Ali Sultan d'après les registres ottomans: l'installation de l'Islam hétérodoxe en Thrace. In ZACHARIADOU, Elizabeth (ed.). *The Via Egnatia Under Ottoman Rule (1380-1699).* Halcyon Days in Crete II, A Symposium Held in Rethymnon 9-11 January 1994. Rethymnon : Crete University Press, 1996, p. 45-63. ISBN 9789605240172.

BLAŠKOVIČ, Jozef. Nové Zámky pod osmanskou nadvládou (1663–1685). In *Archív Orientální*, 54, 1986, s. 105-130. ISSN 0044-8699.

BOTOŠ, Alexander. História a dedičstvo osmanských Turkov v Novohrade, Gemeri a Malohonte. In *Gemer-Malohont*, 2005, 1, s. 40-53. ISSN 1337-3773.

BRYER, Anthony. Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage. In DAVIS, Ralph H. C. – WALLACE-HADRILL, John. M. (eds.). *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to R. W. Southern.* Oxford : Oxford University Press 1981, s. 471-493. ISBN 978-0198225560.

CELNAR, Michal. Hranice a pohraničie v kontexte osmansko-uhorských vojen 16. a 17. storočia. In *Hranice v priestore a čase*. Stretnutie mladých historikov 10. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2021, s. 25-33.

CSÁNYI, Peter. Centrum osmanskej moci na Slovensku. In *Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách.* Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004, s. 197-203. ISBN 80-89220-46-0.

DĄBROWSKA, Małgorzata. Cantacuzene – „The Wolf" or Matthias Stryjkowski's recollection of Byzantium. In *Byzantinoslavica*, 1995, roč. 56, p. 257-267. ISSN 0007-7712.

DANGL, Vojtech. Začiatky tureckej expanzie a bitka pri Moháči r. 1526. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1997, č. 1, s. 31-33. ISSN 1336-1910.

DANGL, Vojtech. Systém protitureckej obrany na území Slovenska v druhej polovici 16. storočia. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 4, s. 26-42. ISSN 1338-7154.

DANIŠ, Miroslav. V tieni tureckého polmesiaca. Synovia chána Osmana. In *Historická revue*, 1998, roč. 9, č. 2, s. 3-5. ISSN 1335-6550.

DARLING, Linda. Reformulating the Ghazi Narrative: When was the Ottoman State a Ghazi State. In *Turcica,* 2011, vol. 43, p. 13-53. ISSN 24163260.

FOSS, Clive. *Beginnings of the Ottoman State*. Oxford : Oxford University Press, 2022. ISBN 9780198865438.

GEANAKOPLOS, Deno. *The Emperor Michael Palaeologus and the West*. Cambridge : Harvard University Press, 1959. ISBN 9780208013101.

GRÓFOVÁ, Mária – MALOVCOVÁ, Božena – SŮRA, Pavel. (eds.). *Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie)*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov s podporou Medzinárodného vyšehradského fondu 2016. ISBN 978-80-224-1579-8.

HORVÁTH, Pavol – KOPČAN, Vojtech. *Turci na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971.

HURBANIČ, Martin. Na pozvanie cisára: Byzantská ríša a turecké bejliky v polovici 14. storočia In *Historická revue*, 2013, roč. 24, č. 2, s. 15-18. ISSN 1335-6550.

CHARANIS, Peter. On the date of the occupation of Gallipoli by the Turks. In *Byzantinoslavica* 1955, roč. 16, p. 113-117. ISSN 0007-7712.

ISOM-VERHAAREN, Christine. *The Sultan's Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire*. London : IB Tauris, 2021. ISBN 9781848859791.

KAFADAR, Cemal. *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*. Berkley : 1995. ISBN 9780520088078.

KALDELLIS, Anthony. *Ethnography after Antiquity: Foreign lands and peoples in Byzantine Literature*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2013. ISBN 9780812245318.

KOROBEINIKOV, Dimitri. *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*. Oxford : Oxford University Press, 2014. ISBN 9780198708261.

KOPČAN Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1986.

KOPČAN Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin : Osveta 1983.

KOPČAN, Vojtech. Die Anfänge der osmanischen Macht in der Slowakei. In *Asian and African Studies* 26, 1990, roč. 26, s. 113-128. ISSN 2585-8793.

KOPČAN, Vojtech. Pramene a ikonografia k tureckým vojnám na Slovensku v nemeckých archívoch. In *Slovenská archivistika*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 176 -183. ISSN 0231-6722.

KOPČAN, Vojtech. Osmanská výprava na Slovensko v rokoch 1663-1664. In *Historický časopis,* 1992, roč. 40, č. 3, s. 297 – 314. ISSN 0018-2575.

KOPČAN, Vojtech Nove Zamky - Ottoman Province in Central Europe. In *Studia historica Slovaca*, 1995, č. 19, s. 53-72. ISSN 1210-3055.

KOPČAN, Vojtech. Die ersten osmanischen Feldzüge Sultan Süleyman I. nach Mitteleuropa. In *Slovensko a Habsburská monarchia v 16.-17. stor.* Bratislava : Katedra slov. dejín a archívnictva FFUK, 1995, s. 16-24.

KUBÁLEK, Martin. Turci na Slovensku. 150 rokov v znamení polmesiaca. In *Historická revue,* 2004, roč. 15, č. 9, s. 16-18. ISSN 1335-6550.

KÜLZER, Andreas. *Tabula Imperii Byzantini*.12, Ostthrakien (Eurōpē), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008. ISBN 9783700139454.

LAIOU, Angeliki. Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334. In *Speculum*, 1970, vol. 45, no 3, p. 374-392. ISSN 0038-7134.

LAIOU, Angeliki. In the medieval Balkans: Economic Pressures and Conflicts in the Fourteenth century. In *Society and Economic Life in Byzantium* [Collected Studies Series 370], Aldershot / Brookfield, VT : Variorum reprints, p. 137-162. ISBN 0860783227.

LEMERLE, Paul. *L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident*. Paris : Presses Universitaires de France, 1957.

LINDNER, Rudi P. *Explorations in Ottoman Prehistory*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2007. ISBN 9780472095070.

LINDNER, Rudi P. *Nomads and Ottomans in medieval Anatolia*. Bloomington : Research Institute for Inner Asian Studies. Indiana University, 1983. ISBN 9780700709441.

LOWRY, Heath. The Nature of the Early Ottoman State. Albany : State University of New York, 2003. ISBN 9780791456354.

MALINIAK. Pavol. K pôsobeniu Jána Kružiča na hrade Čabraď (nástup do funkcie, uzákonenie pôvodu a prvé kontakty s osmanskou stranou). In *Acta historica Neosoliensia*, 2013, roč. 16, č. 1-2, s. 205-223. ISSN 2453-7845.

MARKUSKOVÁ, Helena. Gemerská stolica pod osmanským panstvom v 17. storočí - rozsah osmanského zdanenia. In *Historia nova*, 2012, roč. 5, s. 95-112.

MARKUSKOVÁ, Helena. Život na uhorsko-osmanskom pohraničí v rokoch 1596 - 1687 na príklade Gemerskej stolice. In *Acta historica Neosoliensia*, 2013, roč. 16, č. 1-2, s. 224-274. ISSN 2453-7845.

MELICHÁREK, Maroš. Druhé srbské povstanie proti osmanskej nadvláde (1815 - 1816) a vytváranie autonómneho srbského štátu počas prvej vlády Miloša Obrenovića. *Dejiny* - internetový časopis, 6, 2011, č. 2, s. 26-38. ISSN 1337-0707.

MRVA, Ivan. Nitra v tieni polmesiaca. In MARSINA, Richard (ed.) *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : Matica slovenská 2002, s. 256-266. ISBN 8070906251.

MÚCSKA, Vincent a kol. *Dejiny európskeho stredoveku 3. neskorý stredovek (od pol. 13. storočia do konca 15. storočia).* Bratislava : Hlbiny, 2022 (v tlači).

NEMEŠ, Jaroslav. Pohnuté osudy troch obcí v časoch tureckej nadvlády. Sonda do dejín katastra Palárikova. In *Acta historica Neosoliensia*, 15, 2012, č. 1-2, s. 223-254. ISSN 2453-7845.

NEVILLE, Leonora. *Guide to Byzantine Historical Writing*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. ISBN 9781107039988.

NICOL, Donald M. *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. ISBN 9780521552561.

OIKONOMIDES, Nicolas. From Soldiers of Fortune to Gazi Warriors: the Tzympe Affair. In HEYWOOD, Colin – IMBER, Colin (eds.). *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage.* Istanbul : Isis, 1994, p. 239-247. ISBN 9789754280630.

PEACOCK, Andrew. *The Great Seljuk Empire.* Edinburgh : Edinburgh University Press, 2015. ISBN 9780748638253.

RYBÁR, Lukáš. Počiatky diplomatických kontaktov safíjovskej Perzie s Habsburgovcami a Uhorskom na začiatku 16. storočia. In *Kultúrne dejiny*, 2021, zv. 12, č. 1, s. 43-60. ISSN 1338-2209.

SEGEŠ, Vladimír. Bitka pri Rozhanovciach v r. 1312, pri Lučenci v r. 1451, pri Moháči v r. 1526. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1997, č. 1, s. 22-30. ISSN 1336-1910.

SETTON, Kenneth. *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. Volume 1. The Thirteenth and Fourteenth Centuries. Philadelphia : The American Philosophical Society, 1976. ISBN 0871691272.

SKOVAJSA, Miloslav. Dva návrhy mieru z ústia rieky Žitava (r. 1606). In *Historické štúdie*. Acta historica Posoniensia XVI. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2011, s. 180-186. ISSN 1338-7588.

SKOVAJSA, Miloslav. *Habsbursko-osmanské mierové zmluvy, 1498 – 1606* [Dizertačná práca]. Bratislava : FiF UK, 2012.

SKOVAJSA, Miloslav. Diplomatické vzťahy Ferdinanda Habsburského so sultánom Sulejmanom (1551 - 1564) a mierová zmluva z roku 1562. In *Historické štúdie*. (Acta historica Posoniensia 2). Bratislava : Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2013, s. 79-96. ISSN 1338-7588.

SHUKUROV, Rustam. *The Byzantine Turks, 1204 - 1461*. Leiden : Brill, 2016. ISBN 9789004305120.

ŠIMKO, Juraj. Bitka pri Moháči - taktika stará a taktika nová. In *Historia mea vita*e : zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vladimíra Segeša. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 25-30. ISBN 9788089523634.

TODT, Klaus-Peter. *Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und der Islam. Politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz*. (Würzburger Forschungen zur Missions- und Religionswissenschaft 2 / 16). Würzburg : Echter 1991. ISBN 9783429013707.

URBLIK, Marián. Turci v boji. Vojaci pohŕdajúci smrťou. In *Historická revue*, 1994, roč. 5, č. 9, s. 16-18. ISSN 1335-6550.

USKOVÁ, Helena. Historiografická analýza časti knihy Abbregé de l'histoire des Turcs venujúcej sa dobytiu pevnosti Nové Zámky roku 1663 Turkami. In *Acta historica Neosoliensia*, 2006, roč. 9, 387-394. ISSN 2453-7845.

VRYONIS, Speros. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley, Los Angeles, and London : University of California Press, 1971. ISBN 9780520015975.

WERNER, Ernst. Johannes Kantakuzenos, Umur Paša und Orhan. In *Byzantinoslavica*, 1965, vol. 26, p. 256-257. ISSN 0007-7712.

WITTEK, Paul. *The Rise of the Ottoman Empire*. London, 1938 (1956). ISBN 9780860781004.

ZACHARIADOU, Elizabeth. The Emirate of Karesi and that of the Ottomans: Two Rival States. In ZACHARIADOU, Elizabeth (ed.). *The Ottoman Emirate (1300–1389).* Rethymnon : Crete Press, 1993, p. 225-236. ISBN 9607309588.

VYBRANÉ VOJENSKO-HISTORICKÉ SÚVISLOSTI TZV. PREŠOVSKEJ VZBURY

PETER **CHORVÁT**

CHORVÁT, P.: Selected Military-Historical Contexts of the So-called Prešov Revolt. Vojenská história, 4, 26, 2022, pp 30-45, Bratislava.

In the present study, the author focuses on selected military-historical contexts of the tragic events, known in the historical sphere as the so-called Prešov Revolt. In particular, this was the revolt of the Austro-Hungarian Army reserve units, which took place in Prešov on the night of 31 October to 1 November 1918. The aforementioned revolt was subsequently brought to an end by the intervention of the called-in assistance units and the mass execution of 43 people in the centre of the town. In this context, the author is only interested in the return of the reserve battalion of Infantry Regiment 67 to Prešov in 1918, the issue of the deployment and activities of the local military garrison in the period in question, the position of the revolt among other similar turning points in the reserve units of the Austro-Hungarian Army, and also the situation in the civilian sector. The author's effort was to bring some new information, or the context of the so-called Prešov Revolt, and at the same time to draw the attention of researchers to other potential research directions.

Key words: Military history, Slovakia, 1918, Prešov Revolt.

Násilné udalosti, ktoré sa v Prešove odohrali v noci z 31. októbra na 1. novembra 1918, a následne boli ukončené popravou 43 osôb, patria k najtragickejším momentom v dejinách tohto mesta všeobecne. Tzv. prešovská vzbura predstavuje fenomén, ktorý svojou výnimočnosťou dlhodobo púta pozornosť historikov, publicistov, odbornej i laickej verejnosti.

Treba v tejto súvislosti zdôrazniť, že úroveň poznania tejto mimoriadne tragickej udalosti výrazne posunul historik Lukáš Šimko,[1] ktorý správne interpretoval jej relevantné hybné momenty, pričom navyše vzburu „zaľudnil" aj konkrétnymi historickými osobnosťami.

Vychádzajúc z tejto situácie bolo preto našou snahou upriamiť pozornosť len na pomerne málo známe, vybrané vojensko-historické súvislosti tejto udalosti. V týchto intenciách nám tak išlo hlavne o pertraktovanie okolností návratu náhradného práporu pešieho pluku 67 do Prešova na jar roku 1918. Tento presun v zásade úzko súvisí s problematikou dislokácie jednotiek rakúsko-uhorskej armády v meste a taktiež aktivitami miestnej vojenskej posádky ako celku v sledovanom období. Ďalším predmetom nášho záujmu sa stalo zasadenie uvedených udalostí do širšieho kontextu revolt náhradných jednotiek rakúsko-uhorskej armády v roku 1918. Považovali sme zároveň za potrebné spomínané vojenské súvislosti v závere doplniť deskripciou situácie v civilnom sektore mesta.

Cieľom príspevku je tak priniesť niektoré nové informácie, resp. súvislosti a zároveň upriamiť pozornosť bádateľov na ďalšie potenciálne smery bádania.

Návrat náhradného práporu do Prešova

Náhradný prápor pešieho pluku 67 bol začiatkom decembra 1914, vplyvom takticky úspešného prielomu ruskej armády do Šarišskej župy, presunutý do mesta Füzesabony (na území dnešného Maďarska). Vojenské veliteľstvo v Košiciach v danej kritickej situácii nariadilo evakuáciu vojenských posádok v Košiciach i v Prešove už 1. decembra 1914 (k pádu

[1] Bližšie pozri: ŠIMKO, Lukáš. *Vzbura prešovskej posádky*. In *Slovensko a prvá svetová vojna,* II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019, s. 230-243. Tam sa nachádzajú aj odkazy na doposiaľ publikovanú literatúru.

Bardejova došlo v rovnaký deň),[2] pričom aj ono samo po niekoľkých dňoch presunu začalo svoju budúcu, niekoľkomesačnú činnosť v meste Stoličný Belehrad (Székesfehérvár).[3]

V neskoršom období vojnového konfliktu bol náhradný prápor spomenutého pluku dislokovaný do Užhorodu, pričom do Prešova rakúsko-uhorské vojenské velenie, naopak, umiestnilo náhradný prápor pešieho pluku 66 (pôvodne dislokovaný práve v Užhorode).[4] Je zaujímavé, že post veliteľa náhradného práporu „prešovského" pluku v období konfliktu kontinuálne, niekoľko rokov (až do 25. júna 1917), zastával plukovník Rudolf Humenyanszky.[5]

Záležitosť vzájomnej výmeny (redislokácie) spomínaných náhradných práporov sa začala intenzívne riešiť na jeseň roku 1917. Iniciatívne v prvej fáze jej realizácie vystupoval napríklad (vtedy) major Eugen Issekutz,[6] ktorý už v septembri 1917 hovoril o možnom spätnom presune „kádra" s veliteľom poľného pluku. Ten bol uvedenej zmene takisto naklonený.[7]

Do tohto procesu boli postupne zainteresované viaceré vtedy významné vojenské i civilné osoby. Z rakúsko-uhorských generálov môžeme spomenúť Alexandra Szurmaya a Samuela Hazaia, neskôr aj Blasiusa Dániho. Civilný sektor reprezentovali najmä bývalý hlavný župan Šarišskej župy István Szinyei-Merse, ďalej úradujúci hlavný župan Béla Koós, podžupan József Tahy, mešťanosta Prešova József Faragó alebo aj jeho zastupujúci mešťanosta József Magyar. Žurnalista Arpád Fiffik celej akcii poskytoval relevantnú publicitu a adekvátny propagandistický rozmer.

Dňa 2. novembra 1917 sa úrad šarišského podžupana (pod žiadosť sa podpísal aj mešťanosta Prešova J. Faragó) s uvedenou žiadosťou formálne obrátil na ministerstvo vlastibrany (honvédstva) v Budapešti. Magistrát v prospech presunu náhradného práporu späť do Prešova argumentoval niekoľkými pádnymi dôvodmi:

- preťaženie železničného spojenia medzi Prešovom a Užhorodom v dôsledku periodického cestovania príbuzných zo Šarišskej a Užskej župy, ktorí navštevujú vojakov slúžiacich v oboch posádkach (a naopak);
- vplyv týchto ciest na všeobecné zásobovanie (údajné plytvanie prevážanými potravinami) a zväčšovanie počtu nezaopatrených (v prípadoch, že sa rodinní príslušníci presťahovali do jednej alebo druhej posádky);
- nemožnosť využiť neprítomné osoby na prácu v hospodárstve v dobe, keď je v ňom potrebná každá ruka;

---

[2] Österreichische Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien (ďalej len ÖStA – KA Wien), fond (ďalej len f.) Neue Feld-Akten, 3. Armee (Op. Akten), škatuľa (ďalej len šk.) 254.

[3] K dispozícii sú viaceré rozkazy tohto evakuovaného veliteľstva. Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), f. EBK Prešov, šk. 1.

[4] Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Prešov (ďalej len ŠA PO), 7489/1917. szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[5] ÖStA – KA Wien, K. u. k. Inf. Reg. No. 67 Freiherr Kray 1914 – 1918, f. Manuskripte-Sammlung, sign. 62.

[6] Eugen Issekutz (1873 – ?), dôstojník rakúsko-uhorskej a neskôr maďarskej armády šľachtického pôvodu (v rakúsko-uhorskej armáde v období 1. svetovej vojny slúžilo viacero dôstojníkov s uvedeným priezviskom). Jeho vojenská kariéra je primárne spojená s peším plukom 67. 1. novembra 1895 povýšený do hodnosti poručíka, 1. novembra 1899 – nadporučík, 1. novembra 1909 – stotník. Po vypuknutí 1. svetovej vojny prevelený na front, kde zastával rozličné veliteľské funkcie. Počas bojov na rieke San, ktoré prebiehali od 19. októbra do 4. novembra 1914, zranený. Na prelome rokov 1915 – 1916 bol veliteľom poľného práporu I/67, pričom uvedenej jednotke velil aj počas Brusilovovej ofenzívy. 1. augusta 1916 povýšený na majora pechoty. Vo februári 1918 (už v hodnosti podplukovníka) na talianskom fronte stále zastával pozíciu veliteľa poľného práporu. ÖStA – KA Wien, K. u. k. Inf. Reg. No. 67 Freiherr Kray 1914 – 1918, f. Manuskripte-Sammlung, sign. 62; Szepesi Hirnök, Tátrai Ujság, roč. 56, 1918, č. 66, s. 2. (31. augusta 1918). Údaje o kariérnom postupe do vypuknutia 1. svetovej vojny sú zrekonštruované na základe dostupných schematizmov rakúsko-uhorskej armády.

[7] Uvedený rozhovor spomína v liste z 30. septembra 1917 bývalý hlavný župan I. Szinyei-Merse. ŠA PO, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

- náhradné vojenské jednotky by mali byť podľa odosielateľa dislokované v tom obvode, odkiaľ sa dopĺňajú (príklad náhradnej jednotky 15. pluku poľných húfnic v Prešove a ďalších jednotiek v susedných župách).[8]

V žiadosti sa uvádzalo aj to, aby minister podľa možnosti celú vec ďalej postúpil rakúsko-uhorskému ministrovi vojny vo Viedni. Z ďalšej administrovanej korešpondencie je evidentné, že táto konkrétna požiadavka bola v krátkej dobe reálne naplnená. Koncom decembra 1917 sa o presune „kádra" reálne rokovalo na ministerstve vojny vo Viedni, pričom generál S. Hazai videl celú vec optimisticky.[9] Medzitým však prebehli ešte ďalšie dva vojnové mesiace.

Dňa 28. februára 1918 bol hlavný župan Šarišskej župy konečne informovaný, že rakúsko-uhorský minister vojny nariadil vzájomný presun náhradných práporov peších plukov 66. a 67.[10]

O presune náhradného práporu späť do Prešova následne informovala aj maďarská tlač na Spiši, keďže pluk bol dopĺňaný aj z tejto župy (okrem Liptova a Šariša). Podľa publikovaných tvrdení sa tak malo konkrétne udiať už v prvej polovici marca 1918.[11]

Až 26. marca 1918 však vydala mestská rada v Prešove tlačený ohlas v maďarskom jazyku Náš domáci pluk sa vracia domov. Vo vyhláške zdôraznila radosť nad opätovnou dislokáciou náhradného práporu a takisto nad príchodom navrátilcov – príslušníkov pluku z ruského zajatia. Zároveň požiadala obyvateľov mesta, aby v priebehu osláv (27. – 28. marca 1918) umiestnili do okien vlajky a nadšene sa zúčastnili prijatia vojakov. Program stanovoval, že 27. marca o 8:00 zastupujúci mešťanosta privíta štáb pluku na železničnej stanici. Následne sa mal zhromaždeným vojakom i civilistom prihovoriť veliteľ náhradného práporu mjr. Carl Gmach. Po jeho skončení mal nasledovať nástup čestnej roty a príslušníkov štábu pluku na námestí pri „hlavnom kostole" (Kostole svätého Mikuláša), kde mali mať prejav mestský farár B. Zaborovszky a znova veliteľ náhradného práporu. Podujatie malo byť zakončené slávnostným pochodom čestnej roty pred radnicou a presunom do kasární.[12] Náhradný prápor sa tak po skončení slávnosti opäť ubytoval v peších (tzv. župných) kasárňach pre spoločnú armádu, situovaných v blízkosti železničnej stanice.

Všeobecne možno konštatovať, že akcia presunu náhradného práporu pešieho pluku 67 do Prešova bola v konečnom dôsledku úspešnou. Bola výsledkom intenzívnej iniciatívy, interakcie a zainteresovanosti viacerých vojenských i civilných osôb za situácie, keď ministerstvo vojny vo Viedni riešilo diametrálne odlišné problémy, priorita ktorých bola rozhodne vyššia a naliehavejšia. Išlo za daných okolností o rozhodnutie pomerne výnimočné. Rodinným príslušníkom tých vojakov, ktorí slúžili pri iných náhradných jednotkách, v tomto smere nezostávalo nič iné len cestovať, ak mali záujem o osobné stretnutie (prípad náhradného práporu pešieho pluku 71 dislokovaného v Kragujevci – pozn. P. Ch.). Na korešpondencii viacerých zainteresovaných osôb, napokon, prekvapí aj fakt, že sa titulovali ako priatelia.

Táto udalosť, ktorú vtedajší zástupcovia mesta i župy vnímali vzhľadom na investovaný čas a energiu ako vytúženú satisfakciu, mala v rámci vzťahu armády a mestskej rady Prešova ešte paradoxne konfliktnú dohru.

[8] ŠA PO, 7489/1917. szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146. Spomínajú sa tam náhradné jednotky košického, miškovského a lučeneckého pluku, ktorú údajne „aj teraz sú na svojich miestach".

[9] ŠA PO, Wien, 1917 december 30-an, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[10] ŠA PO, Magyar királyi honvédelmi miniszter, 51.101 szám./1-.1918, A cs. és kir. 66. és 67. gy. pzlj. kölcsönös áthelyezése, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[11] Szepesi Hirnök, Tátrai Ujság, roč. 56, 1918, č. 17, s. 2. (2. marca 1918).

[12] ŠA PO, Háziezredünk hazatérése, Eperjes szab. kir. város tanácsától, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

Na celú spomínanú akciu privítania náhradného práporu (v prvý deň konania osláv) negatívne zareagoval c. a k. staničný veliteľ plukovník Ludwig Badjura. V písomnej žiadosti adresovanej úradu mešťanostu sa pýtal, na čí pokyn oslavy s účasťou mužstva pešieho pluku 67 prebehli. Vo svojej impulzívnej reakcii šiel dokonca ešte ďalej, keď mešťanostovi stručne oznámil, že takéto podujatia sa môžu konať len so „súhlasom a povolením" vojenského staničného veliteľstva a obdobnú aktivitu by musel ako jeho veliteľ v budúcnosti „zakázať" alebo jej realizácii priamo „zabrániť".[13]

Odpoveďou na tento dopyt následne bolo mimoriadne zasadanie mestskej rady 5. apríla 1918,[14] ktorá o celej záležitosti písomne informovala aj hlavného župana.[15] V liste preňho bolo konanie plukovníka označené ako „necitlivosť" a „hrubý útok". Rada na čele so zastupujúcim mešťanostom J. Magyarom plukovníka otvorene nazvala „najprotivnejšou osobou" miestnej spoločnosti. Okrem iného v dokumente neopomenula zdôrazniť zdanlivo rýchlu kariéru tohto dôstojníka, ktorý bol na začiatku vojny údajne len stotníkom vo výslužbe,[16] ktorý z konfliktu požíval len výhody, ktorý sa z mesta hoci len na mesiac nikam nepohol, pravda, s výnimkou hodín úteku (posledné slovo je v dokumente podčiarknuté – pozn. P. Ch.).[17]

Vzájomné vzťahy aktérov konfliktu tak dosiahli bod mrazu. V priebehu mája 1918 roztržka zároveň presiahla hranice mesta, keď sa so záležitosťou (opäť) oboznámil minister vojny spoločnej rakúsko-uhorskej armády a po ňom i uhorský minister vnútra.[18] Konflikt sa definitívne skončil až v septembri 1918, keď došlo k opätovnému penzionovaniu staničného veliteľa plukovníka L. Badjuru. To kladne a s evidentným zadosťučinením kvitovali orgány mesta i župy.[19]

Medzitým, bez ohľadu na tento rozpor, boli úradom sídliacim v Prešove adresované ďalšie gratulácie k príchodu náhradného práporu. 3. mája 1918 prejavilo radosť nad týmto krokom aj veliteľstvo poľného pluku na talianskom fronte, kde udalosť dojala „dôstojníctvo a rovnako aj mužstvo".[20] Tak to aspoň v liste podpísanom vlastnou rukou hodnotil plukovník

---

[13] ŠA PO, 1613/3 kig. szám. 1918, Eperjes szab. kir. város tanácsa, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[14] ŠA PO, 1613/3 kig. szám. 1918, Eperjes szab. kir. város tanácsa, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[15] ŠA PO, 1613-3 1918 kig. szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[16] Informácia nezodpovedá skutočnosti. Do hodnosti majora bol Ludwig Badjura povýšený už 1. novembra 1911. V roku 1914 je evidovaný vo výslužbe vo funkcii staničného dôstojníka v Prešove. Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914. Amtliche Ausgabe. Wien : Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914, s. 1041. Pred 1. svetovou vojnou (situácia z decembra 1909) sa budova staničného veliteľstva v Prešove nachádzala v komplexe pechotných kasární v blízkosti železničnej stanice, konkrétne išlo o objekt na rohu vtedajšej Košickej cesty a Sekčovskej ulice (dnes Masarykova a Raymanova). Táto budova existuje aj v súčasnosti. VHA Bratislava, f. 6. KK, 1876 – 1911, šk. 1.

[17] Zrejme sa tým myslí evakuácia v decembri roku 1914.

[18] ŠA PO, Magyar királyi belügyminiszter, Szám 62205/1918/IV. a., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[19] V liste županovi z 27. septembra 1918 podžupan všeobecne konštatoval, že takáto pozícia musí byť v budúcnosti obsadená schopným človekom, ktorý si za daných okolností uvedomuje dôležitosť spolupráce s civilným sektorom. Okrem iného podžupan uviedol, že plukovník neovládal maďarský jazyk. ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 6870/918 szám, Intézvény száma: 2580/918, Tárgy: Badjura ezredes ügye, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[20] ŠA PO, Méltóságos Főispán Úr!, Harcztér 1918 május hó 3-án, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

Theodor Doblitzky, ktorý sa, inak, medzi dôstojníkmi tešil pomerne dobrej povesti a určitej obľube.[21] Koncom mája tohto roku hlavný župan ďalej poďakoval osobám a inštitúciám, ktoré mali svoj podiel na prevelení náhradného práporu. 28. mája 1918 takisto recipročne pozdravil poľný pluk na fronte.[22] V nasledujúcich listoch sa za spoluprácu poďakoval aj redaktorovi A. Fiffikovi a podžupanovi J. Tahymu.[23]

Veliteľ náhradného práporu mjr. C. Gmach, ktorý zatiaľ dostal rozkaz odísť s pochodovými jednotkami na taliansky front, sa listom zo 14. júna 1918 taktiež rozlúčil s hlavným županom B. Koósom. Vzhľadom na predchádzajúcu spoluprácu sa mu zároveň takisto poďakoval za prejavenú ochotu.[24]

O niekoľko dní neskôr, 18. júna 1918, prevzal funkciu veliteľa náhradného práporu spomínaný dôstojník (už v hodnosti podplukovníka) E. Issekutz,[25] ktorý mal tiež podiel na jeho úspešnom presune. Jeho pobočníkom bol stotník Béla Küffer (funkciu zastával od 29. apríla 1918). Obaja menovaní dôstojníci na svojich pozíciách zostali do rozpadu rakúsko-uhorskej armády na Slovensku.[26] Práve prejav veliteľa náhradného práporu večer 31. októbra 1918, najmä jeho niektoré nevhodne sformulované pasáže, iniciovali v posádke Prešov anarchiu.[27]

V prešovskej posádke

V porovnaní s predvojnovým obdobím[28] sa stav jednotiek rakúsko-uhorskej armády dislo-

[21] LENKEY, Lajos. *Losonci tüzérek a világháborúban*. Budapest : Szerző, 1937, s. 81. Autor publikácie, ktorá je skoncipovaná na základe denníkových záznamov, uvádza stretnutie s veliteľom pešieho pluku 67, ku ktorému došlo na talianskom fronte v lokalite Cismon 17. apríla 1918. Veliteľ pluku sa vtedy mimoriadne zaujímal, aby došlí dôstojníci delostrelectva dostali chutnú večeru a optimálne ležovisko. V súvislosti s týmto zážitkom preto konštatoval, že mu ako vojakovi i ako človeku „prináleží najväčšia úcta a uznanie“ .

[22] ŠA PO, List hlavného župana veliteľstvu pluku zo dňa 28. mája 1918, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[23] ŠA PO, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[24] ŠA PO, List mjr. C. Gmacha adresovaný hlavnému županovi, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[25] ÖStA – KA Wien, K. u. k. Inf. Reg. No. 67 Freiherr Kray 1914 – 1918, f. Manuskripte-Sammlung, sign. 62.

[26] Bližšie pozri: CHORVÁT, Peter. Rozpad rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska. In *Republika Česko-Slovensko, Od monarchie k vlastnému štátu, Ilúzie verzus realita*, I. časť. Bratislava : Ústav politických vied SAV, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2021, s. 272-280.

[27] Publikované spomienky Mikuláša Beňa predstavujú jeden z dôležitých naratívov o tejto tragickej udalosti: „Keď v októbri 1918 vypukol v Budapešti károlyiovský prevrat, bol som v Prešove. Pamätám sa na ten večer. Bolo chladno, zima, ale ulice mesta plné, hlučné, vojaci i civili, všetko sa to miesilo vonku. Čosi viselo vo vzduchu, nálada stúpala. Aj vyvrcholila. Len počujte ako. Na balkón v našom meste vystúpil vojenský veliteľ mestskej posádky major von I[s]sekutz. Povedal zhromaždenému, čo nového v Budapešti, že sa monarchia rozpadla a že moc v Uhorsku prevzala vláda Michala Károlyiho. Keď končil svoj prejav, obrátil sa najmä na vojakov a povedal: – A teraz každý môže ísť každý, kam chce a robiť, čo chce.*“* Bližšie pozri: *Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1959, s. 26-27.

[28] Podľa mierového dislokačného prehľadu platného od 1. apríla 1914 boli v posádke Prešov zo spoločnej rakúsko-uhorskej armády dislokované nasledovné jednotky podliehajúce 27. pešej divízii 6. armádneho zboru v Košiciach: veliteľstvo 54. pešej brigády; plukovný štáb, guľometný oddiel I a I. prápor pešieho pluku 5; IV. prápor, guľometný oddiel II a štáb náhradného práporu pešieho pluku 67; štáb náhradnej roty práporu poľných strelcov (jágrov) 32; pluk poľných kanónov 18; vojenská nemocnica a pobočka zásobovacieho skladu. Uhorskú vlastibranu (honvédstvo) reprezentoval len štáb („káder“) náhradnej jednotky honvédskeho pluku poľných kanónov 3 (podliehajúci veliteľstvu III. honvédskej oblasti v Košiciach). ÖStA – KA Wien, Friedens Ordre de bataille k. u. k. Heeres, der. k. k. und der k. u. Landwehr gültig vom 1. April 1914 an., f. AFA, Dislokations-Tabellen, šk. 3836.

kovaných v posádke Prešov v roku 1918 výrazne zmenil. Bolo to spôsobené dlhodobou bojovou činnosťou jednotiek 6. armádneho zboru na fronte, ktorá sekundárne vplývala i na zriaďovanie nových jednotiek v teritoriálnej kompetencii zázemného Vojenského veliteľstva v Košiciach. Vzhľadom na sledovanú posádku došlo napríklad k nárastu náhradných jednotiek honvédskeho delostrelectva. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že všeobecné úsilie o viac ako zdvojnásobenie tejto zložky zbraní armády neprebiehalo adekvátnym tempom, pričom ešte aj v poslednom vojnovom roku (1918) existovali honvédske delostrelecké brigády, ktoré nemali plný stav svojich batérií.[29]

K mesiacu júl 1918 tak boli v Prešove dislokované nasledovné útvary zbraní a služieb spoločnej rakúsko-uhorskej armády podliehajúce spomínanému Vojenskému veliteľstvu v Košiciach: vojenské staničné veliteľstvo, železničné traťové veliteľstvo, veliteľstvo doplňovacieho okresu, dôstojník evidencie koní, náhradný prápor pešieho pluku 67 a náhradná rota práporu poľných strelcov (jágrov) 32, náhradná batéria ťažkého delostreleckého pluku 27, náhradná rota pre tzv. pomocnú službu II, eskortný oddiel, oddiel vojenskej polície a veliteľstvo cestných kontrol.

Z uhorského honvédstva, v podriadenosti III. honvédskej oblasti (so sídlom takisto v Košiciach), boli v meste dislokované: honvédske staničné veliteľstvo, náhradná batéria honvédskeho delostreleckého pluku 3/39 a štáb horského honvédskeho delostreleckého oddielu 39. K uvedeným jednotkám treba ďalej prirátať aj náhradnú batériu honvédskeho delostreleckého pluku 11/139 (Solivar) a štáb náhradnej batérie ťažkého honvédskeho delostreleckého pluku 3/39, dislokovaný tamže.[30]

V rámci sanitných ústavov Vojenského veliteľstva v Košiciach tu pôsobila c. a k. záložná nemocnica. Ďalej vojsku slúžila aj nemocnica Červeného kríža pôsobiaca na Košickej ceste a taktiež mestská nemocnica. Do kategórie tzv. osobitných ústavov (štátnych uhorských ústavov pre chov koní) patril aj oddiel 1.[31] V prehľadoch publikovaných verejne pritom boli kvôli spravodajskému utajeniu ohľadom jednotiek armády v meste uvedené čiastkové a všeobecné údaje reflektujúce stav pred vypuknutím vojny.[32]

Posádku tvorilo približne 4 200 vojakov,[33] čo samo osebe vynikne pri celkovom počte obyvateľov 16 323 obyvateľov z predvojnového obdobia (1910).[34]

Na tomto mieste je potrebné charakterizovať určujúce vektory chodu posádky v týždňoch pred osudovými udalosťami. Vzhľadom na určitú absenciu archívnych materiálov je tento proces možné rekonštruovať najmä na základe komparácie s dennými rozkazmi iných náhradných jednotiek rakúsko-uhorskej armády na Slovensku, s prihliadnutím na všeobecný

[29] SOLTH, Imre. *Egy tüzértiszt naplója.* Az 1914 – 1918 világháborúból. Budapest : Az országos tiszti tudományos és kaszinó egyesület kiadványa, 1942, s. 332.

[30] V archívnych dokumentoch sú tieto náhradné delostrelecké jednotky označované aj prostredníctvom zátvoriek, napríklad 3 (39). Číslo zaznamenané ako druhé v poradí je odkazom na patričnú, v tomto prípade honvédsku, divíziu.

[31] Celková dislokácia s dôrazom na Prešov bola rekonštruovaná na základe: ÖStA – KA Wien, Dislokationsübersicht aller Formationen des k. u. k. Heeres, der k. k. Landwehr, des k. k. und k. u. Landsturmes und der Gendarmerien in Hinterlande, f. AOK, Kriegsgliederungen, šk. 141.

[32] Bližšie pozri: Alphabetisches Namensverzeichnis der politischen Bezirksbehörden (Stellungsbezirke) der österreichisch-ungarischen Monarchie – unter Angabe ihrer Relation zu den Korps- [Honvéddistrikts-], k. u. k. Ergänzungsbezirks-, Landwehr- [Honvéd-] Ergänzungs <bezirks>- und Landsturm <bezirks>-kommandos – ferner Übersicht über die Standorte der vorbezeichneten Kommandos. Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918, s. 27.

[33] HAVRILA, Marek. Prešovská vzbura. In *Príbehy starého Prešova*. Prešov : Universum, 2003, s. 171.

[34] Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, II. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 440.

systém doplňovania rakúsko-uhorskej armády v období vojny[35] a využitím ďalších archívnych materiálov, resp. literatúry inej povahy.

Primárnou aktivitou bol najmä výcvik mužstva náhradných jednotiek. Na druhom mieste boli strážna a dozorná činnosť v kasárňach a skladoch, údržba zbraní, materiálu a techniky, spravodajské preverovanie navrátilcov zo zajatia, asistenčná služba atď. Z ďalších aktivít smerom k civilnému sektoru možno spomenúť napríklad účasť príslušníkov pochodových jednotiek na zberových poľnohospodárskych prácach a aj dozor nad prácou nasadených vojnových zajatcov. Naďalej fungovala aj vojenská cenzúra korešpondencie, ktorá takisto vojakom periodicky pripomínala špecifické nuansy a „režim" konfliktu.

Aj na území Vojenského veliteľstva Košice sa pritom v roku 1918 pátralo po zbehoch z rakúsko-uhorskej armády.[36] Uvedený problém bol pritom pomerne ťažko riešiteľný. Bolo to najmä z dôvodu, ktorý pregnantne zhodnotil jeden dôstojník slúžiaci pri „susednej" IV. honvédskej oblasti: v štvrtom roku vojny mužstvo hrozby spojené s pomerne miernymi trestami za opakované dezercie (tri – štyri úteky) „neberie vážne".[37]

Hoci dôvody dezercií súviseli predovšetkým s perspektívou nasadenia na fronte, všeobecne možno konštatovať, že koncom leta 1918 sa situácia aj v posádke Prešov okrem iného prejavovala nedostatkom kvalitných výstrojných súčiastok a materiálu.[38]

Dňa 15. septembra 1918 odišli z posádok v zázemí posledné personálne doplnky pre armádu v poli – pochodové prápory označené číslom XLIV. V poslednom vojnovom roku pritom neboli personálne stavy pochodových práporov dostatočné a ani pre armádu samotnú neznamenali kvantitatívny prínos.[39] Napriek tomu bolo pri odchode týchto jednotiek v rámci možností dodržiavané formálne dekórum (najmä vo vzťahu k civilnej spoločnosti), ako tomu boli i v predchádzajúcich rokoch. V posledných týždňoch vojny prebiehali prípravy na odchod pochodových práporov XLV, k čomu pre rýchly sled udalostí a kolaps rakúsko-uhorskej armády na fronte však už nedošlo.

V sledovanom období zároveň aj v Prešove naďalej prebiehal príchod navrátilcov z ruského zajatia a ich spravodajské preverovanie. Hlavné veliteľstvo armády (AOK) v tejto súvislosti vydalo pomocnú knihu *Befehl zur Perlustrierung der Heimkehrer*, ktorá bola prostredníctvom ministra vnútra zaslaná aj šarišskému podžupanovi.[40] Civilné úrady pritom prechovávali voči navrátilcom určitú nedôveru. Napríklad, hlavný župan Šarišskej župy

[35] K problematike dopĺňania rakúsko-uhorskej armády v období 1. svetovej vojny bližšie pozri: HECHT, Rudolf. *Fragen zur Heeresergänzung der gesamten bewaffneten Macht Österreich – Ungarns während des ersten Weltkrieges.* Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien : Universität Wien, 1969. Práca je k dispozícii v študovni ÖStA vo Viedni.

[36] Napríklad 12. októbra 1918 vydal mestský policajný kapitán v Levoči príkaz na stopovanie po troch dezertéroch, z ktorých jeden bol na úteku od roku 1916. Zdržiavať sa mali aj v lesoch na Spiši, pričom na svojom úteku podnikli viacero lúpežných prepadnutí a vlámaní. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Kremnica, f. Magistrát mesta Kremnica, Mestský policajný kapitán, šk. R 1918.

[37] VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 283.

[38] Napríklad jednoročný dobrovoľník, ktorý v roku 1918 narukoval do Prešova k náhradnej delostreleckej jednotke, v spomienkach skepticky priznal: „Na druhý deň sme sa hlásili v kasárňach. Dostali sme hrubý kepeň po zem, otrasnú blúzu, ešte otrasnejšie nohavice a čaptavé vojenské čižmy" alebo „Koňa som v Prešove videl len pred fiakrami. Pred delom nikdy. Staručké, ťažké delá bez mieridiel sme my sami museli denne vytlačiť z kasární cez mesto na cvičisko. Niekto ťahal, niekto tlačil, niekto manévroval kolesami tej hromsky ťažkej monštrancie. A dievčatá sa na nás bavili." GYŐRY, Dezső. *A nagy érettségi. Regényes visszaemlékezések.* Budapest : Magvető Kiadó, 1960, s. 51-52.

[39] HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939.* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996, s. 76.

[40] ŠA PO, 1875 szám/V. H. K., Magyar királyi belügyminiszter, Bizalmas! f. Šarišská župa, Podžupan, šk. 10.

informoval 24. júla 1918 hlavných slúžnych siedmich okresov a policajných kapitánov troch miest (Prešov, Bardejov a Sabinov), že podľa dôverného zistenia môžu navrátilci údajne podpaľovať úrodu v snahe o skoršie ukončenie vojnového konfliktu.[41]

Spravodajské preverovanie týchto osôb bolo zverené práve dôstojníkom náhradných jednotiek v zázemí.[42] Na základe citovaných, pomerne podrobných zápisníc možno abstrahovať hlavné okruhy, ktoré dôstojníkov pri informačnom „vyťažovaní" zajatcov zaujímali:

- okolnosti zajatia;
- skúsenosti so zaobchádzaním v zajatí;
- otázka krádeží peňazí a drahých predmetov v čase zajatia;
- potenciálne rozdiely v zaobchádzaní s vlastnými a nepriateľskými vojenskými osobami, ktoré boli zranené alebo choré;
- útek zo zajatia, v prípade, že sa takáto udalosť vyskytla;
- poštové zásielky a pomoc poskytnutá Červeným krížom;
- doplňujúce informácie.

Príslušníci náhradných jednotiek boli prostredníctvom príbuzných informovaní aj o hospodárskej situácii v civilnom sektore, ktorá bola v poslednom vojnovom roku u väčšiny z nich pomerne ťažká. Aj nedostatok základných komodít a potravín, ktorý bude bližšie priblížený, viedol v čase kolapsu náhradných jednotiek rakúsko-uhorskej armády k rabovaniu štátneho i súkromného majetku.

Dopad vojny na civilný sektor a nedostatok základných komodít

Dňa 25. septembra 1918 mešťanosta Prešova J. Faragó v žiadosti adresovanej ministrom poľnohospodárstva a spoločného stravovania kriticky konštatoval, že v meste samotnom už niekoľko týždňov nie je možné dostať ani dekagram masti. Cena masla a slaniny sa tak v závislosti od ich absencie preto v okolitých dedinách, kde čulo prekvital čierny trh, vyšplhala až na 40 – 50 korún (zrejme za kilogram). V dôsledku tohto nedostatku začala podľa administrátora hlásenia „zo dňa na deň" rásť nespokojnosť obyvateľstva, ktoré za každý nedostatok vinilo ústrednú vládu. Táto disproporcia ďalej vrhala zlé svetlo aj na miestne pedagogické inštitúcie a internáty, keďže ich študenti, ak sa nechceli vzdať obeda, museli žiadať o uvedené potraviny z domu.[43] V ďalšej naliehavej žiadosti, ktorá bola administrovaná v rovnaký deň a formou telegramu odoslaná ministrovi obchodu, mešťanosta žiadal aj o prídel petroleja. Zdôraznil, že „prázdnymi sľubmi" ďalej nevie upokojovať miestnych robotníkov a študentov. Ministrovi zároveň priamo pripomenul jeho vyjadrenia z leta toho roku, že petroleja sa údajne dostane každému. V uvedenej dobe začiatku jesene však mešťanosta paradoxne stále nevedel od koho, kedy a koľko petroleja vlastne dostane. V závere dokonca uviedol, že v danej situácii mu opäť nezostáva nič iné len ticho tolerovať predávanie tohto paliva načierno (6 korún za liter).[44]

Veľké problémy boli za mesiace júl, august a september aj so zásobovaním obyvateľstva župy i mesta múkou. Prešov sa od 15. septembra 1918 dokonca nachádzal ohľadom jej dis-

[41] ŠA PO, Sárosvármegye főispánjától, 93 eln./1918. szám., f. Šarišská župa, Podžupan, šk. 10.

[42] Zo spoločnej armády sú zachované niektoré zápisnice navrátilcov náhradného práporu spomínaného pešieho pluku 66 dislokovaného v Užhorode z roku 1918. ÖStA – KA Wien, f. AdTk, IR 66, šk. 585. Zápisničné výpovede navrátilcov patriacich k jednotkám uhorského honvédstva (bratislavská oblasť) sú hojne k dispozícii aj vo Vojenskom historickom archíve Bratislava, f. IV. HKP, šk. 297 a v ďalších škatuliach.

[43] ŠA PO, Másolat. 1374/3-1918 kig. szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[44] A PO, Másolat, Távirat, 193/19-1918, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

tribúcie v osobitnom režime (na základe nariadenia ministra spoločného stravovania). K tomu sa pridružili zlá úroda zemiakov v severných okresoch župy a nedostatok mlieka.[45] Z ďalších komodít, ktoré v sledovanom období takisto chýbali v šarišských domácnostiach, treba spomenúť aj sviečky a mydlo,[46] kožený tovar, topánky alebo bielizeň.[47] O niečo lepšia bola situácia s distribúciou cukru, „vojnová káva" bola obyvateľstvu paradoxne k dispozícii v potrebnom množstve.[48]

Zlá zásobovacia situácia mala vplyv i na plnenie kontingentov rekvirácií poľnohospodárskych produktov nariadených vládou (seno, obilie, krmoviny, zemiaky, jatočný dobytok atď.). Napríklad do 30. septembra 1918 mala župa priamo armáde, resp. nepriamo osobitnej akciovej spoločnosti dodať 1 700 kusov jatočného dobytka.[49] Ešte začiatkom októbra 1918 zas rezonovala požiadavka na dodávku 4 000 vagónov zemiakov.[50] Realizácia oktrojovaných kvót pritom narážala na „mimoriadne veľké ťažkosti". Na tom malo svoj podiel i nepriaznivé počasie, keď májové a júnové sucho v polovici júla vystriedali lejaky.[51]

Dôsledkom zlej hospodárskej situácie boli okrem iného rozlične motivované žiadosti bežných občanov adresované úradom. Na hlavného župana sa tak 26. septembra 1918 anonymne obrátili aj „manželky narukovaných". V emotívne ladenej žiadosti písanej v „piatom roku vojny", pred nástupom zimných mesiacov, mu najprv podrobne opísali všeobecný nedostatok, ktorému sú vystavené. Spomenuli pritom život „v strašnej drahote", v ktorej pár detskej obuvi stojí 360 korún, vyčíslili cenu palivového dreva a upozornili aj na cenu základných potravín. V závere potom žiadali župana, aby ich zachránil pred katastrofou a umožnil im nákup potravín, konkrétne zemiakov, s takou zľavou, akú majú úradníci. V závere listu mu ešte raz dôrazne pripomenuli svojich príbuzných, ktorí bojujú na frontoch, ale aj takých, ktorí vojnu poznajú len z počutia, a ešte pritom dostávajú lístky na obuv.[52]

Žiadosť manželiek narukovaných pritom nebola jedinou. K hlavnému županovi „naťahovala ruky" so žiadosťou o finančnú podporu aj samotná armáda. Napríklad redakcia vojnového albumu pôsobiaca pri náhradnej jednotke poľného delostreleckého pluku 127, predtým pluku poľných húfnic 27 (6), dislokovaná v obci Drienovec (Abovská župa) ho oslovila práve s takouto požiadavkou.[53]

---

[45] ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 8161/918 szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[46] Tamže.

[47] ŠA PO, 2439 szám/rkp. 918. Podľa mestského policajného kapitána z Bardejova je v meste nedostatok koženého tovaru do takej miery, že „...veľa detí ani školu nemôže navštevovať". Do spádovej oblasti tohto mesta ohľadom zásobovania koženým tovarom patrili i okresy Bardejov, Vyšný Svidník a Giraltovce.

[48] ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 8161/918 szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[49] ŠA PO, Magyar királyi földmívelésügyi miniszter, 69. 167 szám 1918, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[50] ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 8161/918 szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[51] Tamže.

[52] ŠA PO, Méltóságos Főispán Úrnak, Hadbavonultak nejei, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[53] ŠA PO, Cs. és. kir. 127. tábori tüzér ezred hadialbum szerkesztősége, f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

Do zdravotného stavu vojenských i civilných osôb v Šarišskej župe ťažko skúšaných všeobecným nedostatkom základných komodít zasiahla v septembri 1918 aj španielska chrípka.[54]

Napriek všetkým uvedeným disproporciám bol stav bezpečnosti v Šarišskej župe všeobecne a predbežne hodnotený ako uspokojivý. Výnimkou boli len viaceré požiare.[55]

Taká bola situácia v civilnom sektore pred „požiarom", ktorý sa v Prešove rozpútal v noci z 31. októbra na 1. novembra 1918. Ukázalo sa, že mestskému policajnému kapitanátu a miestnym žandárskym hliadkam (podliehajúcim tzv. krídlu v Prešove oblastného žandárskeho veliteľstva IV) sa situácia vymkla spod kontroly. Armáda (vrátane tamojšej jednotky vojenskej polície) ako hlavná záruka bezpečnosti v meste napokon zlyhala takisto.

1918 – rok revolt náhradných jednotiek rakúsko-uhorskej armády

Náhradné jednotky rakúsko-uhorskej armády dislokované (nielen) na území Slovenska predstavovali v roku 1918 semenište mimoriadnych udalostí. Ich veliteľstvá boli pritom pomerne presne, už vo februári 1918, informované, že sa „*v poslednej dobe v monarchii prejavujú znaky sociálneho revolučného pohybu, ktorý bezpochyby vznikol v Rusku*".[56] V zázemí boli ako reakcia na toto hnutie preto zriaďované aj osobitné honvédske brachiálne (asistenčné) jednotky,[57] ktoré mali spolu s ďalšími ozbrojenými zložkami dohliadať na udržanie poriadku a na bezpečnosť štátneho majetku. Napríklad v Leviciach bol k 29. septembru 1918 disponibilný brachiálny polprápor, ktorý pôsobil pri tam dislokovanom oblastnom honvédskom guľometnom kurze. Bol vyzbrojený dvoma guľometmi a keďže nebol odkázaný na doplňovanie, bol v priebehu najkratšieho času pripravený na zásah.[58] Obdobná situácia bola aj na území III. honvédskej oblasti v Košiciach. Napríklad bázou na zriadenie brachiálnej jednotky bola okrem iných aj posádka v Spišskej Novej Vsi, kde bol dlhodobo takisto dislokovaný oblastný honvédsky guľometný kurz.[59] Brachiálna jednotka vytvorená z jeho frekventantov sa napríklad neskôr podieľala na zásahoch proti agresívnym vojakom v Šarišskej župe (Obišovce).[60] O relatívnej hodnote týchto brachiálnych jednotiek svedčí napríklad to, že napríklad 15. brachiálny prápor konajúci službu v Martine (tam sa zdržiaval aj v čase Martinskej deklarácie) sa už 2. novembra 1918 v priebehu niekoľkých hodín rozpadol.[61]

Prítomnosť navrátilcov z ruského zajatia v náhradných jednotkách napriek uvedeným opatreniam viedla v roku 1918 k nepokojom a revoltám. Napríklad už 12. mája 1918 vypukla revolta pri náhradnom prápore pešieho pluku 80 v Rimavskej Sobote. Rozhodujúcim perso-

[54] „Škoda, že odborníci nepoznajú na túto chorobu absolútne spoľahlivý prostriedok." ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 8161/918 szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[55] ŠA PO, Sárosvármegye alispánjától, 8161/918 szám., f. Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan, šk. 146.

[56] VHA Bratislava, M. kir. kerületi parancsnokság Pozsony, 2083 szám. eln.- 1918, Szociális forradalmi mozgalom. Cenzura. A f. é. 2149/eln.-l. számu H. M. rendelet alapján, f. IV. HKP, šk. 283.

[57] Napríklad, už koncom januára 1918 pôsobili brachiálne polroty v Banskej Štiavnici a vo Vrútkach, najmä s cieľom dohliadať na prácu robotníctva a sledovať prípadné sociálne hnutie. VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 280, sign. 1435 a 1488.

[58] VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 301.

[59] ÖStA – KA Wien, Dislokationsübersicht aller Formationen des k. u. k. Heeres, der k. k. Landwehr, des k. k. und k. u. Landsturmes und der Gendarmerien in Hinterlande, f. AOK, Kriegsgliederungen, šk. 141.

[60] Szepesi Hirnök, Tátrai Ujság, roč. 56, 1918, č. 87, s. 3.

[61] VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 340, sign. 17360.

nálnym hýbateľom vzbury boli práve navrátilci z ruského zajatia. Značná časť revoltujúcich bola už nasledujúceho dňa – 13. mája 1918 – zadržaná, pričom bol povolaný stanný súd.[62]

Dňa 21. mája 1918 došlo k nepokojom aj pri náhradnom prápore 15. honvédskeho pešieho pluku v Trenčíne, iniciátormi ktorých boli opäť navrátilci. Tí najprv odmietli prijať obed (repa na kyslo), popoludní sa na kasárenskom dvore správali „skoro vzbúrenecky", aby večer mužstvo pochodovej roty 2/XL dokonca zvalilo na zem jej veliteľa poručíka Neumanna. O dva dni neskôr – 23. júna 1918 – mužstvo spísalo svoje požiadavky. V rámci nich rezonoval napríklad fakt, že viacerí vojaci sa pohybovali po kasárňach bosí. Ako reakcia na nálady mužstva ovplyvnené „boľševizmom" sa tam uvažovalo aj nad vyhlásením stanného práva.[63]

V noci z 2. na 3. júna 1918 došlo k vzbure náhradného práporu pešieho pluku 71 v Kragujevci, po potlačení ktorej bolo popravených 44 jej účastníkov.[64]

O dva dni neskôr – 5. júna 1918 – došlo aj k vzbure navrátilcov z náhradného práporu pešieho pluku 72 na dvore Vodných kasární v Bratislave. Dôsledkom bola poprava jej vodcov – vojakov Martina Jursu a Jána Škapíka.[65]

Po správach o zmene režimu v Uhorsku koncom októbra 1918 nastala vlna nových revolt. Rozhodujúcimi sa ukázalo prvých 72 hodín (teda 3 dni) nového mesiaca, počas ktorých sa väčšina posádok rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska chaoticky rozpadla. Tieto dramatické udalosti boli úzko spojené s rabovaním, a je preto namieste ich bližšia deskripcia. Napríklad, v budúcom hlavnom meste Slovenska už 31. októbra 1918 po predchádzajúcom veľkom, ľudovom a pomerne pokojnom zhromaždení, náhle prepuklo rabovanie hotela Savoy a ďalších podnikov podobného charakteru, demolovanie obchodov na Ulici Rybná brána a ničenie symbolov „starého režimu" (napríklad na spomínaných filiálnych kasárňach pešieho pluku 72 – Vodných kasárňach). Na tomto rabovaní sa zúčastnili aj vojaci. Mestská polícia a niektorí dôstojníci armády zasiahli pomerne neskoro a neúčinne, pričom v tlači sa paradoxne konštatovalo, že mestu by pre takého prípady údajne prospelo lepšie osvetlenie.[66] V Kremnici, kde boli dislokované náhradné batérie horských delostreleckých oddielov 11, 18 a 30, došlo začiatkom novembra 1918 takisto k rabovaniu. Miestny augmentačný sklad bol vykradnutý poľským mužstvom,[67] pričom dokonca ešte o mesiac neskôr (2. decembra 1918) sa tamojší mestský policajný kapitán zaoberal „záhadou" osudu jedného písacieho stroja a 3 vriec múky, ktoré z tamojších delostreleckých kasární takisto medzitým „zmizli".[68] V Svätom Jure bol zas 2. novembra 1918, opäť za prispenia poľského mužstva, vyrabovaný sklad náhradnej delostreleckej batérie 124.[69] Pri náhradnej honvédskej delostreleckej batérii 15/141 dislokovanej v Kisvelence (územie dnešného Maďarska) boli jej odevné sklady „v prvé dni revolúcie" pre zmenu vystavené nebezpečenstvu „vlámania, rabovania a podpaľačstva".[70]

[62] VHA Bratislava, f. 5. KK, šk. 434, sign. 57 – 2 – 27 – 2.

[63] VHA Bratislava, f. 5. KK, šk. 485, sign. 1918 Praes. 90 – 20 – 30 – 83.

[64] VHA Bratislava, f. 5. KK, šk. 434. Bližšie pozri: HRONSKÝ, Marián. *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci.* Martin : Osveta, 1982.

[65] VHA Bratislava, f. 5. KK, šk. 463.

[66] Nyugatmagyarországi Hiradó, roč. 31, 1918, č. 249, s. 6. (1. novembra 1918)

[67] VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 505.

[68] Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Kremnica, f. Magistrát mesta Kremnica, Mestský policajný kapitán, šk. R 1918.

[69] Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Bratislava, f. Župa Bratislava I, Podžupan, sign. 28781/1918.

[70] VHA Bratislava, f. IV. HKP, šk. 508.

Rabovanie erárneho majetku vojakmi sa pomerne rýchlo rozšírilo aj na civilný sektor. Všeobecne možno konštatovať, že na zabránenie takéhoto konania v mestách a obciach nebolo vzhľadom na množstvo mimoriadnych udalostí možné nasadiť adekvátny počet brachiálnych jednotiek. Tie totiž takisto, ako už bolo spomenuté, podľahli rýchlemu rozkladu. Prešov v tomto smere predstavoval určitú výnimku, a to najmä preto, že udalosti tam sa odohrali už v noci z 31. októbra na 1. novembra 1918.

Post rebellionem

Údaje o počte popravených účastníkov tzv. prešovskej vzbury sa mierne líšia. V odbornej literatúre je uvádzaných 40 príslušníkov náhradného práporu pešieho pluku 67 a 2 civilisti.[71] Ladislav Tajták uvádza 39 vojakov rakúsko-uhorskej armády, 1 ruského zajatca a 2 civilné osoby.[72] Najpresnejšie informácie podáva historik Lukáš Šimko, ktorý publikoval aj kópiu zoznamu popravených vojenských osôb.[73] Tie boli pochované do masového hrobu na tzv. epidemiologickom cintoríne v Prešove.[74]

Po týchto tragických udalostiach bol napríklad náhradný prápor pešieho pluku 67 presunutý, k 10. novembru 1918 bol dislokovaný v Spišskej Novej Vsi (veliteľ: plk. G. Várady-Szakmáry).[75] Obavy z bývalých príslušníkov prešovskej posádky, ktorí boli ozbrojení a smerovali do svojich domovov,[76] neskôr (3. novembra 1918) vyústili aj do telefonického pokynu spišského podžupana pre hlavných slúžnych. Podľa jeho príkazu mali vojaci pred-

[71] HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939.* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996, s. 81.

[72] Je zaujímavé, že v hlavnom texte práce autor uvádza počet „41 vojakov a dvoch civilov", no v poznámke ich autor menovite uvádza len 39, ďalej jedného ruského vojnového zajatca a dvoch civilistov (teda spolu 42 popravených). Slovensky znejúce mená autor uviedol slovenským pravopisom. Bližšie pozri: TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972, s. 23.

[73] ŠIMKO, Lukáš. Vzbura prešovskej posádky. In *Slovensko a prvá svetová vojna*, II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019, s. 237. Boli to nasledovné vojenské osoby v počte 41, pričom v zátvorke je uvedená ich kmeňová jednotka: M. Csontos (peší pluk 67), J. Lengyel (delostrelecký pluk 27), J. Pakszmaisz (peší pluk 67), J. Hlavács (peší pluk 32), D. Putnoky (honvédsky delostrelecký pluk 3/39), S. Holub (peší pluk 67), M. Piszancsik (peší pluk 67), J. Minyo (peší pluk 67), L. Kontruzsa (peší pluk 67), M. Burza (peší pluk 32), I. Hamiscsák (peší pluk 32), P. Kovács (peší pluk 32), J. Malincsek (peší pluk 32), I. Habár (peší pluk 32), R. Sipos (peší pluk 32), P. Sima (peší pluk 67), A. Kiván (9. honvédsky peší pluk), P. Janiga (9. honvédsky peší pluk), J. Novák (9. honvédsky peší pluk), J. Hlavács (delostrelecký pluk 27), A. Fekete (delostrelecký pluk 27), G. Jonás (peší pluk 48), Lucsej Kukumia (ruský zajatec), J. Golenya (delostrelecký pluk 27), M. Korpás (honvédsky delostrelecký pluk 3/39), I. Nagy (peší pluk 19), J. Szél (delostrelecký pluk 5?), M. Jasevics (57. ? oddiel), F. Adamiák (32. prápor poľných strelcov), I. Badár (delostrelecký pluk 9), K. Tinovszky (peší pluk 67), J. Magosi (delostrelecký pluk 27), N. Zwick (delostrelecký pluk 27), J. Palóczi (delostrelecký pluk 27), G. Stassák (peší pluk 67), F. Icskin (peší pluk 34), G. Kollár (peší pluk 67), L. Horváth (peší pluk 48), J. Ágoston (námorník), Á. Tankos (peší pluk 32) a A. Szaból (9. honvédsky peší pluk). Kritickým hodnotením uvedeného zoznamu vzniká otázka prítomnosti vojakov s kmeňovou jednotkou peší pluk 32, keďže zapisovateľ rozlišuje túto jednotku od 32. práporu poľných strelcov. Tieto okolnosti preto budú predmetom ďalšieho archívneho výskumu. Otázna je aj kmeňová príslušnosť J. Széla a M. Jasevicsa vzhľadom na použitie skratiek.

[74] VHA Bratislava, Skizza válečných hrobů epidemického hřbitova v Prešově, f. VHC, šk. 51. Na osobitnom dokumente je v súvislosti s týmto nákresom napísané: „V hromadném hrobě označeném v plánku /šedočerně/ čísly 25 – 36 jsou pohřbeny osoby zastřelené při vyhlášení stanného práva v Prešově dne 1./XI. 1918."

[75] Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, Magyar kerületi parancsnokság Kassa, Kassa, 1918.-évi november hó 10., f. Magistrát Banská Bystrica 1850 – 1922, šk. 522.

[76] Už 1. novembra 1918 okolo 10:00 dopoludnia prišli do Spišského Podhradia na troch vozoch ozbrojení

bežne zostať doma a na najbližšom vojenskom, resp. žandárskom veliteľstve odovzdať zbrane, náboje a kradnuté veci. V páde nutnosti malo dôjsť k činnosti štatariálnych súdov, aký prebiehal v Prešove.[77] Nasledujúceho dňa – 4. novembra 1918 – bolo na území Košického vojenského veliteľstva vyhlásené stanné právo (štatárium), ktoré sa týkalo vojenských osôb.[78]

Odchod poľných jednotiek pešieho pluku 67 z frontu pod vedením dôstojníkov[79] sa začal začiatkom novembra 1918. Vojaci „špiritus regimentu“[80] sa najprv presunuli do 9 kilometrov vzdialeného Tridentu (Trento). Vzhľadom na absolútny nedostatok vlakových súprav museli jeho vojaci nasledujúcich 380 kilometrov do mesta Hall in Tirol prejsť peši. Až tam bol zvyškom poľného pluku pridelený vlak. 14. novembra 1918 ich transport prišiel do Viedne na Východnú železničnú stanicu (Wien – Ostbahnhof). Tu dokonca došlo ku konfliktu s miestnou soldateskou Wiener Volkswehr. Potom sa ešalón pod velením stotníka Stanislausa Jettela vydal cez Bruck an der Leitha a Budapešť na poslednú cestu do Prešova. Do „Atén nad Torysou“ sa zvyšky poľného pluku vrátili 17. novembra 1918.[81] Na železničnej stanici boli privítaní úradmi, časťou obyvateľstva a dokonca údajne i hudbou.[82] Do Prešova sa postupne vracali aj zvyšky ďalších poľných jednotiek.

Sekundárnym znakom ukončenia vojnového konfliktu bolo aj konštatovanie fyzického opotrebovania vojenských objektov v meste. Pri prevzatí československou armádou to bolo zistené v prípade tzv. župných kasární,[83] pričom to isté platilo aj pre miestne delostrelecké kasárne[84] alebo záložnú nemocnicu.[85]

Zrejme 27. decembra 1918 bol zorganizovaný odsun zostávajúceho výstroja a výzbroje, kmeňových kníh, evidenčných spisov pešieho pluku 67 a ďalšieho materiálu do Maďarska. Zároveň bola vyprázdnená hlavná vojenská pokladnica, a to tak, že prítomnému mužstvu bol vyplatený žold na desať dní vopred, ďalejslúžiaci dostali výplatu na január 1919 a dôs-

vojaci z Prešova, ktorí tam začali rabovať hotel, pohostinské zariadenia a ďalšie podniky. Szepesi Hirnök, Tátrai Ujság, roč. 56, 1918, č. 86, s. 4. (9. novembra 1918)

77 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Levoča, f. Slúžnovský úrad Spišské Podhradie, šk. 208.

78 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, f. Magistrát Banská Bystrica 1850 – 1922, šk. 522.

79 V dôstojníckom zbore pešieho pluku 67 v období 1. svetovej vojny boli Slováci zastúpení minimálne. „Upozorňuji, že ani jeden důst. dřívěj. pluku 67 nevystupoval co Slovák – což ani nemohl.“ VHA Bratislava, Náhradní prapor čs. p. pl. č. 67 v Prešově, Došlo v Košicích dne 31/5 1919, f. ZVV Bratislava, šk. 5. Iný dokument ohľadom dôstojníkov bývalého pluku opäť zdôrazňuje: „... většina těchto byla maďarské nebo rakousko-německé národnosti, českého nebo slovenského jazyka ve slově a písmě úplně neznalá.“ VHA Bratislava, Náhradní prapor čs. pěš. pl. čís. 67, Čís. 2 dův., V Prešově, dne 1. února 1919, f. ZVV Bratislava, šk. 1.

80 Ešte v októbri 1919 bolo zaznamenané používanie tohto slangového spojenia pre uvedenú vojenskú jednotku. VHA Bratislava, Zpráva o pomeroch v meste Prešove (Dokument datovaný 25. októbra 1919), f. ZVV Bratislava, šk. 41.

81 ŠIMKO, Lukáš. Vzbura prešovskej posádky. In *Slovensko a prvá svetová vojna*, II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019, s. 235.

82 ÖStA – KA Wien, K. u. k. Inf. Reg. No. 67 Freiherr Kray 1914 – 1918, f. Manuskripte-Sammlung, sign. 62.

83 VHA Bratislava, Náhradní prapor čs. pěš. pl. čís. 67, Čís. 2 dův., V Prešově, dne 1. února 1919, f. ZVV Bratislava, šk. 1.

84 VHA Bratislava, Vel. spoj. náhr. těles pl. p. děl. 39., 139., a horsk. děl. 39., Vel. spoj. náhr. těles pl. hrub. děl. 27, 39. v Prešově, Prešove, dne 23. února 1919, f. ZVV Bratislava, šk. 1.

85 VHA Bratislava, Denník čs. záložní nemocnice v Prešově ad výn. MNO 107. 356/II., f. Záložné nemocnice Prešov, Ružomberok, Trnava, Trenčín, šk. 1.

tojníci gážu až na tri mesiace dopredu. Nasledujúceho dňa bol Prešov obsadený československými vojenskými jednotkami.[86]

Začínala sa éra Československej republiky, pričom sa na osoby majúce svoj podiel zodpovednosti na poprave ani v nových pomeroch „nezabúdalo". Napríklad, v roku 1921 bolo meno plukovníka Issekutza na zozname dôstojníkov maďarskej armády, ktorým by nemalo byť udelené povolenie k vstupu na Slovensko (do Prešova).[87] Zároveň jeho osobu československé vojenské spravodajstvo v rovnakom roku sledovalo.[88]

Tzv. prešovská vzbura je neoddeliteľnou súčasťou udalostí spojených s rozpadom rakúsko-uhorskej armády. Ak jedným z jej symptomatických prejavov bolo rabovanie (podobne ako u iných excesov v sledovanej dobe), miera zásahu disponibilných brachiálnych jednotiek je celkom výnimočná.

P. CHORVÁT: AUSGEWÄHLTE MILITÄRHISTORISCHE ZUSAMMENHÄNGE DES SOGENANNTEN PREŠOVER AUFSTANDES

In der vorliegenden Studie konzentriert sich der Autor auf ausgewählte militärhistorische Zusammenhänge der tragischen Ereignisse, die im historischen Bewusstsein als der sogenannte Prešover Aufstand bekannt sind. Es handelte sich dabei um eine Revolte der Ersatzeinheiten der österreichisch-ungarischen Armee, die in der Nacht vom 31. Oktober zum 1. November 1918 in Prešov stattfand. Der erwähnte Aufstand wurde anschließend durch das Eingreifen der hinzugezogenen Assistenz-Einheiten und die Massenexekution von 43 Personen im Stadtzentrum beendet. Was den Autor in diesem Zusammenhang interessiert, ist ausschließlich die Frage der Rückkehr des Ersatzbataillons des Infanterieregiments 67 nach Prešov im Jahr 1918, die Problematik der Dislozierung und der Tätigkeit der örtlichen Militärgarnison in dem untersuchten Zeitraum, die Bedeutung des Aufstandes unter anderen ähnlichen umwälzenden Ereignissen in den Ersatzeinheiten der österreichisch-ungarischen Armee sowie die Situation im zivilen Sektor. Die Absicht des Autors war es, neue Informationen zu liefern bzw. den Kontext des sogenannten Prešover Aufstandes zu beleuchten und gleichzeitig die Aufmerksamkeit von Forschern auf andere potenzielle Forschungsrichtungen zu lenken.

Archívne pramene a literatúra:

Archívy:

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica
- fond Magistrát Banská Bystrica 1850 – 1922

[86] VHA Bratislava, Kronika ZVV v Užhorodě, f. ZVV Košice, šk. 9. Údaje týkajúce sa odchodu jednotiek maďarskej ľudovej armády z Prešova boli zaznamenané s väčším časovým odstupom, a preto ich treba vnímať kriticky.

[87] VHA Bratislava, Velitelství čs. 11. pěší divise, Ku čj. 2711/ zprav., f. ZVV Bratislava, Spravodajské, šk. 9, sign. 28/1.

[88] Československý agent v roku 1921 v správe pre svojho riadiaceho dôstojníka o stretnutí v kaviarni v Miškovci (Miskolc) uviedol: „Jedenkrát byl jsem v kavárně ´Korona´, kdež Gerhard byl ve společnosti Vrabloviče z Prešova, čekali na Iszekutze." *a „*Když Iszekutz přišel, tehdy já sem z kavárny odešel." VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, Spravodajské, šk. 9, sign. 28/10.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Kremnica
- fond Magistrát mesta Kremnica, Mestský policajný kapitán

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Bratislava
- fond Župa Bratislava I, Podžupan

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Levoča,
- fond Slúžnovský úrad Spišské Podhradie
-

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Prešov
- fond Šarišská župa, Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan
- fond Šarišská župa, Podžupan

Österreichische Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien
- fond AdTk, IR 66
- fond AFA, Dislokations-Tabellen
- fond AOK, Kriegsgliederungen
- fond Manuskripte-Sammlung
- fond Neue Feld-Akten, 3. Armee (Op. Akten)

Vojenský historický archív Bratislava
- fond EBK Prešov
- fond 5. KK
- fond 6. KK, 1876 – 1911
- fond IV. HKP
- fond VHC
- fond Záložné nemocnice Prešov, Ružomberok, Trnava, Trenčín
- fond ZVV Bratislava
- fond ZVV Bratislava, Spravodajské
- fond ZVV Košice

Dobová tlač:

Nyugatmagyarországi Hiradó, 1918

Szepesi Hirnök, Tátrai Ujság, 1918

Literatúra:

Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1959.

GYŐRY, Dezső. *A nagy érettségi. Regényes visszaemlékezések.* Budapest : Magvető Kiadó, 1960, s. 51-52.

HAVRILA, Marek. Prešovská vzbura. In *Príbehy starého Prešova*. Prešov : Universum, 2003, s. 171-173. ISBN 80-89046-14-2.

HRONSKÝ, Marián. *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci.* Martin : Osveta, 1982.

HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939.* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996. ISBN 80-88842-05-0.

HECHT, Rudolf. *Fragen zur Heeresergänzung der gesamten bewaffneten Macht Österreich – Ungarns während des ersten Weltkrieges.* Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien : Universität Wien, 1969.

CHORVÁT, Peter. Rozpad rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska. In *Republika Česko-Slovensko, Od monarchie k vlastnému štátu, Ilúzie verzus realita*, I. časť. Bratislava : Ústav politických vied SAV, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2021, s. 272-280. ISBN 978-80-224-1890-4.

LENKEY, Lajos. *Losonci tüzérek a világháborúban*. Budapest : Szerző, 1937.

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914. Amtliche Ausgabe. Wien : Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914.

SOLTH, Imre. *Egy tüzértiszt naplója.* Az 1914 – 1918 világháborúból. Budapest : Az országos tiszti tudományos és kaszinó egyesület kiadványa, 1942.

ŠIMKO, Lukáš. Vzbura prešovskej posádky. In *Slovensko a prvá svetová vojna*, II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019. ISBN 978-80-973444-1-2.

TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, II. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977.

KONCEPCIA OPERAČNÉHO AGENTÚRNEHO PRIESKUMU ČS. VOJENSKÉHO VÝZVEDNÉHO SPRAVODAJSTVA – DÔSLEDOK „PREVALOV“ V 50. AŽ 70. ROKOCH MINULÉHO STOROČIA

MILOSLAV **PÚČIK**

CC BY

PÚČIK, M.: The Concept of Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence—a Consequence of the “Detections” in the 1950s-1970s. Vojenská história, 4, 26, 2022, pp 46-89, Bratislava.

The study deals with an issue that has not yet been processed, which is the concept of operational reconnaissance in the period from the end of the 1950s to the turn of the 1970s and 1980s of the last century. It points to the fundamental relations and consequences of the most serious cases of „detections - betrayals“ by members of the Czechoslovak Military Intelligence. These cases significantly affected the build-up of intelligence networks in areas of interest as well as the overall activity of intelligence assets - agents, collaborators, and informants. The Command of the Main Intelligence Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People’s Army (ČSĽA) had to react to every such case and decided to develop new concepts of operations of intelligence reconnaissance. All cases of “detections - betrayals” had specific consequences and often significantly limited the activity of military intelligence in some areas of interest.

Key words: Operational intelligence reconnaissance, “detections - betrayals”, military intelligence, agent, collaborator, residency.

Vojenské výzvedné spravodajstvo, respektíve vojenská rozviedka, zostáva aj naďalej pomerne veľkou neznámou a čaká na komplexné odborné spracovanie a sprístupnenie verejnosti. Odborná a laická verejnosť sa doposiaľ o činnosti dôležitého druhu agentúrneho prieskumu – operačnom agentúrnom prieskume dozvedela len málo relevantných informácií. Spozornela len v prípadoch publikovania „prevalov“ a „defektorov“ alebo v rámci cielene prepracovanej propagandy úspešného boja proti potenciálnemu protivníkovi a jeho spravodajským službám. Pokusom poodhaliť problematiku operačnej rozviedky aj táto vedecká štúdia.

Spravodajstvo (intelligence) je amorfný pojem, v ktorom sa prelínajú prvky legálnej a nelegálnej činnosti, využívanie ľudských zdrojov a technických prostriedkov. Výraz spravodajstvo si médiá, laická a niekedy aj odborná verejnosť často zamieňajú a nepresne používajú. Najčastejšie sa používajú výrazy, ako napríklad „tajná služba“ alebo „výzvedná služba“. Vnímam ich ako synonymá pojmu „spravodajská služba“. Vychádzajú však zo zastaranej predstavy o spravodajskej službe ako inštitúcii, ktorej činnosť je utajovaná. Základ tejto predstavy je ovplyvnený britským prostredím zo začiatku 19. storočia. Rozdielny pohľad na túto problematiku sa napríklad prejavuje v definovaní spravodajských služieb. Doposiaľ absentuje definícia, ktorá by vystihovala spravodajskú službu vo všetkých aspektoch jej činnosti. Niektorí autori používajú definíciu spravodajstvo v najširšom slova zmysle a niektorí v užšom význame. Vo vedeckej štúdii budem používať pojem spravodajstvo na označenie organizácie, činnosti a produktu. V texte uvádzam len mená tých príslušníkov vojenskej rozviedky, ktorí už boli zverejnení v literatúre, ktorá je uvedená. Ostatní sú v súlade so zákonom o ochrane osobných údajov č. 18/2018 uvádzaní tak, aby nebola odhalená ich identita.

Operačný agentúrny prieskum bol jedným z druhov agentúrneho prieskumu československého vojenského výzvedného spravodajstva. V tomto kontexte plnil tento prieskum nezastupiteľnú úlohu vyhodnocovania bezpečnostného prostredia v bezprostrednom okolí bývalého Československa. Jeho agentúrne prostriedky (napríklad agenti, dôverníci a informátori) pôsobili v rokoch 1960 – 1989 v hlavných záujmových priestoroch vo Francúzsku a v Nemecku a dôležitom pomocnom záujmovom priestore v Rakúsku. Niektoré záujmové priestory sa v rôznych časových úsekoch prekrývali so strategickou rozviedkou. Bývalá Nemecká spolková republika (NSR) však zostala hlavným záujmovým priestorom (záujmovým štátom) operačného agentúrneho prieskumu.

Sprístupnenie niektorých dôležitých fondov umožnilo historikom spracovať niekoľko kľúčových oblastí z organizácie a činnosti civilnej a vojenskej spravodajskej komunity. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo je stále na okraji záujmu. Vzniklo niekoľko prác, ktoré spracovali bývalí príslušníci čs. vojenského výzvedného spravodajstva alebo civilného spravodajstva, ako napríklad František Vojtásek, Vladimír Mohyla, Olin Jurman, Václav Ilčík, David Jirásek a Karel Pacner. Na základe archívneho výskumu vyšli niektoré dôležité práce odborníkov, ako napríklad Pavla Žáčka, Petra Kaňáka, Jiřiny Dvořákovej a Zdeňky Jurovej. Problematike vojenského spravodajstva sa v bakalárskej práci venuje aj Viktor Dobiáš, a odbornú štúdiu napísala tiež dvojica autorov Radek Fencl a Jan Štaigl.

Komplexné spracovanie problematiky čs. vojenského výzvedného spravodajstva zatiaľ absentuje. Čiastočne tento deficit odstraňuje publikácia autorov Karla Straku, Prokopa Tomeka a Tomáša Bandžucha *Ve službách republiky*, ktorú vydali pri príležitosti 100 rokov od založenia čs. vojenského spravodajstva.

Zameranie a úlohy operačného agentúrneho prieskumu čs. výzvedného spravodajstva v rokoch 1960 – 1989 vychádzali prioritne z reality začlenenia Československej socialistickej republiky (ČSSR) do tzv. východného bloku. Československá ľudová armáda (ČSĽA) sa stala súčasťou prvého strategického sledu spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy (VZ). Armáda mala plniť náročné úlohy ako samostatný front v rámci frontovej operácie v predpokladanom priestore budúceho vojenského konfliktu.

Dôsledky prevalu Františka Tišlera

Politické byro Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) a Vojenská komisia obrany ÚV KSČ (21. septembra 1959) po „prevale“[1] Františka Tišlera prerokovali správu ministra národnej obrany Bohumíra Lomského o situácii v Spravodajskej správe GŠ (Generálneho štábu) ČSĽA. Politické byro ÚV KSČ následne vo svojom uznesení schválilo niekoľko nasledujúcich opatrení, ktoré musel minister Bohumír Lomský ďalej rozpracovať a splniť.

[1] „Preval“ – odhalenie jedného alebo viacerých článkov agentúrnej siete, prípadne kádrového orgánu VVS v záujmovom priestore prostriedkami kontrarozviedky protivníka. Dôsledkom bolo narušenie agentúrnej činnosti.
„Lokalizácia prevalu“ – súhrn opatrení, ktoré mali za cieľ nedopustiť rozšírenia prevalu na celú rezidentúru alebo na jej ďalšie nezasiahnuté články.
„Dočasné ukrytie“ – jedno z opatrení lokalizácie prevalu, pri ktorom sa ohrozený agentúrny prostriedok dočasne ukrýva pred zásahom kontrarozviedky protivníka.
Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, fond (f.) Zpravodajská správa Generálního štábu (ZSGŠ), Agentúrna terminológia. 1983.

1.) Zabezpečiť okamžitú výstavbu legálnych[2] a nelegálnych[3] rezidentúr predovšetkým v hlavných záujmových priestoroch – NSR, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko a Španielsko.

2.) Vykonať výber „*...vhodných kádrov v armáde, tak aby do roku 1963 bola kádrovo zaistená výstavba Spravodajskej správy...*“ s dôrazom na pátracie oddelenia, úseku agentúrnej techniky, rádiotechnických útvarov a útvarov zvláštneho určenia. Pokračovať v získavaní „*...skúsených straníckych pracovníkov a príslušníkov ministerstva vnútra na základe dohody s príslušnými straníckymi orgánmi a ministerstva vnútra...*“.[4]

3.) Prerokovať s velením GŠ Sovietskej armády možnosť školenia príslušníkov Spravodajskej správy GŠ ČSĽA v spravodajských akadémiách a kurzoch Hlavnej správy rozviedky a školenie špecialistov po línii rozviedky a rádiotechnickej rozviedky aj v ďalších rokoch.

4.) V termíne do 1. októbra 1961 predložiť vojenskej komisii obrany ÚV KSČ požiadavky na počet krycích funkcií pre pátračov – špecialistov v hlavných záujmových priestoroch.[5]

Priebeh plnenia uznesenia Politického byra ÚV KSČ zo dňa 21. septembra 1959 je možné rozdeliť na dve základné etapy.

V prvej etape, približne do polovice roka 1960, sa Hlavné ústredie „*...sústredilo na kádrovú previerku príslušníkov Spravodajskej správy a na očistu...*“ niektorých agentúrnych sietí pôsobiacich v hlavných a pomocných záujmových priestoroch.[6] Súčasne prebiehalo komplexné prehodnocovanie metód agentúrnej a riadiacej práce a previerka finančného hospodárenia.

Druhú etapu charakterizovala mimoriadne náročná „*...výstavba novej spravodajskej siete...*“. Súčasne sa prijímali opatrenia s cieľom zvýšiť úroveň agentúrnej a riadiacej práce, „*...na výstavbu aparátu Spravodajskej správy v súlade s potrebami velenia armády, na výber a prípravu kádrov...a na zvýšenie úrovne a účinnosti straníckej práce...*“.[7]

Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA podplukovník (pplk.) Oldřich Burda na základe uznesenia Politického byra ÚV KSČ a rozkazu ministra národnej obrany Bohumíra Lomského zriadil na začiatku roka 1960 komisie, ktoré vykonali previerky všetkých päťstodeväťdesiatosem príslušníkov vojenského výzvedného spravodajstva. Minister B. Lomský vo svojom doklade vojenskej komisii obrany ÚV KSČ uvádzal, že „*...pre kádrové, morálne alebo iné nedostatky muselo odísť zo Spravodajskej správy GŠ celkom 83 príslušníkov,*

---

[2] „Legálna rezidentúra“ – rezidentúra, ktorej príslušníci pôsobili v zahraničí pod legálnym krytím.
„Legalizant“ – orgán agentúrneho prieskumu, ktorý plnil úlohy vojenského výzvedného spravodajstva (VVS) v záujmovom priestore alebo na území Československa pod krytím pracovníka ministerstva ČSSR, podniku zahraničného obchodu, medzinárodnej organizácie a pod.
„Legalizácia/civilné krytie“ – súhrn opatrení na zaradenie orgánov agentúrneho prieskumu ako pracovníkov legalizačného podniku s cieľom zakryť ich príslušnosť k VVS. Išlo o proces vytvárania podmienok na plnenie agentúrnych úloh agentov a ilegalistov/nelegálov.
„Vojenské krytie“ – proces zaradenia orgánu agentúrneho prieskumu ako príslušníka vojenského a leteckého pridelenca pri zastupiteľskom úrade ČSSR v zahraničí s cieľom zabezpečiť krytie jeho agentúrnej činnosti v záujmovom priestore.
Druhým variantom vojenského krytia bolo zabezpečiť zaradenie orgánu agentúrneho prieskumu ako príslušníka krajskej vojenskej správy s cieľom zakryť jeho agentúrnu činnosť na území Československa.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[3] „Ilegálna/Nelegálna rezidentúra“ – rezidentúra tvorená nelegálmi/ilegalistami. ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[4] ABS Praha, f. ZSGŠ, Balíkový fond (BF) číslo (č.) 5.

[5] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[6] Tamže.

[7] Tamže.

z nich do zálohy 44 dôstojníkov a 27 na iné úseky armády. Najviac dôstojníkov (48) odišlo z pátracích oddelení...“.[8]

Vojenská komisia obrany ÚV KSČ ocenila, že v dôsledku vykonanej „*...previerky sa zlepšilo triedne zloženie dôstojníkov...*“. Minister národnej obrany informoval, že v období rokov 1960 – 1963 sa zvýšil počet dôstojníkov robotníckeho pôvodu zo 77,4 % na 83 %. Znížil sa síce počet práporčíkov robotníckeho pôvodu z 82,9 % na 80,4 %, ale minister zvýraznil dôležitejší faktor, a to „*...zvýšenie ich organizovanosti v KSČ zo 41,8 % na 48 %...*“. Podľa dôležitého dobového kritéria pôvodného povolania sa nepodarilo zlepšiť percentuálne zastúpenie „*...robotníkov na pátracích oddeleniach a informačnom oddelení...*“.[9]

Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA informoval ministra národnej obrany, že hlavným „*...kladom previerky bolo očistenie Spravodajskej správy GŠ od ľudí s kádrovými nedostatkami a tých, ktorí zapríčinili vážne chyby v spravodajskej práci...*“.[10] Musel však priznať závažný fakt, že uvedená „previerka“ spôsobila značné zníženie počtu operatívnych pracovníkov a mnohé riadiace funkcie zostali v priebehu roka 1960 neobsadené.[11]

Personálne doplňovanie vojenského výzvedného spravodajstva prebiehalo v koordinácii s Kádrovou správou Ministerstva národnej obrany (MNO). Prioritne sa zameralo na náborovú bázu príslušníkov ČSĽA. V rokoch 1960 – 1963 sa podarilo získať stodvadsaťštyri dôstojníkov. Problém však spočíval v tom, že len dvadsaťjeden z tohto počtu mohlo byť zaradených na pátracie oddelenia. Väčšina získaných dôstojníkov musela byť vyslaná do spravodajských kurzov.

Minister B. Lomský musel vo svojom doklade priznať „*...závažný nedostatok skúsených pracovníkov, so znalosťami agentúrnej práce...z 10 prijatých príslušníkov ministerstva vnútra bolo možné len 5 zaradiť na pátracie oddelenia...*“.[12]

Plukovník (plk.) O. Burda na konci roka 1962 odhadoval, že na dosiahnutie zámeru plného personálneho obsadenia vojenského výzvedného spravodajstva, okrem budovaných podriadených útvarov, bude potrebné získať ešte ďalších približne 250 dôstojníkov a 30 až 35 občianskych zamestnancov.[13] Informoval ministra národnej obrany, že splnenie tohto zámeru „*...presahuje možnosti Spravodajskej správy a preto bude nevyhnutná ďalšia, ďaleko účinnejšia pomoc Kádrovej správy MNO, ministerstva vnútra a straníckych orgánov...*“. Predpokladal, že s ich pomocou by mohlo byť vojenské výzvedné spravodajstvo plne personálne obsadené už pripravenými dôstojníkmi do konca roka 1963.[14]

Vojenská komisia obrany ÚV KSČ dostala z úrovne ministra B. Lomského informáciu, že zvyšovanie odbornej „*...a politickej prípravy bolo podceňované...sú prípady, kedy*

---

[8] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[9] Tamže.

[10] Tamže.

[11] Napríklad do augusta 1960 zostala neobsadená funkcia Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA (generálmajor Antonín Racek vykonával funkciu do októbra 1959 a v októbri ho komisia odporučila degradovať a prepustiť do zálohy.
Funkciu do ustanovenia pplk. Oldřicha Burdu za Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA vykonával zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ plukovník Vasil Valo – pozn. M. P.)
Neobsadené zostali na obdobie niekoľkých mesiacov aj funkcie náčelníkov oddelení operačnej rozviedky a strategickej rozviedky nelegálov, rádiorozviedky, tylového oddelenia, tajnej spisovne a veľa legálnych funkcií v zahraničí.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[12] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[13] Tamže.

[14] Tamže.

niektorí s 2 – 3 mesačným kurzom pracujú niekoľko rokov v dôležitých funkciách bez ďalšej odbornej prípravy....takmer na všetkých sú príslušníci nedostatočne politicky vyškolení...“.[15]

Previerka na agentúrnych oddeleniach odhalila závažné nedostatky v úrovni vojenskej a „špeciálnej“ prípravy. Minister národnej obrany konštatoval neuspokojivú znalosť cudzích jazykov. Čiastočne, pasívne alebo aktívne ovládalo nemecký jazyk 19 %, anglický 12 %, francúzsky 8 %, španielsky 1 % a ruský jazyk 13 % príslušníkov Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. Bohumír Lomský vyslovil súhlas s návrhom plk. O. Burdu a rozhodol, že „*...na získanie potrebnej kvalifikácie musí študovať cudzie jazyky celkom 215 príslušníkov...*“.[16]

Plukovník O. Burda informoval (v roku 1963) ministra B. Lomského o stave „*...očisty a novej výstavbe agentúrneho aparátu...*“. Konštatoval, že prebiehala nielen v záujmových priestoroch, ale aj v Československu a v rámci operačnej rozviedky, strategickej rozviedky nelegálov a strategickej rozviedky legalizantov.[17]

Agentúrna sieť operačnej rozviedky sa ešte v roku 1963 nachádzala v stave „*...obmedzených výzvedných možností...a slabá...*“. Výstavba novej agentúrnej siete v priebehu previerok nemohla pokračovať a stagnovala. Potvrdzuje to napríklad situácia z roku 1960, keď operačná agentúrna rozviedka získala v určených záujmových priestoroch len jedného spolupracovníka. Až v druhej polovici roka 1962 sa podarilo získať niekoľko „spravodajských adries“[18] nielen v Československu, ale aj v niektorých záujmových priestoroch.[19] Na konci prvého štvrťroka 1961 získala niekoľko „perspektívnych spravodajských adries“ na americkú armádu v NSR a západonemecký Bundeswehr. Plukovník O. Burda priznal, že „*...ani v priebehu roka 1963 nie sú obsadené spravodajskými adresami všetky hlavné úlohy našej rozviedky v NSR...*“. Predpokladal, že do konca roka 1963 by sa malo podariť úspešne „zbúrať“ a začať informačne využívať niekoľko „spravodajských adries“.[20]

Oddelenie „strategickej rozviedky nelegálov“ muselo zo záujmových priestorov stiahnuť a vyradiť deväť „pátračov – špecialistov“ a dvadsaťšesť ich bolo vyradených z prípravy.[21] Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA uvádzal ako hlavnú príčinu „*...ich kádrové nedostatky, vážne nedostatky v politických a charakterových kvalitách...*“.[22] V priebehu „previerky“ došlo k ďalšiemu „prevalu“ jedného „pátrača – špecialistu“, ktorý pôsobil vo Švajčiarsku. Po zistení tohto prípadu už plk. O. Burda musel opäť informovať

---

[15] ABS Praha, f. ZSGŠ BF č. 5.

[16] Tamže.

[17] Tamže.

[18] „Adresa – A“ – záujmová osoba. Jej základné osobné údaje boli získané bez nadviazania osobného styku a bol u nej predpoklad možností, motívu a schopností pre spoluprácu.
„Záujmová adresa – ZA“ – rozpracovávaný prípad v náborovej činnosti – „adresa“ alebo „známosť“, možnosti, motív a schopnosti neboli už predpokladané, ale zistené.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[19] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[20] Tamže.

[21] Plukovník O. Burda vo svojom doklade z druhej polovice roka 1962 uvádzal, že do apríla 1962 sa podarilo získať osem nových kandidátov na funkcie „pátrač – špecialista“. Predpokladal, že plán náboru na rok 1961 bude splnený a aj „*...napriek prísnym kádrovým previerkam bude 21 kandidátov prijatých...*“.
Hlavné ústredie plánovalo do konca roka 1963 vyslať do záujmových priestorov tridsať „pátračov – špecialistov“. Z nich malo desať „*...už pracovať v priestoroch pôsobenia a ostatní budú v krajinách legalizácie...*“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[22] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

ministra B. Lomského o prerušení spojenia s ďalším „pátračom – špecialistom“. Na základe vyhodnotenia všetkých zistených poznatkov konštatoval, že „*...tiež zradil...*“.[23]

Na úseku „strategickej rozviedky legalizantov“ muselo byť z Úradov vojenských pridelencov a z legálnych rezidentúr stiahnutých tridsaťjeden dôstojníkov. V záujmových priestoroch ich zostalo pôsobiť len dvanásť. Hlavné ústredie v priebehu roka 1962 časť Úradov vojenských pridelencov a niektorých rezidentúr posilnila, ale išlo len o provizórne riešenie. Predpokladalo, že „*...potreba legalizantov v hlavných záujmových priestoroch bude v zásade pokrytá do konca roka 1963...*“. Riešenie tohto problému však narážalo na stret záujmov s I. správou ministerstva vnútra (MV), pretože tiež „*...pripravovala pátračov na rovnaké funkcie...*“. Tieto funkcie sa týkali najmä NSR a Francúzska.[24]

V dôsledku „prevalu“ Františka Tišlera musela byť „daná do kľudu“ nielen celá agentúrna sieť v USA, ale aj siete vo Veľkej Británii a Francúzsku. Hlavné ústredie síce začalo budovať v týchto hlavných záujmových priestoroch nové agentúrne siete. Velenie Agentúrneho úseku v závere roka 1963 informovalo, že „*...nové a perspektívne siete sa zatiaľ nepodarilo vybudovať...*“.[25]

Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA predpokladal, že vybudovanie „*...solídnych agentúrnych sietí...*“ v hlavných záujmových priestoroch si bude vyžadovať dlhšie časové obdobie než bol pôvodný zámer z konca roka 1959. Velenie Agentúrneho úseku odhadovalo koniec roka 1965.[26]

Hlavné ústredie prehodnotilo pôvodné záujmové priestory a na základe nových úloh ČSĽA ako frontu a požiadaviek Spojeného velenia ozbrojených síl Varšavskej zmluvy rozdelilo hlavné a dôležité pomocné záujmové priestory do troch nasledujúcich zón.

Prvá zóna: NSR, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko, Švajčiarsko, Rakúsko, Belgicko, Holandsko, Dánsko a Juhoslávia.

Druhá zóna: Španielsko a severná Afrika.

Tretia zóna: Spojené štáty americké a Kanada.

V ostatných krajinách okrem Sýrie a Kuby rozhodlo „*...zastaviť spravodajskú činnosť...*“. Predpokladalo, že toto opatrenie dokáže „*...sústrediť sily a prostriedky Spravodajskej správy GŠ...*“ na hlavné záujmové priestory, prioritne záujmové štáty zaradené do 1. zóny.[27]

Plukovník O. Burda ostro kritizoval nereálne zámery bývalého velenia československého vojenského výzvedného spravodajstva na čele s generálmajorom (genmjr.) A. Racekom, ktoré podľa jeho názoru „*...demobilizovali príslušníkov Spravodajskej správy GŠ...*“. Ako príklad uviedol nereálny plán výstavby rezidentúr, ktorý predložil genmjr. A. Racek vojenskej komisii obrany ÚV KSČ. Podľa tohto plánu malo byť do konca roka 1960 vyslaných do určených záujmových priestorov štyridsať až päťdesiat „nelegálov“ („ilegalistov“). Hlavné ústredie informovalo ministra B. Lomského, že na splnenie takejto nereálnej úlohy „*...neboli a nie sú predpoklady ani kádrové ani v nutných osobných dokumentoch...*“ a žiadalo ho, aby uvedená komisia ÚV KSČ pôvodný plán zrušila.[28]

V roku 1962 vypracovalo Hlavné ústredie nový reálny plán budovania rezidentúr, ktorý vychádzal z perspektívneho plánu informačných úloh do roku 1963. Jedna z prioritných úloh smerovala do oblasti „*...úrovne a kvality agentúrnej riadiacej práce...*“. Uvedená oblasť patrila

[23] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[24] Tamže.

[25] Tamže.

[26] Tamže.

[27] Tamže.

[28] Tamže.

medzi tie, ktoré najviac konzultovalo od začiatku roka 1960 až do prvej tretiny 1961 so sovietskymi poradcami v Moskve. Na základe ich pokynov realizovalo nižšie uvedené opatrenia.

A.) Zmena spôsobu spravodajskej činnosti „*... aparátu vojenských pridelencov...agentúrnu činnosť riadi rezident a vojenský pridelenec sa do styku s agentúrou nezapojuje...*“.[29]

B.) Výrazne väčšia pozornosť sa sústredila na budovanie legálnych rezidentúr v určených záujmových priestoroch. V tomto procese sa začalo viac využívať pôsobenie v záujmových priestoroch pod „*...prikrytím aparátu ministerstva zahraničných vecí a ministerstva zahraničného obchodu...*“.[30]

C.) Väčší dôraz sa kládol na rozpracovanie a postupné aplikovanie „*...sovietskych skúseností na skvalitnenie práce na úseku strategickej rozviedky nelegálov...*“.[31]

Hlavné ústredie rozhodlo, že po línii legálneho aparátu v záujmových priestoroch sa musia vytvárať lepšie podmienky pre činnosť „pátračov – špecialistov“. Zdôraznilo, že súčasne musí byť dodržaná zásada, aby legálna rozviedka nebola nikdy spájaná s činnosťou „pátračov – špecialistov“. Ich pobyt v určenom záujmovom priestore mal trvať desať rokov.

D.) Súčasne s výstavbou agentúrnych sietí prebiehal aj prechod predovšetkým na nelegálne formy činnosti. Hlavné ústredie[32] toto rozhodnutie zdôvodnilo tým, že „*...práca s legálnym výzvedným aparátom v zahraničí je vzhľadom na zostrujúcu sa agentúrnu situáciu stále viac problematická...*“.[33] Na základe uvedeného dôvodu rozhodlo zintenzívniť budovanie nelegálnych rezidentúr s priamym spojením.

F.) Prechod na nelegálne formy agentúrnej výzvednej činnosti kládol vysoké nároky na počet a kvalitu cudzích osobných dokladov. Velenie Agentúrneho úseku malo nariadené začať vytvárať dostatočnú rezervu týchto dokladov najmä na obdobie vojnového konfliktu. V súvislosti s plnením uvedenej úlohy začala výstavba technického oddelenia na výrobu potrebných dokumentov. Do termínu vybudovania oddelenia muselo byť vojenské výzvedné spravodajstvo odkázané na pomoc ministerstva vnútra.

G.) Trend technického vývoja kládol čoraz väčšie nároky na „*...spoľahlivosť správ o nepriateľovi a najmä ich rýchlosť dodania Hlavnému ústrediu...*“. Plukovník O. Burda nariadil zásadne zlepšiť agentúrne spojenie a zvlášť urýchlene vybudovať obojstranné rádiové spojenie s rezidentúrami. Do roku 1962 sa podarilo udržiavať len s časťou niektorých agentúrnych (v niektorých prípadoch ani nie s celou agentúrnou sieťou – pozn. M. P.) jednostranné rádiové spojenie[34]. Na konci roka 1962 začalo velenie Agentúrneho úseku zabezpečovať príslušné personálne a materiálno-technické opatrenia s cieľom dosiahnuť postupné zavedenie obojstranného rádiového spojenia.

H.) V náborovej činnosti sa pozornosť Hlavného ústredia sústredila na skvalitnenie procesu získavania. Kriticky hodnotilo, že do tohto procesu „*...býva často zapojovaných až príliš veľa pomocných orgánov a agenti – búrači*[35] *sú vysielaní do priestoru na príliš krátku*

[29] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[30] Tamže.

[31] Tamže.

[32] Hlavné ústredie“ – centrálny orgán agentúrneho prieskumu československého VVS.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[33] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[34] „Jednostranné rádiové spojenie – JRS“ – zabezpečovalo riadenie agentúrnych prostriedkov. Organizované v rádiovej sieti alebo na samostatnom smere a uskutočňované nemodulovanou telegrafiou, alebo telefóniou.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[35] „Agent – búrač“ plnil špecifické organizačné úlohy v procese náborovej činnosti s cieľom získať (Smernica túto činnosť nazývala ako „búranie“ – pozn. M. P.) vhodný typ na agentúrnu spoluprácu. „Agent – búrač“ mohol byť súčasne aj „agentom – typárom“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia, 1983.

dobu...“. Agenti[36] dostávali „*...príliš veľa a veľmi všeobecných úloh...*“. Velenie Agentúrneho úseku na základe svojho rozboru zistilo nepriaznivého stavu, ktorého podstata spočívala v tom, že v priebehu rokov 1960 – 1962 pretrvávalo s časťou agentov a „pátračov“ nedostatočné spojenie a s „*...niektorými bolo stratené...*“.[37]

CH.) Hlavné ústredie zistilo v rámci „previerky“ mimoriadne závažné nedostatky v udržiavaní zásady konšpirácie. Plukovník O. Burda vo svojom doklade ministrovi B. Lomskému musel priznať, že aj v rokoch 1960 – 1962 „*...sú ešte dôstojníci, ktorí podceňujú činnosť kontrarozviedky*[38]*...*“. Rozbor agentúrnych operácií odhalil aj také, ktoré mali „*...pripravené legendy*[39]*, ktoré by v prípade kontrarozviedky neobstáli...*“.[40] Hrozbu dekonšpirácie[41] zistilo napríklad aj v takom prípade, že zoznamy príslušníkov Spravodajskej správy GŠ ČSĽA sa nachádzali na rôznych správach ministerstva národnej obrany (Finančná správa, Tylo, Kádrová správa, zdravotnícke stredisko a ďalšie – pozn. M. P.).

Minister národnej obrany B. Lomský nariadil Náčelníkovi spravodajskej správy GŠ ČSĽA plk. O. Burdovi splniť v ďalšom období nasledujúce prioritné úlohy, ktoré schválila aj vojenská komisia obrany ÚV KSČ.

1.) Na základe zistených nedostatkov zásadne zlepšiť plánovanie v rámci celého vojenského výzvedného spravodajstva. Operačná a strategická rozviedka museli vypracovať perspektívny plán budovania nelegálnych a legálnych rezidentúr s hlavným dôrazom na „Západoeurópsky priestor vedenia bojovej činnosti“ (jeho súčasťou bol „Stredoeurópsky priestor vedenia bojovej činnosti“ – pozn. M. P.).

2.) Do konca roka 1965 „*...vybudovať solídne agentúrne siete...*“ v hlavných záujmových priestoroch. V procese budovania týchto sietí sa náborová činnosť mala zamerať prioritne na získanie kvalitných agentov s dobrými informačnými možnosťami. Vybudované nové agentúrne siete sa nesmeli prepojovať so starými agentúrnymi sieťami. V celom procese riadenia agentúrnych prostriedkov bol kladený dôraz na zásady konšpirácie a postupný prechod na nelegálne formy riadenia a spojenia. Zámer Hlavného ústredia spočíval vo vybudovaní „*...hlboko zakonšpirovanej siete nelegálov a agentov...*“ v hlavných záujmových priestoroch.[42]

---

[36] „Agent“ – cudzí štátny príslušník, ktorý agentúrne spolupracoval s československým vojenským výzvedným spravodajstvom na základe vydaných úloh alebo podľa plánu agentúrneho spojenia.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia, 1983.

[37] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[38] „Kontrarozviedka/kontrarozviedna služba – KR“ – špeciálne štátne orgány na ochranu štátnych a vojenských tajomstiev. Mali za úlohu odhaľovať a zneškodňovať osoby alebo organizácie , ktoré získavali tieto tajomstvá v prospech iných štátov.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia, 1983.

[39] „Legenda (Krytie)“ – pravdivé alebo vymyslené údaje, ale vierohodné, čiastočne preveriteľné alebo nepreveriteľné, ktoré používali orgány agentúrne prostriedky za účelom krytia ich agentúrnej činnosti.
„Legenda životopis“ – vierohodná, čiastočne preveriteľná alebo ťažko preveriteľná konštrukcia životopisu, prípadne jeho časti, používaná kádrovými príslušníkmi agentúrneho prieskumu na utajenia ich príslušnosti k vojenskému výzvednému spravodajstvu a agentúrnej činnosti.
„Legendovanie“ – proces upevňovania legendy orgánmi a agentúrnymi prostriedkami v praktickej agentúrnej činnosti.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[40] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[41] „Dekonšpirácia“ – odhalenie všetkých skutočností, ktoré mali vzťah k vojenskému agentúrnemu prieskumu. Porušenie zásad konšpirácie.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[42] Tamže.

3.) Zvýšiť úroveň kvality a „*...v širšom meradle rozvinúť činnosť orgánov...*“ operačnej rozvedky vo „*...vojenských kruhoch NSR a amerických okupačných vojsk v západnom Nemecku...začať agentúrnu činnosť aj...*“ na území Francúzska.[43]

4.) S „*...dodržaním zásad konšpirácie*[44] *urýchliť presun pátračov – špecialistov z legalizačných priestorov...*“ do priestorov určenia a začať s nimi náborovú a informačnú činnosť so zameraním „*...na rakety a zbrane hromadného ničenia...*“.[45]

5.) Vybudovať širokú sieť legálnych rezidentúr najmä v západoeurópskych krajinách, v Taliansku a severnej Afrike. V záujmových priestoroch budovať aj „*...legalizačné rezidentúry po línii B/2 najmä za účelom získavania osobných dokumentov občanov kapitalistických štátov...*“.[46]

6.) Vypracovať mobilizačný plán Spravodajskej správy GŠ ČSĽA vrátane opatrení „*...po línii agentúry pre prípad vojny...*“ a začať s výcvikom záloh pre vojenské výzvedné spravodajstvo. Ročne povolávať (od roku 1962 – pozn. M. P.) päťdesiat až osemdesiat vojakov v zálohe na špeciálnu prípravu v trvaní jedného až dvoch mesiacov.

Vojenská rozviedka ČSĽA mala v rámci Varšavskej zmluvy určenú úlohu „*...podieľať sa podstatnou mierou na zabezpečení pred náhlym napadnutím...*“.[47] Prioritne musela nepretržite v dvadsaťštyrihodinovom cykle získavať a vyhodnocovať informácie indikujúce potenciálnu hrozbu vojenskej agresie z určených záujmových priestorov (priestorov spravodajskej zodpovednosti a spravodajského záujmu – pozn. M. P.).

Hlavné „sily a prostriedky“ čs. vojenského výzvedného spravodajstva sústredili svoju činnosť na spravodajsky vyhodnotené rozhodujúce operačné smery a záujmové štáty. Hlavnými záujmovými priestormi operačného agentúrneho prieskumu sa od začiatku jeho budovania stali Nemecká spolková republika a časť územia Francúzskej republiky. V dôsledku narastania dôležitosti tohto záujmového priestoru sa aj pod tlakom štábu a velenia Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy zvyšoval význam Rakúska ako pomocného záujmového štátu (neskôr sa používalo označenie „pomocný záujmový priestor“ – pozn. M. P.).[48]

Komisia náčelníka B/1 (1. oddelenie – pozn. M. P.) definovala „agentúrnu operačnú rozviedku“ ako kompaktný nedeliteľný celok v rámci „vojenskej agentúrnej rozviedky“ (neskôr definovaný ako „agentúrny prieskum“ – pozn. M. P.). Považovala ju „*...za priamy prostriedok náčelníka agentúrnej rozviedky na plnenie agentúrnych úloh operačného významu a charakteru...*“.[49] V tomto sa zásadne líšila od strategickej rozviedky.

Minister národnej obrany armádny generál Bohumír Lomský predložil 16. apríla 1965 Vojenskej komisii obrany ÚV KSČ „Správu o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSĽA“. S touto správou vyslovil súhlas vedúci XI. oddelenia Miroslav Mamula.

---

[43] „Dekonšpirácia“ – odhalenie všetkých skutočností, ktoré mali vzťah k vojenskému agentúrnemu prieskumu. Porušenie zásad konšpirácie.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[44] „Konšpirácia“ – utajenie všetkých skutočností, ktoré mali vzťah k agentúrnemu prieskumu pred nepovolanými osobami.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[45] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 5.

[46] Tamže.

[47] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 36 „Plán opatrení agentúrneho prieskumu na rok 1970“.

[48] „Pomocný záujmový štát“ – je územie cudzieho štátu, ktorý je využívaný na plnenie agentúrnych úloh v hlavných záujmových priestoroch v prospech vojenského výzvedného spravodajstva.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[49] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 33 „Návrh záverov zasadnutia komisie zo dňa 5. 1. 1960 k otázkam plánovania v podmienkach 1. oddelenia operačnej rozviedky“.

Následne s ňou oboznámil aj prezidenta Antonína Novotného, ktorý nemal žiadne zásadné pripomienky a vyjadril súhlas. Príslušné orgány prerokovali „Správu...“ v máji 1965.[50] Zameranie a prioritné úlohy operačného agentúrneho prieskumu napriek tomu zostali bez zásadných zmien.

Československá vojenská rozviedka v tomto období získavala informácie vojensko-politického charakteru, o ozbrojených silách „hlavných kapitalistických štátov“, ich činnosti, plánoch ich výstavby a dôležitých cvičeniach NATO. Súčasne sa zameriavala aj na získanie cenných vzoriek a dokumentácie bojovej techniky.

Náročné výzvedné úlohy, ktoré musela plniť vojenská rozviedka v určených hlavných a pomocných záujmových priestoroch, si nevyhnutne vyžadovali budovanie kvalitných agentúrnych prostriedkov. V náborovej činnosti nielen operačného agentúrneho prieskumu dlhodobo prevládal „*...citeľný nedostatok vhodných typov cudzincov s rozviednymi možnosťami...*“[51] najmä na hlavné a niektoré dôležité pomocné záujmové objekty.

Velenie československej vojenskej rozviedky kriticky prehodnotilo funkčnosť vybudovanej siete „nelegálov“ („ilegalistov“). Nakoniec rozhodlo, že sieť, ktorá vykonávala nariadenú činnosť s ťažkosťami do roku 1960, musí byť postupne zrušená. Agentúrna sieť totiž nedokázala v požadovanej kvalite monitorovať a vyhodnocovať určujúce indikátory potenciálnej zámernej hrozby „náhleho napadnutia“. Generálmajor O. Burda ju kriticky hodnotil ako „*... nekvalitnú, nelegáli neboli dobre pripravení, s väčšinou z nich nebolo spojenie...*“[52]. Trpko konštatoval, že navyše dvaja z nich dokonca zradili. V snahe riešiť vzniknutý nepriaznivý stav rozhodol, že v procese náborovej činnosti je nutné získať nielen československých občanov, ale aj „vhodných cudzincov“ z kapitalistických štátov.

Na začiatku budovania siete „nelegálov“ (pravdepodobne od roku 1955 do roku 1961 – pozn. M. P.) vychádzala koncepcia tejto „nelegálnej rozviedky“ z dvoch základných pilierov, a to náborovej činnosti a odbornej prípravy vhodných typov. V tomto období 3. oddelenie[53] Agentúrneho úseku (B – 3, náčelník pplk. Čestmír Podzemný) ešte len získavalo skú-

[50] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. K 5 „Správa o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSĽA“.

[51] Tamže.

[52] Tamže.

[53] Krycie mená ilegálnych rezidentúr 3. oddelenia (krycie meno rezidentúry/krycie meno príslušníka rezidentúry/):
1.) NSR – „DUKLA“, /“MIREK“/, /“OLDŘICH“/ a štyria spolupracovníci „PETR“, „LÁĎA“, „LUBOŠ“ a „BEDŘICH“,
2. Rakúsko – „OSTRAVA“, /“FRANTA“/, /“BOŽEK“/ a štyria spolupracovníci „RADEK“, „VLASTÍK“, „EDA“ a „JOSEF“,
3.) Švajčiarsko – „ORAVA“, /“DUŠAN“/, /“RUDOLF“/ a piati spolupracovníci „ROSTISLAV“, „VOJTA“, „JIRKA“, „JARDA“ a „JENDA“,
4.) Švédsko – „LIBEREC“, /“STANDA“/ a /“IVAN“/,
5.) Anglicko – a.) Halborough-Bristol – „BRNO“, /“EMIL“/, /“VILDA“/, /„VASIL“/ a spolupracovník „ZBYNĚK“,
b.) Cardigan-Wales – „BRATISLAVA“, /“MILAN“/, /“ALOIS“/ a spolupracovník „PAVEL“,
c.) Southampton-Plymouth – „PLZEŇ“, /“BOHOUŠ“/, /“JINDRA“/ a dvaja spolupracovníci „LUBOŠ“ a „DRAHUŠ“,
6.) Francúzsko – a.) Cholet – „ŽAŠKOV“, /“LIBOR“/, /“VIKTOR“/ a /“BOŘEK“/,
b.) Chateau-Villau – „KIJEV“, /“GUSTA“/, /“ROMAN“/ a dvaja spolupracovníci „LUDĚK“ a „VAŠEK“,
c.) Marseille – „BUZULUK“, /“MICHAL“/, /“KAREL“/, /“EVŽEN“/ a /“MARTIN“/,
7.) Španielsko – „TATRY“, štyria spolupracovníci „ALBERT“, „KONRÁD“, „TOMÁŠ“ a „DAVID“,
8.) Taliansko – a.) severovýchod – „KOŠICE“, /“KAMIL“/, /“JAKUB“/, /“FEĎA“/ a spolupracovník „TOMÁŠ“,
b.) severozápad – „PRAHA“, / „ALBERT“/, / „RICHARD“/, / „BRUNO“/, / „OTTO“/ a jeden spolupracovník „ROBERT“,
9.) Juhoslávia – BUDĚJOVICE“, / „ZDENĚK“/, / „BOREK“/ a jeden spolupracovník „ALFRÉD“,

senosti a koncepcia jej výstavby sa musela intenzívne konzultovať so sovietskou vojenskou rozviedkou.[54] Oddelenie po vytvorení v roku 1955 spočiatku pôsobilo ako samostatný úsek strategického agentúrneho prieskumu.[55] Zameralo sa hlavne na garantovanie komplexnej prípravy „nelegálov" so zámerom ich vyslania do hlavných záujmových priestorov/záujmových štátov, v ktorých pôsobil nielen strategický agentúrny prieskum, ale aj operačný. Prioritne išlo o tieto záujmové štáty/záujmové priestory: NSR, USA, Veľká Británia, Francúzsko, Španielsko a Taliansko. Dĺžku pôsobenia v určenom záujmovom priestore/záujmovom štáte mal „nelegál" určenú v tomto období na päť rokov.

Realita budovania a fungovania siete „nelegálov" sa v rokoch 1955 – 1961 dostala do rozporu s diametrálne odlišnou predstavou Hlavného ústredia. Zachovaná archívna dokumentácia 3. oddelenia odhaľuje chybu v jeho predstave, pretože sa „*...spoliehalo na to, že každý nelegál sám iniciatívne a bez aktívneho prispenia ústredia...*"[56] bude plniť určené úlohy. Nakoniec muselo stiahnuť späť do ČSSR sedem „nelegálov" z dôvodov „*...neplnenia úloh,... osobných a charakterových nedostatkov, nechuti k práci...*"[57]. Jeden z nich bol „*...preverbovaný cudzou rozviedkou...stiahnutý späť do ČSSR a uväznený...*"[58]. Ďalších päť prerušilo spojenie s Hlavným ústredím, „*...odpútalo sa alebo sa snažilo odpútať...*"[59].

Z celkového počtu vyslaných „nelegálov" pôsobilo v hlavných a pomocných záujmových priestoroch len päť. V roku 1961 sa žiadnemu z nich nepodarilo preniknúť k určeným hlavným a pomocným záujmovým objektom. Prvé správy získané osvedčenou metódou pozorovania určených objektov poskytli veleniu Agentúrneho úseku až v roku 1964. Zámer vyslať ďalších tridsať až štyridsať „nelegálov" sa mal podľa predstavy velenia čs. vojenskej rozviedky uskutočniť v roku 1962, čo sa však nepodarilo v pôvodnom rozsahu. Do konca roka 1964 muselo postupne stiahnuť späť ďalších troch. V nasledujúcom roku sa už všetkých päť „nelegálov" nachádzalo na domácom území.

V druhej polovici 60. rokov 20. storočia sa začala druhá etapa prípravy „nelegálov". Velenie čs. vojenského výzvedného spravodajstva dôsledne analyzovalo neúspešnú prvú etapu a rozhodlo sa pristúpiť k zásadnej zmene v koncepcii ich prípravy. Agentúrny úsek ju prioritne zameral na hlavné záujmové priestory: NSR a Francúzsko. Všetci, ktorých velenie schválilo do prípravy, museli absolvovať náročné bezpečnostné previerky ešte v období pred zaradením medzi úspešných kandidátov do prípravy. V tomto období „*...bolo z niekoľko sto adries...*" zaradených do prípravy len sedem kandidátov na „nelegálov".[60] Zvláštny dôraz kládlo na kritériá politickej spoľahlivosti, vojenskej odbornosti a jazykovej kvalifikácie (dva

10.) Egypt – „LIDICE", / „RADIM"/, / „VIKTOR"/, / „ILJA"/ a jeden spolupracovník „OTAKAR",
11.) Maroko – LEŽÁKY" – / „IGOR"/, / „SERGEJ"/, / „EMERICH"/ a jeden spolupracovník „BOHDAN",
12.) Mexiko – „TELGART", / „SLÁVEK"/, / „ANDREJ"/ a /"TONDA"/,
13.) Kuba – „STREČNO", /BOREK"/, /"MAREK"/, /"ALEXEJ"/, /"EMIL"/ a /"VILÉM"/.
Krycie mená ilegálnych rezidentúr a ich príslušníkov schválil zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum pplk. Josef Drong (18. októbra 1961, por. č. 00224/1961 – pozn. M. P.).
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 33.

[54] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 232 „Zásady organizácie a práce operatívnej zložky".
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 33 „Operačná rozviedka, 1960".

[55] „Strategický agentúrny prieskum – SAPs" – súčasť agentúrneho prieskumu, ktorá plnila spravodajské úlohy strategického významu v prospech ČSĽA a velenia Varšavskej zmluvy.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[56] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. K 5 „Správa o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSĽA".

[57] Tamže.

[58] Tamže.

[59] Tamže.

[60] Tamže.

jazyky). Výrazne predĺžilo (dva až štyri roky – pozn. M. P.) a skvalitnilo dobu odbornej prípravy. V porovnaní s neúspešnou prvou etapou sa záväzok na pôsobenie v záujmovom priestore predĺžil až na desať rokov. Na základe sovietskych skúseností sa rozhodlo komplexne prehodnotiť celú koncepciu vysielania „nelegálov" na doklady z československého územia. Následne sa začal proces získavania potrebných dokladov zo zahraničia.

Budovanie agentúrnych sietí (v 60. rokoch minulého storočia sa používal aj pojem „spravodajská sieť" – pozn. M. P.),[61] príprava a nasadzovanie agentúrnych prostriedkov prebiehali na začiatku 60. rokov minulého storočia s cieľom dosiahnuť stav, keď by operačná agentúrna rozviedka[62] získala spôsobilosť (od roku 1967 – pozn. M. P.) systematicky monitorovať a vyhodnocovať vo svojom pásme výstavbu a dislokáciu jadrových prostriedkov operačno-taktického dosahu, zbraní hromadného ničenia a hlavných divízií Bundeswehru. Jej ďalšia prioritná úloha spočívala v dosiahnutí schopnosti systematicky preverovať väčšinu hlavných a pomocných záujmových objektov na území NSR a Francúzska s dôrazom na základne zbraní hromadného ničenia (ZHN), prostriedky navádzania a riadenia. Špecifická úloha vyplývala zo zámeru zabezpečiť aj stráženie hlavných komunikačných uzlov s dôrazom na prechody cez dôležitú rieku Rýn.[63]

Celkový stav konšpirácie a bezpečnosti sa zlepšil a v roku 1967 nedošlo v rámci operačného agentúrneho prieskumu k žiadnemu prípadu „prevalu". Jeden „preval" sa udial v rámci 2. oddelenia strategického agentúrneho prieskumu, a to v záujmovom priestore – Kanada. Došlo k vyhosteniu jedného príslušníka vojenského výzvedného spravodajstva, ktorý v priestore pôsobil pod krytím.

Hlavné ústredie zistilo, že vážnym problémom stále zostávala nedostatočná úroveň konšpirácie „*...našich pracovníkov na úseku ministerstva zahraničných vecí...*," s výnimkou tých, ktorým bola zabezpečená dlhodobá legalizácia, a na ministerstve zahraničných vecí (MZV) zostali pracovať aj po návrate zo záujmových priestorov. Ostro kritizovalo, že mnohé „orgány" podceňujú kontrarozviedku, a to najmä jej možnosti v období rozpracovávania a možného „podstavu provokatéra".[64] Výhrady malo aj voči malým a nekvalitným operatívnym stykovým základniam v niektorých záujmových priestoroch a vytváraniu operatívnej stykovej základne len z pozície oficiálnej funkcie. Upozornilo, že práve tieto skutočnosti

[61] V danom období išlo o súhrn všetkých agentúrnych prostriedkov, ktoré pôsobili v určených v hlavných a pomocných záujmových priestoroch (záujmových štátoch). Mohli pôsobiť aj na vlastnom území.

[62] Stav agentúrnych sietí/spravodajských sietí v roku 1964 v záujmových priestoroch:
a.) v NSR pôsobili legálne rezidentúry, a to vo Frankfurte nad Mohanom (rezident mjr. František S., starší dôstojníci mjr. Jan H., mjr. Josef K., pplk. Arnold B. a kpt. Vítězslav N.) a v Hamburgu (rezident pplk. Václav M.).
V priestore boli nasadení spolupracovníci „ADVOKÁTEK" (riadený rezidentúrou vo Frankfurte nad Mohanom), „FAKTOR" a „ŘETĚZÁŘ" (riadení rezidentúrou v Hamburgu). Pôsobili tu aj agenti „SEŠÍVANÝ" (agent – chodec) a „KOMODOR" (v roku 1964 daný do kľudu).
V Západnom Berlíne pôsobila „*...legálna rezidentúra pod krytím vojenskej misie...*". Rezident – VLP (mjr. Karel N., pomocník o. z. Jiří Š.),
b.) v Rakúsku pôsobila legálna rezidentúra vo Viedni (rezident – kpt. Miroslav J., starší dôstojníci – pplk. Jan V., mjr. Emil H. a František K.). V priestore boli nasadení spolupracovníci „RODÁK", „LEŠAN" a „JÍRA". Súčasne tu plnili úlohy aj dvaja agenti „TRUMPETISTA" a „ALIBISTA",
c.) vo Francúzsku pôsobila legálna rezidentúra v Paríži (rezident – VLP, pplk. František K., Z VLP – mjr. Přemysl K., pridelení dôstojníci – kpt. Jan K., a mjr. Bohumil L., šifrový dôstojník – mjr. Josef K. a pomocník – o. z. Oldřich K.).
V priestore boli nasadení dvaja spolupracovníci „HORLIVÝ" a „MAKARON". Agentúrne úlohy aj dvaja agenti „OPUŠTĚNÝ" a „KŘEMENÁČ".
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 33, č. 36.

[63] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore".

[64] Tamže.

umožňujú kontrarozviedke odhaliť rozpracovávané prípady. Rozbor viacerých prípadov odhalil, že „*...najzložitejšou úlohou v posilňovaní konšpirácie zostáva prevedenie rozpracovanej spravodajskej adresy z rezidentúry na Hlavné ústredie...*“.[65]

V období rokov 1967 – 1970 sa kládol dôraz na skvalitnenie výzvednej činnosti najmä v hlavnom záujmovom priestore – NSR. Na území Francúzska v tomto období pokračoval proces dobudovania agentúrnej siete. Agentúrne prostriedky v týchto krajinách mali ako prioritnú úlohu určené monitorovať riadené strely operačno-taktického dosahu a lietadlá – nosiče zbraní hromadného ničenia. Agentúrne siete budované v NSR a vo Francúzsku v tomto období mali nariadené preniknúť aj do ich vojenských kruhov – hlavných záujmových objektov.[66]

V procese vytvárania záloh sa podarilo veleniu Agentúrneho úseku vo výcvikovom roku 1966/67 úspešne ukončiť výstavbu agentúrnych prieskumných skupín v počte dvadsaťšesť. Tieto sa stali záložným prostriedkom operačnej agentúrnej rozviedky. Zo záloh „*...odlúčených zložiek na NSR...*“[67] dokázal Agentúrny úsek (do roku 1965 – pozn. M. P.) vytvoriť dvadsaťpäť skupín. Tieto mali byť už v období pred vypuknutím vojnového konfliktu, po nasadení v záujmových priestoroch schopné plniť určené úlohy.

Vo výcvikovom roku 1966/67 sa začal proces budovania a prípravy ďalších „*...skupín zložiek schopných nasadenia...*“.[68] Pripravovali sa na rôzne varianty začatia predpokladaného vojnového konfliktu a jeho priebehu. Tieto skupiny sa cieľavedome pripravovali na nasadenie vo Francúzsku. Do roku 1970 už ukončili prípravnú fázu na scenár vzdušného výsadku. Takmer 50 % z nich už získalo hodnotenie schopných vysadenia padákom. Tretina z nich už získala spôsobilosti aj na variant diverznej činnosti.

Všetky opatrenia uskutočnené v mierovom období mali za cieľ v dostatočnom časovom predstihu pred uvedením frontu – ČSĽA do vojnového stavu a pred vyvedením vlastných síl do operačnej zostavy poskytnúť veliteľovi frontu hodnoverné poznatky a informácie. Tieto nevyhnutne potreboval pre celý proces svojej rozhodovacej činnosti.

Vo variante vypuknutia vojnového konfliktu mal operačný agentúrny prieskum určenú úlohu „pokryť“ nielen hlavný záujmový priestor, ale aj pomocný záujmový priestor. Hlavný záujmový priestor musel byť v súlade s vypracovaným najpravdepodobnejším variantom vytvorenia operačnej zostavy predpokladaného protivníka na celú hĺbku útočnej operácie frontu – ČSĽA (je to hĺbka operačnej zostavy skupiny armád – pozn. M. P.). Z hľadiska lepšieho „pokrytia“ tohto priestoru mohli byť určené aj ďalšie pomocné záujmové priestory.

V súvislosti s plnením uvedenej úlohy bolo nevyhnutné v časovej postupnosti aktivovať rôzne druhy agentúrneho prieskumu – „agentúrna sieť“ v záujmovom priestore, „agentúrne chodecké skupiny“, „agentúrne prieskumné skupiny“, „skupiny špeciálneho určenia“, diverzné oddiely a „rezidentúry záložných agentúrnych sietí“. Zámer spočíval v tom, aby v období začatia bojovej činnosti dokázali postupne pokryť všetky priestory rozmiestnenia hlavných prostriedkov predpokladaného protivníka v súlade s usporiadaním jeho operačnej zostavy v období vojnového konfliktu.[69]

---

[65] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.

[66] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 81 „Prehľad správ podľa priestoru za rok 1967“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 81 „Prehľad o výstavbe agentúrnej siete“.

[67] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.

[68] Tamže.

[69] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.

Po prípade „major František Tišler“[70] musela byť urýchlene v roku 1960 vypracovaná a schválená nová koncepcia výstavby a prípravy agentúrnej siete frontu. Aplikovala sovietske odporúčania, ktoré vyplynuli z konzultácií v júli 1960 v Moskve a mali dlhodobú platnosť. Túto koncepciu napríklad na úrovni Spravodajskej správy Západného vojenského okruhu (ZVO) aktualizovali a modifikovali v rokoch 1979 a 1982 (niektoré časti boli upravené ešte v apríli 1983 – pozn. M. P.).[71] Podstata spočívala v niekoľkých nižšie uvedených opatreniach.

Ponechať agentov v určených priestoroch činnosti (v danom období v nich už pôsobili – pozn. M. P.) a vyslať „spojky – inštruktorov“ a „rádiové spojky – inštruktorov“. Toto opatrenie malo vytvoriť vhodné podmienky pre činnosť rezidentúr.

Súčasne mali agentúrne chodecké skupiny (ACHS) „pokryť“ v období začatia vojnového konfliktu vopred určené dôležité priestory v prihraničných priestoroch do hĺbky 100 až 150 km.[72] Zámer spočíval v získavaní relevantných poznatkov a informácií o zložení a rozmiestňovaní operačných zostáv armád prvých sledov, rozmiestnení najdôležitejších objektov a indikátory o prípravách na „*...začatie agresie...*“ s dostatočným časovým predstihom.[73]

V ďalšej fáze spojenej so začiatkom vojnového konfliktu sa mali zvyšovať počty prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu. V uvedenej fáze eskalácie konfliktu to mali byť najmä agentúrne prieskumné skupiny a rezidentúry záložných agentúrnych sietí. Mali pôsobiť v priestore na celú hĺbku operácie frontu alebo na predpokladaných hlavných smeroch prielomu protivníka.

Agentúrna sieť, vytvorená v konkrétnom záujmovom priestore, musela v dobe mieru „pokryť“ nielen určené hlavné, ale aj pomocné záujmové objekty protivníka. Jednou z prioritných požiadaviek mala byť schopnosť včas zachytiť indikátory zámerov protivníka a identifikovať v nich varovné príznaky nielen príprav na vypuknutie vojnového konfliktu, ale aj jeho prípadnej ďalšej eskalácie.

Agentúrne chodecké skupiny mali pôsobiť v záujmovom priestore s takým časovým predstihom, aby v období do vypuknutia vojnového konfliktu bola ich činnosť zlegalizovaná. Ich nasadenie do uvedeného priestoru sa malo realizovať „legálnou cestou“. Museli splniť kritériá vysokej politickej spoľahlivosti, perfektných jazykových znalostí, charakterových vlastností a agentúrnych schopností. Velenie československého vojenského výzvedného spravodajstva konštatovalo už v procese prípravy uvedenej koncepcie „*...nedostatok*

---

[70] František Tišler od roku 1954 pôsobil na Hlavnom ústredí. Už v roku 1955 bol vyslaný na „zahraničné pracovisko – rezidentúru“ – ATLANTIC vo Washingtone. Pôsobil pod vojenským krytím ako zástupca vojenského pridelenca. V rekordnom čase za 14 dní získal agenta „VÝTEČNÍK“, ktorý ho s vysokou pravdepodobnosťou naverboval.
František Tišler mal pridelené krycie meno „ARAGO“. Pred odvolaním z funkcie ušiel (v noci z 24. na 25. júla 1959) s množstvom utajovaných materiálov, ktoré odcudzil z trezorov na ambasáde.
S novou identitou ako Frank Laurent žil na Floride.
V dôsledku tohto „prevalu“ bol odvolaný z funkcie náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA generálmajor Antonín Racek a skončil bez nároku na výsluhový dôchodok.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 78 „Plán opatrení z výsledkov konzultácie v Moskve a výsledkov odborných prác 3. odd.“
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 78 „Obranné opatrenia na MZO v súvislosti so zradou Tišlera“.

[71] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Budovanie rezidentúr záložnej siete a ich bojová pohotovosť'".

[72] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr záložnej agentúrnej siete do bojovej pohotovosti“.

[73] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.

spolupracovníkov týchto kvalít...“.[74] Z uvedeného dôvodu rozhodlo realizovať „prebudovanie ACHS“ tak, aby v každej z nich pôsobili dvaja až traja spolupracovníci požadovaných kvalít „*...schopní plne uniesť falzifikát dokladu...*“.[75] Z hľadiska plánovaného priestoru pôsobenia to museli byť nemecké doklady.

Každý spolupracovník z ACHS absolvoval odbornú prípravu zameranú na samostatné plnenie určených úloh. Velenie Agentúrneho úseku nariadilo vypracovať aj variant vzájomnej zastupiteľnosti, a to najmä za „spolupracovníka – radistu“. Dlhodobé plány prípravy museli byť spracované tak, aby sa každý spolupracovník z ACHS dostal minimálne raz za obdobie štyroch až piatich rokov do určeného záujmového priestoru.

Súčasne ich cvičili tak, aby „*...zvládli falzifikát dokladu...*“,[76] s ktorým mali pôsobiť vo vopred určenom záujmovom priestore mimo územie Československa. Spolupracovníkov systematicky viedli k tomu, aby sa naučili a dokázali používať vierohodné legendy k falzifikátom dokladov. V rámci plánovaného vyslania do určeného záujmového priestoru si legendy „prehlbovali a upevňovali“. Legendy a falzifikáty pripravovali tak, aby zodpovedali charakteru, schopnostiam a znalostiam spolupracovníkov.

V archívnych dokumentoch sa zachoval vypracovaný modelový príklad povolávania príslušníkov ACHS: na základe nariadenia náčelníka štábu ZVO (prípadne náčelníka GŠ ČSĽA – pozn. M. P.) formou šifry do Brna, v dobe zvýšenej bojovej pohotovosti aj skôr, pri skrytej mobilizácii – do Brna prostredníctvom okresnej vojenskej správy, pri variantoch „Vojnové nebezpečenstvo“ a „Plná bojová pohotovosť“– do priestoru zmobilizovania. Bojová pohotovosť príslušníkov ACHS musela byť na najvyššom stupni zo všetkých spolupracovníkov.[77]

Agentúrne chodecké skupiny mali byť podľa revidovanej koncepcie z roku 1960 povolávané skrytou formou, a to skôr než vyhlasovanie jednotlivých stupňov bojovej pohotovosti v rámci ČSĽA. Napríklad pri vyhlásení stupňa „Zvýšená bojová pohotovosť“ by bol časový termín nasadenia ACHS do záujmového priestoru kratší ako 48 hodín. V tomto variante nebol zvažovaný presun do priestoru zmobilizovania, ale z pôvodného priestoru, t. j. z Brna.[78]

V období prvej fázy tzv. normalizačných čistiek a presadzovania sa tzv. zdravých síl aj vo vojenskej spravodajskej komunite prevzal v decembri 1968 po odvolanom genmjr. Oldřichovi Burdovi funkciu Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genmjr. Jozef Turošík.[79]

Zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum pplk. Josef Kravar vo svojej „Správe o stave politickej konsolidácie na Agentúrnom úseku“ z apríla 1970 hodnotil dosiahnutý stav „konsolidácie“ (resp. tzv. normalizácie) na Agentúrnom úseku. Napriek tlaku tzv. zdravého jadra musel priznať, že „*...nie je stála ukončená...a stupeň konsolidácie je rozdielny podľa jednotlivých pracovísk a je aj odrazom činnosti bývalého Hlavného výboru KSČ a velenia na tomto úseku...*“.[80]

---

[74] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr ZAS do bojovej pohotovosti“.

[75] Tamže.

[76] Tamže.

[77] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr ZAS do bojovej pohotovosti“.

[78] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.

[79] Generálmajor Jozef Turošík pochádzal z obce Bacúch (okres Brezno). Funkciu vykonával do novembra 1969, keď bol ustanovený do funkcie 1. zástupcu N GŠ ČSĽA.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 36.

[80] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 222 „Správa o stave politickej konsolidácie na Agentúrnom úseku“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 38 „Zhodnotenie stavu politickej konsolidácie v Spravodajskej správe – časti agentúrneho prieskumu“.

Vo svojej „Správe...“ konštatoval, že u niektorých príslušníkov Agentúrneho úseku sa „*...stále prejavuje určitá nervozita...prevažne u tých, ktorí v minulosti patrili k stúpencom pravice a až doposiaľ sa nie celkom so všetkými chybnými postojmi vyrovnali...blížiace sa pohovory o výmene straníckych legitimácií u nich vytvárajú rôzne nálady, pretože si plne uvedomujú, že musia vystúpiť s konkrétnym zhodnotením svojej minulej činnosti...*“.[81]

Na začiatku roka 1970 už došlo k ukončeniu výmeny prevažnej časti náčelníkov oddelení a skupín. Velenie čs. vojenského spravodajstva ustanovilo do týchto funkcií predstaviteľov tzv. zdravých síl. V „Správe...“ je táto čistka označená ako začiatok tzv. konsolidácie na Agentúrnom úseku.[82] Dôvod tohto vyhlásenia vychádzal z tlaku týchto predstaviteľov, aby sa vojenská spravodajská komunita stala jedným z mocenských pilierov nastupujúceho konzervatívneho režimu. V uvedenom období si pplk. J. Kravar ideologicky upravil svoje vnímanie reality a tvrdil, že „*...všetci náčelníci oddelení sa aktívne angažovali za politiku strany priamym jednoznačným vystupovaním ako marxisti a na oddeleniach začali upevňovať vedúcu úlohu strany...vyžadujú od svojich podriadených angažovanosť za politiku strany a jednoznačné vyjadrenie ich postojov...*“.[83]

Hlavné ústredie zvlášť vysoko hodnotilo činnosť náčelníka 2. oddelenia pplk. Ladislava Holuba, ktorý sa aktívne angažoval ako predseda Kontrolnej revíznej komisie Spravodajskej správy GŠ ČSĽA a patril medzi „*...najaktívnejších účastníkov všetkých akcií Zväzu československo-sovietskeho priateľstva...*“.[84] Podľa pplk. J. Kravara sa podobne aktívne angažovali takmer všetci náčelníci skupín. Výhrady mal len voči náčelníkovi 1. skupiny 2. oddelenia pplk. Františkovi K., ktorý prejavoval nedostatočnú politickú angažovanosť.

Proces výmeny straníckych legitimácií v rámci Agentúrneho úseku neprebiehal podľa predstáv Hlavného ústredia. V apríli 1970 v rámci komisií absolvovalo pohovory šesťdesiatpäť príslušníkov úseku, ktorí tvorili tzv. zdravé sily. V prvom rade išlo o aktivistov politických oddelení, predsedov základných organizácií KSČ a členov previerkových komisií. Hlavné ústredie „*...týmto súdruhom vyslovilo poďakovanie za ich marxistický postoj v krízovom vývoji...a len dvom súdruhom odporučilo, aby neboli určení ako aktivisti...*“.[85]

Velenie Agentúrneho úseku konštatovalo, že „*...príslušníci na 1. oddelení a najmä na 2. oddelení boli pod vplyvom pravicovo-oportunistických názorov...*“.[86] Zo zodpovednosti za tento stav obvinilo bývalé velenie Spravodajskej správy GŠ ČSĽA a Hlavný výbor KSČ. Od druhej polovice októbra 1969 sa snažilo tzv. zdravé jadro velenia Agentúrneho úseku a tzv. zdravé sily vojenského výzvedného spravodajstva „kádrovo“ stíhať tých, ktorých označili za nositeľov pravicového oportunizmu alebo „*...z iných dôvodov nebolo vhodné, aby zostali...*“ pôsobiť v Spravodajskej správe GŠ ČSĽA.[87]

Náčelník 1. oddelenia mal nariadené spracovať novú koncepciu činnosti operačného agentúrneho prieskumu (v dokumente je uvedená „operačná rozviedka“ – pozn. M. P.) so zameraním na rozpracovanie nasledujúcich odborných tém a problémov: a.) analýza úloh,

[81] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 222 „Správa o stave politickej konsolidácie na Agentúrnom úseku“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 38 „Zhodnotenie stavu politickej konsolidácie v Spravodajskej správe – časti agentúrneho prieskumu“.

[82] Tamže.

[83] Tamže.

[84] Tamže.

[85] Tamže.

[86] Tamže.

[87] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 38 „Zhodnotenie stavu politickej konsolidácie v Spravodajskej správe – časti agentúrneho prieskumu“.

ktoré mal nariadené operačný agentúrny prieskum, b.) analýza podmienok a možností, ktoré mal tento prieskum na plnenie určených úloh, c.) charakter agentúrnych prostriedkov na použitie v období mieru a vojny, d.) „*...konfrontácia súčasného stavu s potrebami...*“, e.) opatrenia, ktoré „*...sú nutné vykonať z hľadiska organizácie a metodiky práce...*“, f.) súčinnosť s „*...operačným agentúrnym oddelením Hlavnej správy Pohraničnej správy...*“.[88]

Druhé oddelenie spracovávalo novú „*...koncepciu agentúrnej činnosti každého operatívneho orgánu, povereného výstavbou agentúrnej siete v jednotlivých záujmových priestoroch s cieľom systematického prenikania na hlavné záujmové objekty...*“.[89]

Tretie oddelenie malo nariadené zabezpečiť dokladové krytie agentúrnych akcií v hlavných záujmových priestoroch podľa požiadaviek 1. oddelenia operatívneho agentúrneho prieskumu a 2. oddelenia strategického agentúrneho prieskumu. Ďalej malo nariadené zamerať analytickú činnosť na vyhodnocovanie dokladovej agentúrnej situácie a jej dopadov na pohyb a pobyt v záujmovom štáte/priestore. V informačnej činnosti sa sústreďovalo na poskytovanie poznatkov o aktuálnej agentúrnej situácii v hlavných záujmových priestoroch s dôrazom na činnosť kontrarozviednych orgánov, „agentúrnu situáciu prostredia“ a stykovej základne najmä v NSR a Rakúsku.

Štvrté oddelenie pripravovalo novú koncepciu, v ktorej sa sústredilo na vypracovanie „*... metódy a techník výberu typov na legalizantov, ich legalizáciu a zosúladenie postupu s perspektívnou potrebou pátracích oddelení...*“.[90] Náčelník 4. oddelenia mal nariadené dosiahnuť spoluprácu s operatívnymi oddeleniami v perspektívnom zameraní na vhodné funkcie v legalizačných podnikoch.

Zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum pplk. Josef Kravar schválil (19. decembra 1969) „Plán 1. oddelenia na rok 1970“. Hlavné úlohy operačného agentúrneho prieskumu sa v porovnaní s rokom 1969 zásadne nezmenili.

Hlavné ústredie medzi hlavné záujmové objekty zaradilo naviac Strategický ústav v Paríži. V riadení agentúrnej siete nariadilo 1. oddeleniu „*...udržať v roku 1970 informačné výsledky, zvýšiť poznanie...*“ agentúrnych možností „agentov – prameňov“. Cieľom bolo skvalitniť ich využitie na získanie informácií, ktoré by umožnili včasné odhalenie zámeru protivníka proti ČSSR, „*...o jeho bojovej pohotovosti a pripravenosti na rozpútanie vojnového konfliktu...*“.[91]

Vo výcvikovom roku 1970/71 prehodnocovali všetky skupiny 1. oddelenia možnosti celej agentúrnej siete a identifikovali agentov, ktorých činnosť „*...nebola v súlade s hlavným záujmom operačnej rozviedky...*“.[92] Velenie vojenskej rozviedky určilo ako jednu z priorít „*...sledovať naďalej organizáciu agentúrneho spojenia, hlavne operatívnosť a bezpečnosť, hľadať rozmanitejšie formy spojenia, dôslednejšie sledovať a hlbšie analyzovať príznaky možného ohrozenia agentúrnej siete a prijímať správne závery na zamedzenie prevalu...*“.[93]

Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genmjr. Josef Brož predložil 4. januára 1971 informačnú správu N GŠ ČSĽA (pod č. j. 0050602/71 ju spracoval plk. Josef Kravar – pozn. M. P.), v ktorej predložil návrh na úpravu reorganizácie operačného agentúrneho prieskumu. Dve skupiny, ktoré vykonávali prieskum hlavného záujmového priestoru – NSR a pôsobili „*...v rámci makroštrukturálnych zmien v štruktúre Spravodajskej správy ZVO...*, “ boli opäť

[88] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 38 „Zhodnotenie stavu politickej konsolidácie v Spravodajskej správe – časti agentúrneho prieskumu“.

[89] Tamže.

[90] Tamže.

[91] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 36 „Plán 1. oddelenia na rok 1970“.

[92] Tamže.

[93] Tamže.

v relatívne krátkom období podriadené Spravodajskej správe GŠ ČSĽA. Velenie vojenského výzvedného spravodajstva argumentovalo, že týmto opatrením sa dosiahne centralizácia „agentúrnej výzvednej činnosti“, ktorú požadovala aj sovietska vojenská rozviedka. Uvedenú požiadavku predložil pomocník predstaviteľa Spojeného velenia plk. A. A. Žuka.[94] Zámer prerokoval genmjr. J. Brož s náčelníkom Hlavnej spravodajskej správy ozbrojených síl ZSSR v priebehu jeho pobytu na konferencii vojenských spravodajských správ štátov Varšavskej zmluvy. Zaradenie uvedených skupín do organizačnej štruktúry 1. oddelenia Agentúrneho úseku sa uskutočnilo 1. mája 1971.[95] Veliteľ ZVO generálporučík (genpor.) Vasil Valo[96] už len vyjadril formálny súhlas.

Koncepcia 1. oddelenia operačného agentúrneho prieskumu zo začiatku 70. rokov minulého storočia dôsledne rozpracovala NSR ako jeden z prioritných hlavných záujmových priestorov. Autori koncepcie vypracovali niekoľko scenárov. Jeden z nich s vysokou pravdepodobnosťou predpokladal, že NSR zostane aj v budúcnosti jedným z rozhodujúcich vojenských a politických pilierov NATO v Európe. Autori v tomto scenári vypracovali predikciu, že NSR bude v zahraničnej politike realizovať ideu „*...realistickej politiky voči socialistickým krajinám...*“[97] a bude sa usilovať o širšiu hospodársku spoluprácu. Napriek optimistickej prognóze, ktorej podstata vychádzala zo spravodajsky vyhodnoteného faktu snahy NSR o uvoľnenie napätia vypracovali aj scenár, ktorý tiež s vysokou pravdepodobnosťou predpokladal pokračovanie „*...podvratnej politiky...*“ činnosti voči socialistickým krajinám.

Koncepcia predpokladala, že NSR zohrá v Európe v ďalšom období rozhodujúcu úlohu a „*...voči ČSSR bude politicky, vojensky a hospodársky hlavným objektom záujmu...*“.[98] Hlavné úlohy v agentúrnej činnosti v období 70. rokov 20. storočia vyplývali z významu NSR. Informačné požiadavky v spravodajskom zameraní smerovali do troch základných oblastí.

1.) „Oblasť politická“. Požadovalo sa získanie relevantných informácií („správ“)[99] o vojensko-politických zámeroch NSR v rámci NATO. Hlavné ústredie tiež nariadilo získanie informácií o zámeroch, činnosti a opatreniach NSR voči ČSSR a ostatným štátom Varšavskej zmluvy. Monitorované museli byť aj zámery a postoje voči krízovým oblastiam.

---

[94] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 36 „Plán 1. oddelenia na rok 1970“.

[95] Tamže.

[96] Generálporučík Vasil Valo (v niektorých archívnych dokumentoch z konca 50. a začiatku 60. rokov minulého storočia je uvedený aj ako Vasiľ Vaľo – pozn. M. P.) sa narodil v západnej časti Ukrajiny (predtým táto časť územia patrila pred 2. svetovou vojnou Československej republike – pozn. M. P.). Od roku 1954 až do leta 1960 vykonával rôzne riadiace funkcie v Spravodajskej správe GŠ ČSĽA. Funkciu veliteľa ZVO vykonával od septembra 1969 do jesene 1971.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 39.

[97] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 122 „Koncepcia činnosti na NSR“.

[98] Tamže.

[99] „Získavanie správ“ – systematická a plánovitá činnosť orgánov a agentúrnych prostriedkov vojenského výzvedného spravodajstva zameraná na splnenie informačných úloh a vedená zvláštnymi formami a metódami.
„Výzvedná správa“ – a) správa obsahujúca komplexné alebo kľúčové údaje utajovaného charakteru (agentúrna správa, informácia šifrou, alebo neverejné údaje, legálna správa) o skutočnostiach, ktoré charakterizujú záujmové objekty alebo záujmové otázky, b) materiály, dokumenty tlačoviny, predmet, celky či súčasti techniky, na ktorých základe je možné vytvoriť potrebné informácie s príslušnými závermi.
„Agentúrna správa“ – obsahuje skutočnosti a údaje, ktoré sú predmetom záujmu vojenského výzvedného spravodajstva, ktoré ich získava prostredníctvom agentúrnej siete alebo vlastnou činnosťou orgánov agentúrneho prieskumu.
„Legálna správa“ – obsahuje údaje verejného charakteru, ktoré nie sú v záujmovom priestore utajované a sú predmetom záujmu vojenského výzvedného spravodajstva.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

2.) „Oblasť vojenská“. Zameranie smerovalo na systematické monitorovanie zásadných zmien v organizácii, dislokácii a výzbroji západonemeckého Bundeswehru (BW) a tiež aj vojsk USA a Francúzska, ktoré sa nachádzali v danom období na území NSR. Záujem vojenskej rozviedky sa na základe požiadavky sovietskej strany sústredil aj na získanie doktrinálnych predpisov BW. Nepretržite mali byť monitorované a vyhodnocované varovné indikátory o stupňoch bojovej pohotovosti určených objektov a zmeny v ich činnosti a mobilizačné opatrenia. Z hľadiska predpokladaného variantu vojnového konfliktu sa opäť zvýraznila požiadavka na získavanie hodnotných informácií o stave príprav a zámeroch v budovaní priestoru vedenia bojovej činnosti.

3.) „Oblasť vedecko-technická“. Spravodajská správa GŠ ČSĽA požadovala získavanie „správ“ o výskume, vývoji a výrobe nových druhov vojenskej techniky. V tejto súvislosti sa spravodajský záujem orientoval aj na „správy“ o zavádzaní tejto techniky do výzbroje BW. Špecifickou a mimoriadne náročnou požiadavkou bolo získavať vzorky bojovej techniky. Tieto vzorky zvlášť vysoko hodnotila najmä sovietska strana.

Agentúrnu sieť v záujmovom priestore NSR riadilo Hlavné ústredie. Striktne zakazovalo „vzájomné prepojovanie“ v rámci tejto agentúrnej siete. Príslušníci rezidentúr – „orgány“ mohli byť využívaní v mimoriadnej situácii na neosobné spojenie s dôležitými agentúrnymi prostriedkami. V tomto spojení sa najčastejšie používali prostriedky neosobného spojenia, ako napr. mŕtva agentúrna schránka a mikročítačka[100]. Niektorí dôležití agenti mali zavedené obojstranné špeciálne rádiové spojenie a dokázali využívať spojenie prostredníctvom systému POCKET – automat. Z hľadiska predpokladaných variantov mimoriadnej situácie a vojnového konfliktu mali byť rezidentúry pripravené aj na spojenie s nasadenými spolupracovníkmi v tomto záujmovom priestore. Do procesu riadenia agentov sa v danom období skúšobne zapájali aj ilegálne vyslané „pomocné orgány“ z územia ČSSR.

Velenie vojenskej rozviedky sa rozhodlo vyradiť zo siete a prípadne „dať do kľudu“[101] neefektívne alebo nespoľahlivé agentúrne prostriedky. Podľa charakteru agentúrnej siete v NSR a agentúrnej situácie v tomto záujmovom priestore malo 1. oddelenie operačného agentúrneho prieskumu nariadené budovať v 70. rokoch 20. storočia nižšie uvedené agentúrne prostriedky.

1.) „Agenti“. Schválený zámer spočíval v ich systematickom získavaní z rozpracovaných osôb, ktoré sa vytypovali a „*...vyhľadávali zo vzťahov do ČSSR...*“ a z „návodiek“ dodaných od jednotlivých rezidentúr, agentov a spolupracovníkov, ktorí pôsobili v určených záujmových priestoroch.[102] Hlavné ústredie požadovalo, aby agent mal alebo minimálne mohol mať reálny predpoklad prístupu k zdrojom hodnotných správ.

Požiadavky na „návodku“ sa vypracovávali podľa vzorov agentúrnych písomností a iných „príslušných dokumentov“. Pokiaľ bola „návodka“ získaná osobným stykom „orgánu“ alebo agenta, tak musel spôsob vyhľadania garantovať, že nebude ohrozená týmto vzťahom. Musela obsahovať: základné osobné údaje, osobné a charakterové vlastnosti „adresy“. Ďalšie údaje sa týkali vzdelania, rodinných a finančných pomerov. Musela obsahovať zistené „základné možnosti“, životný režim (najmä, v ktorých miestach a kedy bolo možné uskutočniť „legendovaný kontakt“ – pozn. M. P.).

---

[100] „Mikročítačka“ – miniatúrna zmenšenina textu o ploche 1 až 3 mm^2 používaná obojstranne v agentúrnom spojení.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[101] Opatrenie v riadení agentúrneho prostriedku, ktoré znamenalo prerušenie plnenia informačných a organizačných úloh, najnutnejšie agentúrne spojenie bolo udržované.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[102] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 122 „Koncepcia činnosti na NSR“.

V „návodke“ sa musela uviesť schválená hlavná a záložná legenda kontaktu. Často sa využívala forma tretej osoby. „Návodka“ obsahovala schválený najreálnejší variant ako nenásilne udržať kontakt. Vypracovať a schváliť sa muselo aj variantné riešenie, aký spolupracovník má byť nasadený (vek, vzdelanie, povaha). Z hľadiska ďalšieho rozpracovávania sa uvádzali motívy a ďalší najvhodnejší postup.

Spravodajská správa GŠ ČSĽA schválila zámer získavať agentov – „nelegálov“ z osôb „*...nasadených do priestoru z územia ČSSR z okruhu československej emigrácie...*“,[103] zo spoľahlivých a preverených agentov, ktorí pôsobili v danom období v záujmových priestoroch NSR a Rakúsko. Ďalšou náborovou bázou sa stali občania Rakúska alebo iných štátov pôsobiacich v NSR.

Velenie československej vojenskej rozviedky predpokladalo, že budú schopní riadiť vybudovanú rezidentúru zloženú z osôb, ktoré získali na spoluprácu s vojenským výzvedným spravodajstvom, prípadne budú vykonávať „*...funkciu v rezidentúre podľa rozhodnutia z vyššej úrovne...*“ (z Hlavného ústredia – pozn. M. P.).[104]

2.) Informátorov mali za úlohu získavať príslušníci rezidentúr – úradov vojenských a leteckých pridelencov, ktorí pôsobili pod krytím.

3.) Spolupracovníci – „nelegáli“. V súlade so schváleným zámerom mali pôsobiť v záujmových priestoroch NSR a Rakúsko približne jeden až dvanásť mesiacov. V tomto období museli splniť „obmedzenú, konkrétnu náborovú úlohu“ na základe „návodiek“ získaných inými prostriedkami Spravodajskej správy GŠ ČSĽA.

Operačná agentúrna rozviedka od začiatku 70. rokov 20. storočia budovala a riadila spoľahlivú, „*...hlboko zakonšpirovanú,...kvalitnú a akcieschopnú...*“[105] agentúrnu sieť v určených záujmových priestoroch. Každá sieť mala podľa vtedajšieho nariadenia Hlavného ústredia získavať a poskytovať hodnotné „informačné správy“, ktoré požadovalo velenie ČSĽA. Prioritne sa získavali a vyhodnocovali poznatky obsahujúce varovné indikátory (v tomto období sa požíval pojem „príznak“ – pozn. M. P.) o potenciálnej hrozbe náhleho vojenského útoku. Dôraz sa prioritne kládol na schopnosť vojenskej rozviedky znížiť mieru rizika (prípadne dosiahnuť úroveň akceptovateľného rizika – pozn. M. P.) strategického prekvapenia zo strany potenciálneho protivníka.

V prípade vypuknutia vojnového konfliktu sa mala operačná agentúrna rozviedka značnou mierou podieľať na nepretržitom informačnom zabezpečení frontovej operácie vo všetkých jej fázach.

Operačný agentúrny prieskum musel plniť úlohy v podmienkach zostreného kontrarozviedneho režimu, čo bolo mimoriadne náročné. Hlavné ústredie tento variant predpokladalo zvlášť v období, keď by podľa vypracovaného najpravdepodobnejšieho scenára nastal stav úplného prerušenia všetkých legálnych „ciest a kanálov“ medzi Československom a konkrétnym záujmovým priestorom. Predpokladaný extrémny scenár obsahoval zásadu, aby sa príprava všetkých „operatívnych“ pracovníkov zamerala najmä na zvládnutie nelegálnych spôsobov agentúrnej práce.

Uvedená zásada sa vzťahovala nielen na náborovú činnosť a riadenie „agentov – prameňov“ a dôležitých „agentov – chodcov“, ale aj prípravnú fázu a vysielanie agentúrnych prieskumných skupín do záujmového priestoru.

---

[103] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 122 „Koncepcia činnosti na NSR“.

[104] Tamže.

[105] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Operačná agentúrna rozviedka“.

„Preval Světozar Šimko“ a jeho dôsledky vo vojenskom výzvednom spravodajstve

Plnenie nariadených úloh v riadení agentúrnych sietí vo výcvikovom roku 1976/77 čiastočne negatívne ovplyvnili dôsledky „prevalu S. Šimko“. Celá sieť 1. oddelenia musela byť uvedená do stavu pokoja, čo logicky ovplyvnilo nielen plnenie informačných úloh a požiadaviek, ale aj realizáciu zámerov v riadení agentúrnych sietí v záujmových priestoroch.

Velenie Agentúrneho úseku akceptovalo vplyv „prevalu S. Šimko“ ako objektívnu príčinu, ktorá ovplyvnila splnenie nariadených úloh. Kriticky poukázalo na ďalšie negatívne faktory, ktorých zdroj našlo v riadení agentúrnych sietí. Rozbor odhalil malú náročnosť zo strany riadiacich orgánov, čo vyvolalo nežiaduci efekt v disciplíne agentov pri plnení nariadených úloh a dodržiavaní termínov riadnych schôdzok. Dlhodobo pretrvávali nedostatky u agentov, ktorých dosiahnuté výsledky nezodpovedali ich skutočným agentúrnym možnostiam – „EPIZODA“, „VÉVODA“, „SAFARI“, „REGENT“, „COUĽ“, „CAPART“, „ANTIBYROKRAT“ a „JESTŘÁB“.[106] Náčelník oddelenia vo svojom doklade uviedol, že 50 % agentov nesplnilo nariadené úlohy a zámery z ročného plánu oddelenia.[107]

Ďalšie zistené nedostatky sa najmarkantnejšie prejavili v menej konkrétnom vydávaní úloh a v príprave agentov na plnenie informačných úloh a požiadaviek formou inštruktáže a školenia. Príprava viacerých riadiacich orgánov na schôdzky vykazovala nedostatky v dôslednosti, premyslenosti a nesledovala plánované ciele schôdzky. Veleniu oddelenia sa nepodarilo dôsledne realizovať zavádzanie nutných nových prvkov agentúrneho spojenia, zvlášť na zabezpečenie rýchlejšieho odovzdávania správ od jednotlivých agentov.

Náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genpor. J. Brož vydal 3. marca 1977 „Zvláštny rozkaz pre agentúrny prieskum“ (č. j. 0050746/31- 1977). Rozkaz zhrnul výsledky riadenia činnosti spolupracovníka Světozara Šimko, ktorý pôsobil ako spravodajca ČTK. Analýzu „prevalu Šimko“ riešila komisia v zložení: predseda – plk. Ladislav Mlejnek (náčelník 4. oddelenia), členovia – plk. František S. (vedúci starší inštruktor – špecialista politického oddelenia Spravodajskej správy GŠ), plk. Václav Moláček (náčelník 17. samostatnej skupiny) a pplk. Jozef (v niektorých dokumentoch je uvedené krstné meno Josef) Zuzaňák (vedúci starší dôstojník špecialista 23. oddelenia). [108]

Členovia komisie sa zamerali na vykonanie hlbokého a komplexného rozboru celého prípadu od začiatku procesu „typovania“ S. Šimka až do obdobia, keď bola zistená jeho emigrácia. Konkrétne mali určiť nedostatky v jeho „priťahovaní“ a získaní na spoluprácu s vojenským výzvedným spravodajstvom. Generálporučík J. Brož nariadil „*...určiť, v čom a v akej miere kto nesie za nedostatky zodpovednosť a aké sú príčiny týchto nedostatkov... aké z prípadu vyplýva poučenie a návrhy na opatrenia...o zistených poznatkoch neinformovať ani svojich predstavených, okrem plukovníka Karla Sochora alebo zástupcu pre veci politické...*“.[109] Komisia mala nariadené predložiť výsledky rozboru v podobe súhrnnej správy v termíne do 8. marca 1977.

Zvláštny rozkaz nariadil náčelníkom 1., 2. a 23. oddelenia dôsledne preveriť a vyhodnotiť materiály všetkých spolupracovníkov, ktorí pôsobili v určených záujmových priestoroch. Zamerať sa mali na „*...minulú a súčasnú činnosť ich rodičov, blízkych príbuzných, výsledky činnosti, kontrarozviedne momenty u spolupracovníkov v období ich krátkodobých a dlho-*

[106] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 8 „Operačná agentúrna rozviedka“.

[107] Tamže.

[108] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 234 „Zvláštny rozkaz Náčelníka Spravodajskej správy GŠ pre agentúrny prieskum“.

[109] Tamže.

dobých pobytov v zahraničí a ich aktivite v plnení spravodajských úloh...“.[110] Na základe tohto rozboru predkladal plk. K . Sochor (v termíne do 10. marca 1977 – pozn. M. P.) návrhy na prerušenie spolupráce s tými, u ktorých „*...sú nejasnosti z minulej a súčasnej činnosti a prejavujú málo aktivity v plnení spravodajských úloh...*“.[111]

Náčelníci 1., 2., 23., 3., 4. oddelenia a Náčelník Spravodajskej správy ZVO mali nariadené v termíne do 20. marca 1977 vykonať dôslednú previerku a vyhodnotenie všetkých spolupracovníkov, ktorí vykonávali činnosť v Československu podľa tých kritérií ako u spolupracovníkov pôsobiacich v záujmových priestoroch.

Velenie Agentúrneho úseku začalo pripravovať návrh novej smernice „Práca so spolupracovníkmi na Spravodajskej správa GŠ ČSĽA“. Komisia vypracovala novú smernicu v termíne do 15. apríla 1977 a prioritne riešila „*...všetky otázky práce s týmito osobami a tiež zodpovednosť pracovníkov Spravodajskej správy GŠ, ktorí sa na práci so spolupracovníkmi zúčastňujú...*“.[112]

Náčelníci 1., 2. a 23. oddelenia mali nariadené v termíne do 1. mája 1977 vykonať dôslednú previerku agentúrnych sietí. Previerku zamerali na „*...podozrivé alebo nejasné momenty...*“ v činnosti agentúrnych prostriedkov z hľadiska kontrarozviedneho ohrozenia a efektívnosti v získavaní informácií a náborovej činnosti. Náčelníci uvedených oddelení posudzovali a vyhodnocovali každý agentúrny prípad jednotlivo a predložili s konkrétnym návrhom na ďalšie využitie alebo vyradenie.[113]

Komisia Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA zistila v procese využívania spolupracovníkov v prospech vojenskej rozviedky nasledujúce nedostatky.

1.) Vo výbere a „typovaní“ spolupracovníkov sa v rámci Agentúrneho úseku venovalo málo pozornosti rozboru a vyhodnocovaniu materiálov ich rodičov a blízkych príbuzných. Konštatovala, že „*...tieto skutočnosti majú značný vplyv na utváranie politického a morálneho...*“ profilu spolupracovníkov.

2.) Pretrvávala prax, že previerka spolupracovníkov sa v „*...zásade vykonávala len pri ich typovaní a získavaní...*“. V ďalšej práci s nimi už neboli vykonávané opatrenia na „...hlbšie skúmanie ich politických názorov...“ a názorov ich najbližších príbuzných. Zo získaných poznatkov a previerok sa dôsledne nespracovávali závery na ďalšie opatrenia.

3.) „*...slabo a nedostatočne sa študovali a analyzovali osobné a politické vlastnosti...*“ zvlášť počas ich pôsobenia v záujmových priestoroch.

4.) Dochádzalo k narušeniam konšpirácie: a.) neuvážene boli v priebehu prípravy zoznamovaní s veľkým počtom dôstojníkov Spravodajskej správy GŠ ČSĽA, b.) v priebehu pôsobenia v záujmovom priestore sa často menil ich riadiaci orgán, c.) v niektorých prípadoch boli so spolupracovníkmi vedené rozhovory, ktoré do určitého stupňa odhaľovali zameranie činnosti rezidentúry.[114]

Velenie Agentúrneho úseku analyzovalo v marci 1977 výsledky komplexného hodnotenia spolupracovníkov (SP).[115]

[110] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 234 „Zvláštny rozkaz Náčelníka Spravodajskej správy GŠ pre agentúrny prieskum“.

[111] Tamže.

[112] Tamže.

[113] Tamže.

[114] Tamže.

[115] Výsledky hodnotenia spolupracovníkov:
A.) 2. oddelenie malo stotridsaťjeden SP. Z nich pôsobilo v záujmových priestoroch štyridsaťpäť. Osem z nich ešte čakalo na ukončenie previerky. Náčelník oddelenia odporučil vyradiť šesť.

Oddelenie operačného agentúrneho prieskumu malo v uvedenom termíne spolu stodva spolupracovníkov. Z nich v určených záujmových priestoroch pôsobilo štrnásť. Náčelník oddelenia odporučil Hlavnému ústrediu vyradiť šiestich, a u ôsmich ešte previerka pokračovala. V Československu pôsobilo osemdesiatosem spolupracovníkov. Z nich u štyroch sa neprijímali žiadne opatrenia, štyridsaťdeväť nemalo previerku ukončenú a tridsaťpäť bolo odporučených na vyradenie. Velenie Agentúrneho úseku vo svojej štatistike uvádzalo o 1. oddelení nasledujúce dôvody vyradenia spolupracovníkov: a.) dvadsaťtri – „strata agentúrnych možností", b.) traja – „nezáujem o spoluprácu s vojenskou rozviedkou", c.) dvaja – „negatívne politické poznatky z obdobia 1968/69", d.) traja – „negatívne poznatky o najbližších príbuzných", e.) štyria – „podozrivé momenty, ktoré nie je možné objasniť", f.) dvaja – „osobné a charakterové vlastnosti", f.) dvaja – „nie je agentúrne využitie" a g.) jeden – smrť.[116]

Obdobie po „prevale S. Šimko" hodnotilo Hlavné ústredie zvlášť. Ocenilo, že nastalo čiastočné zlepšenie v spresňovaní vydaných úloh a požiadaviek na základe konzultácií s príslušníkmi Informačného úseku. Zaznamenalo pozitívny trend v zlepšení prípravy a realizácie niektorých schôdzok s agentúrnymi prostriedkami. Pozitívne hodnotilo najmä podrobnejšiu inštruktáž vo fáze vydávania úloh a požiadaviek, čo sa prejavilo najmä u riadiacich orgánov 2. a 4. skupiny.

V roku 1977 nastal obrat u viacerých riadiacich orgánov, pretože si začali postupne prehlbovať znalosti o určených hlavných a pomocných záujmových objektoch, agentúrnej situácii a kontrarozviednej situácii v určených záujmových priestoroch. V závere výcvikového roka sa tiež prejavil pozitívny efekt nariadenia velenia Agentúrneho úseku na systematické a náročné vyhodnocovanie riadenia agentúrnych prostriedkov a následné spracovanie plánov previerok.[117]

V Československu pôsobilo osemdesiatšesť SP. Z nich: a.) tridsaťštyri – „bez opatrení", b.) deväť – čakalo na ukončenie previerky, c.) štyridsaťtri – vyradiť.
Dôvody vyradenia: a.) deväť – „ohrozenie kontrarozviedkou", b.) osem – „strata agentúrnych možností", c.) sedem – „nezáujem o spoluprácu s vojenskou rozviedkou", d.) päť – „príbuzní, známi v kapitalistickej cudzine", e.) štyria – „získaní k jednorazovému využitiu", f.) štyria – „negatívne politické poznatky z obdobia 1968/69", g.) traja – „negatívne poznatky o najbližších príbuzných", h.) štyria – „vek", ch.) štyria – „podozrivé momenty, ktoré nie je možné objasniť", i.) päť – „zdravotné problémy", j.) jeden – „emigrácia blízkych príbuzných", k.) dvaja – „osobné a charakterové vlastnosti".
B.) 3. oddelenie malo desať SP. Žiadny z nich nepôsobil v zahraničí. Všetci SP pôsobili v Československu. Z nich: a.) dvaja – „bez opatrení", b.) dvaja – čakali na ukončenie previerky, c.) šesť –„vyradiť".
Dôvody vyradenia: a.) traja – „strata utajovanej písomnosti", b.) traja – „bez agentúrneho využitia".
C.) 4. oddelenie malo sedem SP. Žiadny z nich nepôsobil v zahraničí. Všetci SP pôsobili v Československu. Z nich: a.) štyria – čakali na ukončenie previerky, b.) traja – „vyradiť.
Dôvody vyradenia: a.) jeden – „strata utajovanej písomnosti", b.) jeden – „negatívne politické poznatky z obdobia 1968/69", c.) jeden – „negatívne poznatky o najbližších príbuzných".
D.) 23. oddelenie malo štyridsať jeden SP. Z nich v záujmových priestoroch pôsobilo dvadsaťsedem. Desať z nich „bez opatrení". Osem čakalo na ukončenie previerky. Náčelník oddelenia odporučil vyradiť deväť. V Československu pôsobilo štrnásť SP. Traja z nich „bez opatrení". Šesť čakalo na ukončenie previerky. Náčelník oddelenia odporučil vyradiť päť z nich.
Dôvody vyradenia: a.) štyria – „strata utajovanej písomnosti", b.) desať – „nezáujem o spoluprácu s vojenskou rozviedkou".
E.) Spravodajská správa ZVO mala dvestodevätnásť SP. Z nich jeden pôsobil v záujmovom priestore a čakal na ukončenie previerky. V Československu pôsobilo dvestoosemnásť SP. Z nich: a.) osemdesiatštyri – „bez opatrení", b.) stodvadsaťjeden – čakalo na ukončenie previerky, c.) trinásť – „vyradiť".
Dôvody vyradenia: a.) dvaja – „ohrození kontrarozviedkou", b.) jeden – „nezáujem o spoluprácu s vojenskou rozviedkou", c.) dvaja – „negatívne poznatky o najbližších príbuzných", d.) jeden – „zdravotné dôvody", e.) sedem – bez agentúrneho využitia".
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 234.

[116] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 234.

[117] Tamže.

V nasledujúcom výcvikovom roku 1977/78 mal náčelník oddelenia za úlohu prehodnotiť efektívnosť spolupráce s jednotlivými článkami agentúrnych sietí pôsobiacich v záujmových priestoroch. V prípade, že by zistil u nich reálny predpoklad na zvýšenie úrovne kvality výsledkov a napriek tomu „*...sú ich výsledky trvale nízke, uviesť agentúrny prostriedok do kľudu alebo vyradiť...*“ z danej siete. Najväčšie výhrady pretrvávali voči agentom „KOSMOS“, „BAČA“, „REGATA“, „SAFARI“ a „BASIR“.[118]

Výsledky plnenia informačných úloh a požiadaviek začal náčelník 1. oddelenia intenzívnejšie konzultovať aj s Informačným úsekom a využíval ich kritériá hodnotenia. Vo svojom doklade veleniu Agentúrneho úseku uvádzal v porovnaní s predchádzajúcim výcvikovým rokom trend zlepšenia. Informačný úsek tento trend potvrdil a hodnotil, že napriek približne rovnakej kvantite získaných informačných správ ako v predchádzajúcom období sa zvýšila ich obsahová kvalita a využitie v spracovaní spravodajských produktov.

Náčelník oddelenia operačného agentúrneho prieskumu s využitím hodnotiacich kritérií Informačného úseku kriticky hodnotil, že plánované úlohy a požiadavky na získanie informácií sa podarilo splniť len čiastočne. Vysoko „*...boli hodnotené niektoré cenné správy ako napríklad trigonometrické body dôležitých záujmových objektov, letecké snímky priestorov budúcej bojovej činnosti frontu – ČSĽA, vojenské predpisy, vzorky novej techniky, vojnové veliteľské stanovište vlády NSR...*“, poznatky o cvičení „REFORGER“ a „WINTEX“, poznatky o činnosti 56. db, finančné rozpočty, výsledky raketového a leteckého výskumu v NSR, filmový dokumentárny materiál ohľadne skúšok lietadiel B – 1 a tanku LEOPARD II.[119]

V požadovanej kvantite a kvalite sa nepodarilo splniť informačné požiadavky na získanie relevantných poznatkov a informácií o vojensko-strategickej koncepcii NATO, zámeroch velenia NATO na použitie raketových jadrových zbraní, o cieľoch v rámci jadrového útoku, o plánoch a prípravách ozbrojených síl NATO v predpokladanom „Stredoeurópskom priestore vedenia bojovej činnosti“, o zámeroch a plánoch použitia BW, vojenskej doktríne a stratégii NSR. Operačný agentúrny prieskum k uvedeným oblastiam získal len „*...kusé a čiastkové poznatky...*“.[120]

Hlavné ústredie na základe rozboru stavu oddelenia a poznania jeho slabých a silných stránok (spôsobilostí) dospelo k záveru, že „*...zatiaľ nie je schopné svojimi agentúrnymi sieťami v záujmových priestoroch pokryť požiadavky na informačné správy...*“ nielen z hľadiska požadovanej kvantity, ale, najmä, kvality.[121] Náčelníka oddelenia dôrazne upozornilo, že jednotlivé skupiny majú stále rezervy vo využívaní zdrojov informačných správ. Tieto zdroje sa podľa názoru velenia Agentúrneho úseku len minimálne podieľali na dosiahnutých výsledkoch v informačnej oblasti.

Velenie Agentúrneho úseku nariadilo náčelníkovi oddelenia zintenzívniť budovanie hodnotnej agentúrnej siete v každom určenom záujmovom priestore a siete informátorov na každej rezidentúre pôsobiacej v záujmovom priestore. Súčasne mu vydalo úlohu okamžite zvýšiť efektívnosť využívania zdrojov informačných správ.[122]

Vo výcvikovom roku 1976/77 došlo k trom prípadom narušenia konšpirácie a disciplíny – „ŠIMKO“[123], „PREZIDENT“ a „HÁLEK“. Hlavné ústredie nariadilo vykonať komplexnú

[118] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 234.

[119] Tamže.

[120] Tamže.

[121] Tamže.

[122] Tamže.

[123] Náčelník 1. oddelenia vo svojom hlásení uviedol, že „...preval S. ŠIMKO mal negatívny dopad na operačný agentúrny prieskum, pretože označil niektoré naše orgány ako špiónov a potvrdil kontrarozviedke naše

previerku všetkých agentúrnych prostriedkov agentúrnych a záložných sietí. V príprave na každú agentúrnu akciu musela byť venovaná zvýšená pozornosť previerkam bezpečnosti, spoľahlivosti a konšpirácie. Súčasne museli byť spracované a čo najrýchlejšie zrealizované plány previerok agentov.

Náčelník oddelenia dokladal, že v priebehu celého výcvikového roka 1976/77 dochádzalo k „*...ďalšiemu zhoršovaniu kontrarozviednej situácie vo všetkých záujmových priestoroch...*“ operačného agentúrneho prieskumu. Najmarkantnejšie sa to prejavovalo v NSR a „Západnom Berlíne“. Hlavné ústredie konštatovalo, že niekoľko úspešných zásahov kontrarozviednych orgánov proti príslušníkom rozviedok krajín tzv. východného bloku potvrdzovalo správny odhad o zintenzívnení činnosti kontrarozviedok v záujmových priestoroch 1. oddelenia. Všetkým „prevalom“ venovali hromadné oznamovacie prostriedky mimoriadnu pozornosť a súčasne občanom v NSR vysvetľovali ako sa majú brániť proti rozviedkam týchto štátov.

Rezidenti formou tzv. žltých lístkov upozorňovali na prudké zostrovanie kontrarozviedneho režimu v záujmových priestoroch. Náčelník 1. oddelenia najmä na základe hlásení zo záujmového priestoru NSR upozorňoval na výrazné zhoršenie podmienok pre činnosť rezidentúry, ktorá sa „*...negatívne prejavovala najmä v procese nadväzovania kontaktov s nositeľmi spravodajsky cenných informácií...súkromný styk je odmietaný, služobný styk je akceptovaný výhradne len v prítomnosti druhej osoby, zodpovednej za styky so socialistickými krajinami...pri obchodných rokovaniach sú určení príslušníci rezidentúry odkazovaní na jedného pracovníka koncernu, ktorý je zodpovedný za oblasť stykov s ČSSR a je spolupracovníkom kontrarozviedky...*“.[124] Upozornil, že západonemecká kontrarozviedka začala v priebehu výcvikového roka intenzívne vykonávať preventívne, dôsledné a systematické preverovanie osôb, ktoré mali prístup k utajovaným skutočnostiam. Dokladal, že vojenská kontrarozviedka – MAD vykonávala ročne viac ako dvestotisíc previerok, čo predstavovalo takmer 80 % náplne jej práce. Výsledky previerok MAD dokázala vyhodnocovať s pomocou centrálneho počítača a tieto potom „*...odhaľovali osoby s podozrivými stykmi...*“. Podklady na vyhodnocovanie získavala MAD najmä zo siete informátorov. Súčasne „*...využívala aj technické prostriedky, ktoré previerky osôb účinne doplňovali...*“.[125]

Hlavné ústredie na základe rozboru kontrarozviednej situácie v záujmových priestoroch nariadilo realizovať nasledujúce opatrenia. Tieto smerovali najmä do oblasti operatívnej práce s cieľom eliminovať vplyv kontrarozviedky na činnosť rezidentúr a skupín pracujúcich z územia ČSSR.

1.) Neustále skvalitňovať prípravu na agentúrne operácie z hľadiska aktívnej obrany proti činnosti kontrarozviedky, nepripustiť jej podceňovanie, ale ani preceňovanie.

2.) Nepretržite zisťovať a študovať činnosť kontrarozviedky NSR, vyvodzovať „*...realistické závery...*“, prijímať konkrétne opatrenia a voliť stále „*...dokonalejšie metódy v operatívnej práci...*“. Nepretržite sledovať zmeny v agentúrnej situácii a vyhodnocovať ich akýkoľvek vplyv na operatívnu činnosť.

3.) Na spravodajsky hodnotné osoby stále viac vykonávať náborovú činnosť do neoficiálnych báz a využívať tretie osoby ako informátorov a „typárov“.[126]

---

intenzívne zameranie na nábor...“.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1976/77“.

[124] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1976/77“.

[125] Tamže.

[126] Tamže.

Dôsledky „prevalu pplk. Františka Vojtáska“

Vyhodnotenie splnenia úloh 1. oddelením operačného agentúrneho prieskumu[127] vo výcvikovom roku 1977/78 schválil zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum genmjr. Karel Sochor[128] (15. novembra 1978 – pozn. M. P.). Náčelník oddelenia plk. Vladimír Krulich mal nariadené spracovať kritický rozbor splnenia úloh vo všetkých oblastiach.

Nová štruktúra 1. oddelenia bola schválená v rámci zmien v organizačnej štruktúre Agentúrneho úseku v priebehu výcvikového roka. Hlavné ústredie predpokladalo, že „*...boli vytvorené organizačné podmienky na skvalitnenie riadenia, špecializáciu a účinnosť práce v oblasti operačnej rozviedky...*“.[129] Generálmajor K. Sochor vo svojom hodnotení pripomenul „*...vážny moment, ktorý ovplyvnil riadenie a vlastnú činnosť oddelenia, odhalenie zrady pplk. Františka Vojtáska*[130]*, ktorá vyvolala nutnosť množstva opatrení...*“.[131]

Hlavné ústredie muselo prehodnotiť nielen agentúrnu sieť pôsobiacu vo Francúzsku, ale aj tie, ktoré pôsobili v hlavných a dôležitých pomocných záujmových priestoroch. Snažilo sa urýchlene prijímať opatrenia voči už ohrozeným agentúrnym prostriedkom. Posudzovalo mieru rizika u ďalších, ktoré hodnotilo ako potenciálne ohrozené. Nariadilo „*...prehĺbiť kádrovú prácu a prácu s jednotlivcami za účelom poznania a vyhodnotenia politických, pracovných a charakterových vlastností...*“.[132] V rámci všetkých súčastí Spravodajskej správy GŠ sa prijímali opatrenia za účelom „*...zvýšenia úrovne konšpirácie, disciplíny a kontroly...*“. Jednotliví náčelníci na všetkých stupňoch riadenia mali za úlohu vykonať dôsledné rozbory s dôrazom na „*...prehodnotenie metód a foriem práce...*“.[133]

[127] Organizačná štruktúra a personálne obsadenie 1. oddelenia operačného agentúrneho prieskumu (údaje sú z prvej polovice roka 1978, pretože K. Sochor je uvedený ešte v hodnosti „plukovník“ – pozn. M. P.).
Náčelník oddelenia – plk. V. Krulich, funkcia zástupcu náčelníka oddelenia nebola v danej dobe obsadená (neskôr bol do funkcie ustanovený pplk. J. Janda), pomocník – prap. J. O., vodič – nprap. J. Š.
Náčelník skupiny 1. skupiny – pplk. Z. Kříž, vedúci starší dôstojníci špecialisti – pplk. V. S., pplk. S. Š., pplk. V. K., pplk. V. P., pplk. P. Očkay, kpt. J. K., npor. F. M. a por. M. Š., starší dôstojník – mjr. M. K., dôstojník – mjr. Z. S., pomocník – o. z. J. V., vodiči – pprap. P. D. a prap. J. H.
Náčelník skupiny 2. skupiny – pplk. V. Černý, vedúci starší dôstojníci špecialisti – pplk. V. Syrvatka, pplk. J. D. a mjr. I. Petr, vedúci starší dôstojníci – kpt. K. K., npor. J. Vojtešek, npor. V. Dáni, kpt. B. R. a por. M. B., starší dôstojník – pplk. V. J., dôstojník – nrtm. V. L., pomocník – o. z. J. H., vodiči – nprap. S. H. a o. z. V. P.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 235.

[128] Karel Sochor vykonával funkciu zástupcu Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum do konca marca 1981, keď prevzal funkciu Náčelníka 1. správy ZNB (civilná rozviedka). V októbri 1978 bol povýšený do prvej generálskej hodnosti „generálmajor“.

[129] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Nariadenie pre 1. oddelenie vo výcvikovom roku 1978/79“.

[130] Podplukovník František Vojtásek (určitú dobu mal krycie meno František Čekovský s identitou pracovníka Štátnej plánovacej komisie).
Začínal v rezidentúre „BUK“ v Karlových Varoch. Pôsobil na rezidentúre v Paríži vo funkcii zástupcu vojenského pridelenca a vystriedal vo funkcii pplk. Jaroslava Kušičku.
V roku 1968 bolo zloženie rezidentúry „MÝTINA“ nasledovné: pplk. Horymír Věrčák – vojenský a letecký pridelenec, mjr. František Vojtásek, pplk. Oldřich Pejs – zástupca leteckého pridelenca, mjr. Bohuslav Prudký – sekretár, mjr. Harry Špůr, mjr. Vladimír Domanský – šifrant a pprap. Jaroslav Knespl – vodič.
Na rezidentúre „MÝTINA“ pôsobil od 1. augusta do 10. júna 1972 (vo funkcii ho vystriedal major Josef Mašek – pozn. M. P.).
Po návrate zaradili na Hlavné ústredie, kde pôsobil až do zatknutia 3. februára 1978. Pôvodný návrh trestu smrti mu bol zmenený na odňatie slobody v trvaní 25 rokov. Väznený bol dovedna 12 rokov vo Valdiciach.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6, 200, 232, 252.

[131] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Nariadenie pre 1. oddelenie vo výcvikovom roku 1978/79“.

[132] Tamže.

[133] Tamže.

Velenie Agentúrneho úseku preverilo všetkých príslušníkov 1. oddelenia s dôrazom na zistenie indikátorov ich ohrozenia „prevalom Františka Vojtáska“. Niektoré indikátory zistilo u týchto príslušníkov oddelenia: pplk. Vojtěch Černý – náčelník 2. skupiny, „*...osobne sa poznal s F. Vojtáskom, ohrozený...*“[134], pplk. Volodimir (v niektorých dokumentoch je uvedené aj ukrajinské krstné meno Volodymyr pravdepodobne, preto, lebo jeho otec bol ukrajinskej národnosti – pozn. M. P.) Syrvatka – vedúci starší dôstojník špecialista 2. skupiny, „*...osobne sa poznal s F. Vojtáskom, ohrozený...*“,[135] mjr. Jan P. – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom, pretože poznal jeho legalizačnú funkciu...*“[136], pplk. Miroslav Dvořák – vojenský a letecký pridelenec v Londýne, „*...ohrozený F. Vojtáskom a naviac podľa predbežného vyhodnotenia spôsobu, akým rozpracovával Američana v záujmovom priestore, vedie k záveru, naopak Američan pripravoval búraciu akciu na Dvořáka..., odvolať v marci 1978 zo záujmového priestoru...*“[137], pplk. Zdeněk P. – legalizant, „*...nie je možné vylúčiť, že F. Vojtásek poznal jeho funkciu na F MZV...*“[138], pplk. Karel V. – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom a Šimkom...*“[139], pplk. Karel B. – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom a S. Šimkom...*“[140], pplk. František D. – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom a vedomým informátorom PRESIDENT...*“[141], pplk. Jiří Šrůta – vedúci starší dôstojník špecialista, „*... ohrozený F. Vojtáskom – blízka znalosť...*“[142], pplk. Jan G. – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom...*“[143], pplk. Josef R. – legalizant VTIR, „*...ohrozený F. Vojtáskom, poznal mnohé podrobnosti...*“[144], pplk. Milan Theodor – vedúci starší dôstojník špecialista, „*...ohrozený F. Vojtáskom...*“[145], plk. Antonín Socha – v roku 1977 odvolaný v dôsledku „prevalu S. Šimko“, preradený na Spravodajský inštitút, „*...ohrozený F. Vojtáskom...*“.[146]

Náčelník III. správy ZNB (vojenská kontrarozviedka) genmjr. Pavol Vrlík zaslal v roku 1983 zástupcovi Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA plk. J. Strakovi poznatky, v ktorých upozornil na pretrvávajúce negatívne dôsledky „*...prevalov F. Vojtáska a Šimka voči mjr. Miroslavovi Vitáskovi (plánovaný na funkciu Z VLP v Berlíne), mjr. Václavovi B., mjr. Pavlovi M., kpt. Jiřímu S., pplk. Ivanovi Bačinovi, npor. Karlovi V. (plánovaný na funkciu Z VLP v Bruseli), pplk. Jiřímu Horákovi (ohrozený aj zatknutím agenta – prameň „TUBA“, zvážiť zotrvanie na Agentúrnom úseku) a pplk. Karlovi Mikuleckému (plánovaný na funkciu legalizanta vo Viedni)...*“.[147]

---

[134] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 252.

[135] Tamže.

[136] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 232, 252.

[137] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 252.

[138] Tamže.

[139] Tamže.

[140] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 232, 252.

[141] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 252.

[142] Tamže.

[143] Tamže.

[144] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 200, 232, 252.

[145] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 252.

[146] Tamže.

[147] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 200.

Hlavné ústredie analyzovalo príčiny „prevalov“, zovšeobecnilo aj niektoré staršie prípady „prevalov“. Dôrazne upozornilo všetkých príslušníkov Agentúrneho úseku, že k „prevalom“ dochádza len vtedy, keď sú porušované zásady konšpirácie a „orgány“ a agentúrne prostriedky „*...sú nedisciplinované a málo ostražité, slabo ovládajú agentúrnu situáciu v záujmovom priestore a hlavne nedostatočne poznajú metódy práce kontrarozviedky...*“.[148] Pripomenulo, že aj čiastočné „prevaly“ môžu nielen narušiť činnosť výzvedného spravodajstva, ale môžu mu spôsobiť „*...značnú škodu a jeho agentúrnym sieťam, ktorých budovanie si vyžaduje niekoľkoročné veľké úsilie...a v konečnom dôsledku môže spôsobiť zhoršenie medzištátnych vzťahov...*“.[149] Zdôraznilo závažnosť vzniknutej situácie v tom kontexte, že v prípade niektorých „*...prevalov ako napríklad F. Vojtásek a S. Šimko môže byť zasiahnutá celá agentúrna sieť a nielen jej jednotlivé články...*“.[150]

V ďalšom období zaznamenalo oddelenie niekoľko závažných indikátorov „*...zvýšeného počtu poznatkov zásahoch nepriateľskej kontrarozviedky voči rozpracovávaným osobám a agentom...*“.[151] Analytici Hlavného ústredia vyhodnotili niekoľko poznatkov zo záujmových priestorov, v ktorých pôsobili agentúrne prostriedky 1. oddelenia. Konštatovali, že kontrarozviedka najmä v NSR a vo Francúzsku sa zamerala na zisťovanie majiteľov špeciálnych rádioprijímačov na príjem vysielania v celom pásme krátkych vĺn „*...ako možných agentov socialistických rozviedok...*“.[152] Náčelník 1. oddelenia dostal nariadené preveriť, či voči zamestnancom v zbrojnom priemysle sa vykonávali bezpečnostné opatrenia v podobnom rozsahu ako voči príslušníkom ozbrojených síl. Vojenskí spravodajskí analytici

---

[148] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 232, 200.

[149] Tamže.

[150] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 252.

[151] Náčelník oddelenia vo svojom doklade Hlavnému ústrediu uviedol nasledujúce poznatky:
„KONUS“ – vyšetrovaný z dôvodu podozrenia špionáže v prospech československého vojenského výzvedného spravodajstva.
„LASER“ – vyšetrovaný MAD z dôvodu uskutočnených ciest do Československa.
„TRABANT“ – vyšetrovaný MAD z dôvodu udržiavania stykov niektorými občanmi ČSSR a uskutočnených ciest do Československa.
„CHARAKTER“ – vyšetrovaný kontrarozviedkou z dôvodu udržiavania stykov niektorými občanmi ČSSR a uskutočnených ciest do Československa a obvinenia zo spolupráce s československým vojenským výzvedným spravodajstvom.
„EPIZODA“ – podozrivý z provokácie alebo zo zásahu kontrarozviedky po svadbe s občiankou ČSSR.
„ANODA“ – sledovaný počas pobytu v Československu orgánmi MAD a vyšetrovaný z dôvodu stykov s občanmi ČSSR.
„CEDR“ – vzbudil podozrenie príslušníka polície zo spolupráce s československým vojenským výzvedným spravodajstvom, pretože u neho našiel špeciálny rádioprijímač.
„MEDIUM“ – zverejnil kontakty s orgánmi československého vojenského výzvedného spravodajstva pred svojím známym. Hlavné ústredie predpokladalo, že mohol byť informátorom kontrarozviedky.
„ASTOR“ – prepustený zo zamestnania u americkej armády, pretože sa oženil s občiankou ČSSR.
„ETOLOG“ – vyšetrovaný z dôvodu návštev Československa v priebehu vojenskej služby.
„UDO“ – kontaktovaný príslušníkom rakúskej polície v priebehu schôdzky s „MRAČOUNEM“.
„AMOS“ – vypočúvaný na polícii a orgánmi kontrarozviedky americkej armády z dôvodu pobytu neďaleko dôležitého vojenského objektu.
„BARAN“ – obvinený známym zo spolupráce s československým vojenským výzvedným spravodajstvom. Hlavné ústredie predpokladalo, že išlo o spolupracovníka kontrarozviedky.
„COUL“ – vyšetrovaný americkou kontrarozviedkou z dôvodu straty prístroja z vojenského skladu. Kolega v práci ho začal vyzývať na krádeže vojenskej techniky a jej predaj do Československa. Hlavné ústredie predpokladalo, že išlo o informátora kontrarozviedky.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1977/78“.

[152] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1977/78“.

spochybnili niektoré získané poznatky a dospeli k záveru, že „*...zostrená kontrarozviedna propaganda sa začína viac prejavovať vo vzrastajúcich obavách agentov z možného odhalenia...*“.[153] Preverením niektorých poznatkov sa zistilo, že príslušníci ozbrojených síl zo záujmových štátov, v ktorých pôsobil operačný agentúrny prieskum, neboli v danej dobe povinní vyžadovať povolenie na cesty do Juhoslávie alebo prihraničného priestoru s Československom. Po návrate nemuseli ani spracovávať skôr vyžadované príslušné písomné hlásenie.

Hlavné ústredie upozornilo, že analyzované získané poznatky indikujú zvýšenie intenzity preventívnych opatrení voči osobám, ktoré udržiavali rôzne formy stykov s občanmi ČSSR a iných štátov tzv. východného bloku. Súčasne sa potvrdil už skôr vypracovaný spravodajský odhad, že „*...orgány nepriateľskej kontrarozviedky dobre poznajú pracovné metódy našej rozviedky...*“.[154] Do okruhu záujmu kontrarozviednych orgánov sa dostali aj osoby bez prístupu k utajovaným skutočnostiam, a to v prípade pokiaľ sa u nich vytvorili predpoklady a možné motívy spolupracovať s československým vojenským výzvedným spravodajstvom ako „agenti – chodci“. V prípade týchto osôb (najmä príslušníci ozbrojených síl, ktorí udržiavali rôzne formy stykov s občanmi ČSSR – pozn. M. P.) vykonávala kontrarozviedka periodické preventívne previerky. Hlavné ústredie upozornilo, že v rámci nich je možné predpokladať „*...zadržanie korešpondencie, odpočúvanie telefónov a nasadenie informátorov...*“.[155]

Velenie Agentúrneho úseku[156] prijalo na základe rozsiahleho rozboru poznatkov o činnosti kontrarozviednych orgánov v určených záujmových priestoroch niekoľko nasledujúcich opatrení: 1.) zamerať náborovú činnosť na osoby bez otvorených a aktívnych väzieb na Československo a ďalšie krajiny tzv. východného bloku, 2.) v procese náborovej činnosti „agentov – prameňov“ viac využívať perspektívne osoby rozpracovávaných prostredníctvom „typára“ v záujmovom priestore, 3.) „búracie akcie“ na získanie „agentov – prameňov“ preniesť do krajín, v ktorých kontrarozviedka nespolupracuje s orgánmi kontrarozviedky NSR (napríklad Juhoslávia a Fínsko), pričom na ceste do týchto štátov využívať prechody cez tretie štáty (napríklad Rakúsko, Taliansko a Švédsko), 4.) cesty „agentov – prameňov“ osobné schôdzky do Československa a vyslanie „spojok – inštruktorov“ do záujmových priestorov (aj s použitím falošných dokladov – pozn. M. P.) organizovať cez niekoľko štátov (napríklad: a.) NSR – Juhoslávia – Československo, b.) NSR – Švédsko – Fínsko – Československo), 5.) obmedziť počet osobných schôdzok v Československu a v záujmových priestoroch a na odovzdávanie správ viac využívať „vlakové mŕtve agentúrne schránky (MAS)“ a „MAS“ v prihraničnom priestore, 6.) v priebehu „búracích akcií“ na nositeľov utajovaných skutočností nepoužívať klasickú formu získavania na dlhodobú spoluprácu a rýchle vybudovanie plného agentúrneho spojenia , ale akciu riadiť ako „jednorazový obchod“ s požadovaním konkrétneho dokumentu (správy) za zodpovedajúcu finančnú odmenu.[157]

---

[153] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1977/78“.

[154] Tamže.

[155] Tamže.

[156] Velenie Agentúrneho úseku (prvá polovica roku 1978): Zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum – plk. K. Sochor, náčelník PKAZ – plk. L. Peťovský, vedúci starší dôstojník špecialista – pplk. F. Krs, dôstojník – nprap. F. B., pomocník – o. z. L. K., vedúci starší dôstojník – pplk. J. Ch., vedúci starší dôstojník – pplk. V. B., starší dôstojník – mjr. A. B., vodiči – nrtm. V. N. a o. z. J. B.
Samostatná skupina kontroly a rozboru: náčelník samostatnej skupiny – plk. V. Moláček, vedúci starší dôstojník špecialista – pplk. K. B., vedúci starší dôstojník špecialista – pplk. A. Š., vedúci starší dôstojník – pplk. J. K. a funkcia staršieho dôstojníka – neobsadená.
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 119, č. 235.

[157] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1977/78“.

Hlavné ústredie zaujalo kritické stanovisko k systému riadenia náborovej činnosti, ktorý „*...sa nedokázal zbaviť administratívnych foriem a nezabezpečuje dôsledné poskytnutie účinnej a neformálnej pomoci pátračom pri riešení zložitejších náborových akcií...*“.[158] Plukovník V. Krulich vo svojom hodnotení musel priznať, že odstraňovanie nedostatkov pokračovalo aj v závere 70. rokov minulého storočia pomalým tempom, čo sa negatívne prejavilo v slabých výsledkoch náborovej činnosti. Hlavné ústredie napriek priebežne prijímaným opatreniam na zlepšenie pretrvávajúceho stavu kriticky hodnotilo „*...existenciu slabín v riadiacej činnosti na všetkých stupňoch...*“ oddelenia operačného agentúrneho prieskumu.

Najzávažnejšie nedostatky zhrnulo do nasledujúcich oblastí:

1.) nedostatočné previazanie porád a konzultácií medzi jednotlivými riadiacimi stupňami v štádiu riešenia zámeru a prijímanými závermi k dôležitým náborovým akciám ešte pred spracovaním príslušných písomností,

2.) nárazovosť a nesystematické priebežné kontroly stavu prípravy a vykonávania náborových akcií a využívanie „adries“ a „návodiek“,

3.) nedostatočný tlak na využívanie netradičných foriem náboru, ktoré by umožnili rozpracovanie aj zdanlivo náročných „adries“,

4.) nedostatočne premyslené rozdelenie činností v skupine, ktoré by umožnilo optimálne využitie schopností a skúseností jednotlivcov,

5.) nedostatočná a nesystematická súčinnosť so 4. oddelením na zabezpečenie potrieb skupín,

6.) nedostatočná podpora tvorivého myslenia pátračov a náčelníkov pri hľadaní efektívnejších foriem náboru, ktoré by lepšie reagovali na zmeny agentúrnej situácie v určených záujmových priestoroch.

V závere roka 1979 došlo k ohrozeniu agentov „CAPART“, „COUL“ a „TRABANT“ a následne aj „*...strate agentúrnych možností...*“.[159] Hlavné ústredie videlo príčinu v tom, že RO agentov „EPIZODA“, „UDO“ a „ETOLOG“ nevenovali dostatočnú pozornosť „*...hľadaniu novej motivácie agentov na novú spoluprácu tam, kde predchádzajúce motívy strácajú postupne svoju účinnosť...*“.[160] Na základe rozboru prípadov zistilo, že od roku 1978 pretrvávali nedostatky najmä v „*...nedostatočnej dôslednosti, reálnosti a komplexnosti...*“ vo vyhodnocovaní opakujúcich sa varovných signálov kontrarozvedného ohrozenia agentov „MEDIUM“, „CAPART“ a „EPIZODA“.[161]

Velenie Agentúrneho úseku na základe vyhodnotenia niekoľkých neúspešných akcií do roku 1979 zistilo, že riadiace orgány 1. oddelenia často urobili chybu v tom, že sa zahltili „*...plánovaním rôznych opatrení, ktoré sa ani nepodarilo realizovať...*“.[162] Analyzované neúspešné prípady odhalili zaužívanú prax u niektorých riadiacich orgánov (RO), ktorí sa sústredili najmä na rozpracovanie reálneho zámeru riadenia agenta, ale na tejto úrovni aj skončili. Na základe tohto zistenia odporučilo náčelníkovi 1. oddelenia a náčelníkom 1. a 2. skupiny, aby sa sústredili na vytvorenie takých pre riadiace orgány podmienok, „*...ktoré by im pri plnení zámeru umožnili uplatniť na agenta potrebný tlak a vplyv...*“.[163] Rozhodlo „*...znížiť počet osobných schôdzok v ČSSR a podstatne predĺžiť dobu ich tr-*

[158] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 6 „Vyhodnotenie splnenia hlavných úloh 1. oddelenia v r. 1977/78“.

[159] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 19 „Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1978/79“.

[160] Tamže.

[161] Tamže.

[162] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 19 „Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1978/79“. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 236 „Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1979“.

[163] Tamže.

vania...“[164] Kritický postoj zaujalo aj ku kvalite osobnej prípravy pátrača na schôdzku. Rozhodlo, že každý RO musí rozpracovať podrobnejšie celý obsah schôdzky. Velenie Agentúrneho úseku považovalo svoje kritické hodnotenie ako impulz na zásadnú zmenu v riadení agentov.

Hlavné ústredie konštatovalo, že riadenie siete spolupracovníkov v poslednej tretine 70. rokov dvadsiateho storočia nevykazovalo žiadne zásadné rozdiely v porovnaní so „Smernicou na prácu so spolupracovníkmi“. Pozitívne hodnotilo zlepšenie kvality zloženia záložnej siete. Nedostatky zistilo v „*...oblasti poznania skutočných kvalít a špecifických schopností...*“ spolupracovníkov na agentúrnu prácu.[165]

V nevyhnutných prípadoch priameho spojenia legálnej rezidentúry s agentúrnou sieťou sa vyžadovalo dôsledne používať neosobné spojenie, a to najmä s využitím technických prostriedkov[166]. Velenie Agentúrneho úseku obmedzilo osobné spojenie výhradne len na dôležité „odovzdávacie a inštruktážne schôdzky“ s tou časťou agentúrnej siete, ktorá mala dôkladnú legalizáciu (civilné krytie). Výnimku povolilo len v prípade, keď nebolo možné z hľadiska charakteru prípadu vylúčiť osobný styk.

V špecifických prípadoch sa mohol po schválení Hlavným ústredím udržiavať aj osobný styk so spolupracovníkmi a „kádrovými príslušníkmi“ cudzích spravodajských služieb, vrátane kontrarozviedok. Korešpondoval so zámerom aktívneho typovania a dezinformovania. Mal byť tak dosiahnutý cieľový stav zvýšenej bezpečnosti príslušníka vojenského výzvedného spravodajstva v určenom záujmovom priestore.

Systematickú stykovú činnosť realizovali nielen ako základ „legálnej výzvednej činnosti“, ale aj za účelom krytia a dezinformačnej činnosti. Zámer spočíval v dosiahnutí tzv. cieľového stavu „*...neustáleho zamestnávania kontrarozviednych orgánov nepriateľa...*“.[167] Sofistikované dezinformačné systémy vytvárala najmä Štátna bezpečnosť (ŠtB) v spolupráci so Spravodajskou správou GŠ ČSĽA, a to na základe ročných plánov dezinformácií. Spravodajskej komunite NATO zámerne „podsúvali“ (poskytovali) falošné informácie, ktoré vytvárali na základe pravdivých faktov, aby si ich potenciálny protivník mohol verifikovať.[168] Zámerom bolo zmiasť ho a vyvolať u neho také aktivity, ktoré mohli byť systematicky monitorované a vyhodnocované spravodajskou komunitou ČSSR. Agentúrne prostriedky strategického a operačného prieskumu vojenského výzvedného spravodajstva následne monitorovali činnosť tohto protivníka a formou poznatkov a informácií zaznamenávali nariadené indikátory. Vojenskí spravodajskí analytici v nich dôsledne analyzovali dôležité

---

[164] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 19 „Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1978/79“. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 236 „Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1979“.

[165] Tamže.

[166] Napríklad „tajnopisné spojenie“, „prostriedky neviditeľného záznamu“, „karbon“, „tajný atrament“, „tajný atrament“, „tajný text“, „krycí text“, „mikročítačka“, „preparovaný film“, „David“, „latentná kópia“, „dvojaká snímka – negatívna“, „dvojaká snímka – pozitívna“, „Blanka“, „kopírovací papier“, „metalfoto“, „špeciálne rádiové spojenie“ a ďalšie.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[167] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 „Smernice pre agentúrnu činnosť VVS“.

[168] „Dezinformácia“ – nepravdivá správa (údaj) alebo dokumentárny materiál z oblasti politickej, vojenskej, hospodárskej, technickej či vedecko-výskumnej, ktorá má uviesť protivníka do omylu o skutočnom stave, plánoch a opatreniach dezinformujúcej strany s cieľom prinútiť ho urobiť nesprávne závery a prijať pre seba nevýhodné opatrenia.
„Dezinformácia pravdou“ – metóda šírenia dezinformácie, kedy sa rozširujú pravdivé správy s predpokladom, že nezodpovedajú už vytvoreným predstavám protivníka o danej otázke a tak budú tieto správy považované za dezinformácie.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

signály, ktoré mali cennú informačnú hodnotu. Spravodajské služby (najmä kontrarozviedka) nepretržite realizovali aj „spravodajské hry“.[169] Išlo o dlhodobú zámernú klamnú činnosť. Napríklad kontrarozviedka potenciálneho protivníka s „prebúraným“[170] agentúrnym prostriedkom vojenského výzvedného spravodajstva „*...a/alebo nasadeným provokatérom sa snažila dezinformovať vojenskú rozviedku...*“ [171] a získať relevantné poznatky o zameraní a činnosti tejto spravodajskej služby.[172]

Československé vojenské výzvedné spravodajstvo plnilo v tomto období úlohy aj s pomocou jednotlivých článkov (niekedy sú v archívnych dokumentoch uvedené aj pojmy „prvky“ a „agentúrne prostriedky“ – pozn. M. P.) agentúrnej siete. Tieto mali v danej agentúrnej situácii záujmového priestoru možnosť pracovať priamo v hlavných záujmových objektoch, ktoré mali pre agentúrny prieskum najväčší význam. Prípadne mali možnosť do nich prenikať, alebo mali v úzky vzťah s osobami, ktoré v „hlavných záujmových objektoch“ pracovali. V niektorých prípadoch išlo aj pomocné záujmové objekty, pretože sa využívali so zámerom na prenikanie do hlavných záujmových objektov.

Velenie československej vojenskej rozviedky určilo Agentúrnemu úseku tieto prioritné objekty záujmu: ozbrojené sily a tie zložky štátneho aparátu a bezpečnostného systému štátu, v ktorých sa vypracovávali vojenské doktríny, strategické plány a taktika boja proti krajinám tzv. východného bloku.

Určenie hlavných a pomocných záujmových objektov vyplývalo z úloh dlhodobého plánu velenia ČSĽA a velenia Varšavskej zmluvy. Ďalším dôležitým faktorom sa stávali aj závery analýzy vojenského potenciálu konkrétneho protivníka.[173]

„Smernica pre riadenie agentúrneho prieskumu“ z roku 1979 definovala strategický a operačný agentúrny prieskum ako súčasť Agentúrneho úseku Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. Obidva druhy prieskumu sa stali dôležitým prvkom bezpečnostného systému pri zaistení obranyschopnosti nielen Československa, ale aj členských krajín Varšavskej zmluvy. Ich špecifické postavenie v rámci vojenskej spravodajskej komunity vyplývalo z jej mimoriadne dôležitej úlohy, a to nepretržitého monitorovania a vyhodnocovania varovných indikátorov o vojenskej hrozbe „*...náhleho napadnutia štátov socialistického spoločenstva imperialistickými agresormi...*“.[174]

---

[169] „Spravodajská hra“ – dlhodobá klamná činnosť kontrarozviedky s prebúraným agentúrnym prostriedkom vojenského výzvedného spravodajstva a/alebo nasadeným provokatérom, vykonávaná predovšetkým s cieľom dezinformovať vojenské výzvedné spravodajstvo a získať poznatky o jeho činnosti.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[170] „Prebúranie“ – proces získania agentúrneho prostriedku alebo inej záujmovej osoby vojenského výzvedného spravodajstva kontrarozviedkou záujmového štátu s cieľom zrealizovania provokačnej akcie alebo spravodajskej hry.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[171] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 „Smernice pre agentúrnu činnosť VVS“.

[172] „Provokatér“ – osoba riadená nepriateľskou kontrarozviedkou s cieľom preniknúť do agentúrnej siete vojenského výzvedného spravodajstva a pracovať v nej podľa pokynov kontrarozviedky. Prípadne to bola záujmová osoba alebo agentúrny prostriedok vojenského výzvedného spravodajstva, ktorý bol získaný nepriateľskou kontrarozviedkou s podobným cieľom.
„Podstavenie provokatérov – podstava“ bolo aktívnym opatrením kontrarozviedky, ktoré spočívalo vo vyslaní svojich orgánov a spolupracovníkov do prostredia vyhľadávaného pátračmi pri budovaní operatívnej stykovej základne, prípadne k záujmovým osobám vojenského výzvedného spravodajstva. Cieľom bolo dosiahnuť nadviazanie styku a jeho ďalšie riadenie kontrarozviedkou.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[173] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 „Smernice pre agentúrnu činnosť VVS“.

[174] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky“.

Strategický a operačný agentúrny prieskum mali za úlohu prioritne získavať poznatky a informácie o varovných („výstražných", „kritických" – pozn. M. P.) indikátoroch, ktoré by odhaľovali „*...zámery velenia NATO na rozpútanie a vedenie vojny...*"[175] proti členským krajinám Varšavskej zmluvy. Ďalšia mimoriadne dôležitá úloha spočívala v procese nepretržitého získavania relevantných poznatkov a informácií, ktoré mali pomôcť spravodajským analytikom kvalifikovane analyzovať a hodnotiť vojenskú politiku NATO a jeho jednotlivých členov.

V súvislosti s predpokladaným rozsiahlym vojnovým konfliktom sa kládol veľký dôraz na sústavné monitorovanie a vyhodnocovanie „*priestoru EURÓPA*" (označený je aj ako „Stredoeurópsky priestor vedenia bojovej činnosti" – pozn. M. P.). V tomto priestore musela strategická rozviedka získavať informácie o vojenskej politike a ekonomike „*...jednotlivých európskych štátov s dôrazom na krajiny NATO...*"[176]. Špecifické zameranie zvýraznilo nevyhnutnosť systematicky získavať poznatky a informácie o použití, výstavbe a organizácii ozbrojených síl európskych členských štátov NATO. Dôraz sa kládol aj na nepretržité monitorovanie aplikovania metodiky uvádzania NATO do bojovej pohotovosti a hodnotenie stavu operačnej a bojovej prípravy vojsk.

V „*priestore ZÁMORIE*" (Kanada a USA) sa agentúrna činnosť orientovala na získavanie poznatkov o zámeroch USA voči krajinám Varšavskej zmluvy v „priestore EURÓPA" a voči ďalším „*...socialistickým krajinám v iných častiach sveta...*".[177] Podstata špecifickej úlohy, ktorú agentúrne prostriedky plnili na prelome 70. a 80. rokov minulého storočia, spočívala v monitorovaní vývoja vzájomných vzťahov medzi USA a Čínou a postoja USA k rozvojovým krajinám. Spravodajskí analytici vysoko hodnotili aj zaznamenané indikátory o variantoch použitia vojsk USA a Kanady v „priestore EURÓPA", ich uvedenia do bojovej pohotovosti a pripravenosti na prepravu" do stredoeurópskeho priestoru vedenia bojovej činnosti.[178]

Dôležitý význam mal aj „*priestor KRAJÍN TRETIEHO SVETA*". Velenie Agentúrneho úseku kládlo zvláštny dôraz na tie krízové oblasti a geopolitické ohniská, ktoré mali potenciál negatívne ovplyvniť vojenskú a politickú situáciu v Európe a zvlášť v predpokladanom „Stredoeurópskom priestore vedenia bojovej činnosti". Špecifickú pozornosť venovala vojenská rozviedka aj úsiliu o zvýšenie vplyvu USA a Čínskej ľudovej republiky v týchto krajinách. Z hľadiska komplexného hodnotenia určených „krajín tretieho sveta" sa z úrovne Hlavného ústredia vyžadovalo získavať aj informácie o ich vnútropolitickom vývoji, zahraničnopolitickej orientácii a nových prvkoch v ich vzťahoch. V oblasti výstavby, výcviku a modernizácii ozbrojených síl týchto krajín a ďalších vplyvných aktérov medzinárodných vzťahov, ktorí sa v nich snažili presadiť (napríklad Čínska ľudová republika, Japonsko a Izrael – pozn. M. P.) sa činnosť agentúrnych prostriedkov vojenskej rozviedky sústredila na získanie informácií o druhoch a množstve bojovej techniky, ktorú im dodávali „kapitalistické štáty".[179]

Úlohy pre strategický a operačný agentúrny prieskum v tomto období rozpracovalo aktualizované „Nariadenie zástupcu náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum". Toto nariadenie vydávalo vždy konkrétne oddelenie Hlavného ústredia na príslušný výcvikový rok zvlášť pre každý druh agentúrneho prieskumu.

Splnenie rozsiahleho spektra úloh, ktoré mal určené agentúrny prieskum, si vyžadovalo vybudovanie kvalitných, dostatočne početných a „hlboko zakonšpirovaných" agentúrnych sietí v konkrétnych záujmových priestoroch. Budovať takéto siete mali ako prvoradú povinnosť

[175] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky".

[176] Tamže.

[177] Tamže.

[178] Tamže.

[179] Tamže.

všetky orgány riadiacich článkov strategického a operačného agentúrneho prieskumu. Smernica z roku 1979 jednoznačne vyžadovala „*...tejto úlohe podriadiť všetku inú činnosť...*“.[180]

Obidva druhy agentúrneho prieskumu museli budovať agentúrne siete nielen na podmienky mieru, ale aj na predpokladané obdobie zvýšeného napätia a vojnového konfliktu.

V mierových podmienkach budovali a riadili tieto druhy agentúrnych prostriedkov: agentov a spolupracovníkov. Kategóriu vedomých informátorov riadili v období mieru orgány a rezidentúry, ktoré pôsobili v záujmových priestoroch. Z agentúrnych prostriedkov sa v mierovom období najčastejšie využívali a riadili títo agenti: „agent – prameň“ (A/P), „agent – rezident“ (A/R), „agent – chodec“ (A/CH), „agent – typár“ (A/T), „agent – búrač“ (A/B), „agent – krycia adresa“ (A/KA), „agent – krycí telefón“ (A/KT) a „agent – živá agentúrna schránka“ (A/ŽAS).[181]

V prípade potreby sa mohli v mierovom období budovať aj ďalšie agentúrne prostriedky s cieľom zaistiť nielen osobné a neosobné agentúrne spojenie, ale aj agentúrne rádiové spojenie.

V období zvýšeného napätia alebo vojnového konfliktu narastal význam nielen vyššie uvedených agentov, ale aj ďalších agentov zaisťujúcich príjem a odovzdávanie správ ako aj ďalších úloh strategickej rozviedky. Z tohto dôvodu bolo nevyhnutné už v mierovom období budovať ďalšie druhy agentúrnych prostriedkov. Medzi nich je možné zaradiť: „agent – spojka“ (A/S), „agent – spojka inštruktor“ (A/SI), „agent – radista“ (A/RA), „agent – rádioinštruktor“ (A/RI) a „agent – konšpiračný byt“ (A/KB).[182]

---

[180] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky“.

[181] „Agent – prameň“ podľa agentúrnej terminológie *„...pracoval trvale...“* a mal osobný prístup k požadovaným informáciám hlavného záujmového objektu. Tieto informácie mali prevažne „dokumentárny charakter“.
„Agent – rezident“ absolvoval špeciálny výcvik (Smernica z roku 1979 uvádzala pojem „školenie“ – pozn. M. P.) na Hlavnom ústredí. To ho oprávňovalo, aby riadil agentúrnu rezidentúru.
„Agent – chodec“ mal vytvorené podmienky na to, aby pôsobil (Smernica uvádzala pojem „pohyboval sa“ – pozn. M. P.) v určitom záujmovom priestore a získaval tak špecifické poznatky formou pozorovania, odpočúvania a „vyzvedaním“ („zvídáním“). Tieto poznatky bol aj schopný poskytovať Hlavnému ústrediu.
„Agent – typár“ plnil prevažne špecifické organizačné úlohy v procese náborovej činnosti. Jeho činnosť bola zameraná na vyhľadávanie vhodných osôb a ich typovanie pre agentúrnu spoluprácu.
„Agent – búrač“– plnil úlohy v oblasti náborovej činnosti pri získavaní typov na agentúrnu spoluprácu.
„Agent – krycia adresa“ – prostriedok určený pre neosobné agentúrne spojenie s cieľom prijať a ďalej odovzdať poštovú zásielku.
„Agent – krycí telefón“ bol tiež prostriedkom agentúrneho spojenia. Na rozdiel od „agenta – krycia adresa“ išlo o prostriedok osobného agentúrneho spojenia s cieľom prevziať, uschovať a odovzdať agentúrny materiál.
„Agent – oporný bod“ – poskytoval v záujmovom priestore úkryt a všestrannú pomoc orgánom a agentúrnym prostriedkom vojenského výzvedného spravodajstva.
„Agent – konšpiračný/krycí byt“ – umožňoval uskutočnenie schôdzok s agentúrnymi prostriedkami vo svojom byte, prevádzke a podobne.
„Agent – živá agentúrna schránka“ – špecifický prostriedok osobného agentúrneho spojenia s cieľom prevziať, uschovať a odovzdať špecifický agentúrny materiál.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[182] „Agent – spojka“ – prostriedok nielen osobného, ale aj neosobného agentúrneho spojenia s cieľom zabezpečiť prevzatie a odovzdanie agentúrnych materiálov alebo pre obsluhu „mŕtvych agentúrnych schránok“ (MAS).
„Agent – spojka inštruktor“ – prostriedok osobného agentúrneho spojenia, prostredníctvom ktorého riadil riadiaci orgán iný agentúrny prostriedok.
„Agent – radista“ – prostriedok agentúrneho rádiového spojenia, ktorý zabezpečoval vysielanie a prijímanie rádiogramov.
„Agent – rádioinštruktor“ – prostriedok agentúrneho spojenia, prostredníctvom ktorého uskutočňoval riadiaci orgán školenie iného agentúrneho prostriedku v agentúrnom rádiovom spojení (napr. A/RA, A/P – pozn. M. P.).
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

V tomto období vzrástol význam ďalšieho dôležitého agentúrneho prostriedku, a to vedomých informátorov. Smernica z roku 1979 ich charakterizovala ako „zvláštne agentúrne prostriedky". Žili a pracovali na území vlastného štátu alebo v zahraničí. Mali vytvorené podmienky prístupu k hodnotným informáciám, ktoré vyžadovalo Hlavné ústredie. Agentúrne úlohy plnili vedome. Agentúrne spojenie sa s nimi neorganizovalo.

Vedomí informátori pochádzali väčšinou z náborových báz vojenských a civilných príslušníkov diplomatického zboru, pracovníkov cudzích zastupiteľských úradov, iných cudzích štátnych príslušníkov pracujúcich v záujmových priestoroch „*...a/alebo i funkcionárov vlastného štátu...*".[183] Väčšina z nich plnila agentúrne úlohy len dočasne, a to v priebehu výkonu konkrétnej funkcie. Cieľ riadenia vedomých informátorov spočíval v ich prevedení do kategórie agentov.

Na rozdiel od mierového obdobia mali byť vedomí informátori v období zvýšeného napätia a predpokladaného vojnového konfliktu riadení „nelegálnymi" rezidentúrami, agentmi – rezidentmi „*...a / alebo priamo hlavným ústredím...*"[184] prostredníctvom agentov „*...a / alebo spolupracovníkov...*".[185]

Vedomí informátori, ktorí v minulosti pôsobili v hlavných alebo pomocných záujmových priestoroch a potom sa vrátili späť do vlastných krajín, mohli byť opäť aktivovaní a získavaní pre spoluprácu ako agenti prostredníctvom „nelegálnych" rezidentúr „*...a / alebo agentov či spolupracovníkov – búračov...*".[186] V prípade, že sa podarilo úspešne obnoviť agentúrnu spoluprácu, organizovalo sa s nimi aj agentúrne spojenie.

Ďalšiu kategóriou tvorili spolupracovníci. Velenie vojenskej rozvedky do tejto kategórie zaraďovalo občanov ČSSR, ktorí vykonávali agentúrnu činnosť a riadili ich orgány strategickej a operačnej rozvedky.

Výstavba každej agentúrnej siete v určených záujmových priestoroch sa musela realizovať prostredníctvom náborovej činnosti. Išlo o jednu z prioritných úloh.

Agentov v hlavných a pomocných záujmových priestoroch získavali najmä rezidentúry strategického a operačného agentúrneho prieskumu, ktoré pôsobili v týchto priestoroch.

„Smernice pre agentúrnu činnosť vojenského výzvedného spravodajstva" z roku 1980 a „Smernica pre riadenie agentúrneho prieskumu" z roku 1979 pripúšťali aj iný variant. Spočíval v získavaní agentov prostredníctvom agentúrnych prostriedkov v preverených vhodných záujmových priestoroch – „tretích krajinách". V tejto činnosti sa najčastejšie využívali rezidentúry a agentúrne prostriedky, ktoré pôsobili v týchto krajinách. Z nich potom „*...budovali agentúrnu sieť v určenom záujmovom priestore...*".[187]

Nevylučovala sa ani forma získavania z vlastného územia. Náborovú činnosť mohli realizovať aj vyslané pomocné agentúrne prostriedky do záujmových štátov s cieľom typovať a „búrať" agentov ako napríklad „spolupracovník – typár"[188] a „spolupracovník – búrač".[189]

---

[183] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky".

[184] Tamže.

[185] Tamže.

[186] Tamže.

[187] Tamže.

[188] „Spolupracovník – typár (SP/T)" – v oblasti náborovej činnosti plnil úlohy vyhľadávania a rozpracovávania vhodných osôb na agentúrnu spoluprácu s vojenským výzvedným spravodajstvom
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[189] „Spolupracovník – búrač (SP/B)" – v oblasti náborovej činnosti plnil úlohy pri získavaní „typov" na agentúrnu spoluprácu s vojenským výzvedným spravodajstvom.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

Hlavné ústredie odporúčalo najmä osvedčené typovanie a „búranie“ osôb, ktoré mali agentúrne možnosti a súčasne mali aj väzby na ČSSR (najmä rodinné, pracovné a turistické). Ďalšou využívanou náborovou bázou na získanie spolupracovníkov sa stali osoby – cudzí štátni príslušníci, ktorí mali dlhodobý pobyt v Československu (najmä študenti, externisti a rôzni odborníci – pozn. M. P.).[190]

Agenti vykonávali náborovú činnosť z vlastného územia až na základe podrobnej analýzy určených náborových báz, vytypovania vhodných osôb na získanie pre agentúrnu spoluprácu. Uvedená činnosť sa uskutočňovala na vlastnom území a v spolupráci a s pomocou Ministerstva vnútra ČSSR. Celý proces sa musel zrealizovať tak, aby nedošlo k narušeniu konšpirácie a prezradenia agentúrneho záujmu Spravodajskej správy GŠ ČSĽA.[191]

Nábor vedomých informátorov sa uskutočňoval nielen v určených záujmových priestoroch, ale aj na „..*vlastnom území*...“.[192]

V záujmových priestoroch získavali vedomých informátorov najčastejšie metódou zoznamovania sa so záujmovými „stykmi“, „známosťami“ a „záujmovými adresami“ zo schválenej databázy vhodných osôb. Tieto mohli poskytovať rezidentúram relevantné informácie, ktoré si vyžiadala Spravodajská správa GŠ ČSĽA. Proces získania týchto osôb za vedomých informátorov realizovali orgány legálnej rezidentúry „a / alebo“ spolupracovníci. Vo výnimočných prípadoch to mohli zrealizovať aj iné agentúrne prostriedky, ktoré však „Smernica...“ z roku 1979 a ani „Smernice...“ z roku 1980 konkrétne nešpecifikovali.

Vedomých informátorov na „vlastnom území“ získavali z náborovej bázy osôb, ktoré mali určité vzťahy s ČSSR. Najčastejšie sa využívali vzťahy na oficiálnej „a / alebo“ pracovnej úrovni. Tieto osoby museli byť ochotné na základe vhodných motívov[193] poskytovať rele-

---

[190] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky“.

[191] Tamže.

[192] Tamže.

[193] „Motívy agentúrnej spolupráce“ – motívy, ktoré mali trvalý pozitívny vplyv na pokračovanie agentúrnej spolupráce. Prípadne to mohli byť nové dôvody na zotrvanie v agentúrnej spolupráci.
„Búracie motívy“ – súhrn existujúcich skutočností alebo cieľavedome vytvorených názorov a osobných vlastností „typu“, tvoriacich dôvody alebo pohnútky na jeho pristúpenie na agentúrnu spoluprácu.
Najčastejšie motívy: „motív ideovo-politický“, „motív strachu/obáv a kompromitácie“, „motív materiálno-finančný“, „motív vzájomných sympatií“, „motív zvláštnych pohnútok“ a „motív osobných vlastností a zvláštnosti povahy“.
„Motív agentúrnej spolupráce“ – motívy majúce trvalý pozitívny vplyv na pokračovanie agentúrnej spolupráce, prípadne iné dôvody na zotrvanie v agentúrnej spolupráci.
„Motív ideovo-politický“ – motívy založené na zhodnosti alebo príbuznosti svetového názoru záujmovej osoby, rozpracovávaného prípadu a pátrača, prípadne na využitie jeho vlastenectva alebo iných humánnych názorov, postojov a citov (napríklad mierové hnutie).
„Motív materiálno-finančný“ – motívy vyplývajúce z rozporu medzi materiálnymi želaniami, potrebami a možnosťami záujmovej osoby, rozpracovávaného prípadu a jeho rodiny, prípadne medzi ich spoločenskými požiadavkami a možnosťami uspokojiť tieto priania a požiadavky, ktoré vedú k snahe získať mimoriadne materiálne a finančné prostriedky.
„Motív strachu a kompromitácie“ – motívy vyplývajúce z vedomej existencie kompromitujúcich materiálov, ktoré dovoľujú pátračovi ich využitie v procese náborovej činnosti na rozpracovanie záujmovej osoby a získanie „typu“, aj pri riadení agentúrneho prostriedku.
„Motív vzájomných sympatií“ – obvykle pomocný motív založený na citových, priateľských alebo rodinných vzťahoch záujmovej osoby, rozpracovávaného prípadu a agentúrneho prostriedku k pátračovi.
„motív zvláštnych pohnútok“ – motívy založené na využití niektorých stavov nespokojnosti, pocitu krivdy, pomsty, nenávisti, alibizmu a podobne.
„Motív osobných vlastností a zvláštnej povahy“ – motívy založené na využití niektorých vôastností, prípadne zvláštností záujmovej osoby, „typu“ a agentúrneho prostriedku.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

vantné informácie, dokumentárny materiál[194] a vzorky vojenskej alebo inej techniky, o ktoré malo Hlavné ústredie jednoznačný záujem.

Spolupracovníci sa získavali na základe „Smernice pre prácu so spolupracovníkmi" z roku 1978 (č.j. 0050785/1 – 78). Rozhodujúcim kritériom pre ich získanie sa stávali politické a kádrové predpoklady. Súčasne sa posudzovali aj osobné a charakterové vlastnosti.[195]

Velenie československej vojenskej rozviedky presadzovalo, aby sa v procese náborovej činnosti uplatňovala zásada, že osoby získavané za spolupracovníkov mohli byť len tie, ktoré mali potenciál, čo najkvalitnejšie splniť úlohy v jednotlivých určených záujmových priestoroch.

„Päťročný plán výstavby agentúrnej siete Spravodajskej správy GŠ ČSĽA" sa stal základom náročného procesu budovania agentúrnych sietí v hlavných a pomocných záujmových priestoroch. Tento plán musel byť pravidelne upresňovaný na každý výcvikový rok. Úlohy z tohto plánu ďalej rozpracovávali „Nariadenia pre činnosť oddelenia strategického agentúrneho prieskumu" a „Nariadenia pre činnosť oddelenia operačného agentúrneho prieskumu" na príslušný výcvikový rok.[196]

Metodický postup pri budovaní agentúrnych sietí vychádzal zo „Smernice pre nábor a riadenie spolupracovníkov" a zásad, určených pre nábor a riadenie agentúrnych prostriedkov v záujmových priestoroch a z „vlastného územia".

Strategickú a operačnú agentúrnu rozviedku riadil zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum. Vo svojom nariadení určil hlavné smery zamerania a úlohy v jednotlivých oblastiach činnosti na budúci výcvikový rok. Tieto vychádzali z podrobného vyhodnotenia dosiahnutých výsledkov a možností jednotlivých rezidentúr. Predmetné nariadenie ešte musel schváliť náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA.[197]

Náčelníci oddelenia strategického a operačného agentúrneho prieskumu uvedené nariadenie rozpracovali do formy ročných nariadení pre jednotlivé skupiny. V nich na základe vyhodnotenia výsledkov a možností v základných smeroch činnosti určili úlohy na nasledujúci výcvikový rok v oblasti budovania agentúrnej siete v konkrétnom záujmovom priestore, v riadiacej a informačnej činnosti. Súčasne určovali aj termínované organizačné úlohy, ktoré sa týkali spracovania jednotlivých plánovacích a pracovných dokumentov. Tieto nariadenia schvaľoval zástupca Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pre agentúrny prieskum.[198]

---

[194] „Dokumentárny materiál"

1. Vytlačené, napísané alebo na rôznych technických médiách zaznamenané dokumenty (údaje) právne vybavené a označené podľa platných predpisov alebo zákonov v origináli alebo kópii.
2. Ostatné originály alebo kópie pôvodných dokumentov, prípadne ich zvyšky, ktoré slúžia ako podklady alebo vysvetľujú dokumenty uvedené v bode 1.
3. Vzory výzbroje, techniky a prostriedkov, ktorých štúdium a rozbor umožňuje vyvodiť patričné závery.

„Dočasné vyňatie dokumentárneho materiálu" – metóda získavania výzvedných správ, pri ktorej sa dokument dočasne utajene vyjme z miesta úschovy, patrične spracuje (skopíruje a podobne) a po spracovaní sa vracia na pôvodné miesto uloženia.

„Kopírovanie dokumentárneho materiálu" – metóda získavania výzvedných správ spočívajúca vo vyhotovení presného a úplného duplikátu obsahu originálneho dokumentu rôznymi technickými prostriedkami a spôsobmi.

„Odcudzenie dokumentárneho materiálu" – metóda získavania výzvedných správ, pro ktorej je dokument odcudzený z miesta úschovy.

„Kúpa dokumentárneho materiálu" – metóda získavania výzvedných správ, kedy orgán alebo agentúrny prostriedok kupuje dokumentárny materiál, ktorý je predmetom záujmu vojenského výzvedného spravodajstva. ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

[195] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 238 b „Návrh Smernice pre riadenie strategickej rozviedky".

[196] Tamže.

[197] Tamže.

[198] Tamže.

Na základe nariadenia Náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genpor. J. Broža vykonala v októbri 1982 komisia (zúčastnili sa jej náčelníci 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA 1. oddelenia Spravodajskej správy ZVO – pozn. M. P.) a pod vedením zástupcu Náčelníka Spravodajskej správy Západného vojenského okruhu plk. gšt. Jana Kozojeda kontrolu 4. skupiny v Brne.[199]

Komisia posudzovala problémy, ktoré vznikli a pretrvávali v rámci operačného agentúrneho prieskumu už dlhšiu dobu. Generálporučíkovi J. Brožovi navrhla aj spôsoby ich riešenia. Členovia komisie vychádzali z hlavnej úlohy tohto druhu prieskumu, ktorej podstata spočívala v „*...zabezpečení dostatku správ o nepriateľovi na celú hĺbku frontovej operácie nielen v mieri, ale predovšetkým v období zostreného medzinárodného napätia a počas vojny...*“.[200] Význam operačnej rozviedky vychádzal tiež zo skutočnosti, že získavala relevantné poznatky a informácie predovšetkým pre potreby frontu, armád a divízií prvého sledu. Z uvedeného vyplývala nevyhnutnosť, že zdroje týchto požadovaných poznatkov a informácií museli byť budované nielen v operačnej, ale aj taktickej hĺbke.

Význam operačného agentúrneho prieskumu sa zvyšoval najmä v období výrazne zhoršeného bezpečnostného prostredia najmä v bezprostrednom a vzdialenom okolí. V tomto období by s vysokou pravdepodobnosťou „*...nemohli na území protivníka ešte pôsobiť iné prieskumné prostriedky...*“, ktorými front disponoval. Vysoké nároky by boli pravdepodobne kladené najmä na agentúrne prostriedky, a to najmä „agentov – prameňov“ a „agentov – chodcov“. Agentúrne siete v hlavných a dôležitých pomocných záujmových priestoroch museli byť aj z tohto dôvodu vybudované už v mierovom období. V procese ich budovania boli posilňované záložnými agentúrnymi prostriedkami. Prioritným záujmovým priestorom zostala aj naďalej NSR. Komisia predpokladala výrazné zhoršenie kontrarozviednej situácie v tomto hlavnom záujmovom priestore. V konečnom dôsledku táto situácia by podľa vypracovaného generického scenára výrazne znížila efektivitu činnosti najmä agentúrnych chodeckých skupín, pretože tieto by boli s vysokou pravdepodobnosťou nasadené už v období pred vypuknutím očakávaného vojenského konfliktu.

V období zostreného medzinárodného napätia a v prvom období vypuknutia vojnového konfliktu by hlavná záťaž a zodpovednosť za nepretržité poskytovanie nevyhnutných poznatkov a informácií o protivníkoch spočívala na 1. a 2. skupine 1. oddelenia Agentúrneho úseku Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. Komisia konštatovala, že práve na začiatku 80. rokov minulého storočia nastalo obdobie zostrenej medzinárodnej situácie. Členovia komisie upozorňovali na rizikovosť prebiehajúcej reorganizácie 1. oddelenia Agentúrneho úseku Spravodajskej správy GŠ ČSĽA a jeho odovzdania aj s dvomi skupinami do podriadenosti Spravodajskej správy ZVO. Kriticky hodnotili proces vytvárania Strediska riadenia agentúrneho prieskumu a množstvo prijímaných opatrení, ktoré „*...objektívne zhoršujú efektívne riadenie agentúrneho prieskumu v uvedenom období...*“.[201]

Komisia odporúčala také mierové organizačné členenie a rozdelenie spôsobilostí operačného agentúrneho prieskumu, aby nevznikol stav narušenia kontinuity najmä plnenia úloh vo výstavbe agentúrnych sietí v určených záujmových priestoroch. Členovia komisie upozornili, že v opačnom prípade by vzniklo riziko „*...negarantovania požadovaného počtu a kvality týchto sietí, ich prípravy na vojnu....*“.[202] Obávali sa tiež narušenia „*...pevného a nepretržitého riadenia agentúrnych sietí nielen v mieri, ale aj v období zostreného napätia*

[199] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 60 „Problémy súčasnej organizácie OAPs a možné spôsoby ich riešenia“.

[200] Tamže.

[201] Tamže.

[202] Tamže.

a počas vojny z toho stupňa velenia, ktorý bude niesť v kritickom období aj bezprostrednú spravodajskú zodpovednosť....“.[203]

Na začiatku 80. rokov 20. storočia sa operačný agentúrny prieskum členil na dve oddelenia. Prvé oddelenie Spravodajskej správy GŠ ČSĽA s dvomi skupinami, ktoré zodpovedali za výstavbu agentúrnych sietí v určených záujmových priestoroch. Prvé oddelenie Spravodajskej správy Západného vojenského okruhu s jednou skupinou, ktoré zodpovedala za výstavbu záložných agentúrnych prostriedkov, operačnú prípravu a bojovú pohotovosť. Zlúčenie obidvoch oddelení bolo plánované až pri mobilizácii.[204]

Hlavné ústredie nariadilo v roku 1988 vypracovať koncepciu rozvoja operačného agentúrneho prieskumu v časovom horizonte až do roku 2000. Garantom vypracovania finálnej verzie bol zástupca Náčelníka Spravodajskej správy pre agentúrny prieskum genmjr. Jaroslav Straka spoločne s Náčelníkom Spravodajskej správy ZVO genmjr. Josefom Červáškom (inicioval jej vypracovanie – pozn. M. P.).[205]

Koncepcia rozvoja operačného agentúrneho prieskumu kládla hlavný dôraz na budovanie agentúrnych sietí v určených hlavných a dôležitých pomocných záujmových priestoroch. So zámerom posilniť jej činnosť najmä v období zhoršeného medzinárodného napätia, pričom v prvom období vojny mal pokračovať intenzívny proces budovania záložných agentúrnych prostriedkov.

Agentúrne siete v NSR, vo Francúzsku a v Rakúsku sa mali aj v ďalšom období až do roku 2000 budovať predovšetkým v plánovanom pásme frontu a primárne v prospech frontu – ČSĽA. Každá z týchto sietí sa mala vybudovať so spôsobilosťami zaznamenať kľúčové indikátory „*...príprav na začatie vojny, hlavne dobu a spôsob začatia...*“ a získavať „*... správy o vojenských objektoch nepriateľa...*“ s dôrazom na záujmové objekty 1. poradia.[206] Podľa spracovateľov koncepcie by potom veliteľ frontu disponoval všetkými relevantnými podkladmi v rozhodovacom procese „*...za účelom vedenia úderov na určené záujmové objekty...*“[207].

Operačný agentúrny prieskum mal podľa koncepcie z roku 1988 plniť nasledujúce úlohy.

A.) Získavať „agentov – prameňov“ v ozbrojených silách protivníka (koncepcia používala označenie „nepriateľ“ – pozn. M. P.) a vybudovať k nim také agentúrne spojenie, ktoré umožní poskytovanie „správ“ aj po uvedení vojsk protivníka do bojovej pohotovosti.

B.) Získavať „agentov – chodcov“ a pozorovateľov s možnosťami strážiť hlavné záujmové objekty protivníka v celom predpokladanom pásme frontu. Periodicky vykonávať prieskum so zameraním na tieto záujmové objekty a tiež iné dôležité pomocné záujmové objekty. Spracovatelia koncepcie predpokladali, že na tomto základe by mali byť schopní samostatne vyhodnocovať varovné indikátory začatia vojny.

C.) Získavať „agentov – oporné body“, a to najmä v prihraničných oblastiach, v pásmach plánovaného nasadenia záložných prostriedkov na zabezpečenie ich činnosti.

D.) Vykonať nevyhnutnú súčinnosť so spravodajskými orgánmi Hlavnej správy Pohraničnej stráže a ochrany štátnej hranice s cieľom prevzatia ich agentúrnej siete (v období zvýšeného medzinárodného napätia – pozn. M. P.) do priameho riadenia orgánmi operačného agentúrneho prieskumu.

---

[203] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 60 „Problémy súčasnej organizácie OAPs a možné spôsoby ich riešenia“.

[204] Tamže.

[205] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 43.

[206] Tamže.

[207] Tamže.

Autori koncepcie navrhovali, aby operačný agentúrny prieskum v určení jednotlivých úloh na budovanie agentúrnych sietí v určených záujmových priestoroch vychádzal zo spracovaných záujmových objektov 1. poradia a tieto „*...prednostne pokryť agentúrnymi sieťami...*“.[208] Agentúrna sieť v určenom záujmovom priestore sa mala systematicky pripravovať na plnenie prieskumných úloh na dôležité vojenské objekty. Agentúrne siete tieto úlohy plnili už v mierovom období.

Autori koncepcie rozvoja operačného agentúrneho prieskumu odporúčali v procese budovania záložných agentúrnych sietí v určených záujmových priestoroch dať dôraz na posilnenie ich agentúrneho charakteru. Navrhovali, aby budovanie väčšej časti skupín spĺňalo kritériá použitia nielen v mierovom období, ale aj zostreného medzinárodného napätia a vojny. Autorský tím odporúčal nasledovné opatrenia:

1.) pripravovať túto časť skupín na nasadenie prechodom štátnej hranice a padákovým výsadkom,

2.) tam, kde budú predsunuté rádiostanice, prípadne aj ďalší materiál, počítať aj s variantom legálneho prechodu štátnej hranice s použitím falzifikátu dokladu,

3.) tieto skupiny, v súlade s požiadavkami konšpirácie, vykonávať výcvik naďalej prísne individuálne,

4.) formou vyslania do určeného záujmového priestoru hlbšie zoznamovať spolupracovníkov s agentúrnou situáciou tohto priestoru,

5.) v období do začatia vojny zabezpečiť nasadenie časti skupín do určených priestorov osobné automobily, ŠPZ cudzích štátov a doklady k vozidlám, doplnkové doklady a legendy na prekonanie štátnej hranice s využitím legálnych cestných prechodov, „*...prípadne ilegálne na vopred zvolenom a pripravenom úseku štátnej hranice...*“,

6.) pokračovať v prieskume doskokových plôch, a to nielen pre agentúrny, ale aj špeciálny prieskum,

7.) u spolupracovníkov naďalej zvyšovať požiadavky na stupeň znalosti jazyka určeného záujmového priestoru,

8.) pripraviť podmienky na dodatočné zásobovanie rezidentúr záložných agentúrnych sietí, prípadne na nasadenie „ilegálov“ vyhľadať a zdokumentovať doskokové vhodné plochy,

9.) intenzívne pokračovať vo výcviku záložných agentúrnych sietí podľa „Programov bojovej a politickej prípravy spolupracovníkov operačného agentúrneho prieskumu“ z roku 1986 s „*...dôrazom na praktickú stránku výcviku...*“, všetkými druhmi agentúrneho prieskumu v súčinnosti so Spravodajskou správou Hlavnej správy Pohraničnej stráže a ochrany štátnej hranice a ministerstva vnútra vykonávať dlhodobé „typovanie“ osôb v určených záujmových priestoroch s cieľom „*...získať ich po obsadení daného územia na agentúrnu spoluprácu a nasadiť ich do tyla nepriateľa...*“,

10.) v rámci operačného agentúrneho prieskumu vyčleniť z riadiacich orgánov náborovú skupinu zameranú na nábor z radov cudzincov na obsadenom území a v zajateckých táboroch (túto skupinu operatívne),

11.) počítať s variantom využitia „*...súčasných a nových získaných agentov z radov zajatcov a civilných osôb, ktorí absolvovali výcvik v ozbrojených silách nepriateľa, na prenikanie do jednotiek a štábov...*“.[209]

[208] ABS Praha, f. ZSGŠ, BF č. 43.

[209] Tamže.

M. PÚČIK: KONZEPT DER OPERATIVEN AGENTURAUFKLÄRUNG DES TSCHECHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN NACHRICHTENDIENSTES – EINE FOLGE VON „OFFENBARUNGEN“ IN DEN 50ER BIS 70ER JAHREN DES LETZTEN JAHRHUNDERTS

Die Studie befasst sich mit der bisher unbearbeiteten Problematik des Konzepts der operativen Agenturaufklärung in der Zeit von Ende der 50er bis zur Wende der 70er und 80er Jahre des letzten Jahrhunderts. Sie beleuchtet die grundlegenden Hintergründe und Folgen der schwersten Fälle von „Offenbarungen – Verrat“ von Angehörigen des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes. Diese Fälle wirkten sich nicht nur tiefgreifend auf den Aufbau von Agenturnetzwerken in Interessengebieten aus, sondern auch auf die Aktivitäten von Agenturmitteln – Agenten, Mitarbeitern und Informanten. Das Kommando der Nachrichtenverwaltung des Generalstabs der Tschechoslowakischen Volksarmee musste auf jeden dieser Fälle reagieren und beschloss, neue Konzepte für die Tätigkeit der Agenturaufklärung zu entwickeln. Alle Fälle von „Offenbarungen – Verrat“ hatten spezifische Konsequenzen und schränkten die Aktivitäten des militärischen Nachrichtendienstes in bestimmten Interessenbereichen oft stark ein.

Zoznam archívnych zdrojov a použitej literatúry:

Archívne zdroje:

Archív bezpečnostních složek Praha, f. Spravodajská správa GŠ ČSĽA

Použitá literatúra:

ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij. *Neznámé špionážní operace KGB. Mitorchinův archiv.* Praha : Academia, 2001.

BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953 – 1989.* Praha : Academia – Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. ISBN 978-80-200-2690-3.

BENČÍK, Antonín. *Operace „Dunaj“. Vojáci a Pražské jaro 1968. Studie a dokumenty.* Sešity ÚSD AV ČR, sv. 18. Praha : ÚSD AV ČR, 1994.

BENČÍK, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice.* Praha : Mladá fronta, 2007.

BENČÍK, Antonín – PAULÍK, Jan – PECKA, Jindřich. *Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970: srpen 1968 – květen 1971. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970,* díl 6, sv. 2. Praha – Brno : ÚSD AV ČR – Doplněk, 1999.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky.* Toronto : Sixty-Eight Publishers, 1981.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky. Pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby.* Praha : Mladá fronta, 2000.

BITTMAN, Ladislav. *Mezinárdní dezinformace. Černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce.* Praha : Mladá fronta, 2000.

CAJTHAML, Petr. Politický úkol. Aktivní opatření v době krize komunistického režimu. In *Securitas imperii*, 2010, č. 17.

CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969 – 1972.* Sešity ÚSD AV ČR, sv. 29. Praha : ÚSD AV ČR, 1997.

DOBIÁŠ, Viktor. *Organizační vývoj Zpravodajské správy generálního štábu v 80. letech*. Brno : Masarykova univerzita (bakalářská práce), 2010.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku (1919 – 1990).* Praha : ÚZSI, 2014.

Historie SNB v dokumentech. Praha : Naše vojsko, 1985.

FENCL, Radek. Struktura ZS/GŠ v roce 1989. In *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2011, č. 9.

HRADECKÁ, Vladimíra – KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 – 1974.* Sešity ÚSD AV ČR, sv. 31. Praha : ÚSD AV ČR, 1988. ISBN 80-85270-83-8.

CHURAŇ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti.* Praha : Libri, 2000.

JURMAN, Olin. *Špion a lhář.* Česká citadela, 2020. ISBN 978-80-88382-01-0.

KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci.* Praha : ÚSTR, 2009.

KAŇÁK, Petr – DVOŘÁKOVÁ, Jiřina – JUROVÁ, Zdeňka. *Československá rozvědka a Pražské jaro*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. ISBN 978-80-87912-46-1.

MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992.* Banská Bystrica : HWSK, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-970941-0-2.

MEDVECKÝ, Matej. *Na prahu studenej vojny. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945 – 1946*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-89523-62-0.

MINAŘÍK. Pavel. Československá armáda v letech 1945 – 1969. (Organizace a dislokace velitelských orgánů pozemního vojska). In *Vojenské rozhledy*, 1994, roč. 3, č. 9.

MINAŘÍK. Pavel. Válečné plány čs. armády. In *Military revue*, 2010, roč. 6, č. 1.

MOHYLA, Vladimír. Rozvědky. *Historie Československého výzvědného zpravodajství 1918 – 1990. Z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA*. Praha : Nakladatelství Brána, 2018. ISBN 978-80-7584-057-8.

PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914 – 1989. Díl IV. 1961 – 1989.* Praha : Themis, 2002. ISBN 80-7312-008-9.

PACNER, Karel. *Velké špionážní operace: Studená válka*. Praha : Albatros, 2004. ISBN 80-00-11316-9.

POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara 1968 I. Invaze armád Varšavské smlouvy.* Praha : MO ČR – AVIS, 2008.

POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara 1968 II. Československá lidová armáda v srpnu 1968.* Praha : MO ČR – PIC MO, 2010.

PÚČIK, Miloslav. The East – West security system and Czechoslovak army in the first half of the 1960s. In *The Journal of Slavic Military Studies*. Vol. 10, No. 4.

PÚČIK, Miloslav. Czechoslovakia and its Army in a Buffer Zone of „East – West" (Period. 1960 – 1968 – August). In *Vojenská história*, 2018, roč. 22, č. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. Hrozba vojnového konfliktu medzi NATO a Varšavskou zmluvou a úlohy operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenskej rozviedky (60. a 70. roky 20. storočia). In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov* (4. 12. 2018, Bratislava), ABSD, 2019.

PÚČIK, Miloslav. Československá vojenská rozviedka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom" a „Západom" (1. časť). In *Vojenská história*, 2019, roč. 23, č. 2. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. Československá vojenská rozviedka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom" a „Západom" *(2. časť).* In *Vojenská história*, 2019, roč. 23, č. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. Československá vojenská rozviedka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom" a „Západom" (3. časť). In *Vojenská história*, 2019, roč. 23, č. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. NSR – hlavný záujmový priestor vojenskej rozviedky ČSĽA (1960 – 1989). In BINAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát.* Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020. ISBN 978-80-7582-353-3.

PÚČIK, Miloslav. Nelegálne rezidentúry – špecifický agentúrny prostriedok československej vojenskej rozviedky (1960 – 1989). In POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát II.* Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020. ISBN 978-80-7582-434-9.

PÚČIK, Miloslav. Czechoslovak security system of the late 1960s. In *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 4. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Pod tlakom normalizácie (Východný vojenský okruh v rokoch 1968 – 1972).* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. – Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-10-03760-5.

STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš. *Ve službách republiky. 100 let od založení československého vojenského zpravodajství.* Praha : Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2018. ISBN 978-80-7278-758-6.

ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozviedky) v rokoch 1947 – 1967. In *Historie a vojenství*, 2001, č. 2.

TOMEK, Prokop. Československý zpravodajský úřad 1949 – 1956. In *Historie a vojenství*, 2004, č. 3.

TOMEK, Prokop. „Špionáž" v normalizačním Československu. In *Paměť a dějiny*, 2008, č. 3.

VÁCHOVÁ, Jana – KOUDELKA, František. *Trestní postih pro činy proti republice v letech 1969 – 1989 v Československu. Dokumenty o perzekuci a odporu.* Sv. 10. Statistický přehled. Praha : ÚSD V ČR, 1994.

VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. *Francouzský krtek. V první linii studené války.* Cheb : Svět křídel, 2003. ISBN 80-85280-94-9.

ŽÁČEK, Pavel. Armáda pod drobnohledem. Vojenská kontrarozvědka v dokumentech, 1974 – 1989. In *Historie a vojenství*, 2003, č. 3-4.

ŽÁČEK, Pavel. Agentem svobodného světa. Kariéra zpravodajského důstojníka Františka Tišlera. In *Historie a vojenství*, 2004, č. 1.

ŽÁČEK, Pavel. První směrnice pro činnost vojenských přidelenců. In *Historie a vojenství*, 2004, č. 2.

ŽÁČEK, Pavel. *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990.* Bratislava : ÚPN, 2005.

ŽÁČEK, Pavel. Služba zvláštního určení. Nejtajnejší úsek čs. rozvědného aparátu 1963 – 1969. In *Pamäť národa*, 2006, roč. 3, č. 3.

ŽÁČEK, Pavel. *Odvrácená tvář Pražského jara. Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968.* Cheb : Svět křídel, 2010.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

PORTRÉTY MUŽOV V KYRYSE ZO ZBIEROK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE

JANA **ORŠULOVÁ**

ORŠULOVÁ, J.: Portraits of Men Wearing Cuirass from the Collections of Slovk Nation Museum in Martin. Vojenská história, 4, 26, 2022, pp 90-113, Bratislava.
Recognition of the heraldic decoration on the portrait of a hitherto unknown man wearing a cuirass clarifies the identification of the bearer of the coat of arms as well as the activities of his contemporaries—officers in the Imperial Army regiments in the early 18th century. In the portrait galleries of the Slovak museum collections there are two preserved images of men—officers of the Minckwitz family, in the Slovak National Museum in Martin and in the Museum in Svätý Anton. One of them fought in Field Marshal General Nicholas Pálfi's Infantry Regiment, the other in Baron Seherr von Thoss's Cuirassier Regiment.
The Minckwitz family came from Saxony, but also settled in what is now the Czech Republic. They arrived in Slovakia thanks to marriages, and probably that is why the studied portraits of men in cuirasses have been preserved in the torso of the Révai family gallery.
Key words: Portraits of officers – Infantry Regiment of Mikuláš Pálfi – Cuirassier Regiment of Seherr von Thoss – Minckwitz and Révai families.

Sú umelecké diela, ktoré vyhotovením a výtvarnými hodnotami opakovane zaujímajú historikov umenia, a preto ich ako atraktívne zbierkové predmety častejšie vyberajú na výstavné prezentácie. K takýmto dielam patrí aj dvojica portrétov mužov v kyryse zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Obrazy sa viackrát ocitli v katalógoch vystavovaných diel, spomínajú sa v publikáciách o výtvarnom umení 18. storočia aj v novších štúdiách o rodových galériách.[1] Pred niekoľkými rokmi boli vystavené po rozsiahlej rekonštrukcii Bratislavského hradu v novej expozícii, obrazovej galérii Slovenského národného múzea a na požiadanie kurátorky Hany Kližanovej som sa im venovala z trochu iného pohľadu,[2] pretože publikované sú len skromné údaje o autorovi signovaných diel a o zobrazených mužoch neboli známe žiadne ďalšie údaje.

[1] PAPCO, Ján. *Rakúsky barok a Slovensko. Österreichisches Barock und die Slowakei. I – II.* Bojnice : Slovenské národné múzeum, 2003, s. 414, 408; PEKARIKOVÁ, Barbora. Révaiovské pamiatky vo fonde SNM v Martine. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 313-329; ŠTIBRANÁ, Ingrid. Obrazová galéria Révaiovcov – analýza dobového portrétu. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010,s. 356-372; OROSOVÁ, Martina. Povojnové osudy révaiovských majetkov. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 395-403.

[2] Okrem spomenutých mužov v kyryse, s evid. číslom zbierkového predmetu 37 (starší muž) a 85 (mladší muž), boli na Bratislavskom hrade aj tieto olejomaľby z martinského múzea: Jacob Zanussi (1737 – 1818): Antónia Révaiová (1770 – 1780), č. KH 854; František Zallinger (1760 – 1846): František II. Révai, 1767, KH 80; Neznámy maliar: Juliana Suňogová /Szunyoghová, rod. Esterháziová, okolo 1700, KH 35; Neznámy autor: Eva Jozefa Révaiová, rod. Suňogová, 40. roky 18. storočia, inv. č. 33; Johann Michael Millitz (1725 – 1784): Mária Šeneiová /Senneyová, rod. Révaiová, 1770, KH 48.

V katalógu výstavy portrétov z 18. – 19. storočia z roku 1988 sú obidve olejomaľby publikované s rovnakým opisom ako *„Podobizeň člena rodu Pálffy“*. Obrazy sú dielom viedenského maliara Jakoba Michla, doloženého v rokoch 1704 – 1745. Obidva sú značené na rube plátna: „*Jacob Michl pinxit Anno 1718“* a majú aj takmer rovnaký rozmer, cca 88 x 70 cm.[3]

Výskum I. Štibranej a B. Pekarikovej doložil, že uvedené obrazy z múzea v Martine (predtým Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa) sú torzom pôvodnej rodovej galérie Révaiovcov (Révay). Boli teda ich majetkom, putovali v rodine a mali svoj pozoruhodný zaujímavý osud.

Portrét staršieho muža

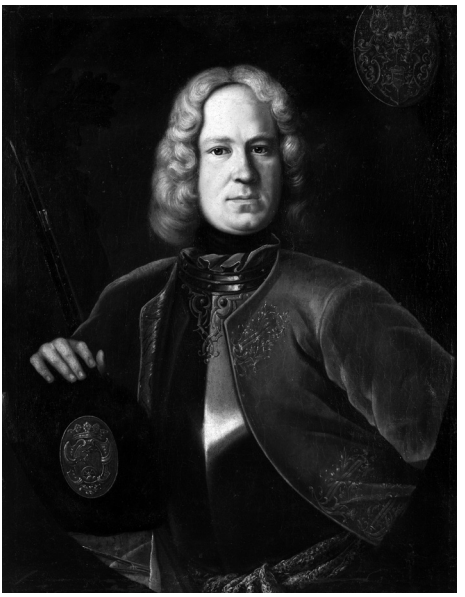

Portrét dôstojníka Minckwitza (SNM-Múzeá Martin, evid. č. KH 37). Foto: dokumentácia SNM

Portrétovaný (evid. č. 37) muž v strednom veku v sivej parochni siahajúcej takmer po ramená je odetý v kyryse (v čiernej plátovanej zbroji), na ktorom má oblečený červený, zrejme zamatový kabátec so zlatou výšivkou, pri krku so zlatým lemom. Okolo pása má zlatistý opasok (poľný pás, nem. Feldbinde) – atribút dôstojníka habsburskej armády, strapce na páse nevidno. Za pravým ramenom muža vyčnieva hlaveň karabíny.

Ľavú ruku má vbok, pravou rukou sa opiera o vysokú kožušinovú čiapku, resp. čiapku s vysokým predným kožušinovým štítom, zrejme položenú na stolíku. Na čiapke je plochý zlatistý (kovový) oválny štít s čitateľným rodovým erbom Pálfiovcov (Pálffy): pod zlatou korunou je v barokovom štíte z polkolesa na trojvrší vyrastajúci jeleň.

Pri čiapke vidno aj čiastočne zavinutý papier s naznačeným písmom či plánikom, na ktorom je položené kružidlo (cirkeľ).

Pokrývka hlavy môže pomáhať pri určovaní druhu vojska, v ktorom dôstojník bojoval: kyrysníci (ťažké jazdectvo) začiatkom 18. storočia používali v boji kovové prilby, ale jazdeckí karabinieri (ľahší druh ťažkého jazdectva) používali kožušinové čiapky – medvedice s mosadzným štítkom s erbom majiteľa pluku. Medvedicu s emblémom granátu či erbom majiteľa pluku nosievali aj granátnici. Čiapku medvedicu spolu s kružidlom a ďalšími predmetmi možno spájať aj s delostrelcami.

V pravom hornom rohu portrétu je umiestnený rodový erb v barokovej kartuši, vloženej do predĺženého oválu (čiastočne chýbajúceho pre rám), ktorý sa vzťahuje k portrétovanému. Erb nemá štandardnú farebnosť, využíva len hnedú podkladovú farbu pozadia plátna, si-

[3] Pozri OKÁLOVÁ, Edita. *Portréty 18. a 19. storočia zo zbierok martinských múzeí.* Katalóg k výstave, Turčianska galéria v Martine máj – jún 1988. Martin : Turčianska galéria v Martine 1988, nepaginované, kat. č. 51 a 52. V katalógu je publikovaná aj fotografia mladšieho z vyobrazených vojakov – obr. č. 1, kat. č. 52 – Jakub Michl: Podobizeň člena pálffyovského rodu, 1718; s. 2. Obrazy v rokoch 1974 a 1976 reštauroval Peter Mendel, ktorý označenie autora a letopočet nanovo naniesol na nový pevný blindrám obrazu s č. 37. Za poskytnutie protokolu o reštaurovaní v roku 2017 ďakujem Barbore Pekarikovej a za ďalšie informácie aj Monike Válekovej zo SNM v Martine.

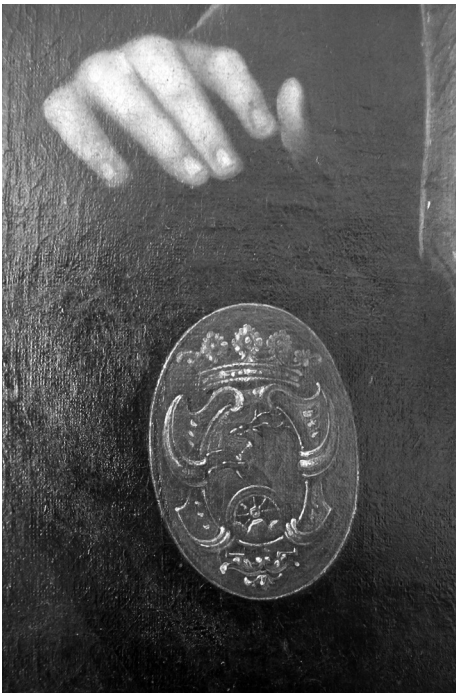

Portrét dôstojníka Minckwitza – detail čiapky s erbom Pálfiovcov (SNM-Múzeá Martin, evid. č. KH 37). Foto: dokumentácia SNM

Portrét dôstojníka Minckwitza – detail erbu. (SNM-Múzeá Martin, evid. č. KH 37). Foto: dokumentácia SNM

Signovanie obrazov, detail. Foto: Jana Oršulová

lueta znamení a ďalších prvkov erbu je zlatá. Štít je štvrtený a má srdcový štítok, v ktorom sú tri viditeľné ľavé hroty, resp. vlčie zuby. V prvom a štvrtom poli zadného štítu je korunovaný gryf, v druhom a treťom poli korunovaný dvojchvostý lev v skoku, pričom znamenia sú orientované k sebe. Na štíte sú položené dve prilby, klenotom vpravo je medzi rohmi v tvare sloních chobotov doľava hľadiaci gryf – štítové znamenie – s tromi pštrosími perami vyrastajúcimi zrejme z gule na korunke (perá nie sú na guli nastoknuté jednotlivo, vyrastajú z jedného bodu),[4] klenot vľavo tvorí na zložených orlích krídlach dvojchvostý korunovaný lev, rovnako znamenie zo štítu. Bohaté prikrývadlá dekorujú štít. Keďže horná časť oválu s hornými časťami klenotu erbu chýba, predpokladám, že obraz mal pôvodne väčšie rozmery a zhora nebol „odstrihnutý“. Predpokladám tiež, že portrét rozmermi zrejme prispôsobili veľkosti obrazu s portrétom mladšieho muža až dodatočne, preto sú teraz takmer rovnako veľké.

[4] Takéto zobrazenie prvého klenotu je opísané v Siebmacherovi (Česko), podrobnejšie opisy sú uvedené ďalej pri jednotlivých opisoch erbu.

Na základe všeobecne známeho rodového erbu na kožušinovej čiapke vznikla mylná identifikácia portrétu ako príslušníka, resp. príslušníkov pálfiovského rodu. Historici umenia rodový erb na obraze staršieho muža neopísali, ani neidentifikovali.

Doteraz neznámy erb patrí mužovi z rodu Minckwitz z Minckwitzburgu (Mingwitz von Mingwitzburg, tiež Minkwitz, Minkvic z Minkvicburku ap.), podrobnejšie sa mu budem venovať ďalej.

Portrét mladšieho muža

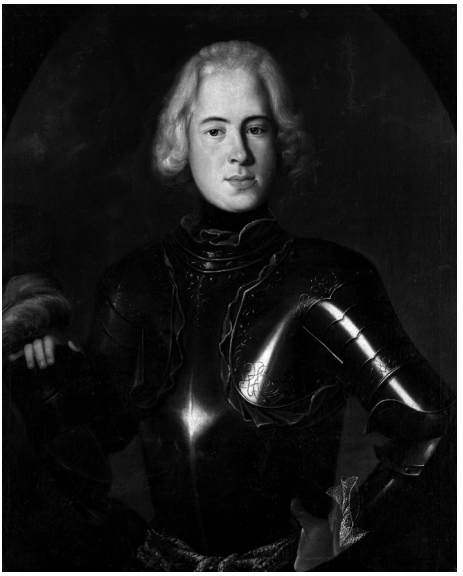

Potrét neznámeho Révaia (SNM-Múzeá Martin, evid. č. KH 85). Foto: dokumentácia SNM

Mladý muž (evid. č. 85) v krátkej sivej parochni je oblečený v čiernom kyryse, zospodu vyloženom červenou textíliou so zlatým lemom, podobne ako starší muž. Aj on má okolo pása čiastočne viditeľný zlatistý poľný opasok, zakončenie opasku strapcami tiež nevidno. Ľavú ruku má vbok, pravou rukou sa opiera otvorenú útočnú prilbu s bočnými lícnicami vyzdobenú pštrosím perím, ktorá je svojím vzhľadom podobná tzv. burgundskej prilbe či prilbe nazývanej pappenheimka. Ďalšie identifikačné prvky na obraze nevidno.

Kyrys, karabína, dôstojnícky opasok aj pálfiovský erb umožňovali predpokladať, že portréty zobrazujú dôstojníkov kyrysníckeho pluku, ktorého majiteľom, prípadne veliteľom bol príslušník rodu Pálfi. Ako veľmi pravdepodobné sa zdalo (a môj predpoklad sa opieral aj o názor a odbornú konzultáciu p. Haralda Skalu), že na portrétoch sú pravdepodobne príslušníci kyrysníckeho pluku Jána Bernarda Pálfiho (1663 – 1751), ktorý neskôr patril jeho synovi Karolovi Pavlovi Pálfimu (1697 – 1774). Kyrysnícky pluk Jána Bernarda Pálfiho sa zúčastnil bojov o Belehrad v roku 1717 a obrazy teda mohli vzniknúť v nasledujúcom roku**.** Keďže obrazy boli v rodovej galérii Révaiovcov, predpokladala som a predpokladám, že na jednom obraze (mladší muž) je člen rodu Révai, a na druhom – podľa identifikovaného rodového erbu – významný člen rodu Minckwitz/Minkvic, s ktorým niektorý z Révaiovcov slúžil v jednom (pálfiovskom) pluku, prípadne boli títo muži aj v rodinnom zväzku.

Iné portréty mužov v kyryse z rodov Minckwitz a Révai z prvej tretiny 18. storočia sú známe už zo staršej literatúry. Pochádzajú asi z obdobia okolo roku 1730 a sú súčasťou galérie dôstojníkov kyrysníckeho pluku baróna Seherr von Thoss vo Svätom Antone. Portréty stručne opísala a publikovala Danuta Učníková už v roku 1980.[5] Cenné údaje o uvedenom pluku

[5] UČNÍKOVÁ, Danuta. *Historický portrét na Slovensku.* Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Slovenské národné múzeum, 1980, s. 38-53, s. 38 portrét Eugena Savojského; s. 45-50 súbor dôstojníckych portrétov kyrysníckeho pluku. D. Učníková uvádzala, že portrétov je 55 (čísla Gkp 70 – 125), avšak nezapočítala sem portrét Jozefa Amorta (okolo 1727, autor C. Emrich?, Gkp. 69), ktorý sa do tejto galérie hlási svojím nápisom. V roku 2010 o tejto portrétnej galérii písali B. Balážová a J. Medvecký – pozri BALÁŽOVÁ, Barbara – MEDVECKÝ, Jozef. *Sunt, ut erunt horae…* Zum spätbarocken Umbau und zur malerischen Ausschmückung der Koháry Schlösser in Ebenthal und St. Anton (Svätý Anton) [Sunt, ut erunt horae… *K neskorobarokovej prestavbe a maliarskej výzdobe kohárvovských kaštieľov v Ebenthale a vo Svätom Antone*]. In ARS 43 (2010) 2; http://www.dejum.sav.sk/?language=sk&section=magazine&id=35&textId=21&sub=study – navštívené 7. 5. 2016.)

Mikuláš Pálfi (1657 – 1732) majiteľ pešieho pluku – portrét zo SNM-Múzea Červený Kameň, autor olejomaľby: Franz van Stampart, 1726, evid. č. O 0113. Foto: dokumentácia SNM

z pohľadu dejín vojenstva ako aj biografické údaje o jednotlivých dôstojníkoch tohto pluku však publikoval v zborníku múzea vo Svätom Antone v roku 2006 až Harald Skala. Obrazy dôstojníkov, ktorí v pluku slúžili v rokoch 1727 – 1731 (ale aj portréty starších vlastníkov) sú umiestnené v najväčších sálach kaštieľa – v Hlavnej sále (40 obrazov) a v Audienčnom salóne (19), väčšinou sú viaceré portréty vložené do spoločných rámov.[6] Bolo teda prirodzené položiť si otázku, či portréty mužov v kyryse z rodovej galérie Révaiovcov z roku 1718 (dnes v Martine) nesúvisia s portrétmi vo Svätom Antone (cca z roku 1730) a či dokonca nejde o portréty tých istých mužov, ktorí boli najprv v niektorom z (kyrysníckych?) pálfiovských plukov a potom v kyrysníckom pluku Seherr von Thoss.

Kyrysnícky pluk Seherr von Thoss založil v roku 1672 barón Krištof Viliam Harrant z Polžíc a Bezdružíc (nem. Palschütz und Weseritz, Česko), gróf Krištof Seherr von Thoss sa stal jeho vlastníkom v roku 1723 (alebo 1727) a bol ním až do svojej smrti v roku 1743.

Andrej Kohári (Koháry; 1694 – 1757) – tvorca obrazovej galérie dôstojníkov pluku Seherr von Thoss vo Svätom Antone sa rozhodol na vlastné náklady založiť dragúnsky pluk, jeho majiteľom už v hodnosti plukovníka sa stal v roku 1733, čo ho zrejme viedlo ku vzniku spomínanej portrétnej galérie.

Biografické údaje o dôstojníkoch tohto pluku z obdobia vzniku portrétnej galérie sa pokúsil zistiť H. Skala. Lustračné listiny pluku, v ktorých sa zaznamenávali podrobnejšie údaje o všetkých príslušníkoch pluku (dátum a miesto narodenia, dĺžka vojenskej služby, stav, vierovyznanie ap.) sa však zachovali až od roku 1742, t. j. asi desať rokov po vzniku galérie. Pretože dôstojníci mohli pluky striedať, prípadne odišli z armády či zomreli, v jeho štúdii sa vyskytli len niektoré mená dôstojníkov zobrazených vo svätoantonskej galérii, ktoré boli zaujímavé aj pre výskum súvisiaci s portrétmi v Martine. Okrem údajov o podplukovníkovi grófovi Andrejovi Jozefovi Kohárim (1694 – 1757) a ďalších veliteľoch tu nájdeme aj informáciu o kornetovi Augustínovi Příchovskom z Příchovic (Przickowsky, barón Przickowitz), ktorý padol v bitke pri Grocke 22. 7. 1739.[7] Medzi významnými veliteľmi pluku v rokoch 1672 – 1745 H. Skala uvádza aj plukovníka Viliama *Minquizburga*,

[6] SKALA, Harald. Galerie portrétů důstojníků kyrysnického pluku „Seherr von Thoss" č. 12. In *Zborník múzea vo Svätom Antone*, roč. XVII, 2006. Vydala Slovenská agentúra životného prostredia v Banskej Bystrici pre Múzeum vo Svätom Antone, s. 15-55. Číslo 12 bolo kyrysníckemu pluku určené v roku 1769 pri očíslovaní jazdeckých plukov. H. Skala uvádza, že počet portrétov vyšších dôstojníkov tohto pluku na obrazoch vo Svätom Antone je 58 a dopĺňa ich o portrét princa Eugena Savojského ako vrchného veliteľa habsburských vojsk začiatkom 18. storočia.

[7] SKALA, Harald, Galerie... c. d., údaje o Andrejovi Jozefovi Kohárim na s. 42-44; údaje o Augustínovi Příchovskom na s. 46 a 51; údaje o V. Minquizburgovi sú na s. 48 a 51 – raz ho uvádza ako grófa, potom ako baróna.

ktorý tiež padol v roku 1739 v bitke pri Grocke (Grocka sa nachádza neďaleko Belehradu, Srbsko). Ján Minckwitz[8] – ritmajster na portréte z roku 1730 je zjavne iným príslušníkom tohto rodu. Ritmajster Ján Minckwitz a kornet Ladislav Révai sú vo Svätom Antone zarámovaní v jednom dvanásťobraze. Do galérie dôstojníkov patrí aj portrét ritmajstra Ľudovíta Glanza/Glantza,[9] obraz je datovaný cca rokom 1727, biografické údaje k tejto osobe v štúdii H. Skalu nie sú. Tieto mená uvádzam preto, že pri hľadaní mien dôstojníkov (Révai, Minckwitz na portrétoch v Martine) v pálfiovských plukoch v 1. a 2. desaťročí 18. storočia sa v dokumentoch tiež opakovane vyskytovali, rovnako ako sa nachádzali na portrétoch dôstojníkov pluku Seherr von Thoss. To si vynucovalo hľadať odpoveď na otázku, či nejde o tie isté osoby.

Pálfiovský erb na čiapke staršieho muža v zbierkach múzea v Martine ma teda nabádal pátrať hlavne po kyrysníckych jednotkách, resp. plukoch, ktoré vlastnili príslušníci pálfiovského rodu v roku 1718, keď boli martinské obrazy signované a datované. Umelec mužov portrétoval pravdepodobne naraz alebo približne v rovnakom čase, možno naživo; išlo by teda o súčasníkov, azda z jedného pluku.

Treba ešte poznamenať, že v kyryse sa dávali portrétovať nielen kyrysníci, ale aj rozličnívyšší dôstojníci iných druhov vojsk (vrátane veliteľov peších plukov a pod.), aby zdôraznili svoju vojenskú funkciu či hodnosť a prezentovali svoj spoločenský status. Kyrysnícke pluky mali po roku 1715 aj roty jazdeckých karabinierov, ktorí používali čiapky (medvedice) s erbom majiteľa pluku[10] Podobný typ pokrývky hlavy (medvedice) používali však aj jazdeckí granátnici.[11]

Ktoré pálfiovské pluky existovali v roku 1718 a komu patrili?

Po uzavretí Satmárskeho mieru (1711) mala habsburská armáda 7 husárskych uhorských plukov a jeden peší uhorský pluk. Na tomto mieste si budem všímať len niektoré z nich, ktoré súvisia s výskumom.

Peší pluk generála poľného maršala grófa Mikuláša Pálfiho (Infanterie Regiment, neskôr IR č. 8)[12] bol druhým najstarším plukom rakúskej armády. Vznikol už v období tridsaťročnej vojny, v 40. rokoch 17. storočia (1642), niektorí historici datujú jeho vznik ešte skôr a za jeho predchodcov považujú už Holkov pluk zostavený v roku 1629, resp. Stadionov pluk z roku 1634.

Keď sa od roku 1769 pluky začali označovať číslom, niekdajší Pálfiho peší pluk dostal číslo 8 – IR č. 8. V tomto roku už bol majiteľom pluku princ Jozef Fridrich Sasko-Hilburghausenský (1701 – 1787), ktorý peší pluk vlastnil od roku 1732 do roku 1787, teda celkom 55 rokov. V poslednom desaťročí 17. storočia, v rokoch 1691 – 1700 bol majiteľom uvedeného pešieho pluku barón Leonhard Alexander Lapaček (Lapaczek von Rzave). Gróf Mikuláš

[8] UČNÍKOVÁ, Danuta, c. d., s. 48.

[9] Tamže, s. 46.

[10] Konzultácia k dielam s p. Haraldom Skalom, mail z 1. 4. 2017.

[11] Ukážky odevov a zbroje pozri KUTÍLKOVÁ, Dagmar. *Dějiny odívaní. Vojenské odívání. Od třicetileté války do počátku 20. století.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 2-25, 52-82; Kolektiv autorů. *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918.* Praha : Nakladatelství Elka Press, 2003, s. 105-181, 150, 176.

[12] WREDE, Alphons v. *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XX. Jahrhunderts*. I. Band. Wien : Verlag von L. W. Seidel & Sohn, 1898, s. 163-172. http://forum.valka.cz/topic/view/47188/Pesi-pluk-c-8-1873-1918; URL:http://forum.valka.cz/topic/view/47188#322945Verze : 0 – navštívené 5. 6. 2018.

Pálfi z Erdődu sa stal majiteľom pluku od 1. februára 1700 na celých 32 nasledujúcich rokov.[13]

V tomto čase pluk operoval v Uhorsku. V rokoch 1703 – 1711 zasahoval proti kuruckým vzbúrencom, účastníkom protihabsburského odboja. Pluk sa v roku 1706 zúčastnil obliehania Košíc a bojoval v najvýznamnejšej bitke stavovského povstania, v bitke pri Trenčíne, kde bol 3. septembra 1708 porazený vodca povstania František II. Rákoci (Rákoczy). Pálfiho peší pluk potom bojoval aj v bitke pri Nových Zámkoch.

V pluku v rokoch 1708 a 1712 zriadili dve granátnické stotiny. Pod velením Eugena Savojského sa pluk zúčastnil aj bojov proti Osmanom na Balkáne. V histórii pluku sa spomína najmä úspech v bitke pri Petrovaradíne (5. augusta 1716), kde ukoristili tri bojové zástavy nepriateľa. Pluk bojoval aj pri Temešvári a zúčastnil sa aj obliehania a slávnej bitky pri Belehrade a jeho dobytia v auguste 1717 (16. augusta 1717). Potom pluk zostal v roku 1718 ako vojenská posádka v Temešvári. Práve do tohto roku sú obrazy datované.

Po smrti Mikuláša Pálfiho (1657 – 1732) potom pluk ďalších 55 rokov vlastnil spomenutý Jozef Fridrich, princ Sasko-Hildburghausenský, a to od roku 1732 do roku 1787.

V čase okolo roku 1720 mala habsburská monarchia maximálny územný rozsah svojich dŕžav. V prvej polovici 18. storočia v Európe bojovali vojská habsburskej armády vo viacerých vojnových konfliktoch, pričom najvýznamnejšie bitky sa uvádzajú v biografiách jej priamych účastníkov, veliteľov aj v dejinách jednotlivých plukov. Vzhľadom na datovanie diel rokom 1718 má najväčší význam vojna s Osmanskou ríšou na Balkáne v rokoch 1716 – 1718, ukončená Požarevackým mierom 21. júla 1718: veľké úspechy dosiahla habsburská armáda pod velením Eugena Savojského (16. 10. 1663 – 21. 4. 1736),[14] významná bola najmä bitka pri Petrovaradíne 5. augusta 1716, potom obsadenie pevnosti Temešvár a ďalších opevnení; v lete 1717 sa uskutočnil boj o Belehrad; veliteľ jazdectva maršal Ján Pálfi (1663 – 1751 Bratislava) získal od zveda informáciu o plánovanom obojstrannom útoku Osmanov (Eugen Savojský obliehal Belehrad a v jeho tyle sa rozložila osmanská armáda), preto E. Savojský nariadil 16. augusta 1717 rozhodujúci útok, po ktorom 17. augusta belehradská posádka kapitulovala. Straty na obidvoch stranách boli veľké, Osmani sa už nespamätali, vojnu ukončil Požarevacký mier.

Z nahliadnutia do histórie niekoľkých „pálfiovských" plukov bojujúcich v prvej tretine 18. storočia bolo zrejmé, že určiť, v ktorom pluku boli zaradení portrétovaní dôstojníci v kyryse z roku 1718, nebude ľahké.

Kyrys, karabína, dôstojnícky opasok aj pálfiovský erb umožňovali predpokladať, že portréty zobrazujú dôstojníkov kyrysníckeho pluku, ktorého majiteľom, prípadne veliteľom, bol príslušník rodu Pálfi. Ako veľmi pravdepodobné sa zdalo (a môj predpoklad sa opieral aj o konzultáciu p. Haralda Skalu), že na portrétoch sú pravdepodobne príslušníci kyrysníckeho pluku Jána Bernarda Pálfiho (1663 – 1751), ktorý neskôr patril jeho synovi Karolovi Pavlovi Pálfimu (1697 – 1774). Kyrysnícky pluk Jána Bernarda Pálfiho sa zúčastnil bojov o Belehrad v roku 1717 a obrazy teda mohli vzniknúť v nasledujúcom roku. Keďže obrazy boli v rodovej galérii Révaiovcov, predpokladala som a predpokladám, že na jednom obraze (mladší muž) je člen rodu Révai, a na druhom – podľa identifikovaného rodového erbu –

[13] Veliteľmi pluku (regimentu) boli: v roku 1711 Johann Schwenninger (podplukovník, plukovník); gróf Samson Katzianer (podplukovník, plukovník); 1728 gróf Franz Pálffy ab Erdőd (plukovník); 1729 Leonhard von Stentsch (plukovník); 1737 princ Joseph Friedrich Sachsen-Hildburghausen ako plukovník, majiteľ pluku; gróf Franz Roggendorf (plukovník)... Mierové garnizóny pluku boli v roku 1712 v Uhorsku (Marmaroš, dnes v Rumunsku, a tiež na Ukrajine), 1718 v Temešvári (dnes v Rumunsku), potom striedavo v Banáte a v Srbsku. WREDE, Alphons, c. d., s. 164-165.

[14] Eugen Savojský bol osobnosťou európskeho významu v závere 17. a v prvej tretine 18. storočia, tento vojvodca a politik, generalissimus vojsk rakúskych Habsburgovcov („turkobijca") bol v bojoch proti Osmanom na Balkáne vynikajúci stratég a taktik. V rokoch 1703 – 1736 bol prezidentom Dvorskej vojenskej rady, najvyššieho orgánu vojenskej správy habsburskej monarchie. Sú známe mnohé portréty Eugena Savojského v kyryse – niekedy aj s kyrysníckou prilbou – rovnakou ako pri „našom" mladšom portrétovanom.

významný člen rodu Minckwitz, dôstojníci v jednom pluku, prípadne aj príbuzní. Výskum v archívnom fonde rodu Pálfi v dokumentoch z obdobia prvej tretiny 18. storočia v Slovenskom národnom archíve v Bratislave sledoval jeden cieľ: nájsť údaje o dôstojníkoch, ktorí v sledovanom období slúžili v pálfiovských (kyrysníckych?) plukoch.

Dôstojníka Révaia som v sledovanom období pred a krátko po roku 1718 v dokumentácii uvedeného nenašla (možno bol príliš mladý a ešte nezastával významnejšiu veliteľskú funkciu, aby sa uvádzal v zoznamoch dôstojníkov (Prima-plana), ale meno *barón Minckwitz* sa pravidelne vyskytovalo medzi dôstojníkmi v pešom pluku Mikuláša Pálfiho už niekoľko rokov pred rokom 1718 a potom aj po roku vzniku skúmaných portrétov.[15]

Nahliadnutím do týchto prameňov som zistila, že v kyrysníckych plukoch Pálfiovcov sa okolo roku 1718 mená Révai a Minckwitz nevyskytli. Zato zoznamy dôstojníkov riadneho pešieho pluku poľného maršala, palatína Mikuláša Pálfiho (neskorší 8. IR) poskytli celkom zaujímavé informácie. Žiaľ, pri vymenúvaní dôstojníkov sa s výnimkou plukovníkov a podplukovníkov (aj to nie vždy) – krstné mená veliteľov neuvádzali, len ich tituly – von, barón, gróf.

František Rudolf Vavrinec Pálfi (1686 – 1735) – dôstojník pešieho pluku Mikuláša Pálfiho, maltézsky rytier – portrét zo zbierok SNM--Múzea Červený Kameň, evid. č. O – 0191. Foto: dokumentácia SNM

Peší pluk Mikuláša Pálfiho tvorili dve kompánie (stotiny) granátnikov a jedna gardová kompánia/stotina (Leib-compagnie). Z archívnych dokumentov teda poznáme vlastníka pluku ako aj celé mená veliteľov – plukovníka grófa Samsona Katzianera (Kazianer) a plukovníka Františka (Franza) Pálfiho, ktorých pečate a podpisy sa vyskytovali na viacerých dokumentoch. Plukovník S. Katzianer (Kazianer) velil pešiemu pluku Mikuláša Pálfiho v rokoch 1718 – 1728.[16]

Identifikovať presnejšie dôstojníka grófa Františka Pálfiho umožnila jeho pečať na dokumentoch, kde boli súčasťou dekorácie rodového erbu iniciály GFPVE aj maltézsky kríž, ktorý dokladal príslušnosť nositeľa erbu k tomuto rádu. Z toho možno dedukovať, že išlo o Mikulášovho syna Františka Rudolfa Vavrinca Pálfiho (1686 – 1735). Jeho portrét sa zachoval v zbierkach SNM-Múzea Červený Kameň a na hrudi možno tiež identifikovať miniatúru, kríž rytiera Rádu maltézskych rytierov, zavesenú na čiernej stuhe. Na zadnej

[15] Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív (SNA), fond rodu Pálfi (Ústredný pálfiovský archív), škatule 171 – 175, najviac údajov je zo škatule 173. Za usmernenie v bádaní ďakujem Mgr. Erike Javošovej zo SNA.

[16] WREDE, Alphons, c. d., s. 165; dejiny pluku uvádzajú rok 1722. Zo zbierok SNM-Múzea Červený Kameň upozorním na tri portréty Mikuláša Pálfiho (1657 – 1772): 1. Portrét, olejomaľba od pôvodom holandského maliara pôsobiaceho vo Viedni Franza van Stamparta z roku 1726 (prír. č. 1952/00244, evid. č. O 0113). Portrétovaný je dodatočne identifikovaný nápisom v pravom hornom rodu olejomaľby; 2. Portrét, olejomaľba od neznámeho autora (Rakúsko) datovaná do druhej štvrtiny 18. storočia (prír. č. 1972/00047, evid, č. O 0110 – získané kúpou). V pravom hornom rohu je nápis identifikujúci portrétovaného palatína Mikuláša III. Pálfiho z Erdődu; 3. Portrét od neznámeho stredoeurópskeho autora, kópia cca z rokov 1860 – 1870 podľa originálu vyhotoveného v prvej polovici 18. storočia (prír. č. 1953/01993, evid. č. O 0010), v ľavom hornom rohu nápis identifikujúci palatína Mikuláša Pálfiho.

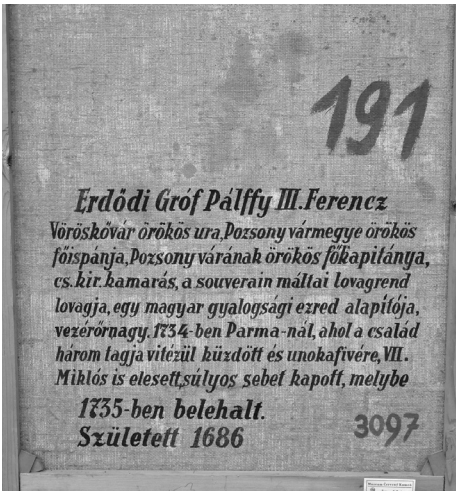

Zadná strana obrazu: František Rudolf Vavrinec Pálfi (1686 – 1735) – dôstojník pešieho pluku Mikuláša Pálfiho, maltézsky rytier – portrét zo zbierok SNM-Múzea Červený Kameň, evid. č. O – 0191. Foto: Jana Oršulová, 2017

strane obrazu je nápis v maďarčine, ktorý ho charakterizuje ako dediča hradu Červený Kameň, hlavného župana Bratislavskej stolice a hlavného kapitána Bratislavského hradu, c. k. komorníka, rytiera suverénneho maltézskeho rytierskeho rádu a zakladateľa uhorského pešieho pluku, generálmajora, účastníka bojov pri Parme v roku 1734 (spolu s jeho ďalšími príbuznými, kde sa mimoriadne vyznamenal v boji), bol ranený, zomrel v roku 1735 (zomrel v Stupave na následky zranení v boji pri Parme).[17]

Medzi ďalšími nižšie postaveným dôstojníkmi v tomto pešom pálfiovskom pluku sú vždy menovaní velitelia s hodnosťou *hauptmanna* (v pechote kapitán), v rokoch 1716 – 1726 ich bolo uvedených obvykle 11, v roku 1727 už 15 či 16. Meno kapitána baróna Minckwitza (zapisované *Minkqvitz, Minqvicz, Minquitzburg, Mingoviz, Minquitsbourg* ap.) sa v tomto pluku uvádza v rokoch 1716 – 1729, obvykle na 3., 4. či 5. mieste v poradí.

Na prvom mieste medzi kapitánmi (*hauptmann*) sa pred Minckwitzom pravidelne opakuje priezvisko Glanz (alebo Glantz; ide asi o pôvodom nemeckého šľachtica), a to v rokoch 1717 – 1727; v roku 1728 zrejme funkčne postúpil, zastával hodnosť majora (*Obristwachtmeister*).

Portrét ritmajstra (*Rittmeister*) Ľudovíta Glanza sa nachádza v galérii portrétov dôstojníkov kyrysníckeho pluku Seherr von Thoss č. 12 v kohárіovskom kaštieli vo Svätom Antone.

V rokoch 1727 – 1729 sa medzi kapitánmi (*hauptmann*) pešieho pluku Mikuláša Pálfiho vyskytuje aj priezvisko baróna Příchovského z Příchovic (*Przichowsky, Przychovsky, Přzichowsky*).

V roku 1739 sa rovnaké priezvisko uvádza medzi dôstojníkmi v kyrysníckom pluku generála poľného maršala grófa Jána Pálfiho v hodnosti ritmajstra.

Portrét korneta baróna Augustína Příchovského (*Przickowského*; meno je skomolené, ide o baróna Příchovského z Příchovic) nájdeme aj v galérii portrétov dôstojníkov kyrysníckeho pluku Seherr von Thoss č. 12 v kohárіovskom kaštieli vo Svätom Antone.

Uvedené zistenia možno zhrnúť takto: Dôstojníka Minckwitza máme doloženého v roku 1718 na obraze v Martine, bez určenia vojenskej hodnosti; v rokoch 1716 – 1729 poznáme *hauptmanna* Minckwitza v pešom pluku Mikuláša Pálfiho a okolo roku 1730 vznikol obraz ritmajstra Jána Minckwitza vo Svätom Antone, ktorého vieme zaradiť aj do genealogickej tabuľky rodu. Ján Minckwitz vzhľadom na nižšiu hodnosť aj vek portrétovaného nie je tým istým mužom ako portrétovaný v roku 1718, o ktorom predpokladáme že pôsobil v pešom pluku Mikuláša Pálfiho, zrejme v jeho elitnej granátnickej kompánii.

Dôstojníka Glanza máme v pešom pluku Mikuláša Pálfiho doloženého v rokoch 1717 – 1727 ako *hauptmanna* (kapitána) a v roku 1728 ako *Obristwachtmeistera* (majora). Portrét

[17] Olejomaľba zaradená do portrétnej galérie Pálfiovcov – evid. č. O 0111, prír. č. 1952/00191 – je datovaná do polovice 18. storočia. Dielo neznámeho stredoeurópskeho maliara (Rakúsko) je kópiou vyhotovenou podľa staršej predlohy. Pozri tiež BOROVSZKY, Samu. *Magyarország vármegyéi és városai.* Pozsony vármegye. 1898, s. 714; LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha : Libri, 1995, s. 16, 29, 34, 145-147. Za pomoc pri vyhľadávaní portrétov v pálfiovskej rodovej galérii ďakujem kolegom zo SNM, Jozefovi Tihányimu a Hane Kližanovej.

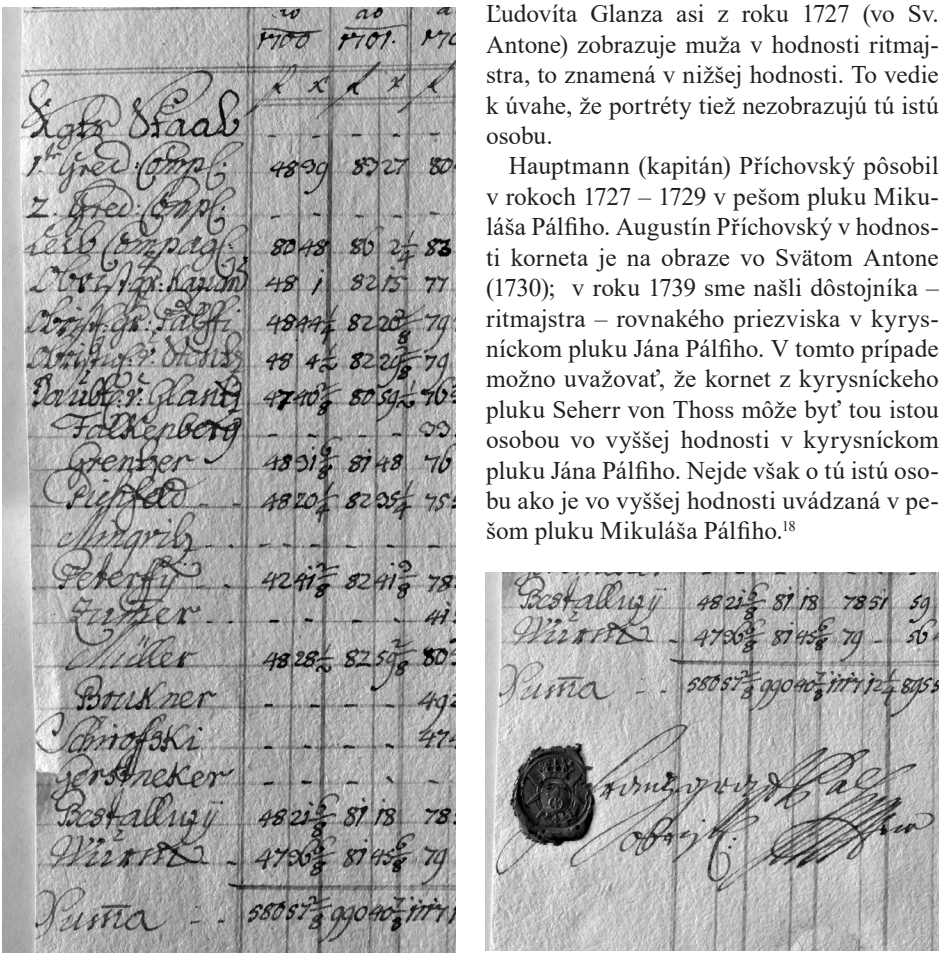

Ľudovíta Glanza asi z roku 1727 (vo Sv. Antone) zobrazuje muža v hodnosti ritmajstra, to znamená v nižšej hodnosti. To vedie k úvahe, že portréty tiež nezobrazujú tú istú osobu.

Hauptmann (kapitán) Příchovský pôsobil v rokoch 1727 – 1729 v pešom pluku Mikuláša Pálfiho. Augustín Příchovský v hodnosti korneta je na obraze vo Svätom Antone (1730); v roku 1739 sme našli dôstojníka – ritmajstra – rovnakého priezviska v kyrysníckom pluku Jána Pálfiho. V tomto prípade možno uvažovať, že kornet z kyrysníckeho pluku Seherr von Thoss môže byť tou istou osobou vo vyššej hodnosti v kyrysníckom pluku Jána Pálfiho. Nejde však o tú istú osobu ako je vo vyššej hodnosti uvádzaná v pešom pluku Mikuláša Pálfiho.[18]

SNA, Pálfiovský archív, dokument s menami dôstojníkov v pálfiovskom pešom pluku z roku 1722 a pečať Františka Pálfiho s jeho iniciálami a maltézskym krížom. SNA, archív Pálfiovcov, škatuľa 173, dokumenty 55 – 56. Foto: Jana Oršulová, 2018

[18] Příchovský z Příchovic (tiež Przichowsky z Przichowitz) sú starý český rod so sídlom v Příchoviciach (obec v Česku, okres Plzeň-juh, Plzenský kraj), ktoré boli ich majetkom do roku 1575. V 15. storočí sa rod rozdelil do dvoch vetiev s majetkami (statkami) v obciach Skočec a Svojšín, v 19. storočí rod vymrel. Pozri HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty (erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti).* Praha : Nakladatelství Akropolis, 1992, s. 119-120; https://provenio.net/records/acf06c6a-9b8f-4153-b8e3-3b32860de37b – navštívené 2. 9. 2021; https://www.prichovice.cz/obec-61/historie/ – navštívené 2. 9. 2021.
V publikovanej genealógii rodu (od roku 1328; rodokmeň pozri: http://patricus.info/Rodokmeny/Prichovsky.txt – navštívené 3. 9. 2021) sa uvádza len jeden Augustín, a to v 14. generácii rodu, ktorá používala barónsky titul (skočecká vetva). Augustin Xaverius sa narodil ako tretie zo šiestich detí Karola Maximiliána Leopolda Příchovského z Příchovic (okolo 1668 – 19. decembra 1722; bol synom Petra Pavla Františka Příchovského z Příchovic a Polyxény Roziny Elpognarovej z Dolného Schönfeldu) a jeho manželky Lidmily Přibislavy de Walderode († 10. mája 1728; bola dcérou Johanna Paula Leopolda Walderode de Eckhausen a Alžbety Kataríny – Silvie – Krakovskej z Kolovrat). Hoci pri Augustínovi Xaverovi neboli v genealogickej tabuľke uvedené roky života ani manželka, časovo zapadá do obdobia, keď *hauptmann* Příchovský slúžil v pešom pluku Mikuláša Pálfiho (1727 – 1729), vzniku obrazu vo Svätom Antone (1720 – 1731, podľa evidenčného listu zbierkového predmetu), aj výskytu tohto priezviska pri ritmajstrovi v kyrysníckom pluku Jána Pálfiho (1739).

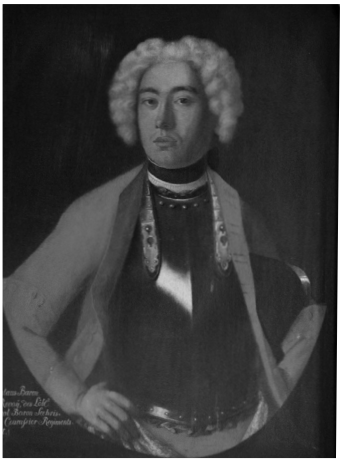

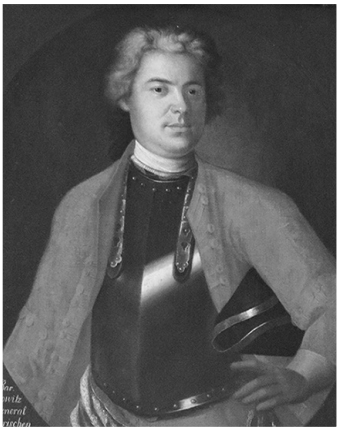

Portréty z Múzea vo Svätom Antone – Ladislav Révai, Ján Minckwitz a Ľudovít Glanz. Foto: Jana Oršulová, 2016

Korneta Ladislava Révaia (1730, *Révay)* z pluku Seherr von Thoss je potrebné ďalej genealogicky skúmať a doložiť jeho pôsobenie v tomto konkrétnom pluku. V genealogických tabuľkách rodu sa uvedené krstné meno síce vyskytuje opakovane, avšak bez uvedenia vojenskej služby, prípadne s poznámkou o úmrtí v mladosti. Ak mal v čase vzniku portrétu približne v rovnaký vek ako Ján Jozef Minckwitz/Minkvic a Andrej Jozef Kohári, mal by sa narodiť približne v 90. rokoch 17. storočia. Otázka identifikácie ostáva stále otvorená.[19]

Čo vieme o majiteľovi pešieho pluku Mikulášovi Pálfim?

Mikuláš V. Pálfi (1. máj 1657 – 20. február 1732 Bratislava) bol synom vplyvných aristokratov, a to Mikuláša IV. Pálfiho a Márie Eleonóry Harrachovej. Otec Mikuláš IV. bol dedičným županom Bratislavskej stolice a kapitánom Bratislavského hradu, a tiež strážcom uhorskej koruny, bol skutočný vnútorný tajný radca, kráľovský hlavný komorník, nositeľ Radu zlatého rúna. Matka Mária Eleonóra bola vychovávateľkou dcér cisára Leopolda I. Mikuláš IV. dal prestavať svoje rodové sídlo, hrad Červený Kameň – Salu terrenu tu preto dodnes zdobia dodnes erby Pálfiovcov a Harrachovcov.

Mikuláš V. mal dvoch bratov, ktorí si tiež zvolili vojenskú dráhu: František (1660 – 1687) zomrel pri oslobodzovaní Osijeku od Osmanov, Ján V. (1663 – 1751) sa stal dokonca veliteľom cisárskych vojsk v Uhorsku.

Mikuláš V. bol vzdelaný a rozhľadený muž, študoval v Trnave a Bratislave, navštevoval univerzitu vo Viedni. Najprv žil s rodičmi na hrade Červený Kameň, po otcovej smrti sa zdržiaval vo Viedni. Keď vstúpil do armády, zúčastnil sa bitky o Viedeň (1683), Parkan (Štúrovo) a Ostrihom; slúžil ako veliteľ v Aspremontovom pluku. V roku 1688 na vlastné náklady postavil a velil vlastnému pešiemu pluku, ktorý bol nasadený

[19] Za konzultáciu k identifikácii zatiaľ neznámeho Ladislava Révaia ďakujem aj T. Janurovi, ktorý sa venuje výskumu vidieckych šľachtických sídiel a publikoval už viaceré nové genealogické údaje.

pri dobýjaní Belehradu a on sám bol vtedy ťažko zranený delovou guľou (30. apríla 1688) a odvtedy kríval. V roku 1690 mal hodnosť generála, v roku 1692 podmaršala (a bol veliteľom Košíc), bol generálom delostrelectva (1701), kapitánom kráľovskej stráže a strážcom uhorskej koruny, a od roku 1707 maršal.

V roku 1700 sa stal majiteľom ďalšieho pešieho pluku habsburskej armády. V bojoch proti poslednému stavovskému povstaniu Františka II. Rákociho sa už priamo nezúčastňoval, venoval sa diplomacii a politike, patril k najvplyvnejším aristokratom na viedenskom dvore Karola VI. Hlavným veliteľom cisárskych vojsk v Uhorsku sa po jeho ťažkom zranení stal Mikulášov mladší brat Ján V. Pálfi.

V správe krajiny zastával Mikuláš V. významné úrady, mal titul dedičného župana Bratislavskej stolice a kapitána Bratislavského hradu (1694), bol krajinským sudcom (1713), uhorským palatínom (od roku 1714 až so smrti), predsedom sedmipanskej tabule (1723) a predsedom miestodržiteľskej rady (1724). Od roku 1712 bol vyznamenaný Radom zlatého rúna. Zaslúžil sa o prijatie pragmatickej sankcie. Zomrel 20. februára 1732 vo veku 75 rokov. Spolu s manželkou Katarínou bol pochovaný v rodovej krypte vo františkánskom kostole v Malackách. V presbytériu tohto kostola sa zachoval epitaf venovaný Mikulášovi Pálfimu (1657 – 1732), dielo Donnerovho žiaka Jána Mikuláša Molla, ktorému dali vyhotoviť jeho vnuci Mikuláš (VII.), Leopold (II.) a Rudolf (II.) v roku 1741.[20]

Mikuláš V. Pálfi sa oženil s barónkou Katarínou Weichsovou (Alžbeta Katarína Vaix, † 1724), mal štyri dcéry a sedem synov. Vojenskú kariéru si zvolili všetci jeho štyria synovia, ktorí sa dožili dospelosti: Leopold (1681 – 1720, plukovník, zomrel na následky zranenia v Bavorsku), Ján Jozef (1685 – 1716, plukovník, účastník bitky pri Petrovaradíne) a František Rudolf (1686 – 1735, maltézsky rytier, veliaci dôstojník pálfiovského pešieho pluku, generál, zomrel po bitke pri Parme), Karol Jozef (1688 – 1720, zomrel na následky zranenia v bitke pri Belehrade).

Rod Minckwitz/Minkvic, ich rodový erb a vzťahy k Révaiovcom

Heraldická literatúra publikuje takúto farebnosť pôvodného saského erbu rodu Minckwitz von Minckwitzburg:[21] Erb má štít trikrát štiepený strieborno-čiernymi hrotmi. V klenote je strieborno-červeno štvrtená guľa s piatimi vyrastajúcimi jednotlivými striebornými a čiernymi pštrosími perami. Prikrývadlá sú čierno-strieborné.

Tento šľachtický rod je opisovaný aj v súčasnej odbornej literatúre, ktorá je venovaná rodom v Čechách, na Morave a v Sliezsku[22] ako pôvodne starý saský rod, známy už v po-

[20] V polovici 90. rokov 20. storočia tento epitaf s reliéfnym portrétom a nápisovou tabuľou reštaurovali M. Havlík a M. Polgár. Pôvodne Kaplnku sv. Anny založenú v roku 1717 neskôr prestavali na pohrebnú kaplnku Pálfiovcov, v krypte boli pochovaní aj poprední členovia rodu, naposledy v roku 1932. Viaceré náhrobky poškodili vandali v roku 1992, dnes sú tieto priestory prístupné aj verejnosti. Pozri http://www.korunovacie.sk/mikulas-v-palfi.xhtml – navštívené 4. 6. 2018; http://www.malacky.sk/index.php?page=sitemap&menuid=446 – navštívené 4. 6. 2018; BELLAN, Stano – ŠÍP, Vladimír – YURKOVIC, Vladimír. *Malacky 1206 – 2006*. Vydalo mesto Malacky 2006, s. 36, 111-112, 129.

[21] V literatúre a prameňoch sa zapisovali najčastejšie takto: Minckwitz z Minckwitzburgu, Mingwitz von Mingwitzburg, tiež Minkwitz, česky Minkvic z Minkvicburku. Medzi významnými členmi rodu sa nezabudne uvádzať Marta von Minckwitz, ktorá bola praprastarou mamou ruskej cárovnej Kataríny II. Veľkej (2. máj 1729, Štetín, Prusko – 17. november 1796, Petrohrad, Rusko; vládla od 28. júna 1762 do svojej smrti), Katarína bola rodným menom *Sofia Frederika Augusta,* princezná z rodu Anhalt-Zerbst. Pozri http://www.vonminckwitz.de/familie.html – navštívené 2. 3. 2016.

[22] Najnovšie pozri napr. MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé Hory do současnosti.* Praha : ARGO 2008, díl I. A – M, s. 642-643 – tu sa uvádza aj ďalšia staršia literatúra.

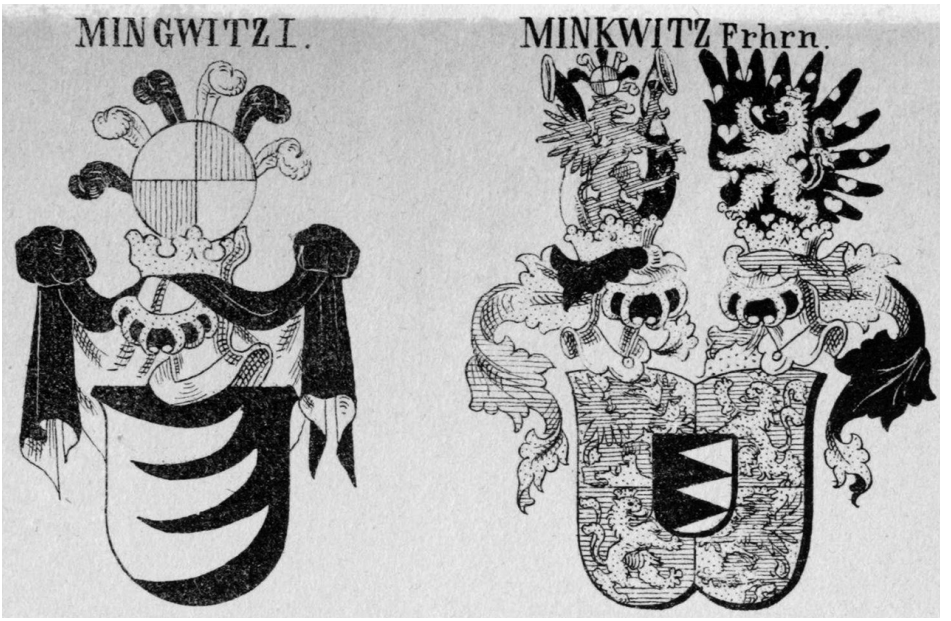

Rodové erby Minckwitzovcov publikované v Siebmacherovej zbierke erbov, Česko (tb. 108).

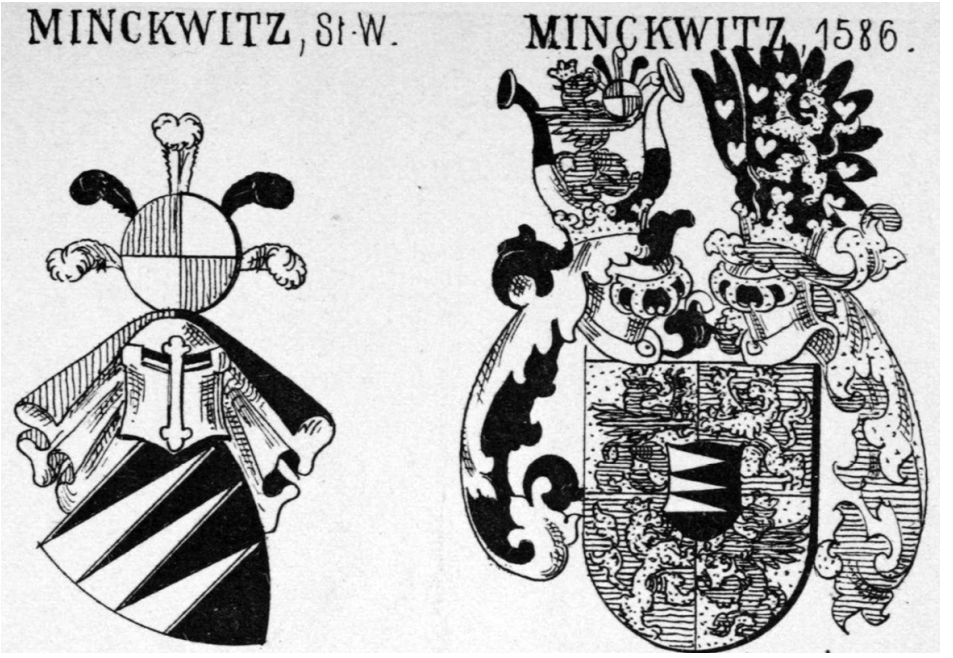

Rodové erby Minckwitzovcov publikované v Siebmacherovej zbierke erbov, Morava (tb. 63).

lovici 12. storočia; v 14. storočí vznikli jeho dve hlavné línie – Falkenhain a Breitenhain, ktoré sa ďalej vetvili. Príslušníci rodu žili a žijú najmä v Nemecku.[23]

Za potrebné považujem uviesť hlavne opis dvoch variantov erbu príslušníkov rodu žijúcich na území dnešnej Českej republiky podľa Siebmachera (Čechy, Morava).

Opis erbu rodu *Mingwitz von Minckwitzburg* (baróni, Siebmacher – Čechy): pôvodne nemecká (saská) šľachta sa presadila aj v Čechách, baronát s predikátom von Minckwitzburg získali 16. mája 1586 Karol *Mingwitz* a Ehrenfried *Mingwitz*. Baronát prešiel v roku 1646 na Jána Fridricha a jeho syna Františka Fridricha, obaja boli radcami na kráľovskom apelačnom súde v Prahe, v tom istom roku boli prijatí medzi českú šľachtu.

V pôvodnom rodovom erbe s čiernym štítom sa opisujú tri strieborné vlčie zuby (t. j. hroty). Klenot tvorí strieborno-červený štvrtený kotúč (terč) prevýšený šiestimi jednotlivo zastoknutými striedavo čiernymi a striebornými pštrosími perami. Prikrývadlá sú čierno-strieborné.

Barónsky erb z roku 1586 je už zlato-modro štvrtený s pôvodným erbom v polohe srdcového štítu (farebnosť vlčích zubov v srdcovom štíte je prekreslená opačne ako v pôvodnom erbe). V prvom a štvrtom zlatom poli zadného štítu je modrý korunovaný gryf, v druhom a treťom modrom poli je korunovaný dvojchvostý zlatý lev (všetky znamenia sú orientované k sebe). Štít zdobia dve prilby: na prvej (vpravo) je štítové znamenie – medzi čierno-strieborno a strieborno-čiernymi delenými vyrastajúcimi rohmi gryf, na hlave s pôvodným klenotom erbu, prikrývadlá sú opísané ako modro-zlaté, v kresbe sú čierno-zlaté; v druhom klenote sú čierne zatvorené orlie krídla podľa opisu posiate zlatými lipovými lístkami (v kresbe však vidno srdiečka), na ktorých je lev – znamenie z druhého poľa zadného štítu, prikrývadlá sú opísané čierno-zlaté, prekreslené sú však modro-zlaté.[24]

Opis rodového erbu medzi moravskou šľachtou s majetkami v Drehme a Lukove sa mierne odlišuje.[25] Štít s troma vlčími zubmi (hrotmi) sa opisuje ako trikrát strieborno-čierno priečne delený, klenot tvorí zlato-strieborne (!) štvrtená guľa (prekreslená je však červeno strieborná guľa, t. j. v opačných farbách ako pri rodovom erbe českej šľachty – JO) s piatimi striedavo striebornými a čiernymi pštrosími perami; prikrývadlá sú červeno-strieborné a čierno-strieborné. Erb z roku 1586 má rovnaký opis, len lev v druhom a treťom poli sa

[23] Pozri napr. http://www.vonminckwitz.de/familie.html. Wikipédia publikuje štvrtený erb Minckwitzovcov v opačných farbách. Pozri http:// de.wikipedia.org/wiki/Minckwitz. Siebmacherova zbierka erbov anhaltského vojvodstva opisuje erb pôvodného saského rodu Minckwitz ako štít strieborno-čierno „štiepený", pričom vidíme tri celé strieborné hroty a polovicu štvrtého hrotu pri hornej linke kresby štítu, hroty smerujú k ľavej strane štítu (ľavé hroty – JO); v klenote je strieborno-červená štvrtená guľa s piatimi striedavými striebornými a čiernymi pštrosími perami; prikrývadlá sú strieborno-čierne. Pozri SIEBMACHER, Johann – HILDEBRANDT, Adolf Matthias. *Anhalter Adel.* Nürnberg 1869 (použitá verzia na CD-ROM, Budapest : Arcanum, b. d.), rod Minckwitz. Medzi sliezskou šľachtou je pôvodný rodový erb tiež opisovaný ako strieborno-čierno trikrát „štiepený", t. j. strieborné hroty smerujú k ľavému okraju štítu. V klenote je červeno-strieborne štvrtená guľa s piatimi nastoknutými jednotlivými striedavo striebornými a čiernymi pštrosími perami. Prikrývadlá sú červeno-strieborné a čierno-strieborné. Barónsky erb je štvrtený, s pôvodným erbom v srdcovom štíte. V prvom a štvrtom zlatom poli je modrý korunovaný gryf, v druhom a treťom modrom poli je zlatý korunovaný lev. Štít zdobia dve korunované prilby, prvým klenotom je gryf z pôvodného erbu, stojaci medzi čierno-strieborne a strieborno-čierne delenými rohmi, prikrývadlá sú čierno-strieborné. Druhým klenotom sú čierne zatvorené orlie krídla posiate striebornými srdiečkami na ktorých spočíva lev (bez koruny, jednochvostý) z druhého poľa. Prikrývadlá sú modro-zlaté. Pozri SIEBMACHER, Johann – BLAŽEK, Conrad. *Der Adel von Österreich.- Schläsien.* Nürnberg 1883, s. 47, tb. 25 – Minkwitz (Minckwitz).

[24] SIEBMACHER, Johann – MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf Johann. *Der böhmische Adel.* Nürnberg, 1886, s. 241, tb. 108, CD-ROM, rod Mingwitz von Minckwitzburg.

[25] SIEBMACHER, Johann – KADICH, Heinrich – BLAŽEK, Conrad. *Der mährische Adel.* Nürnberg, 1899, s. 82, tb. 63, CD-ROM, Minckwitz von Minckwitzburg; tu sa uvádzajú aj významní členovia rodu – Ján Adam, biskup v rokoch 1682 – 1683, ako aj letopočet 1842, keď barónska vetva rodu vymrela po meči.

neopisuje ako dvojchvostý (ale v treťom poli je jasne dvojchvostý – JO); pri prvom klenote lev nemá štvrtenú guľu na hlave, ale drží ju v predných končatinách, prikrývadlá sa opisujú čierno-strieborné, pri druhom klenote sú orlie krídla posiate striebornými srdiečkami, prikrývadlá sú modro-zlaté. Odlišnosti teda v detailoch existujú.

Minckwitzovci získali majetky aj na Morave, rozširovali ich sobášmi s moravskými šľachticmi, takže tam rýchlo zapadli; v českej literatúre sa ich priezvisko píše jednoducho Minkvic. Už v 16. storočí tu žil Gašpar († 1586) z vetvy Breitenhain, ktorý bol povýšený na ríšskeho baróna s predikátom von Minckwitzburg.[26] Baronát v Čechách potom nadobudol v roku 1646 ďalší príbuzný Ján Fridrich (Hans Friedrich/Bedřich, 1620 – 1678) a jeho brat Ján Krištof (Hans Christoph, † po 1694). Ján Fridrich bol zemepánom Drehmy (Drehma v Lužici) a Lukova na Morave; Ján Fridrich, jeho syn rovnakého mena Ján Fridrich III. († 1727, Olomouc) vlastnili statok Lukov (1630 až 1710; Z. Pokluda uvádza rok 1628, resp. 1631 – s. 155) a Klečůvku (od roku 1662 do 1755). Barónska vetva rodu na Morave vymrela v roku 1842 Ottom (Minckwitz; 1784 – 1842), šľachtická žila ďalej. Zaujímavé a pomerne podrobné údaje o heraldických pamiatkach rodu, o panstvách, ktoré im patrili a ich zveľaďovaní, potom aj o majetkových sporoch a postupnom ubúdaní majetku rodu, publikovali Z. Pokluda, M. Pavlů a J. Stibor, z ktorých čerpám najmä základné genealogické údaje. Uvedení autori opísali podrobnejšie aj viaceré zachované pamiatky ich rodového erbu, upozornili na rozdiely či odchýlky vo farebnosti a stvárnení znamení (vrátane zrkadlového zobrazenia znamení v štvrtenom štíte), napr. na pečatiach či stavebných pamiatkach.[27]

Vzhľadom na úsilie identifikovať portrétovaného Minckwitza z roku 1718 – je z rodu zaujímavý až Ján Fridrich III. Minckwitz (*Minkvic;* asi 1659 – 1727 Olomouc) a jeho potomkovia. Ján Fridrich III. bol ženatý s barónkou Reginou Antóniou Skrbenskou († 1715), pochovaná v rodovej hrobke Minckwitzovcov vo fryštáckom kostole.[28] Fridrichova neter Mária Františka Jozefa (1684 – po 1738) bola po druhýkrát vydatá za uhorského šľachtica baróna Majténiho (Majthényi).

Keď Ján Fridrich III. zomrel, zanechal svojim piatim synom a jednej dcére slušné dedičstvo, k statkom patrili aj dva domy a ďalšie nehnuteľnosti v Olomouci. Jeho potomkovia sa zdržiavali najmä na Klečůvke, majetok si rozdelili až v roku 1730. Statok v Klečůvke zdedil syn Rudolf Matej († 1745), ženatý s barónkou Máriou Emerenciou Otislavovou z Kopeníc († 1766). Okrem jeho rodiny so šiestimi deťmi žil v Klečůvke aj jeho starší brat František Karol (zomrel pred rokom 1750) a dvaja synovci z Březolup – Ján (po 1735) a Ferdinand (* asi 1737), synovia nebohého Jána Jozefa Minckwitza (1696 – † 1739), ktorého spomenieme neskôr. Týchto dvoch synovcov však z Klečůvky asi v roku 1746 vzala k sebe do Sliezska ich matka Jozefa z Grumbachu.[29]

Dcéra Rudolfa Mateja Minckwitza/Minkvica sa volala Anna (* 24. apríla 1732 Zdislavice) a 5. septembra 1751 sa v Přerove/Želatoviciach vydala sa za baróna Karola Révaia[30]

[26] Pozri MAŠEK, Petr, c. d., s. 643 – uvádza rok 1568.

[27] POKLUDA, Zdeněk. Zámek a statek Klečůvka za feudalizmu. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti.* 3. svazek. Vydal Okresní archiv v Gottwaldově 1981, s. 149-229; STIBOR, Jiří. Několik rodopisných poznámek k Minkvicburkům. In *KGHO. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultury ROH VŽSKG*, č. 23, 1985, s. 57-59; PAVLŮ, Miroslav. K heraldice baronů z Minkvicburku. In *KGHO. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultury ROH VŽSKG,* č. 24, 1985, s. 77-80.

[28] POKLUDA, Zdeněk, c. d., s. 171 a nasl.

[29] Tamže, s. 175. Z. Pokluda uvádza meno manželky Jána Jozefa s dvoma krstnými menami Jozefa Klára z Grumbachu.

[30] Tamže, Z. Pokluda v genealogických tabuľkách neuvádza krstné meno manžela, ani podrobnejšie údaje; dcéru Rudolfa Mateja Minckwitza Annu píše len s jedným krstným menom – Anna a uvádza približný rok narodenia 1731. Z údajov, ktoré mi poskytol Dr. Jaroslav Zezulčík vyplýva, že Rudolfovi sa najprv

Nasledoval syn Ján Fridrich IV. (*asi 1734 – † pred 1766), potom syn Ferdinand (*asi 1738 – † 1815), ktorý si zvolil vojenskú dráhu, dosiahol hodnosť poľného podmaršala; oženil sa s grófkou Vilhelmínou Braidovou († 1807). Potom sa Rudolfovi Matejovi narodili už len dcéry – Františka (* asi 1739), Jozefa (*asi 1740) a Zuzana (*asi 1743), ktorá žila v Želatoviciach, vydala sa za šľachtica z rodu Bacco.[31]

Ostatní synovia Jána Fridricha III. Minckwitza (cca 1659 – 1727), teda bratia Rudolfa Mateja († 1745) dostali po smrti otca dedičstvo v peniazoch. Boli to František Karol († pred 1750), Krištof Erdman (1690 – 1763), Ferdinand Jozef (1691 – 1733) a Ján Jozef (1696 – 1739). Pretože Minckwitzovci mali takmer stále finančné ťažkosti, traja z týchto bratov začali slúžiť v cisárskej armáde. Ako píše Z. Pokluda, Krištof Erdman (1690 – 1763 Skalička) dosiahol hodnosť hajtmana a ako vojak bol v roku 1727 až na Sicílii; mladší brat Ferdinand Jozef (1691 – 1733 Vizovice) dosiahol hodnosť oberlajtnanta. Najvýznamnejšiu vojenskú kariéru zaznamenal najmladší z bratov, Ján Jozef Minckwitz (1696 – 1739 Březolupy), ktorý dosiahol hodnosť plukovníka kyrysníkov; padol v bojoch proti Osmanom v čase rakúsko-tureckej vojny 1737 – 1739.

Všetci bratia uzavreli aj pomerne výhodné manželstvá. Ferdinand Jozef sa oženil s ovdovenou grófkou Máriou Annou Gollenovou (rod. barónka z Löwenthurnu, † 1747), majiteľkou panstva Vizovice a keď zomrel, toto panstvo po ňom zdedili jeho bratia; panstvo však bolo zadlžené a napokon bolo predané v dražbe (1746).

Najmladší zo súrodencov Ján Jozef sa v roku 1730 oženil s Jozefou Klárou z Grumbachu, majiteľkou Nezdeníc a k tomuto panstvu v roku 1733 kúpil Březolupy. V manželstve sa im narodili dvaja synovia: Ján (* asi 1735) a Ferdinand (* asi 1737), ktorý sa v roku 1780 oženil s barónkou Barborou Malovcovou. Ferdinandovým synom Otom rod v roku 1842 vymiera po meči, pretože v Otovom manželstve s grófkou Máriou Antóniou Taaffe sa narodila iba dcéra Pavlína (vydala sa za grófa Eduarda Del Mestri). Keď Jozefa Klára z Grumbachu ovdovela (1739), znova sa vydala v roku 1740 za barón Antona Vincenca Pilati-Thasul.

Bratom Minckwitzovcom a ich manželkám v 30. rokoch 18. storočia patrila okrem uvedených panstiev aj Skalička u Hranic. V druhej polovici 18. storočia členovia rodu na svojich majetkoch nevedeli dobre hospodáriť, žili nad svoje pomery a prichádzali o majetky (vrátane Klečůvky, o ktorú prišli v roku 1755) a postupne sa zaradili medzi nemajetnú šľachtu odkázanú pôsobiť v armáde či v cirkvi.[32]

Práve spomenutého Jána Jozefa Minckwitza (Minkvic; 1696 – † 1739) – mladšieho brata Rudolfa Mateja – môžeme stotožniť s portrétom dôstojníka kyrysníckeho pluku barón Seherra von Thoss v Hlavnom salóne kaštieľa vo Svätom Antone. Podľa literatúry (Z. Pokluda) bol tento portrét zrejme jediným zachovaným portrétom príslušníka tohto rodu. Obraz zo zbierok SNM-Múzeí v Martine vyzdobený doposiaľ neidentifikovaným rodovým erbom, je teda druhým, doteraz nepoznaným vyobrazením príslušníka rodu Minckwitz. Na ňom (1718) je zrejme vyobrazený jeden z ďalších dvoch bratov Jána Jozefa, ktorí slúžili v habsburskej armáde, a to Krištof Erdmann († 1763) alebo Ferdinand Jozef († 1733).

14. novembra 1730 v Zdislaviciach narodila dcéra Anna Mária Jozefa Emerentiana a potom 24. novembra 1732, opäť v Zdislaviciach, dcéra Anna Mária Jozefa Františka de Paula Nepomucena a táto sa vydala za barón Révaia. Staršie údaje Z. Pokludu možno porovnať a doplniť s nepublikovanými genealogickými údajmi, ktoré mi poskytol, resp. sprostredkoval Marek Gilányi; podľa jeho informácie genealogickú tabuľku vypracoval p. Harald Skala; základ tabuľky a ďalší výskum vykonával kastelán zámku v Kuníne PhDr. Jaroslav Zezulčík, s ktorým som komunikovala v novembri 2021 až februári 2022. V podkladoch J. Zezulčíka sa však pri dcére Anne neuvádza krstné meno Barbora, ktoré je potom uvedené po jej úmrtí v matrike zomrelých Beckove v roku 1791.

[31] Pozri genealogické tabuľky publikované v práci Z. Pokludu, c. d., s. 218-221.

[32] POKLUDA, Zdeněk, c. d., s. 176.

Vzťah členov rodu Minckwitz/Minkvic a Révai
Trebostovská vetva rodu Révai

Révaiovci pochádzajú zo Sriemska (územie historickej uhorskej Sriemskej stolice je dnes súčasťou východného Chorvátska a severozápadného Srbska, hlavným mestom bol Vukovar), kde sú doložení už v 13. storočí na panstve Reva, podľa ktorého používali predikát a neskôr priezvisko. Vyznamenali sa v bojoch proti Osmanom. Keď boli ich pôvodné majetky obsadené Osmanmi, po bitke pri Moháči (1526) prišli na dnešné Slovensko a usadili sa v Turčianskej stolici, kde v nasledujúcich storočiach zohrali dôležitú úlohu.

Majetok a významné postavenie pre rod získal najmä Ladislavov syn František a jeho brat Štefan, obaja v službách Habsburgovcov. František I. († 1553) získal sklabinské panstvo (prvú polovicu v roku 1527, druhú polovicu v roku 1540), panstvo Blatnica, diely na ďalších panstvách ako aj hodnosť župana Turčianskej stolice a ďalšie funkcie v krajinskej správe Uhorska. František svojmu bratovi Štefanovi I. (žil v 15. – 16. storočí, v roku 1546 ešte žil) vydelil v roku 1546 časť rodových majetkov so sídlom v Trebostove. Tak v polovici 16. storočia vznikli dve hlavné vetvy rodu: sklabinsko-blatnická (založená Františkom I.) a trebostovská (založená Štefanom I.). Rod sa potom početným potomstvom ďalej vetvil, jeho členovia žili v rozličných lokalitách Uhorska aj dnešného Slovenska.

Révaiovci boli do polovice 18. storočia povýšení na barónov – v roku 1556, v roku 1723 na grófov (sklabinská vetva) a 1635 (trebostovská vetva). Sklabinská vetva sa zaradila medzi najvýznamnejšie uhorské magnátske rody, trebostovská vetva patrila k strednej šľachte.[33]

Keď sa Martinov syn Ladislav (III.) Révai (1600 – 1667) z trebostovskej vetvy rodu v roku 1630 oženil s Alžbetou Drugetovou z Humenného (Drugeth de Homonna), manželstvom získal podiel na panstve Beckov a Čachtice, ako aj ďalšie podiely, napríklad na panstvách Považská Bystrica, Trenčín, Nitra, Svätý Jur. V tomto čase patril k najmajetnejším šľachticom, pôsobil v armáde, plnil diplomatické úlohy, získal titul baróna (1635). Na katolícku vieru konvertoval v roku 1627. Zdržiaval sa v Beckove a Trebostove. V múzeu v Beckove (kúria Ambrovec) je vystavené len nedávno zreštaurované mortuárium z roku 1667 s nápisom a jeho rodovým erbom.[34]

Ladislav mal 12 detí, ktoré pokrstili v Trebostove a Beckove; žili najmä v Beckove a Čachticiach. Deviate dieťa – syn Ladislav, narodený v Beckove (1648 – ?) sa oženil s Katarínou

---

[33] NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1980, s. 215; Novák, Jozef. *Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí.* Martin : Vydavateľsvo Osveta, 1986, s. 131-132; *Encyklopédia Slovenska,* V. zväzok, R – Š, Bratislava : Veda, 1981, s. 75-76*; Slovenský biografický slovník*, V. zväzok R – Š, Martin : Matica slovenská 1992, s. 73-78. Rozličné publikované genealogické tabuľky rodu uvádzajú niekedy pri krstných menách poradové číslovanie príslušníkov rodu, ktoré sa tak objavuje v literatúre, resp. aj v citovaní v tejto práci. Pre odlišovanie jednotlivých príslušníkov rodu je preto dôležité uvádzať roky života, aby nedošlo k omylom najmä pri citovaní staršej a novšej literatúry. Platí to, samozrejme, aj v iných šľachtických rodoch s veľkým množstvom potomkov. Pozri tiež: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010; KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8. – 10. júna 2009 v Martine. *Časť I. Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 1. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009; KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8. – 10. júna 2009 v Martine. *Časť II. Duchovná a hmotná kultúra.* Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 2. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009.

[34] Fotografie zreštaurovaného zbierkového predmetu pozri https://dromedar.zoznam.sk/cl/11163/2128375/Novinka-v-Beckove--V-Kurii-Ambrovec-mozu-navstevnici-obdivovat-mortuarium – navštívené 29.11. 2021.

Jakušičovou (Katalin Jakussith de Orbova, † 1716) a mali šesť detí: Ladislava († 1741, ostrihomský kanonik), Tomáša (zomrel ako dieťa), Vojtecha (Adalbert; narodený okolo roku 1680, opát, prepošt, mecén beckovského františkánskeho kláštora, † 1733 v Bratislave), Juditu (1671 – 1734), ktorá sa v roku 1686 vydala za baróna Gašpara Esterháziho z Galanty († 1724), Alžbetu (1675 – 1734), ktorá sa vydala za Ladislava Bošániho (Bossányi de Nagybossány et Nagyugrócz) a napokon Katarínu, vydatú Boršickú (Borsiczky).

Desiate dieťa Ladislava III., syn Žigmund (1649 – ?) sa narodil v Beckove, bol dvakrát ženatý (1. Žofia Balašová /Balassa de Gyarmat; 2. Alžbeta Amade/Amade de Várkony). Mal tri deti: Adama († 1699), Pavla a Jána. Tento spomenutý Ján – Ján IV. (1678 – 1734) sa v roku 1722 oženil so Žofiou Esterháziovou (Esterházy de Galantha, 1693 – 1750), uvádza sa, že zomrel v roku 1734 v rodovom kaštieli v Beckove.[35]

Kľúčový význam pre tento výskum majú tri deti Jána IV.: Rozália, vydatá za baróna Jána Medňanského (Mednyánszky), Karol (III.), ktorý sa oženil s Barborou Annou Minckwitzovou a Ján (V.), ktorý sa oženil s Teréziou Rutkaiovou (Ruttkay).

Niektoré zo zachovaných portrétov v torze rodovej galérie Révaiovcov patria práve im.[36]

Z publikovaných genealógií a záznamov z beckovských matrík možno doložiť a spresniť údaje o manželstve baróna Karola Révaia z trebostovskej vetvy rodu žijúcej hlavne v Beckove a barónky Barbory Anny Minckwitzovej.

Karol (III.) Révai (*14. októbra 1723 Beckov – 1. februára 1760 Beckov, pochovaný u františkánov) bol synom Jána Révaia (1678 Beckov – 18. novembra 1734 Beckov) a barónky Žofie Esterházi de Galantha (Esterházy; 1693 – január 1750[37]), ktorí sa pre svoj pokrvný príbuzenský vzťah zosobášili s pápežským dišpenzom v Beckove 13. júna 1722.[38]

Dospelého veku sa dožili dvaja Karolovi súrodenci, a to staršia sestra Rozália (* 24. augusta 1725 Beckov – 19. októbra 1768 Beckov), ktorá sa 13. januára 1750 v Beckove vydala za baróna Antona Medňanského (Antal Mednyánszky; 9. mája 1717 Győr – 18. februára 1795 Beckov) a Ján (3. júna 1731 Beckov – 15. novembra 1793 Beckov), ktorý v Novom Meste nad Váhom uzavrel sobáš s barónkou Teréziou Rutkaiovou (Ruttkay; 1738 – 16. septembra 1788 Beckov) – s ňou mal len dve dcéry, Barboru a Teréziu († 1844, vydatá za grófa Ľudovíta Čákiho/Csáky de Körösszegh et Adorján).

Barón Karol (III.) Révai (1723 – 1760) z trebostovskej vetvy rodu bol vojakom, resp. dôstojníkom v cisárskych službách, dosiahol hodnosť podplukovníka – bol tiež dedičným turčianskym županom, dedičom hradu Beckov a panstva Čachtice.

---

[35] Pozri MRVA, Ivan. Rod Révaiovcov a Beckov. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 111-123, najmä s. 118-121; aliančný rodový erb manželov z rodu Révai a Esterházi a rodový erb Medňanských výtvarne dotvára bočný oltár vo farskom Kostole sv. Štefana kráľa v Beckove.

[36] Po vymretí beckovských Révaiovcov začiatkom 19. storočia prešiel ich majetok vrátane rodového archívu do rúk rodu Medňanských z Beckova. Pozri MAČUHA, Maroš. Najvýznamnejší Révaiovci v novoveku. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 17-62; s. 39-41; MRVA, Ivan. Rod Révaiovcov a Beckov, tamže, s. 111-123, najmä s. 118-121; genealogická tabuľka Révaiovcov – http://w.genealogy.euweb.cz/hung/revay2.html; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok*. I. II. (virtuális), II. Turóc megye, rod Révay, Trebostói és Bisztricskai (CD-ROM, Budapest : Arcanum, 2007).

[37] Beckov, Matrika zomrelých z rokov 1748 – 1800, inv, č. 37, s. 10, dostupné na stránke https://www.familysearch.org/search/collection/list/ – navštívené 28.11.2021.

[38] Beckov, Matrika sobášených z rokov 1687 – 1748, inv. č. 41, s. 90-91, dostupné tamže; Karolovými starými rodičmi boli Žigmund Révai (1. 12. 1649 Beckov – † ?) a jeho prvá manželka Žofia Balašová (Balassa de Gyarmat).

Vojenskú kariéru dokumentuje aj jeho zachovaný a publikovaný exlibris. Kompozične je analogický s exlibrisom Leopolda Štefana Pálfiho (Pálffy; 1716 – 1773), okrem rodového erbu postaveného na dvoch bubnoch obsahuje ďalšie insígnie – delové gule, zástavy, šable, kopije, trúbku. Text identifikuje jeho postavenie a majetok.[39]

Manželka Karola Révaia – Anna /Barbora Anna Minckwitzová (24. apríla 1732 Zdislavice – † 14. mája 1791 Beckov, zomrela už ako vdova, podľa záznamu v matrike ako 61-ročná, pochovaná 14. júna v krypte františkánov) bola dcérou vyššie spomínaného Rudolfa Mateja Minckwitza († 1745) a Márie Emerencie Otislavovej z Kopeníc. Mala brata Jána Fridricha IV. (asi 1734 – † pred 1766) a Ferdinanda (asi 1738 – † 1815), ktorý je pre nás zaujímavý tým, že jeho vojenská kariéra bola rovnako úspešná ako kariéra strýka Jána Jozefa Minckwitza († 1739). Ferdinand dosiahol vojenskú hodnosť poľného podmaršala.[40] Anna mala sestry Františku (asi 1739), Jozefu (asi 1740) a Zuzanu (asi 1743).

Manželom Karolovi Révaiovi a Barbore Anne (rod. Minckwitz), ktorí sa zosobášili 5. septembra 1751 v Přerove/Želativiciach,[41] sa narodili dve deti. Syn Anton (Antal/Anton Jozef Dominik; 4. augusta 1752 Nové Mesto nad Váhom[42] – 1. apríla 1818 Beckov, pochovaný 9. apríla v krypte františkánov) sa 30. augusta 1775 v Čermanoch oženil s grófkou Antóniou Beréniovou (Berényi de Karancsberény; 1. augusta 1750 Obdokovce – 4. augusta 1831 Budín) – ich manželstvo ostalo bezdetné; bol to posledný člen révaiovského rodu, ktorý žil v Beckove v révaiovskom kaštieli.

Karolova dcéra Karolína (3. októbra 1744 Vrbové – 22. januára 1767 Gýmeš) sa 5. januára 1764 vo Vrbovom vydala za grófa Ladislava Forgáča (Forgách de Ghymes et Gács; 2. septembra 1699 Čachtice – † 25. februára 1778 Gýmeš). Bola už jeho štvrtou manželkou a porodila mu ešte dve deti – Ladislav ich vo všetkých manželstvách splodil celkom 16, dokumentované sú v genealogickej tabuľke rodu Forgáč.[43]

Pri dohľadávaní Minckwictzovcov a ich rodinných väzieb na rodiny uhorskej šľachty možno uviesť, že priezvisko Minckwitz/Minkvic – vrátane Barbory Anny, vydatej za Karola Révaia, resp. ich detí – nachádzame uvedené v 17. a 18. storočí v genealógiách viacerých šľachtických rodov. Už dcéra Jána Adama Minckwitza (1660 – 1698) a jeho manželky Márie Jozefy Terézie Ulerštorfer/Ullerstorf († 1738) Mária Františka Jozefa (1684 – † po 1738) sa vydala po druhý raz rytiera/baróna Majténiho (Majthényi).[44]

Ďalší zdroj uvádza, že barónka Anna Minckwitzová/Minkvicová sa druhý raz vydala za Mateja Majténiho (Majthényi, Kesselőkeő nemes és báró; * 24. 2. 1675 Bratislava, Matejovou prvou manželkou bola Helena Šándorová – Sándor, slavnicai nemes és gróf); dcéra Mateja a Anny Márie Minckwitzovej sa vydala za vydala za Štefana Groffa (1690 – 1760).

[39] JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin : Matica slovenská 2004, s. 42, 98.

[40] Oženil sa s grófkou Vilhelmínou Braidovou († 1807), s ktorou mal len tri dcéry: Gabrielu (* asi 1804), Klementínu (* asi 1806) a Annu (* asi 1807).

[41] Za informácie ďakujem Dr. J. Zezulčíkovi.

[42] Nové Mesto nad Váhom, Krsty, matrika z rokov 1734 – 1762, inv. č. 1592, s. 215-216; dostupné na stránke https://www.familysearch.org/search/collection/list/.

[43] Priezvisko jeho prvej manželky nie je známe, druhou manželkou bola Júlia Maholáni (Maholányi;* 1716), treťou Kristína Sentiváni (Szent-Iványi de Szentiván et Bethlenfalva; *1715). Pozri: http://genealogy.euweb.cz/hung/forgach3.html – navštívené 2. 6. 2016;
László, *Csejte 2. 9. 1699, +Csejte 25. 2. 1778; 1m: Anna Katalin N; 2m: Bss Júlia Maholányi (*Bratislava 18. 11. 1716); 3m: Bss Krisztina Szent-Iványi de Szentiván et Bethlenfalva (*1715); 4m**:** Verbó 5. 1. 1764 Bss Karolina Révay de Trebosztó (*Verbó 3. 10. 1744, +Gimes 22. 1. 1767).

[44] Pokluda, Zdeněk, c. d., genealogická tabuľka – Príloha č. 9A.

Štefan Gulik (1690 – † 7.11. 1760 Senica), senický vyberač tridsiatku sa oženil s barónkou Annou Máriou Majténiovou, 1704 – † 9. 9. 1740 Senica), dcérou Mateja Majténiho a Anny Márie Minckwitzovej.[45]

Zuzana – dcéra Jána Chizovszkého a jeho manželky rod. barónky Kataríny Minckwitzovej (genealogicky ju zatiaľ nevieme presnejšie zaradiť) sa vydala za Rafaela Fejérpatakiho (Fejérpataky, Kelecsényi; 17. storočie).[46]

Samostatnú pozornosť si preto vyžaduje zachované torzo révaiovskej rodovej galérie zo začiatku 18. storočia, portréty trebostovských Révaiovcov z Beckova a širšie genealogické súvislosti, keďže práve tu žil a zomrel Karol Révai (1723 – 1760) s manželkou Barborou Annou Minckwitz (1732 – 1791 Beckov). Portréty dedili potomkovia rodu a dnes sú v zbierkach Slovenského národného múzea a Slovenskej národnej galérie. Táto téma však už presahuje rámec tejto štúdie.

Na záver možno konštatovať nasledovné: Je doložené, že Révaiovci a Minckwitzovci boli v polovici 18. storočia v rodinnom zväzku. Je nepochybné, že k portrétu Karola Révaia (1723 – 1760) existoval ako pendant aj portrét jeho manželky, hoci dnes nie je identifikovaný, alebo sa nezachoval.

Nepochybné sú tiež vojenské zásluhy viacerých Réviaovcov aj Minckwitzovcov v službách Habsburgovcov v prvých desaťročiach 18. storočia. Bez identifikácie portrétovaných (chýbajúce krstné mená) však nevieme jednoznačne určiť konkrétnych predstaviteľov oboch rodov, ani to, či v prípade portrétu mladého muža v kyryse ide o príslušníka sklabinsko-blatnickej alebo trebostovskej (beckovskej) vetvy. Spresniť to môžu len údaje o pôsobení niektorého z členov révaiovského rodu v pálfiovskom pešom pluku Mikuláša Pálfiho, kde je ako dôstojník doložený barón Minckwitz.

Nevieme iste, či portrét dôstojníka Minckwitza z roku 1718 mal pripomínať veliteľa niektorého z Révaiovcov, alebo aj významného (o generáciu staršieho) príbuzného Barbory Anny Minckwitzovej, manželky Karola Révaia. Minckwitzovský portrét v beckovskej kúrii Révaiovcov by však iste zaujímal dôstojné miesto. Či to tak bolo, nevieme. Vylúčiť sa nedá ani to, že po vzniku portrétov pôvodne zdobili niektoré sídlo sklabinsko-blatnických Révaiovcov. Výskum teda v žiadnom prípade nie je uzavretý.

J. ORŠULOVÁ: PORTRÄTS VON MÄNNERN IN KÜRASS AUS DEN SAMMLUNGEN DER SLOWAKISCHEN NATIONALMUSEUM IN MARTIN

Im Torso der Galerie der Familie Révay im Slowakischen Nationalmuseum (SNM) in Martin befinden sich zwei einzigartige Porträts von Offizieren aus dem Jahr 1718. Die Identifizierung des Wappens, das einem Mitglied der Familie Minckwitz (Minkvic) gehörte, führte zu Nachforschungen über die Offiziere in den Regimentern von Pálffy und Koháry und verdeutlichte einige Daten über sie. Durch die Erforschung der genealogischen Beziehungen zwischen den Familien Révay und Minckwitz konnten auch die Porträts der in mehreren Generationen in Beckov lebenden Révays zum Teil identifiziert werden, die sich heute in den Sammlungen der Slowakischen Nationalgalerie und des Slowakischen Nationalmuseums befinden.

[45] SZLUHA, Márton. *Nitra vármegye nemes családjai I. – II.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2003, 2015; I. – s. 118 (Berényi II), 338 (Forgách), 452 (Gulik), II. – s. 83 Majthényi), resp. SZLUHA, Márton. *Bács-Bodrog, Csanád, Liptó, Nyitra, Udvarhely és Vas vármegyék nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2002 – DVD verzia – rody v Nitrianskej a Liptovskej stolici.

[46] SZLUHA, Márton. *Liptó vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó 2000, s. 164-174, tb. II, s. 167.

Pramene:

Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív (SNA), fond rodu Pálfi (Ústredný pálfiovský archív), škatule č. 171 – 175.

Literatúra:

Monografie a zborníky:

BELLAN, Stano – ŠÍP, Vladimír – YURKOVIC, Vladimír. *Malacky 1206 – 2006*. Vydalo mesto Malacky 2006, s. 36, 111-112, 129. ISBN 80-969635-1-1.

BOROVSZKY, Samu. *Magyarország vármegyéi és városai.* Pozsony vármegye. 1898, s. 714.

Encyklopédia Slovenska, V. zväzok, R – Š, Bratislava : Veda, 1981, s. 75-76.

HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty (erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti).* Praha : Nakladatelství Akropolis, 1992, s. 119-120. ISBN 80-901020-3-4.

JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin : Matica slovenská 2004, s. 42, 98. ISBN 80-7090-739-8.

KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. ISBN 978-80-89301-46-1.

KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8. – 10. júna 2009 v Martine. *Časť I. Postavenie a majetky zemianskych rodov.* Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 1. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009. ISBN 978-8089301-50-8.

KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ Eva – MAČUHA, Maroš (Ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8. – 10. júna 2009 v Martine. *Časť II. Duchovná a hmotná kultúra.* Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 2. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009. ISBN 978-80--89301-51-5.

KUTÍLKOVÁ, Dagmar. *Dějiny odívaní. Vojenské odívání. Od třicetileté války do počátku 20. století.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 2-25, 52-82; ISBN 978-80-7106-934-8. Kolektiv autorů. *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918.* Praha : Nakladatelství Elka Press, 2003, s. 105-181, 150, 176. ISBN 80-902745-5-2.

LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha : Libri, 1995. ISBN -80-901579-9-8.

MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé Hory do současnosti.* Praha : ARGO 2008, díl I. A – M, s. 642-643. ISBN 978-80-257-0027-3.

NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1980, s. 215.

NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí.* Martin : Vydavateľsvo Osveta, 1986, s. 131-132.

OKÁLOVÁ, Edita. *Portréty 18. a 19. storočia zo zbierok martinských múzeí.* Katalóg k výstave, Turčianska galéria v Martine máj – jún 1988. Martin : Turčianska galéria v Martine 1988, nepaginované.

PAPCO, Ján. *Rakúsky barok a Slovensko. Österreichisches Barock und die Slowakei. I – II.* Bojnice : Slovenské národné múzeum, 2003, s. 414, 408. ISBN ISBN 80-85753-75-8.

SIEBMACHER, Johann – HILDEBRANDT, Adolf Matthias. *Anhalter Adel.* Nürnberg 1869 (použitá verzia na CD-ROM, Budapest : Arcanum, b. d.).

SIEBMACHER, Johann – BLAŽEK, Conrad. *Der Adel von Österreich.-Schläsien.* Nürnberg 1883, s. 47, tb. 25.

SIEBMACHER, Johann – MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf Johann. *Der böhmische Adel.* Nürnberg, 1886, s. 241, tb. 108, CD-ROM.

SIEBMACHER, Johann – KADICH, Heinrich – BLAŽEK, Conrad. *Der mährische Adel.* Nürnberg, 1899, s. 82, tb. 63, CD-ROM.

SKALA, Harald. Galerie portrétů důstojníků kyrysnického pluku „Seherr von Thoss" č. 12. In *Zborník múzea vo Svätom Antone*, roč. XVII, 2006. Vydala Slovenská agentúra životného prostredia v Banskej Bystrici pre Múzeum vo Svätom Antone, s. 15-55.

Slovenský biografický slovník, V. zväzok R – Š, Martin : Matica slovenská 1992, s. 73-78. ISBN 80-7090-216-7.

SZLUHA, Márton. *Bács-Bodrog, Csanád, Liptó, Nyitra, Udvarhely és Vas vármegyék nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2002 – DVD verzia.

SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok*. I. II. (virtuális), II. Turóc megye, rod Révay, Trebostói és Bisztiricskai (CD-ROM, Budapest : Arcanum, 2007).

SZLUHA, Márton. *Liptó vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó 2000, s. 164-174, tb. II, s. 167. ISBN 963-8564-52-0.

SZLUHA, Márton. *Nitra vármegye nemes családjai I. – II.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2003, 2015; I. – s. 118 (Berényi II), 338 (Forgách), 452 (Gulik), II. – s. 83 Majthényi). ISBN 963-9204-18-8, 963-9204-34-X.

UČNÍKOVÁ, Danuta. *Historický portrét na Slovensku.* Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Slovenské národné múzeum, 1980.

Štúdie v zborníkoch:

MAČUHA, Maroš. Najvýznamnejší Révaiovci v novoveku. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin :

Slovenská národná knižnica, 2010, s. 17-62; s. 39-41. ISBN 978-80-89301-46-1.

MRVA, Ivan. Rod Révaiovcov a Beckov. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 111-123. ISBN 978-80-89301-46-1.

OROSOVÁ, Martina. Povojnové osudy révaiovských majetkov. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 395-403. ISBN 978-80-89301-46-1.

PAVLŮ, Miroslav. K heraldice baronů z Minkvicburku. In *KGHO. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultury ROH VŽSKG,* č. 24, 1985, s. 77-80.

PEKARIKOVÁ, Barbora. Révaiovské pamiatky vo fonde SNM v Martine. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 313-329. ISBN 978-80-89301-46-1.

POKLUDA, Zdeněk. Zámek a statek Klečůvka za feudalizmu. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti.* 3. svazek. Vydal Okresní archiv v Gottwaldově 1981, s. 149-229.

STIBOR, Jiří. Několik rodopisných poznámek k Minkvicburkům. In *KGHO. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultury ROH VŽSKG*, č. 23, 1985.

ŠTIBRANÁ, Ingrid. Obrazová galéria Révaiovcov – analýza dobového portrétu. In KOVAČKA, Miloš et al. *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16. – 17. september 2008.* Martin. Studia historico-bibliographica Turociensia. Zväzok 3. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 356-372. ISBN 978-80-89301-46-1.

Internetové zdroje:

BALÁŽOVÁ, Barbara – MEDVECKÝ, Jozef. *Sunt, ut erunt horae...* Zum spätbarocken Umbau und zur malerischen Ausschmückung der Koháry Schlösser in Ebenthal und St. Anton (Svätý Anton) [Sunt, ut erunt horae… *K neskorobarokovej prestavbe a maliarskej výzdobe kohárvovských kaštieľov v Ebenthale a vo Svätom Antone*]. In ARS 43 (2010) 2; http://www.dejum.sav.sk/?language=sk&section=magazine&id=35&textId=21&sub=stud – navštívené 7. 5. 2016.

WREDE, Alphons v. *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XX. Jahrhunderts*. I. Band. Wien : Verlag von L. W. Seidel & Sohn, 1898, s. 163-172. http://forum.valka.cz/topic/view/47188/Pesi-pluk-c-8-1873-1918; URL :http://forum.valka.cz/topic/view/47188#322945Verze : 0 – navštívené 5. 6. 2018.

Příchovský: http://patricus.info/Rodokmeny/Prichovsky.txt – navštívené 3. 9. 2021.

Příchovský: https://provenio.net/records/acf06c6a-9b8f-4153-b8e3-3b32860de37b – navštívené 2. 9. 2021.

Mikuláš Pálfi: http://www.korunovacie.sk/mikulas-v-palfi.xhtml – navštívené 4. 6. 2018;

http://www.malacky.sk/index.php?page=sitemap&menuid=446 – navštívené 4. 6. 2018;

Minckwitz: http://www.vonminckwitz.de/familie.html – navštívené 2. 3. 2016.

Minckwitz: http://www.vonminckwitz.de/familie.html.

Révai: https://dromedar.zoznam.sk/cl/11163/2128375/Novinka-v-Beckove--V-Kurii-Ambrovec-mozu-navstevnici-obdivovat-mortuarium – navštívené 29. 11. 2021.

Révai: http://w.genealogy.euweb.cz/hung/revay2.html.

Révai: https://www.familysearch.org/search/collection/list/ – navštívené 28. 11. 2021.

Forgáč: http://genealogy.euweb.cz/hung/forgach3.html – navštívené 2. 6. 2016.

VOJENSKÉ MÚZEJNÍCTVO

POĽNÁ ROVNOŠATA VZOR 60

DUŠAN **DZURO**

DZURO, D.: Field Uniform 60. Vojenská história, 4, 26, 2022, pp 114-124, Bratislava.
The uniform type 60 marked a breakthrough in the soldier′s clothing. This was the first type of camouflage pattern introduced in the Czechoslovak People′s Army (ČSĽA). Along with the ČSĽA, the uniform was also worn by the Army of the Ministry of the Interior and the People′s Militia. The uniform became the symbol of the compulsory military service as well as the Army itself. Our paper is aimed at explaining the origin of the uniform, to describe its pattern and a to briefly explain the individual components belonging to it. At the same time, the aim is also to mention the various exceptions that have been discovered when examining the different parts of the uniform.
Key words: Uniform, type 60, ČSĽA, equipment component, footwear.

Vznik rovnošaty

V priebehu 60. rokov 20. storočia sa podstatne zlepšili výstrojné podmienky vojakov základnej vojenskej služby. Najmarkantnejšou zmenou bolo zavedenie novej poľnej rovnošaty vz. 60 (tzv. maskáče), ktorá nahrádzala rovnošatu vz. 21 a bavlnenú výcvikovú rovnošatu pre letné obdobie.[1] Impulz pre vznik legendárneho vzoru vyslalo velenie Československej ľudovej armády („ČSĽA“) v druhej polovici 50. rokov 20. storočia, keď sa začalo zaoberať otázkou novej poľnej rovnošaty, ktorá by spĺňala požiadavky vyplývajúce zo súdobých podmienok vedenia bojovej činnosti. Dôraz sa kládol nielen na ochranu pred nepriaznivými poveternostnými vplyvmi, ale aj na ochranu proti účinkom zbraní hromadného ničenia. Zároveň bolo treba reflektovať na novovzniknuté potreby spojené so štandardizáciou v rámci armád Varšavskej zmluvy, kde sa presadzovala unifikácia výzbroje a výstroja.[2] Zásadnou podmienkou bola aj väčšia trvácnosť samotnej tkaniny oproti starým vzorom. Podmienkou bola aj jednoduchšia údržba a odmorovanie rovnošaty. Súbežne s rovnošatou vz. 60 sa testovala aj 4-farebná rovnošata vz. 59/60 “MLOK“.[3] Nebola však zavedená celoplošne pre všetky druhy vojsk, ale používala sa do roku 1968 pri výsadkových jednotkách.

Zavedenie novej rovnošaty bolo konzultované v roku 1959 so zástupcami ZSSR a NDR.[4] Pri výbere novej poľnej rovnošaty sa brali do úvahy viaceré aspekty, a to najmä porovnanie so zabezpečením zahraničných armád, vyhodnotenie výskumnej, vývojovej a výrobnej

[1] Int-4-1. *Stejnokrojový předpis*. Praha : MNO, 1959, s. 37.

[2] ŠTAIGL, Jan – ŠTEFANSKÝ, Michal. *Vojenské dejiny Slovenska VI.* Bratislava : Magnet Press, 2007, s. 253.

[3] VOGELTANZ, Jan. *Československá armáda v zahraničí 1939 – 1945, Vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava 1939 -1945, Slovenská armáda 1939-1945, Československá armáda 1945-1992*. Praha : Paseka. 2001, s. 115; Vševojsk-51-2 (1963) - *Ústroj vojáků československé lidové armády při výcviku a v poli*, s. 7, s. 10-12; Vzor mlok sa spomína ako odev pre výsadkové a prieskumné jednotky v rovnošatovom predpise z roku 1964, v obrazovej prílohe predpisu nie je k nemu obrázok, pozri obrazovú prílohu Zákl-5-1. *Stejnokrojový předpis Československé lidové armády*. Praha : MNO, 1964.

[4] Internetový zdroj, Vojenský historický ústav Praha : Představy o zavedení stejnokroje 60 do Československé lidové armády. https://www.vhu.cz/predstavy-o-zavedeni-stejnokroje-60-do-ceskoslovenske-lidove-armady/.

základne v ČSSR a výsledok armádnych skúšok.[5] Tie prebiehali v období rokov 1958 – 1959. Testovali sa rôzne vzory potlače, jedna s maskovacím vzorom pre ČSĽA a druhá pre Ministerstvo vnútra a dva druhy novej poľnej obuvi.[6] Nová poľná rovnošata vo vojskových skúškach obstála. Bola označená za pokrokovú a s drobnými úpravami vhodná pre podmienky v poli tak v lete ako aj v zimných podmienkach s tepelnými úpravami. Samotné prestrojenie prebiehalo v rokoch 1961 až 1962.[7]

Základné ustanovenia pre nosenie rovnošaty

Zásady nosenia rovnošiat stanovovali príslušné vojenské predpisy.[8] Rovnošata bola určená pre: výcvik v teréne, zamestnanie na strelnici, pobyt vo vojenskom výcvikovom priestore, taktické cvičenia a výkon strážnej služby.[9] Existovali rôzne výnimky, ktoré sa na pokyn veliteľa mohli použiť v praxi, a boli v rozpore s predpismi určujúcimi nosenie rovnošaty. V letnom období na pokyn veliteľa bolo možné: rozopnúť horný gombík, a golier košele a upraviť na rozhalenku, pri chladnom a daždivom počasí si zdvihnúť golier blúzy a kabáta, pri teplom počasí si odložiť čiapku a opasok a vyzliecť si blúzu vz. 60, poprípade aj košeľu, avšak mohlo sa tak vykonať iba v uzatvorených priestoroch pri namáhavých prácach.[10] V zimnom období, za zvlášť nepriaznivých klimatických podmienok alebo pri reálnej hrozbe omrzlín, bolo možné zdvihnúť golier blúzy a kabáta, pretiahnuť kryciu časť ušianky alebo čapice vz. 60 cez uši a zapnúť pod bradou alebo na zátylku, nasadiť si na hlavu kapucňu.[11]

Materiál použitý na rovnošatu

Materiál rovnošaty 60 má dva druhy štandardnej potlače, a to základnú a kryciu potlač. Základná potlač sa skladá z dvoch druhov sivozelenej farby vo forme nepravidelných škvŕn, ktoré v infračervenom svetle ostro kontrastujú so sýtosťou odtieňa.[12] Kryciu potlač tvoria hnedé zvislé čiarky. Z toho dôvodu vznikol ľudový názov „ihličky“. Od dnešných maskovacích vzorov sa svojím vzhľadom ihličky značne líšia a ani trochu sa klasickým maskovacím vzorom nepodobajú.[13] Spomenutá kamufláž však predstavovala dobré krytie nielen v rôznych druhoch lesných porastov, ale i v skalnatom vysokohorskom teréne medzi sivo-zelenými kameňmi. V rámci krajín Varšavskej zmluvy používali podobný vzor aj armáda Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, a bolo možné sa s ním

[5] GREGUŠ, Ivan. *Kompetencia výstrojnej služby*. Žilina : Vysoká vojenská technická škola, 1983, s. 21.

[6] Internetový zdroj, Vojenský historický ústav Praha : Představy o zavedení stejnokroje 60 do Československé lidové armády. https://www.vhu.cz/predstavy-o-zavedeni-stejnokroje-60-do-ceskoslovenske-lidove-armady/

[7] BÍLEK, Jiří. *Historie Československé armády 7*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2008, s. 206.

[8] Všeob-P-47/s (práv). *Rovnošatový predpis Československej ľudovej armády*. Praha : MNO, 1980, s. 3.

[9] BELŠAN, Bohuslav a kol. *Příručka pro poddůstojníky*. Praha : Naše vojsko, 1975., s. 471.

[10] BELŠAN, B. *Příručka*, c. d., s. 473.

[11] LAZNÝ, Jiří a kol. *Příručka pro poddůstojníky*. Praha : Naše vojsko, 1980, s. 413.

[12] PROKOPOVÁ, Olga. *Hodnocení užitných vlastností textilií pro výrobu bojových oděvů profesionálního vojáka*. Diplomová práca. Liberec : Technická univerzita v Liberci - fakulta textilní, 2009, s. 16.

[13] Na rozdiel od rovnošaty “MLOK“, ktorej maskovací vzor sa podobá na niektoré druhy vzorov používaných v dnešnej dobe.

stretnúť aj v jednotkách armády Bulharskej ľudovej republiky.[14] Materiál použitý na výrobu tkaniny je zmesou 50 % bavlny, 33 % viskózy a 13 % tkaniny PES v keprovej väzbe. Je to hydrofóbne upravená tkanina s nehorľavou úpravou Pyrofix. Zároveň jej úprava zabezpečuje ochranu pred možným odhalením infraprostriedkami a proti chemickému a radiačnému nebezpečenstvu. Veľkým problémom bola najmä nehorľavá úprava, ktorá často spôsobovala vojakom kožné problémy, najmä pri novo dodaných rovnošatách. [15] Rovnošatu okrem ČSĽA používali aj Vojská Ministerstva vnútra ČSSR a Ľudové milície.[16] V ČSĽA sa používala až do konca 80. rokov minulého storočia. Súčasťou poľnej rovnošaty vz. 60 boli: blúza, nohavice, kabát, sukňa pre ženy, čapica, baret pre výsadkárov, poľné topánky a opasok.[17] Pre zimné obdobie sa používali doplnky. Išlo o zimnú čapicu – ušianku, plyšový golier, pletenú kuklu, zimné rukavice a zatepľovacie vložky.[18]

Blúza vzor 60

Blúza vz. 60 sa skladá z dvoch predných dielov (častí), jedného zadného dielu, z dlhých voľných rukávov so spevnenými lakťami a z výrazného blúzového goliera. V oblastiach pod pazuchami sú vetracie otvory. Na upevnenie nosných remeňov sú na ramenách našité pútka. Za golierom sa nachádzajú 3 gombíky, ktoré sú určené na pripnutie kapucne. Blúza má prekryté gombíkové zapínanie. Na ľavom prednom dielci sa vo vrchnej časti nachádza všité vrecko s príklopkou, ktoré bolo určené pre obväz, osobný dozimeter, pantocitové tablety, ktoré slúžili na úpravu vody a laickú injekčnú striekačku (LIS) alebo autoinjektor (GAI), slúžiace na prekonanie otravy jedovatými plynmi.[19] Na pravom prednom dielci je našitá podložka určená pre hodnostné označenie. V hornej aj dolnej časti pravého dielu sú z vnútornej strany našité dve (gombíkom uzatvárateľné) vrecká. Vnútorné vrecko vo vrchnej časti bolo určené na vojenskú knižku a zápisník, vrecko v spodnej časti malo obsahovať individuálny protichemický balíček (IPB).[20] V spodnej časti zadného dielu je taktiež všité vrecko s príklopkou. To bolo určené pre dva ručné granáty RG-4, respektíve F-1.

Príslušníci ČSĽA používali blúzu celoročne. V zimných obdobiach sa pridávali tepelné vložky. Existovala aj verzia pre výsadkové jednotky, ktorej strih sa odlišoval hlavne rukávovými manžetami a mala dve zadné vrecká. Zároveň sa vyrábala aj verzia pre ženy. Tá sa líšila tým, že nemala vonkajšie aj vnútorné náprsné vrecko a mala obrátené zapínanie.[21] Pri verzii pre ženy však absentoval vnútorný tesniaci pás.

---

[14] Na porovnanie pozri: Internetový zdroj, *Bulgarian Army Frogskin Camo Oversuit*. http://www.worldmilitary.org/en/bulgaria/uniform/field/camouflage/BG-CAMUBG-00002/; Internetový zdroj, *Delft – NVA Infantry. 1984 uniform of a soldier of the NVA*, the East German Army. http://www.comtourist.com/history/dutch-army-museum/photos-dutch-army-museum]; Internetový zdroj, *Rare Polish Poland army LWP 1968 gray Deszczyk rain camo winter jacket coat*. https://www.worthpoint.com/worthopedia/polish-poland-army-lwp-1968-gray-535775059/.

[15] PROKOPOVÁ, O. *Hodnocení*, c. d., s. 16.

[16] NOVÁK, Miroslav a kol. *Pevná opora strany*. Praha : Naše vojsko, 1982, s. 152.

[17] Všeob-P-47/s (práv). *Rovnošatový predpis Československej ľudovej armády*. Praha : MNO, 1980, s. 12.

[18] Int-2-1. *Zabezpečení Československé lidové armády výstrojním materiálem a hospodaření s ním.* Praha : Federální ministerstvo národní obrany, 1989, s. 32.

[19] BELŠAN, B. *Příručka*, c. d., s. 468.

[20] Tamže.

[21] Príloha 13, Součástky vyřazené z výstroje ČSLA, In Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1988, s. 7; Skúmali sme blúzy v rokoch 1963, 1969, 1972, 1978, 1980, 1984.

Blúza sa vyrábala v 13 veľkostiach.[22] Materiálové čísla blúz sú nasledujúce 1011 v základnej verzii, 1042 vo verzii pre výsadkárov a 1052 vo verzii pre ženy.[23] Priemerná hmotnosť blúzy je 1 250 g.

Blúzy vz. 60, vyrobené v 60. až 80. rokoch sa drobnými detailmi líšili. Išlo najmä o farbu základnej a krycej podtlače – „ihličiek“[24] ako aj strihom[25].

Nohavice vz. 60

Súčasťou poľnej rovnošaty vz. 60 boli aj nohavice. Skladajú sa z dvoch predných dielov, dvoch zadných dielov a pása. Na ľavej a pravej strane predného dielu nohavíc, v jeho vrchnej časti, sú dve všité vrecká s príklopkou na zapínanie. Nad pravým vreckom je umiestnené malé vrecko s príklopkou. Ďalšie vrecko s príklopkou je našité na pravom prednom diele v oblasti kolena.[26] Nohavice majú vpredu rázporok zapínaný na gombíky. Na zadnom diele nohavíc, v jeho pravej časti v oblasti pod pásom, je taktiež všité vrecko s príklopkou. V oblasti pása sú našité pútka pre opasok.[27] Spodná časť nohavíc je zúžená a prestrihnutá krátkymi rozparkami v bočných švoch nohavíc. Na čelnej strane nohavíc v oblasti kolien je látka spevnená jednou vrstvou tkaniny a je prešitá.[28] Táto úprava slúžila na spevnenie tkaniny v najviac namáhanej časti. Využitie vreciek na nohaviciach nebolo striktne určené, tak ako tomu bolo pri poľnej blúze. Dobové predpisy určujú ich funkciu ako pre osobnú potrebu vojaka.[29] Nohavice sa nosili celoročne. V zimnom období sa dopĺňali tepelnou vložkou. Rovnako ako blúza aj poľné nohavice určené pre výsadkárov a ženy sa formálne čiastočne líšili. Nohavice pre výsadkárov sa líšili pridaním dvoch vreciek s príklopkou na bočných

[22] Pozri tabuľku č. 1 v prílohe.

[23] Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1970, s. 28.

[24] Podľa výskumu viacerých kusov blúzy môžeme potvrdiť materiálovú odlišnosť. Tkanina sa líši sýtosťou farieb potlače, má rôznu farebnú škálu a veľkosť škvŕn. Odtieň krycej potlače bol zaznamenaný bledohnedý, tmavohnedý ako aj čierny. Nejedná sa však o vplyv obnosenia či prania tkaniny, ale o blúzy vyrobené v iných rokoch a v rôznych podnikoch KRAS, národní podnik (pobočky 4,6, 18), resp. od roku 1972 Odevné závody kapitána Nálepku Michalovce. Pri skúmaní boli použité nenosené kusy zo zbierok VHM, tak aj súkromných zbierok.

[25] Blúzy sa často líšia aj tvarom vnútorných vreciek, rôznia sa aj rozmery výstuh vnútorných vreciek. Pri výskume sme mali k dispozícii blúzy z rokov 1963, 1969, 1972, 1978, 1980, 1984. Sú medzi nimi viaceré rozdiely. Ako prvé uvediem blúzu z roka 1963. V oblasti ramien je použitá dvakrát látka na zosilnenie odolnosti na ramenách. Vnútorné vrecká majú maskovaciu potlač, absentuje odvetrávanie v podpazuší, na golieri je našitý pás látky, uspôsobenej na pripevnenie goliera napevno, na lakťoch má zdvojenú látku, oproti predpisom je látka o niečo ťažšia, a blúza má väčšiu hmotnosť. Nami skúmaná blúza, vyrobená v tom istom roku, sa líši manžetami, ktoré sú prišité v rukávoch a v páse, má vetracie otvory v oblasti pazúch, otvor je veľký 0,6 x 2 cm a miesto vetrania je prekryté látkou, z ktorej je aj blúza vyrobená. V oblasti ramien absentuje zosilnenie. Blúza vyrobená v roku 1972 je takmer totožná s predošlou, líši sa tvarom vnútorných vreciek. Na blúze vyrobenej v roku 1980 absentujú manžety v oblasti rukávov a bedrovej časti. Odvetrávanie na tejto blúze je riešené formou gombíkovej dierky v oblasti podpazušia. Blúza vyrobená v roku 1984 už vykazuje stratu kvality, spôsobenou výrobou, jej hmotnosť je o cca 100 gramov menej, látka je na dotyk ľahšia, jemnejšia. Zaujímavosťou je potlač, kde ihličky sú úplne čierne.

[26] Nohavice vyrobené do roku 1967 mali tieto vrecká na oboch stranách.

[27] Pri výskume sme zistili dva druhy nohavíc, líšiacich sa výškou pásovej časti a dĺžkou pútok, určených pre opasok.

[28] Na nami skúmaných nohaviciach z rokov 1965 a 1969 je spevnenie kolennej časti v tvare viacuholníka, ukončeného vo vrchnej časti špicom, nohavice vyrobené po roku 1969 už majú toto spevnenie v tvare obdĺžnika.

[29] BELŠAN, B. *Příručka*, c. d., s. 468; LAZNÝ, J. *Příručka*, c. d., s. 480.

švoch a pridaním malého vrecka na pravej časti nohavíc.[30] Vzor určený pre ženy sa líšil rázporkom na bočnej strane nohavíc. Taktiež absentovalo vrecko všité na zadnom diele nohavíc. Farebná škála potlače nohavíc sa v priebehu rokov značne líšila.[31] Nohavice, určené pre vojsko Ministerstva vnútra, sú odlišné.[32] Priemerná hmotnosť nohavíc je 1 070 g[33]. Nohavice sa vyrábali v 12 veľkostiach.[34] Materiálové číslo tejto výstrojnej súčiastky poľného odevu je 2163 pre vševojskovú verziu, 2164 vo verzii pre výsadkárov a 4165 pre verziu pre ženy.

Kabát vz. 60

V prípade nižších teplôt a nepriaznivého počasia sa k poľnej blúze a nohaviciam nosil kabát vz. 60, trojštvrťového voľného strihu. Skladá sa z dvoch predných dielov, s krytým zapínaním, jedného zadného dielu a rukávov, prešitých dvoma švami. Na pravej aj ľavej časti predných dielov má po jednom všitom vrecu šikmého tvaru s príklopkou. Jedno vodorovne všité vrecko s príklopkou sa nachádza na pravej strane zadnej časti kabáta, v jednej tretine jeho výšky.

Pravý diel je vo vrchnej časti vybavený podložkou na hodnostné označenie, rovnakého typu, aký sa nachádza aj na blúze. Na ramenných častiach má pútka. V oblasti krku sú našité gombíky, určené na pripevnenie kapucne v prípade nepriaznivého počasia.[35] V zimných mesiacoch sa nosil s tepelnou vložkou. Tak ako pri blúzach a nohaviciach tohto vzoru, existovala aj verzia kabáta v prevedení čisto pre ženy. Líšila sa v zapínaní, ktoré je opačné, než pri štandardnom vzore.[36] Kabáty, rovnako ako blúzy, sa vyrábali v 13 veľkostiach.[37] Priemerná hmotnosť kabáta je 1 300g.[38] Materiálové číslo kabáta je 2151 pre vševojskovú verziu a 4153 pre verziu pre ženy.

Sukňa vz. 60

Neveľmi známou a používanou výstrojnou súčiastkou, ktorá bola súčasťou poľnej rovnošaty, je sukňa vz. 60. Bola určená pre vojačky, ktoré ju nosili namiesto nohavíc v letnom období. Sukňa je vyrobená zo 4 dielov, a to dvoch predných a dvoch zadných. Vo vrchnej časti oboch predných dielov má všité vrecká bez príklopky.[39] Na ľavej strane, v oblasti od pása smerom dole, má rázporok, ktorý sa zapína na tri gombíky. Priemerná hmotnosť sukne je 260 g. Materiálové číslo je 4769.

---

[30] Int-51-2. *Nauka,* 1970, c. d., s. 31

[31] Nohavice vyrobené do roku 1969 majú výraznejšiu farbu zelenej potlače, škvrnitá potlač je jasne viditeľná. Kusy vyrobené v 70. rokoch majú menej viditeľný rozdiel škvrnitej potlače. Potlač na nohaviciach od roku 1983 je značne tmavšia. Pri niektorých kusoch bol zistený farebný rozdiel jednotlivých dielov, z ktorých sú nohavice ušité.

[32] Tieto nami skúmané nohavice majú vrecká iba na zadnej časti nohavíc.

[33] Verzia pre ženy je ľahšia, váži v priemere 950 g.

[34] Pozri tabuľku č. 2.

[35] Pri kabátoch vyrobených v prvej polovici 60. rokov 20. storočia sme zistili absenciu gombíkov na upevnenie kapucne.

[36] Int-51-2. *Nauka,* 1970, c. d. s. 10; Príloha 13, Součástky vyřazené z výstroje ČSLA. In *Nauk*a, 1980, c. d., s. 3.

[37] Pozri tabuľku č. 1.

[38] Verzia pre ženy váži v priemere 1 000 g.

[39] Príloha 13, Součástky vyřazené z výstroje ČSLA. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 5.

Čapica vzor 60

Táto čapica slúžila ako pokrývka hlavy určená pre letné obdobie. Čapica má podľa dobových predpisov strih lyžiarskeho typu.[40] Samotná čapica sa skladá z plastového štítka, stredového dielu, dvoch bočných dielov, zadného dielu a podbradníka.[41] Na bočných dieloch sú prišité chrániče na uši. Zvyčajne sú vyhnuté nahor a zapnuté na dva gombíky. Pri nepriaznivých klimatických podmienkach sa dali rozopnúť, zložiť po oboch bokoch hlavy a zapnúť pod bradou. Na bočných stranách má čapica vetracie otvory. Na čelenej strane čapice bol umiestnený čapicový – morený štátny znak.[42] Čapice sa vyrábali vo veľkostiach 53 – 63.[43] Priemerná hmotnosť čapice je 140 g. Materiálové číslo poľnej čapice je 2067. Samostatné materiálové číslo má aj morený odznak – 6405.[44]

Baret vz 60

Pri výsadkovom vojsku sa čapica vz. 60 nepoužívala. Nahrádzal ju baret vz 60. Jeho vrchná časť je zhotovená zo 100 %-nej vlnenej priadze a podšívka zo 100 %-nej bavlny.[45] Vrchná časť baretu je červenej farby a podšívka ma štandardnú potlač, používanú na iné súčasti poľnej rovnošaty. Baret sa nosí červenou časťou nahor, je však vyhotovený tak, že v prípade potreby maskovania sa dá obrátiť, kde vrchnú časť tvorí podšívka. Na čelnej strane baretu je všitá plstená podložka na upevnenie moreného odznaku so štátnym znakom ČSSR. Obvod baretu je možné stiahnuť pomocou všitej šnúrky. Barety sa oproti čapiciam vz. 60 vyrábali len v 4 veľkostiach, označených číslom podľa obvodu hlavy – 55, 57, 59, 61.[46] Priemerná hmotnosť baretu je 130 g. Materiálové číslo je 3005.[47]

Poľné topánky vz. 60

Dôležitou výstrojnou súčiastkou je aj poľná obuv. Chráni chodidlá vojaka pred nepriaznivým vplyvom počasia, pomáha spevňovať končatinu pri behu a pri prekonávaní terénu. Od začiatku 60. rokov sa v ČSĽA používali topánky vz. 60. Tieto topánky, čiernej farby, sú šnurovacie, derbového[48] strihu s našitými spinkami, ktoré sú opatrené napínacími stielkami a medzipodošvou.[49] Vo vnútornej strane topánok sa nachádzajú vyberateľné stielky.

---

[40] Int-51-2. *Nauka,* 1970, c. d., s. 30; Príloha 13, Součástky vyřazené z výstroje ČSLA. In *Nauka*, 1980, c. d., s. 6.

[41] Pri výskume čapíc sme zistili že do roku 1966 sa čiapky vyrábali bez podbradníka, taktiež logo výrobcu Tonak je v krúžku a jeho súčasťou je silueta muža z profilu s pokrývkou hlavy. Čapice vyrobené po roku 1965 už majú podbradník a jednoduchý nápis výrobcu Tonak Nasavrky.

[42] Pri výskume sme sa stretli, že niektoré kusy čapíc majú nepredpisový odznak na čapicu, je nahradený smaltovaným farebným odznakom. Podľa pamätníkov išlo o čisto estetickú záležitosť. Stávalo sa to u dôstojníkov a poddôstojníkov z povolania.

[43] Príloha 14, Charakteristika základních surovin, tabulky velikostí a pokyny pro ošetřování, skladování a přepravu výstrojních součástek, In *Nauka*, 1980, c. d., s. 36.

[44] Príloha 3, Drobné stejnokrojové doplňky a odznaky. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 1.

[45] Int-51-2. In *Nauka, 1970*, c. d., s. 7.

[46] Číslo značilo obvod hlavy v cm, 4 veľkosti uvádzajú oficiálne predpisy, nami skúmané barety vz. 60 to potvrdzujú.

[47] Príloha 1, Společenské, vycházkové, služební, polní, zimní a letní stejnokroje. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 57.

[48] Derbový strih je označenie pre typ topánky s otvoreným šnurovaním.

[49] Príloha 2, Obuv. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 11.

Spinka má dva upevňovacie pásy a rámové pracky. V časti nartu a stredom všitého jazyka je našitá kožená podšívka. Vrchná časť topánok je vyrobená z prírodnej kože s úpravou waterproof s hladkým alebo tlačeným lícom, podšívka je vyrobená z hovädzej kože a podošva je vyrobená z gumy.[50] Koža Waterproof sa vyrába z jalovíc, je chromočinená[51], veľmi mastná.[52] Šnúrky sú vyrobené z bavlny a sú dlhé 120 cm.

V zimných mesiacoch bolo možné použiť návleky do topánok.[53] Tak ako aj pri iných výstrojných súčiastkach aj topánky vz. 60 existovali vo verzii pre výsadkárov. Líšia sa najmä tvarom podošvy, ktorá má inú štruktúru ako klasická verzia. V prednej časti podošvy sú spevnené kovovými cvokmi. Aj bočné prešitie topánok pre výsadkárov má odlišný tvar. Priemerná hmotnosť poľnej obuvi je 2 000 g. Materiálové číslo je 2041. Topánky sa vyrábali v 18 veľkostiach – 220 – 340.[54] Vložky do topánok sú buď celostelénové[55] a ich materiálové číslo je 6917 alebo polyetylénové s číslom 6918.

Opasok

Opasok slúžil na upevnenie a nosenie súčiastok výstroja a výzbroje. Je vyrobený z prírodnej kože hrúbky 4,5 mm. Na jednej strane opaska je 7 párov dier, druhý koniec opaska je prehnutý a v prehybe je troma nitmi pripevnená skoba. Súčasťou opaska je kovová pracka, ktorá má na prednej strane symbol 5-cípej hviezdy. Na zadnej strane pracky je dvojitý tŕň a háčik na zapínanie. Pracka je protikorózne upravená, posúvač je prehybom a znitovaním uspôsobený na navlečenie na opasok.[56] Váha opaska aj s prackou je 265 g. Materiálové číslo opaska je 2431 a pracky 2583.

Doplnky k rovnošate vz. 60 a obuvi

K zimným doplnkom rovnošaty vz. 60 zaraďujeme zimnú čapicu – ušianku, plyšový golier, pletenú kuklu, zimné rukavice a zatepľovacie vložky[57] do kabáta, blúzy, nohavíc a topánok.[58] Zimné doplnky sa využívali na zmiernenie vplyvu poveternostných podmienok a hlavne zaručovali, že poľnú rovnošatu a topánky bolo možné nosiť počas celého roka.

[50] Príloha 2, Obuv. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 12.

[51] Je to proces stužovania (vytvrdzovania) surovej kože pomocou chrómu.

[52] Príloha 14, Charakteristika základních surovin, tabulky velikostí a pokyny pro ošetřování, skladování a přepravu výstrojních součástek. In *Nauka*, 1980, c. d., s. 12.

[53] BAJAJA, Jaroslav. *Výstrojné zabezpečenie útvaru v poli*. Žilina : Vysoká vojenská škola tylového a technického zabezpečenia, 1982, s. 9.

[54] Príloha 14, Charakteristika základních surovin, tabulky velikostí a pokyny pro ošetřování, skladování a přepravu výstrojních součástek. In *Nauka,* 1980, c. d., s. 81; veľkosti topánok sú uvádzané v milimetroch.

[55] Jedná sa o celulózu stuženú latexovou disperziou.

[56] Príloha 4, Strůj. In *Nauka*, 1980, c. d., s. 3.

[57] Medzi vojakmi boli nazývané "humusáky".

[58] BELŠAN, B. *Příručka*, c. d., s. 466.

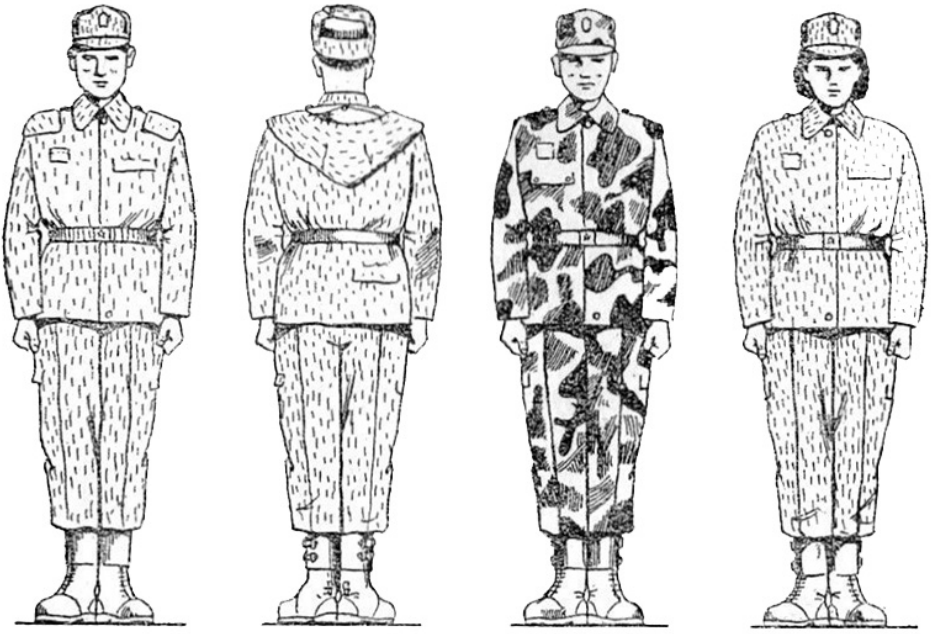

Prvá a druhá postava - rovnošata vz. 60 z prednej a zadnej strany
Tretia postava – vojak výsadkových a prieskumných jednotiek v rovnošate "MLOK"
Štvrtá postava – vojačka[59]

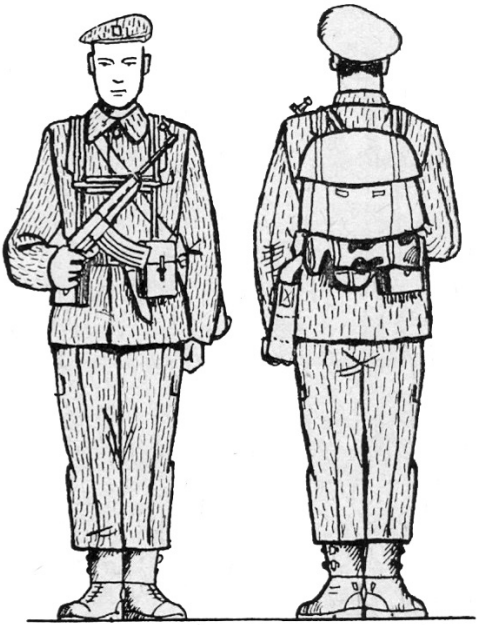

Vojak výsadkových a prieskumných jednotiek v rovnošate vz. 60 pre výsadkárov[60]

[59] Vševojsk-51-2 – *Ústroj,* c. d., s. 7.

[60] Int-51-2. *Nauka,* 1970, c. d., s. 13.

Tabuľka veľkostí č. 1 [61]
Nohavice vz. 60

Veľkosť	Obvod hrudníka v cm	Výška v cm
0	86	Do 160
1 A	90	161-167
1 B	96	161-167
1 C	106	161-167
1 D	116	161-167
2 A	92	171-180
2 B	100	171 - 180
2 C	108	171 - 180
2 D	118	171 - 180
3 A	96	Nad 180
3 B	104	Nad 180
3 C	112	Nad 180
3 D	120	Nad 180

Tabuľka veľkostí č. 2 [62]
Blúza a kabát vz. 60

Veľkosť	Obvod pása v cm	Dĺžka v cm
0	86	98
1 A	84	101
1 B	96	108
1 C	106	116
2 A	84	106
2 B	96	116
2 C	108	121
2 D	118	128
3 A	96	112
3 B	104	116
3 C	112	121
3 D	120	128

[61] Príloha 14, Charakteristika základních surovin, tabulky velikostí a pokyny pro ošetřování, skladování a přepravu výstrojních součástek, In *Nauka,* 1980, c. d., s. 93-94.

[62] Tamže.

D. DZURO: FELDUNIFORM MUSTER 60

Die Uniform Muster 60 bedeutete einen Durchbruch in der Bekleidung des Soldaten. Es handelte sich um das erste Tarnmuster, das in der Tschechoslowakischen Volksarmee (ČSĽA) vollflächig eingeführt wurde. Die Uniform wurde nicht nur von der ČSĽA, sondern auch von den Truppen des Innenministeriums und von den Volksmilizien verwendet. Die Uniform wurde zum Symbol für den Grundwehrdienst und für die Armee selbst. Das Ziel unserer Arbeit ist es, die Herkunft der Uniform zu erklären, eine Beschreibung ihrer Bedruckung und eine kurze Beschreibung der einzelnen dazu gehörenden Komponenten. Gleichzeitig sollen auch die verschiedenen Ausnahmen erwähnt werden, die bei der Untersuchung verschiedener Teile der Uniform entdeckt wurden.

Zoznam použitej literatúry:

Int-2-1. *Zabezpečení Československé lidové armády výstrojním materiálem a hospodaření s ním*, Praha : Federální ministerstvo národní obrany, 1989, s. 32.

Int-4-1. *Stejnokrojový předpis.* Praha : MNO, 1959, s. 37.

Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1970.

Príloha 1, Společenské, vycházkové, služební, polní, zimní a letní stejnokroje, In Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1988, s. 57.

Príloha 2, Obuv, In: Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu.* Praha : MNO, 1988, s. 11-12.

Príloha 3, Drobné stejnokrojové doplňky a odznaky. In Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1988, s. 1.

Príloha 4. Strůj. In Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1988, s. 3.

Príloha 13. Součástky vyřazené z výstroje ČSLA, In: Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu.* Praha : MNO, 1988.

Príloha 14, Charakteristika základních surovin, tabulky velikostí a pokyny pro ošetřování, skladování a přepravu výstrojních součástek. In Int-51-2. *Nauka o výstrojním materiálu*. Praha : MNO, 1988.

Všeob-P-47/s (práv). *Rovnošatový predpis Československej ľudovej armády.* Praha : MNO, 1980.

Vševojsk-51-2 - *Ústroj vojáků československé lidové armády při výcviku a v poli*. Praha : MNO, 1963, s. 7.

Zákl-5-1. *Stejnokrojový předpis Československé lidové armády.* Praha : MNO, 1964.

BAJAJA, Jaroslav. *Výstrojné zabezpečenie útvaru v poli*. Žilina : Vysoká vojenská škola tylového a technického zabezpečenia, 1982, s. 9.

BELŠAN, Bohuslav a kol. *Příručka pro poddůstojníky.* Praha : Naše Vojsko, 1975.

BÍLEK, Jiří. *Historie Československé armády 7.* Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2008, S. 206. ISBN 978-80-7278-472-1.

GREGUŠ, Ivan. *Kompetencia výstrojnej služby.* Žilina : Vysoká vojenská technická škola, 1983, s. 21.

LAZNÝ, Jiří a kol. *Příručka pro poddůstojníky.* Praha : Naše vojsko, 1980, s. 413-414.

NOVÁK, Miroslav a kol. *Pevná opora strany.* Praha : Naše vojsko, 1982, s. 172-173.

PROKOPOVÁ, Olga. *Hodnocení užitných vlastností textilií pro výrobu bojových oděvů profesionálního vojáka*. Diplomová práca. Liberec : Technická univerzita v Liberci - fakulta textilní, 2009, s. 16.

ŠTAIGL, Jan – ŠTEFANSKÝ, Michal. *Vojenské dejiny Slovenska VI.* Bratislava : Magnet Press, 2007, s. 253. ISBN 978-80-89169-10-8.

VOGELTANZ, Jan. *Československá armáda v zahraničí 1939 – 1945, Vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1945, Slovenská armáda 1939-1945, Československá armáda 1945-1992*. Praha : Paseka. 2001, s. 115. ISBN 80-7185-392-5

Internetové zdroje:

Internetový zdroj*, Bulgarian Army Frogskin Camo Oversuit*. http://www.worldmilitary.org/en/bulgaria/uniform/field/camouflage/BG-CAMUBG-00002/;

Internetový zdroj, *Delft – NVA Infantry. 1984 uniform of a soldier of the NVA*, the East German Army. http://www.comtourist.com/history/dutch-army-museum/photos-dutch-army-museum];

Internetový zdroj, *Rare Polish Poland army LWP 1968 gray Deszczyk rain camo winter jacket coat*. https://www.worthpoint.com/worthopedia/polish-poland-army-lwp-1968-gray-535775059/.

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

Výberová bibliografia XXVIII. – 2020

BOŽENA **ŠEĎOVÁ**

DO ROKU 1526

Najnovšie poznatky z výskumov stredovekých pamiatok na Gotickej ceste III : Zborník Gotická cesta 3/2018 / Zost.: Michaela Kalinová. - Rožňava - Bratislava : Občianske združenie Gotická cesta - Pamiatkový úrad SR, 2020. - 226 s. : fotogr. - ISBN 978-80-972544-1-4.

* * *

Budínsky mier 1254 / Jakub Palko. In: Historia nova 16. - Bratislava : Katedra slov. dejín FiF UK, 2020, s. 32-51, https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf ISBN 978-80-8127-275-2.

Náboženské rituály vojny a vytváranie kresťanskej identity v stredovekej strednej Európe 12. storočia / Dušan Zupka. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 4 (2020), s. 577-592.

Naučení o šikování jízních, pěších vozů z pera českého rytiera Václava Vlčka z Čenova ako vzácny prameň pre skúmanie taktiky jazdeckých oddielov na sklonku stredoeurópskeho stredoveku / Samuel Beňa. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 19-32.

Právna regulácia vojenstva za vlády Mateja Korvína / Vladimír Segeš. In: Historica LI. Universitas Comeniana : Zborník k 70. narodeninám profesofa Leona Sokolovského. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2020, s. 100-118.

Uhorské vojenstvo vo vrcholnom stredoveku so zreteľom na vládu Ľudovíta Veľkého / Vladimír Segeš. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 31-51.

Weapons from the Early Medieval Cemetery of Ivanka pri Dunaji-Farkasek in a Wider Context / Martin Husár, Jakub Tamaškovič. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 249-293.

* * *

Husiti a bratríci na Slovensku / Vladimír Segeš. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 2 (2020), s. 19-41 : obr. ISBN 978-80-89609-24-6.

Vojny a bitky na Slovensku 1 – 2 / Vladimír Segeš: Pod žezlom Mateja Korvína; Zápas o trón a Dóžovo povstanie. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 1 – 2 (2020), s. 32-33 : obr.

1526 – 1914

C. K. pionýrské vojsko, 5. část: Polní tažení 1848 – 1849 / Zdeněk Holub. - Praha : Mare-Czech, 2020. - 124 s. : mp. - ISBN 978-80-88215-42-4.

C. K. pionýrské vojsko, 6. část: V letech 1850 – 1864 / Zdeněk Holub. - Praha : Mare-Czech, 2020. - 123 s. : mp. - ISBN 978-80-88215-51-6.

Csata a Harsány-Hegynél (1687) : Háború, régészet és kulturális örökségvédelem / Balázs Polgár. - Budapest : HM Hadtörténeti intézet és múzeum, 2020. - 242 s. : fotogr., mp., pram. a lit. - ISBN 978-963-5190-08-9.

Past and Present of 19th Century Fortifications Built in Central Europa. - Budapest

: MoD Military History Institute and Museum, 2020. - 119 s. : fotogr. - ISBN 978 963 519 005 8.

Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/5/2 : Rakúsko-uhorská armáda a spoločnosť na Slovensku v rokoch 1867 – 1914 / Ed.: Peter Chorvát. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. - 252 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89523-67-2.

* * *

A császári-királyi hadsereg ellátási rendszere a Magyar Királyságban az 1751. évi szabályzattól 1815-ig / Balázs Lázár. In: Történelmi szemle. - Roč. 62, č. 4 (2020), s. 549-564.

Az 1526-os Mohácsi csata helye / Szabolcs Varga, Norbert Pap, Péter Gyenizse, Maté Kitanics, Gábor Szalai, Balázs Sudár, János B. Szabó, Gábor Maté. In: Történelmi szemle. - Roč. 62, č. 1 (2020), s. 57-201.

Domino suo turcico, domino terrestri christiano – Gemer v čase existencie Fiľakovského sandžaku v 16. storočí / Eva Benková. In: Historia nova. Opus cyclopea. - Roč. 17 (2020), s. 30-98. ISBN 978-80-8127-301-8. https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino17.pdf.

Előzmények. A hadseregellátás problémája a tizenöt éves háborúban / Zoltán Péter Bagi. In: Történelmi szemle. - Roč. 62, č. 4 (2020), s. 527-547.

Gabonakereskedelem és hadseregellátás / József Glósz. In: Történelmi szemle. - Roč. 62, č. 4 (2020), s. 595-608.

Hodnosti rakousko-uherského letectva 1 – 2 / Bohumír Kudlička. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 27, č. 118 – 119 (2020), s. 38-41, 16-19 : fotogr.

Hrad a mesto Nitra v Belových vedomostiach / Katarína Rácová. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 446-455.

K histórii hrobu francúzskeho vojaka z roku 1809 v Petržalke / Matej Čapo. In: Historia nova 16. - Bratislava : Katedra slov. dejín FiF UK, 2020, s. 52-66,

Slovenská otázka v revolučných rokoch 1848 – 1849 na stránkach viedenského denníka Die Presse / Zuzana Kudzbelová. In: Acta Historica Neosoliensia. - Roč. 23, č. 1 (2020), s. 34-51.

Slovenská politika v kontexte revolučných rokov 1848/49 a názory K. Marxa a F. Engelsa / Juraj Krištofík. In: Acta Historica Neosoliensia. - Roč. 23, č. 1 (2020), s. 125-139.

„Soldaten-Abrichtung“ in der k. (u.) k. Armee / Hubert Michael Mader. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 58, č. 4 (2020), s. 438-444 : fotogr.

Súdne konanie a trestné exekúcie v stredovekom Prešporku / Vladimír Segeš. In: Spravodlivosť pre všetkých : Zborník príspevkov z rovnomenného sympózia 25. a 26. septembra 2019, Komárno : Igazságot mindenkinek... Tanulmánykötet egy azonos nevű szakmai szimpóziumon elhangzott előadásokból 2019. szeptember 25. – 26., Komárom / Zost.: Lukáš Paluga, Katarína Répásová. – Bratislava – Komárno : MV SR – Štátny archív v Nitre, Archív Komárno, 2020, s. 115-131 : obr.

The Development of the Hungarian Arms Industry, Especially the Naval Industry (1900 – 1914) / Mihály Krámli. In: The Role of Territorial Defense Forces in Peace and War. The 19th Annual Conference of the Conflict Studies Working Group – Budapest, 27-31 May 2019 / Eds.: Zoltán Jobbágy, V. Andaházi Szeghy, Matej Medvecký, Peter Kiss. - Budapest : Hungarian Defence Forces Scientific Research Centre, 2020, s. 27-45. ISBN 978-615-5585-13-5.

Účasť Svetozára Hurbana na vojenskej okupácii Bosny a Hercegoviny v roku 1878 / Peter Chorvát. In: Historia mea vita. Zbor ník štúdií vydaný pri príležitosti životného

jubilea Vladimíra Segeša. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 99-103.

* * *

Cisár Jozef II. a habsburská armáda : Vojny a bitky na Slovensku / Vladimír Segeš. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 1 (2020), s. 34-37 : obr.

Vojenské reformy a predpisy za Márie Terézie a Jozefa II. / Vladimír Segeš. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 1 (2020), s. 38-39 : obr.

Vojny a bitky na Slovensku 3 – 12 / Vladimír Segeš: Vojna dvoch protikráľov; Osmanský nápor a bitka pri Plášťovciach roku 1552; Pätnásťročná vojna; Povstanie Štefana Bočkaja v rokoch 1604 – 1606; Povstanie Gabriela Betlena v rokoch 1619 – 1626; Povstanie Juraja I. Rákociho v rokoch 1644 – 1645; Zenit osmanskej expanzie; Kuruci a povstanie Imricha Tökölihо v rokoch 1678 – 1685; Medzníky pádu osmanskej moci; Bitky v prvej etape povstaní Františka II. Rákociho. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 – 12 (2020), s. 32-33 : obr.

1914 – 1918

Čechoslováci na řece Olona. Etnická čistka paměti, která se nezdařila : Historie československé domobrany v Itálii / Enzo Ciaraffa – Jozef Špánik; z ital. orig. přel.: Sára Flemrová. - Praha : Čs. obec legionářská, 2020. - 55 s., s. 55-98 : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-87919-77-4.

Česká škola na Sibiři : Vzpomínky legionáře Václava Valenty / Václav Valenta. - Praha : Čs. obec legionářská, 2020. - 387 s. : fotogr. (Edice pamětí Československé obce legionářské). - ISBN 978-80-87919-73-6.

Čs. legie 1914 – 1920. Historie – v boji – každodennost / Ed.: Jaroslav Nečas. - Brno : Extra Publishing, s. r. o., 2020. - 83 s. : fotogr., obr., dok. - ISBN 978-80-7525-333-0.

Deník legionáře v Rusku : Vzpomínky na vojenskou a válečnou službu 1912 – 1920 / František Pokorný, Petr Prokš. - Praha : Albatros Media, a. s. ve spolupr. s HÚ AV ČR, 2020. - 360 s. : pram. a lit., fotogr., reg. - ISBN 978-80-264-3022-3.

Elo Šándor : Zápisky z frontu / Juraj Hradský, Pavel Habáň. - Praha : Naše vojsko, s.r.o., 2020. - 151 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-206-1901-3.

Letec Štefánik a Caproni / Karol Steklý, Jozef Buffa. - 2. rozš. vyd. - Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2020. - 95 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-89169733.

Lietali pod vlajkou monarchie : Rakúsko-uhorskí vojenskí letci z územia Slovenska v rokoch 1914 – 1918 / Juraj Červenka. - Martin : Matica slovenská, 2020. - 192 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8128-253-9.

M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska v dokumentoch piatich svetadielov / Miroslav Musil. - Brezová pod Bradlom - Martin : Spoločnosť M. R. Štefánika - Vyd. Matice slovenskej, 2020. - 111 s., nestr. dok. príl. - ISBN 978-80-8115-305-1.

Milan Rastislav Štefánik : Krátky životopis / Dušan Kováč. - Bratislava : Veda - Historický ústav SAV, 2020. - 167 s. : fotogr., lit., reg. - ISBN 978-80-224-1828-7.

Milan Rastislav Štefánik a Maurice Janin : Príbeh priateľstva / Dušan Kováč. - Bratislava : Veda, 2020. - 224 s. : fotogr., dok., reg. - ISBN 978-80-224-1805-8.

Nižná Olšava a prvá svetová vojna : Prechádzky dejinami Nižnej Olšavy / Martin Drobňák, Matúš Korba, Viktor Szabó, Radoslav Turik. - Nižná Olšava : Drobi - History & Tourism pre obec Nižná Olšava, 2020. - 47 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-973833-0-5.

Upomínky na můj vojenský život : Vzpomínky legionáře Karla Prášila / Karel Prášil. - Praha : Čs. obec legionářská, 2020. - 440 s. : fotogr. (Edice paměti Československé obce legionářské; sv. 11). - ISBN 978-80-87919-70-5.

Veľký sen dvoch malých národov : Česko-slovenské légie v Rusku a vznik prvej republiky / Kevin J. Mcnamara; z angl. prel.: Peter Fridner, Jana Báliková. - Bratislava : Slovart, spol. s r. o. 2020. - 407 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-556-4289-5.

Zapomenutý boj : Srbští dobrovolníci v Rusku 1914 – 1918 / Milan Micić. - Praha : Čs. obec legionářská - Epocha, 2020. - 228 s. : fotogr., pm., pram. a lit. - ISBN 978-80-87919-74-3; 978-80-7557-978-2.

* * *

Az első világháborús osztrák-magyar hadifoglyok és az olaszországi egészségügyi rendszer / Balázs Juhász. In: Hadtörténelmi közlemények. - Roč. 113, č. 20 (2020), s. 301-324.

Az I. világháború osztrák-magyar veszteségi adatainak kezelése 1914-től napjainkig / Gábor Kiss. In: Hadtörténelmi közlemények. - Roč. 113, č. 20 (2020), s. 325-337.

Bojová činnosť československých légií na talianskom fronte / Jana Zaťková. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 109-114.

Cintoríny z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku – pamiatky histórie : (Plány, realizácia, skutočnosť) / Anton Liška. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 32. - Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2020, s. 73-104 : fotogr., nákr. ISBN 978-80-89175-93-2.

Československá repatriační mise v sovětském Rusku, mise RSFSR v Československu a cesta k ustavení obchodních misí : Kapitola z počátků vzájemných vztahů / Emil Voráček. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 78-99.

Čechoslovackij korpus v Rossii: novaja dokumentaľnaja publikacija / Jelena Serapionová. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 42-50.

Čeľabinsk – máj/jún 1918 : (Na základe novo sprístupnených dokumentov z ruských archívov) / Ferdinand Vrábel. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 56-69 : fotogr.

Lebenswelten und Deutungszusammenhänge im modernen Massenkrieg : Soldatische Kriegserfahrungen im Osten und auf dem Balkan (1914 – 1918) / Oswald Überegger. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 58, č. 1 (2020), s. 377-411.

Miesta pamäti prvej svetovej vojny na sočskom fronte / Martin Konečný. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 125-142.

Mikuláš Gacek / Ferdinand Vrábel. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 82-88.

Obec Ruská Kajňa a prvá svetová vojna / Matúš Burda. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 52-87.

Pomníky Velké války / Miloš Krčmár. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 32. - Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2020, s. 105-111 : fotogr. ISBN 978-80-89175-93-2.

Postoj Svatého stolce k československému zahraničnímu odboji za první světové války

/ Marek Šmíd. In: Český časopis historický. - Roč. 118, č. 2 (2020), s. 363-386.

Propagandisten des k. u. k. Vielvölkerreiches: Östereichich-ungarische Soldaten im Osmanischen Reich während des Ersten Weltkrieges / Oliver Stein. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 58, č. 1 (2020), s. 412-441.

Ruská revoluce v literárním obraze Třetí roty 1917 – 1918 / Pavel Mertelík. In: Slovanský přehled. Slovanské historické studie. - Roč. 106, č. 3 (2020), s. 525-546.

„S dezertirami, ukloňajusčimisia ot ispolnenija svojego sviatogo dolga, postupať samym surovym obrazom" : Zagradotriady na Vostočnom fronte Krasnoj armii vo vtoroj polovine 1918 goda / Jevgenij Naumov. In: Vojenno-istoričeskij žurnal. - Roč. 95, č. 9 (2020), s. 60-66 : fotogr.

Seznamy ztrát rakousko-uherské armády z první světové války – anatomie jednoho souboru historických pramenů / Tomáš Kykal. In: Dějiny a osudy : In memoriam historika Ivo Pejčocha / Ed.: Jiří Plachý. - Cheb : Svět křídel, 2020, s. 18-43. ISBN 978-80-7573-085-5.

1917 – štvrtý rok veľkej vojny. Politické pomery a vojnová diplomacia / Róbert Barta. In: Annales historici Presovienses. - Roč. 20, č. 1 (2020), s. 97-113.

Vojennoplennyje na russkom fronte pervoj mirovoj vojny / Aleksej Vladimirovič Olejnikov. In: Vojenno-istoričeskij žurnal. - Roč. 81, č. 9 (2020), s. 56-59 : fotogr.

Výpoveď zajatého čs. legionára v Taliansku Martina Badinku / Jana Zaťková. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 73-81.

Vzpomínka „australského" legionáře Josefa Sudolského na Velkou válku / Pavel Kreisinger. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 96-109 : fotogr.

Zriaďovanie a výstavba vojnových cintorínov na území severovýchodného Slovenska počas Veľkej vojny / Anton Liška. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 48-70 : obr.

* * *

Čs. legie v Rusku 1914 – 1920 : Transporty z Ruska : Nedopluli : Návraty. In: Legionářský směr : Transporty z Ruska. - Roč. 9, speciál 2020, 112 s. : fotogr.

Ruský zlatý poklad a československé legie / Bernard Panuš, Milan Mojžiš. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 30-37 : fotogr.

Smutná správa o Jánovi Kučerovi / Viera Drahošová. In: Záhorie. Náučno-popularizačný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria. - Roč. 29, č. 5 (2020), s. 11-18 : fotogr.

1918 – 1939

Aero továrna letadel 1919 – 1945 a její letadla / Pavel Kučera. - Nevojice : Jakab Publishing, s.r.o., 2020. - 248 s. : fotogr. - ISBN 978-80-7648-024-7.

Československé četnictvo a policie ve sporu o Těšínsko 1918 – 1920 / Ivana Kolářová, Ondřej Kolář. - Praha : Academia, 2020. - 197 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3140-2.

Československo 1919 : Oslobodzovanie Slovenska spod maďarskej nadvlády / Lamberto Ferranti; z tal. prel. a zost.: Ladislav Koudelka. - [Brezová pod Bradlom] : Spoločnosť M. R. Štefánika, 2020. - 199 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-971818-3-3.

Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939) / Martina Fiamová. - Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2020. - 263 s. : pram. a lit., reg., príl. - ISBN 978-80-224-1855-3.

Ismeretlen Trianon : Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918 – 1921 / Ablonczy Balázs. Budapest : Jaffa, 2020, 272 s.

Krvavý podzim 1938 : Průvodce / Jiří Padevět. - Praha : Academia, 2020. - 589 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3097-9.

Návrat domů : Československí legionáři na cestě z Ruska do vlasti 1919 – 1920 / Dalibor Vácha. - Praha : Epocha s.r.o., 2020. - 222 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7557-983-6.

Parkáň a okolie v bojoch o Slovensko v 1919-tom : Pamiatke vzniku a obrany Československa / Zost.: Jozef Slabák. - B. m. : Jozef Slabák, 2020. - 28 s. : fotogr.

Rok 1919 a Československo : Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania : Opera historica 2/2020 / Eds.: Peter Švorc, Peter Kovaľ. - Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020. - 346 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-555-2527-3.

Trianon – triumf a katastrofa / Roman Holec. - Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2020. - 350 s. : pram. a lit., obr. príl. - ISBN 978-80-569-0588-3.

Zvon zrady : Mnichovská dohoda z roku 1938 v Československu / P. E. Caquet; z angl. orig. přel.: Petr Kovařík. - Brno : Jota, s.r.o., 2020. - 279 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-7565-445-8.

Život národa je večný : Sto rokov od Trianonu 1920 – 2020 / Ján Gábor, Ferdinand Vrábel. - Bratislava : Perfekt, a.s., 2020. - 221 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8226-007-9.

* * *

Branný sbor československých motoristů 1938 – 1939 / Jan Štemberk. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 217-242.

Československo a diplomacie Sovětského svazu v zářijové krizi 1938 / Jan Němeček. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 23-60.

Dunaj v roku 1919 : Československá periféria alebo produktívny geopolitický fenomén? / Roman Holec. In: Rok 1919 a Československo : Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania : Opera historica 2/2020 / Eds.: Peter Švorc, Peter Kovaľ. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020, s. 37-52. ISBN 978-80-555-2527-3.

Dve periférie v dvoch krajinách, október 1918 – január 1919 : Východné Slovensko a Uhorská Rus na ceste do Československej republiky / Peter Švorc. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 3 (2020), s. 463-490.

Formovanie vzťahov novovzniknutého Československa a Bieleho Ruska (1918 – 1920) / Ľubica Harbuľová. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 66-77.

Horthy Miklós beszédei 1919 és 1923 között / Dávid Turbucz. In: Századok : A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. - Roč. 154, č. 1 (2020), s. 183-208.

Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a Nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska / Miroslav Palárik, Zuzana Hasarová. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 456-504.

Internácie z južného Slovenska v roku 1919 : Dodatok k charakteru dobového československého štátu / Attila Simon. In:

Historický časopis. - Roč. 68, č. 2 (2020), s. 271-290.

K dělostřeleckému exportu Škodových závodů do Iránu ve třicátých letech 20. století / Jan Hladík. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 111-124.

Mníchovská kríza a Červená armáda / Jozef Bystrický. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 61-83.

Neznáma kapitola z dějin maďarské zpravodajské činnosti proti ČSR : Olomoucký špionážní případ kapitána v. v. Leopolda Katzerna a jeho synovce Wilhelma Katzera / Pavel Kreisinger, Milan Vyhlídal. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 4 (2020), s. 90-109 : fotogr., dok.

„Nitriansky kaleidoskop" : Fotostřípky ze života aviatického i jiného Leteckého pluku 3 v letech 1925 – 1927 / Michal Ovčáčík. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 27, č. 123 (2020), s. 20-23 : fotogr.

Podkarpatská Rus, maďarskí komunisti a formovanie komunistického hnutia 1918 – 1921 / Juraj Benko. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 100-109.

Polská vojenská rozvědka a její spolupráce s 2. (zpravodajským) oddělením Hlavního štábu Československé armády v letech 1927 – 1936 / Piotr Kołakowski. In: Slovanský přehled. - Roč. 106, č. 1 (2020), s. 7-30.

Potíže exilové literatury o Mnichovu / Josef Nožička. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 88-101.

Problematika stanovenia a vytýčenia štátnej hranice medzi Slovenskom a Maďarskom v oblasti Novohradu a Gemera po Viedenskej arbitráži / Ján Valo. In: Historica LI. Universitas Comeniana : Zborník k 70. narodeninám profesofa Leona Sokolovského. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2020, s. 228-237.

Regionálna spolupráca počas medzivojnových desaťročí : Rumunsko, Československo a Malá dohoda 1921 – 1938 / Radu Tudorancea. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 25-31 : fotogr.

Slovenská otázka pred Mníchovom do Druhej republiky / Zlatica Zudová-Lešková. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 103-116.

Slovenská otázka při vzniku Československa na Pařížské mírové konferenci 1919 – 1920 / Zdeněk Veselý. In: Studia politica Slovaca. Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy. - Roč. 13, č. 2 (2020), s. 46-69.

Státní pracovní služba v kontextu Sudetendeutscher Freiwiliger Arbeitsdienst v meziválečném Československu: rozpor ideálů demokracie a hospodářské reality 30. let 20. století / Jitka Balcarová. In: Slezský sborník. - Roč. 118, č. 1 (2020), s. 21-39.

„Španělák Felipe" : Aero A-101 ve službách republikánského letectva 1938 - 1939 / Martin Vyroubal. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 27, č. 123 (2020), s. 14-19 : fotogr.

The Path to the Munich Agreement from the Viewpoint of Reports by William Ch. Bullit, the American Ambassador to France / Marián Manák. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 85-101.

V Česko-slovenskej či Česko-slovensko-ruskej republike? Podkarpatská Rus a východné Slovensko v prelomovom roku 1919 / Peter Švorc. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 4 (2020), s. 609-634.

Vídeňská arbitráž a Československo v roce 1938 / Eva Irmanová. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 117-131.

Vojenské rozhledy o vojenském letectvu v letech 1920 až 1939 / Jan Dúbravčík. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 65-74.

Výběr z článků ve Vojenských rozhledech. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 39-54.

Význam Malej dohody ako faktora v obrane Československa proti agresii nacistického Nemecka / Milan Olejník. In: Dejiny - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove. - Roč. 15, č. 2 (2020), s. 106-125. http://dejiny.unipo.sk/PDF/2020/07_2_2020.pdf.

Vznik a úkoly československé vojenské zpravodajské služby v roce 1919 / Milan Vyhlídal. In: Rok 1919 a Československo : Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania : Opera historica 2/2020 / Eds.: Peter Švorc, Peter Kovaľ. - Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020, s. 229-240. ISBN 978-80-555-2527-3.

Zákroky četnictva při stávkách a demonstracích na Slovensku v období velké hosodářské krize / Ivana Kolářová, Ondrej Kolář. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 26-37.

Zrcadla idejí. O průvodech nacionalistických tělocvičných svazů ve střední Evropě / Martin Klement. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 141-172.

* * *

Až v hodině dvanácté : Teritoriální obrana proti letectvu v ČSR ve třicátých letech minulého století / Miroslav Adamec. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 46-47 : fotogr.

Boj s nedostatkem financí / Miroslav Adamec. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 3 (2020), s. 48-49 : fotogr. (čs. armáda v 20. rokoch).

Diktatúrou k demokracii : Začleňovanie územia Slovenska do novej republiky pod vedením Vavra Šrobára / Matej Hanula. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 18-24 : fotogr.

Hlinkova cesta do Paríža a späť / Tomáš Jahelka. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 30-33 : fotogr.

Letov Š.218 / Petr Kolmann. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 9 (2020), s. 66-67 : fotogr.

Na magistrále v roce 1919. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 26-29 : fotogr.

Odsun rodin zpravodajských důstojníků do zahraničí v roce 1939 : Příspěvek k dějinám československé zpravodajské služby / Milan Vyhlídal. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 7-8 (2020), s. 10-11 : fotogr.

Postrková akcia : Viedenská arbitráž a slovenskí Židia / Alena Tabaková. In: Historická revue. - Roč. 31 , č. 11 (2020), s. 72-76 : fotogr.

Proč je Mnichovská dohoda neplatná? / Jan Jandl. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 21-22 (2020), s. 6-7 : fotogr.

Rozhovor s historikom Romanom Holecom : „Trianon nám ukazuje, že síce žijeme tie isté dejiny, nie sú však ani zďaleka spoločné“ / Roman Holec, Jaroslav Valent. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 44-49 : fotogr.

Slovensko na pravom brehu Dunaja : Obsadenie Petržalky 14. augusta 1919 / Ľuboš Kačírek. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 26-29 : fotogr.

30,5 cm moždíř vz. 16 / Jan Škarka. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 11 (2020), s. 68-71 : fotogr.

Trpký mier : Trianonská mierová zmluva a Maďarsko / Miklós Zeidler. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 38-43 : fotogr., tabl.

Víťazi a porazení : Mierové zmluvy z rokov 1919 – 1920 a problém ich vnímania / Jan Rychlík. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 6-11 : fotogr.

Vojenské a vojensko-politické udalosti na Slovensku v povojnových rokoch 1918/1920 – výberová bibliografia (práce publikované v rokoch 1990 – 2020) / Božena Šeďová. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 156-176.

100. výročie Trianonskej mierovej zmluvy / Lukáš Volentier. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 1 (2020), s. 93-109.

Základný zákon prvej republiky : Cesta k československej ústave z 29. februára 1920 / Katarína Zavacká. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 60-66 : fotogr.

1939 – 1945

Barikáda Praha : Hrdinové z pražských barikád a zákulisí osvobození Prahy v květnu 1945 / Jindřich Marek, Tomáš Jakl. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 286 s. : fotogr., lit. (9. kap.: Kam se probojovala „Hlinka Garde“? Útok SS-Kampfverband „Wallenstein“ na Prahu v květnu 1945 a slovenští příslušníci SS, s. 167-192). ISBN 978-80-7573-073-2.

Československá zahraniční politika v roce 1943, sv. II (1. srpen – 31. prosinec 1943) / Jan Němeček, Jan Kuklík, Daniela Němečková. - Praha : Historický ústav AV ČR, 2020. - 586 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-7286-362-4.

Hitler and Czechoslovakia in WWII : Domination and retaliation / Patrick Crowhurst. - London - New York - Oxford - New Delhi - Sydney : Bloomsbury Academic, 2020. - 329 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-1-3501-6009-5.

Letka 13 : Najúspešnejšia slovenská stíhacia letka v histórii 1939 – 1944 / Stanislav Bursa. - Piešťany : Balneological Museum Imricha Wintera v Piešťanoch - Trnavský samosprávny kraj, 2020. - 377 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89155-38-5.

Na poslední chvíli / Miloslav Bitton Kratochvíl; z angl. orig. přel.: Dušan Andrš. - Praha : Čs. obec legionářská, 2020. - 245 s. : fotogr. (Edice paměti Československé obce legionářské). - ISBN 978-80-87919-79-8. (Miloslav Kratochvíl).

Obranný úsek Plesnivec : Horúca jeseň 1944 v priestore Vernár – Telgárt – Šumiac – Pohorelá / Marcel Maniak. - [Poprad] : TabitaArt, 2020. - 199 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-973804-0-3.

Oslobodenie Slovenska a koniec druhej svetovej vojny / Stanislav Mičev a kol. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 334 s. : fotogr., pram. a lit., reg. Obsah: Mičev, Stanislav: Niekoľko poznámok k 1. výročiu Slovenského národného povstania, s. 7-13; Kmeť, Norbert: Politici a antifašizmus, s. 14-33; Nižňanský, Eduard: Nemecko-slovenské vzťahy 1944-45. Od začiatku SNP do konca vojny. S nacistickým Nemeckom až do trpkého konca! s. 34-53; Hlavinka, Ján: Až do posledných momentov okupácie: Deportácie Židov z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945, s. 54-68; Posch, Martin: Československo a plány Special Operations Executive v záverečnej fáze druhej svetovej vojny. Od Slovenského národného povstania po koniec vojny v Európe, s. 69-85; Balcová, Milena: Technický prápor - posledná

opora slovenskej armády, s. 86-98; Fiamová, Martina: Evakuačné opatrenia slovenskej vlády na konci 2. svetovej vojny, s. 99-115; Leikert, Jozef: Podiel spisovateľa a novinára Ladislava Mňačka na oslobodení Československa, s. 116-128; Volenter, Lukáš: Sonda do oslobodzovania vybraných podnikov na strednom Slovensku, s. 129-142; Uhrin, Marian – Tesárek, Pavel: Ústup jednotiek 2. pešieho pluku Domobrany z priestoru Trenčín – Nemšová v roku 1945, s. 143-160; Poláková, Miroslava: Osvobozování příhraničního okresu Uherský Brod v dubnu 1945 (ve spolupráci s místními partyzánskými jednotkami), s. 161-175; Hallon, Ľudovít – Sabol, Miroslav – Falisová, Anna: Vojnové škody v priemysle, infraštruktúre a v zdravotných pomeroch Slovenska, s. 176-199; Vyhlídal, Milan: Československé vojenské zpravodajství v posledním válečném roce 1945, s. 200-207; Schvarc, Michal: Evakuácia etnických Nemcov z dunajsko-karpatského priestoru 1944/1945, s. 208-219; Hanzlík, František: Podíl Obranného zpravodajství na perzekuci civilního obyvatelstva a vojáků bývalé armády Slovenské republiky v první polovině roku 1945, s. 220-232; Olejko, Andrzej: Labutí spev spojenca... Vojenská činnosť Poľských vzdušných síl na Západe počas posledného roku druhej svetovej vojny, s. 247-261; Řepa, Tomáš: Bitva o Okinawu – poslední velká bitva 2. světové války, s. 262-276; Ostanek, Adam Adrian: Teherán – Jalta – Postupim. Poľsko-sovietska „diplomatická vojna“ o budúcu podobu východnej hranice Poľska po 2. svetovej vojne, s. 277-298; Franz, Maciej: Posledné vojenské operácie stredomorského vojnového dejiska v roku 1945, s. 299-310. - ISBN 978-80-89514-94-6.

Po stopách tragédie : Holokaust na Slovensku / Ivan Kamenec. - 2. rozš. vyd. - Bratislava : Premedia, 2020. - 295 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-8159-188-4. 19 368 / 19 368

Povstanie roku 1944 : Bolo národné, slávne, užitočné? / Peter B. Podolský. - 5. upr. a doplň. vyd. - Bratislava : vl. nákl. v Post Scriptum, s. r. o., 2020. - 191 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-8218-015-5.

Prežil som pochod smrti : Rozprávanie chlapca z Bratislavy, ktorý natruc prežil : Skutočný príbeh / Pavel Taussig. - Bratislava : Grada Slovakia, s. r. o., 2020. - 202 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8090-073-1.

Rytíři nebes : 311. československá peruť : No 311 Czechoslovak Squadron / Jan Kratochvíl, Sabina Kratochvílová. - Brno : Muzeum českého a slovenského exilu a muzeum RAF, 2020. - 909 s. : fotogr., reg. (Historie). ISBN 978-80-270-7958-2.

Samostatný prápor lyžiarov samopalníkov / Marcel Maniak. - Turany : P+M Turany, 2020. - 95 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89694-70-9.

Sen x skutočnosť : umenie & propaganda / Ed.: Katarína Bajcurová, Petra Hanáková, Bohunka Koklesová. - Bratislava : Slovenská národná galéria, 2020. - 439 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8059-199-1.

Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok / Ed.: Marek Syrný. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 136 s. : fotogr., pram. a lit., reg. Obsah: Mičev, Stanislav: Slovenské národné povstanie a jeho odkaz, s. 5-7; Stanislav, Ján: Širšie súvislosti nacistickej okupácie Slovenska a postoje ľudáckej garnitúry k Povstaniu, s. 8-19; Filonenko, Sergej Ivanovič: O histórii sovietsko-československej vojenskej spolupráce počas Veľkej vlasteneckej vojny, s. 20-24; Michela, Miroslav: Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 25-36; Valko, Roland: Deformácie výkladu SNP v rokoch 1949 – 1960, s. 37-44; Macháček, Michal: Mezi historiografií a politikou. Příběh Svedectva o SNP Gustáva Husáka, s. 45-60; Fremal, Karol: Odborná a náučno-populárna literatúra o odboji a SNP v rokoch 2014 – 2019, s. 61-70; Vyhlídal, Milan:

Generál Vladimír Přikryl (1895 – 1968). Životní pouť velitele 2. čs. paradesantní brigády 20. stoletím, s. 71-83; Řepa, Tomáš: Účastník Slovenského národního povstání Ján Ursíny a jeho další osudy, s. 84-91; Uhrin, Marian: Osudy povstaleckých tankistov, s. 92-98; Pavlov, Jozef: Povojnové osudy členov Revolučného okresného národného výboru vo Zvolene, s. 99-112; Volentier, Lukáš: Pohľad na zlato Slovenského štátu, s. 113-122. - ISBN 978-80-89514-92-2.

Slovensko a Európa v roku 1940 / Marek Syrný a kol. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 231 s. : fotogr., pram. a lit., reg. Obsah: Goněc, Vladimír: Restart programů pro Evropu v domácím hnutí odporu a v exilu: Demokratická idea Evropy v roce 1940, s. 5-20; Řepa, Tomáš: Boj československé pěší divize a pilotů ve Francii v roce 1940, s. 21-30; Olejko, Andrzej: 1940 – Rok przełomu. Lotnictwo czechosłowackie i polskie w walce w Bitwie o Brytanię, slovenské Vzdušné zbrane w okresie rozwoju w sojuszu z Luftwaffe, s. 31-61; Baka, Igor: Pôsobenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940, s. 62-80; Uhrin, Marian: Slovenská útočná vozba, s. 81-91; Pejs, Oldřich: Štefan Tatarko, vojenský atašé v Berlíně, s. 92-105; Nižňanský, Eduard: Politika antisemitizmu na Slovensku v roku 1940, s. 106-124; Tabaková, Alena: Arizačné zákony a ich realizácia na príklade mesta Prešov, s. 125-141; Polehla, Kamil: Moravské autonomistické organizace mezi lety 1938 – 1945, s. 142-155; Kopeček, Pavel: Rok 1940 v českém a moravském národním odbojovém hnutí v kontextu průběhu 2. světové války a formování evropské protinacistické rezistence, s. 156-168; Syrný, Marek: Percepcia ľudáckeho režimu v propagande slovenských komunistov v roku 1940, s. 169-180; Jiroušek, Bohumil: Hovory s dějinami Karla Lažnovského, s. 181-185; Parenička, Pavol: Delegácia Slovenskej univerzity na oslavách 185. výročia založenia Lomonosovej univerzity v Moskve, s. 186-194; Černák, Tomáš: Futbal a politika na Slovensku počas roka 1940 na príklade klubu ŠK Bratislava, s. 195-203; Volentier, Lukáš: Hospodárska a sociálna situácia podniku Sandrik v rokoch 1939 – 1940, s. 204-216. - ISBN 978-80-89514-93-9.

Slovensko 1938 – 1945 : Poštová história, zv. 1 – 2 / Miroslav Bachratý. - Bratislava : vl. nákl., 2020. - 773 s. : fotogr., obr., tabl., lit. - ISBN 978-80-570-1622-9.

Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 638 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89514-91-5. Obsah: Nižňanský, Eduard – Michala Lônčiková: Obraz nepriateľa v propagande slovenského štátu – náčrt problému, s. 11-43; Fremal, Karol: Partizánske hnutie na strednom Slovensku v zime a na jar 1945, s. 44-58; Krištofík, Juraj: Partizánska skupina Hurban ako súčasť 2. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina a jej podiel v bojových stretnutiach proti nemeckým jednotkám a príslušníkom POHG v jeseni 1944 a na jar 1945, s. 59-84; Pažurová, Helena: Tretí partizánsky pluk brigády kpt. A. S. Jegorova, s. 85-100; Poláková, Miroslava: Podíl partyzánských skupin na procesu osvobozování moravsko-slovenského pomezí v někdejším okrese Uherský Brod, s. 101-116; Vaněk, Oldřich: Partizánske hnutie a hĺbkový prieskum počas bojov pri Liptovskom Mikuláši (január – apríl 1945), s. 117-127; Tesárek, Pavel – Potocký, Peter: Vznik a činnosť „skupiny Havránek" v apríli 1945, s. 128-138; Soubigou, Alain: Francúzska účasť v Slovenskom národnom povstaní (1944 – 1945), s. 139-157; Hofírek, Tomáš: Nemecké jednotky, útvary a zväzky v údolí Váhu na jar 1945 – príspevok k ich identifikácii, organizácii a adekvátnemu označovaniu, s. 158-175; Halaj, Dušan: Boje 1. čs. armádneho zboru o Malú Fatru, s. 176-183; Mičianik, Pavel: Rumunské letectvo nad Slovenskom 1944 – 1945, s. 184-221; Pejs, Oldřich: Účast rumunských tankistů při osvobozování Československa a Rakouska, s. 222-242; Grec, Marius Ioan – Grec, Emanuel Marius: Stránky živej histórie: Rumuni z oblasti Arad na československom bojisku

(1944 – 1945), s. 243-249; Baka, Igor: Nasadenie slovenskej armády na opevňovacie práce pre potreby okupačného režimu, s. 250-260; Hallon, Ľudovít – Baka, Igor: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce okupačným režimom 1944 – 1945 vo svetle nemeckých prameňov, s. 261-287; Chytka, Stanislav V.: Likvidace dělostřelecké výroby v Ružomberku na podzim 1944, s. 288-295; Hešterová, Zdenka: Evakuácia a ničenie zbrojárskych závodov na strednom Považí, s. 296-305; Mičko, Peter: Agónia slovenského hospodárstva na konci druhej svetovej vojny, s. 306-319; Konečný, Stanislav: Hospodárske a sociálne problémy na východnom Slovensku v roku 1945 a ich riešenie, s. 320-333; Račko, Peter: Evanjelici na Liptove po potlačení SNP, s. 334-348; Koreň, František: Orava v roku 1945, s. 349-356; Ristveyová, Katarína: Spoločensko-politická situácia v Komárne v období Szálasiho režimu (október 1944 – marec 1945), s. 357-368; Garek, Martin: Spoločensko-politická situácia v inkorporovaných obciach Hornej Oravy a severného Spiša 1944 – 1945, s. 369-382; Hruboň, Anton – Igaz, Tomáš: K histórii žandárstva počas nemeckej okupácie Slovenska, s. 383-393; Chytka, Stanislav V.: Pohotovostný oddiel HG v Ružomberku, s. 394-400; Potocký, Peter – Tesárek, Pavel: Činnosť poľného práporu HG na území dnešného Rakúska a Česka v roku 1945, s. 401-413; Černák, Tomáš: Z väzenia do vysokej politiky. Viliam Široký a Július Ďuriš v prvej polovici roka 1945, s. 414-423; Pešek, Jan: Komunistická strana Slovenska v roku 1945, s. 424-434; Behmatov, Artur: Žurnalistika na oslobodenom území, s. 435-443; Sabol, Miroslav: Rozpad infraštruktúry po prechode frontu a jej obnova ako celonárodná úloha Slovenska, s. 444-457; Kmeť, Norbert: Odbojári – členovia Slovenskej národnej rady – a ich snaha o očistu povojnového verejného života, s. 458-472; Karaba, Rastislav: Vplyv vojnových udalostí na cirkvený a náboženský život katolíckych veriacich od roku 1944 až do oslobodenia, s. 473-488; Petranský, Ivan A.: Formovanie novej cirkevnej politiky štátu v roku 1945, s. 489-500; Jelinek, Jeshajahu Andrej: Formovanie povojnového režimu na Slovensku v roku 1945 a vojnu preživší Židia, s. 501-511; Uhrin, Marian: II. partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika v oslobodzovacích bojoch v roku 1945, s. 512-525; Jankech, Juraj: Repatriácia Židov do obnovenej Československej republiky v kontexte povojnovej spoločenskej revitalizácie roka 1945, s. 526-540; Vitko, Martin: K počiatkom organizovania bývalých partizánov v roku 1945 (na príklade okresnej odbočky Zväzu slovenských partizánov v Prievidzi), s. 541-548; Gabčo, Martin: Zväz slovenských partizánov (SSP) a integrácia partizánov do povojnového života v Československej republike v priebehu roka 1945, s. 549-557; Valko, Roland: Pohľad na partizánske hnutie na Slovensku v roku 1945, s. 558-564; Száraz, Peter: Možnosti a limity obnovenia diplomatických vzťahov Československa so Španielskom v kontexte veľmocenskej politiky na konci vojny, s. 565-573; Gałka, Olivia – Jasiński, Łukasz: Poľsko v máji 1945 a po ňom. Medzi politickou opozíciou a ozbrojenou rezistenciou, s. 574-585; Choťkova, Elena: O význame Veľkého víťazstva vo svetle aktuálnych problémov európskej bezpečnosti, s. 586-590.

Slovenský štát vo filme : Dokumentárna a hraná tvorba po roku 1945 / Eva Filová, Eva Vženteková. - Bratislava : Vlna o. z. v spolupr. s vyd. Drewo a srd, 2020. - 284 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-89550-69-2.

Slovutný pán prezident : Listy Jozefovi Tisovi / Madeline Vadkerty; aut. spolupr.: Ján Púčik. - Žilina : Absynt, s. r. o., 2020. - 229 s. - ISBN 978-80-8203-163-1.

Tanky na Dyji 1945 : 1. Od Hronu k Moravě / Miloš Ludvík, Vítězslav Vítek. - Němčice : Skore s. r. o., 2020. - 193 s. : fotogr., mp., pram. a lit. - ISBN 978-80-270-8210-0.

Tisovi poza chrbát : Príbehy odporu voči ľudáckemu reržimu / Ed.: Jozef Hyrja. - Bratislava : Hadart Publishing s. r. o., 2020. - 350 s. : fotogr., pram. a lit. Autori: Jozef

Hyrja, Monika Vrzgulová, Denisa Nešťáková, Dušan Segeš, Anton Hruboň, Eva Škorvanková, Filip Pavčík, Soňa Gyarfašová, Stanislav V. Chytka, Jana Odrobiňáková, Martin Posch, Miroslav Barič, Katarína Zavacká. (Tomáš Štern: Namiesto doslovu: Jozef Tiso a jeho interakcie so židovskou komunitou, s. 303-341). ISBN 978-80-99941-25-1.

Treblinka : Povstání v továrně na smrt / Michal Wójcik; z pol. orig. přel.: Markéta Páralová Tardy. - Brno : CPress, 2020. - 295 s. : fotogr., pram. a lit. (Seznam vězňů, kteří přežili vyhlazovací tábor v Treblince, zúčastnili se vzpoury a dožili se osvobození, s. 276-279). ISBN 978-80-264-3168-8.

US Army v Československu 1945 : Objevná obrazová publikace o osvobození západních Čech americkou armádou / František Emmert. - Praha : Mladá fronta, 2020. - 171 s. : fotogr. (kap. 7: Čs. jednotka v americké sestavě, s. 114-125). ISBN 978-80-204-5692-2.

Ve vichru 20. století : Příběh venkovského učitele, důstojníka čs. vojenských jednotek ve Francii a Velké Británii, politického vězně, tajemníka prezidenta republiky / Jaroslav Tomčík. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 223 s. : fotogr. - ISBN 978-80-7573-082-4.

Vocelovej : Osudy velitele 311. perutě RAF Josefy Ocelky DFC a jeho bratra, stíhacího pilota Antonína Ocelky / Pavel Vančata. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 351 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-078-7.

Vojnová Bratislava 1939 – 1945 / Peter Szalay, Michal Bogár, Katarína Haberlandová, Nina Bartošová, Laura Krišteková. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2020. - 335 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Ed. Bratislava - Pressburg). - ISBN 978-80-569-0131-1.

Vyhlazovací tábor v Bełżci / Robert Kuwałek; z pols. orig. přel. Marek Poloncarz. - Praha : Academia, 2020. - 399 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3114-3.

* * *

A szlovák Gyorshadosztály létrehozása és részvétele a Kijev Környéki harcokban / Ferdinánd Cservenka. In: Hadtörténelmi közlemények. - Roč. 113, č. 20 (2020), s. 275-300.

Ach ta kázeň... Ze života slovenských vojáků / Oldřich Pejs. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 12-24 : fotogr..

Ako si to pamätám / Dana Viestová. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 2 (2020), s. 88-105 : fotogr. [Kveta Viestová].

Archív Vojvodiny : Činnosť inštitúcie a projekt výskumu vojnových zločinov proti Slovákom na území Autonómnej pokrajiny Vojvodina počas druhej svetovej vojny / Nebojša Kuzmanović, Kristijan Obšust. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 66-79 : dok.

Babylon Istanbul : Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče / Marek Vašut. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 159-183.

„Budujeme slovenského nadčloveka!“ Eugenické myslenie a kultúra rasovej hygieny v Slovenskom štáte : (časť 1) / Anton Hruboň. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 4-11 : fotogr.

Československé ženy sloužící za druhé světové války v britských pomocných sborech ATS a WAAF / Karolína Stegurová. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 102-113.

Československí legionáři, popravení v Kobyliské střelnici v období druhého stanného práva / Ivo Pejčoch. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 74-88 : fotogr.

Dva dokumenty o zdravotnom stave slovenského vojska na východnom fronte v roku 1942 / Viktor Gabáni. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 156-161.

„Dziennik wojenny 1. pulku piechoty" armii slowackiej (23. sierpnia – 6 września 1939 r.) / Igor Baka, Dawid Golik. In: Przegląd archiwalny Instytutu pamięci narodowej. - Tom 13 (2020, vyšlo 2021), s. 275-296 : fotogr. ISSN 1988-1254.

Generálmajor Emil Perko / Helena Pažurová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 55-60 : fotogr.

K počátkům československého zahraničního odboje po osmdesáti letech – francouzská perspektiva / Karel Straka. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 2 (2020), s. 4-51 : fotogr.

K prvým slovenským legislatívnym ideovým návrhom štátom organizovanej lúpeže židovského majetku / Katarína Zavacká. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 53-57 : fotogr.

Kapitán Vojtech Ábel / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 70-71 : fotogr.

Kliometrie a národní příběh : Zajatci z wehrmachtu jako vojáci československého zahraničního vojska za druhé světové války / Zdenko Maršálek. In: Soudobé dějiny. - Roč. 27, č. 2 (2020), s. 235-254.

Legislatívne rámce sociálneho bývania v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945 a jeho realizácia na príklade mesta Prešov / Patrícia Fogelová. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 189-205.

Letecká továreň v Trenčianskych Biskupiciach (1943 – 1945) / Zdenka Hešterová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 25-32 : fotogr.

„Liečiteľka rán na tele aj na duši" : Príbeh Márie Štubnerovej, ošetrovateľky II. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika / Lucia Sotáková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 56-59 : fotogr.

Ľudia píšu prezidentovi republiky Jozefovi Tisovi o židovskej otázke (1939 – 1944) / Madeline Vadkerty. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 36-42 : fotogr.

Messerschmitt Bf 109 E-1, Bf 109 E-3 a Bf 109 E-4 : 2. díl / Miroslav Šnajdr. In: AERO. - Roč. 7, č. 64 (2020), s. 5-50 : fotogr.

Michal Sečanský / Pavel Vimmer. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 66-69 : fotogr.

Na margo menovania generála Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (I. časť) / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 38-57.

Najvyšší intendant slovenskej armády plukovník intendantstva Filip Cramer / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 89-122.

Nariaďujeme, vyhlasujeme...! Výber diskriminačných opatrení voči Cigánom/Rómom na Slovensku v rokoch totality 1939 – 1945 spracovaný z fondov MV SR, Štátneho archívu v Nitre / Lýdia Lehoczká. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 4 (2020), s. 723-734.

Národnostní menšiny ve slovenské armádě mezi březnem 1939 a červnem 1941 / Lubomír Hlavienka. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 110-135.

Nasadenie 14. haličskej divízie Waffen-SS na povstaleckom Slovensku (október 1944 - január 1945) / Michal Šmigeľ. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 32-43 : fotogr.

Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce okupačným režimom 1944 – 1945 vo svetle nemeckých prameňov / Ľudovít Hallon, Igor Baka. In: Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 261-287. ISBN 978-80-89514-91-5.

Nasadenie slovenskej armády na opevňovacie práce pre potreby okupačného režimu / Igor Baka. In: Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 250-260. ISBN 978-80-89514-91-5.

Návrhy definície „pojmu žid“ na Slovensku v rokoch 1938 – 1939 / Pavol Makyna. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 22-35 : fotogr.

Nebeský jezdec Jaroslav Doktor 1. – 2. / Pavel Vančata. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 27, č. 123 – 124 (2020), s. 4-8, 6-10 : fotogr.

Obraz československého vojenského zpravodajství v názorech a poznatcích německého Vrchního velitelství pozemního vojska z druhé poloviny března 1939 / Karel Straka. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 3 (2020), s. 76-93 : fotogr.

Obuv slovenskej a povstaleckej armády / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 73-79 : fotogr.

Od uznání k vyhlášení války: Slovenská republika a vztahy se Sovětským svazem 1939 – 1941 / Jan Němeček. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 126-135.

Pobyt nemeckej brannej moci na Záhorí v kontexte vzťahov s domácim obyvateľstvom a slovenskými úradmi / Adam Bielesz. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 24-41.

Poslední sestřel 310. čs. stíhací peruti / Jiří Rajlich. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 4 (2020), s. 78-89 : fotogr.

Por. duch. Štefan Sivák SDB / Martin Flosman. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 50-55 : fotogr.

Poznámky k realizácii právnych noriem antisemitskej politiky na Slovensku / Ivan Kamenec. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 58-65 : fotogr.

Produkt svojej doby – okresný veliteľ Hlinkovej gardy vo Zvolene Róbert Kubička / Jozef Pavlov. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 2 (2020), s. 59-74 : fotogr.

Prehľad šifier používaných na Slovensku počas druhej svetovej vojny : 1. časť – vojenské šifry / Eugen Antal, Otokar Grošek, Pavol Zajac. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 42-55.

Prehľad šifier používaných na Slovensku počas druhej svetovej vojny : 2. časť – diplomatické šifry / Eugen Antal, Otokar Grošek, Pavol Zajac. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 95-108 : obr.

Prechod zvyškov oravskej vojenskej skupiny na povstalecké územie a ich ďalšia činnosť v októbri 1944 / Pavel Tesárek. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 84-97.

Replacement of Municipal Political Elite as a Tool for Seizing Power and Consolidating an Authoritarian Regime in Slovakia 1938 – 1940 / Martin Pekár. In: The City and History : Mesto a dejiny. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 93-111.

Rudé hvězdy nad Ostravou : K problematice zapomenutých sovětských „strategických“ nočních náletů na Moravskou Ostravu v průběhu ledna až března 1945 / Jiří Rajlich. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 44-73 : fotogr.

Rýchla divízia v bitke o Rostov na Done v roku 1942 / Peter Vanek. In: Historia nova 16. - Bratislava : Katedra slov. dejín FiF UK, 2020, s. 87-108 : mp., fotogr., https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf ISBN 978-80-8127-275-2.

Samohybné delá Marder III vo výzbroji slovenskej armády / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 17-24 : fotogr.

Slovenská armáda 1939 – 1945 / Marian Uhrin. In: Armáda. - Roč. 2, č. 7 (2020), 50 s. fotogr. ISSN 2571-3639.

SSSR kak sistemnyj igrok nakanune Vtoroj mirovoj vojny / Aleksandr Olegovič Naumov. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 5-21.

Tvorba symbolov Slovenského štátu a štandardy prezidenta Slovenskej republiky v roku 1939 / Ladislav Vrtel. In: Historica LI. Universitas Comeniana : Zborník k 70. narodeninám profesofa Leona Sokolovského. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2020, s. 34-56.

Vojna proti Poľsku (1939) v próze Margity Figuli a Františka Švantnera / Tamara Janecová. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 123-144.

Wehrmacht na Slovensku a invázia do Poľska / Adam Bielesz. In: Historický zborník. - Roč. 30, č. 2 (2020), s. 56-70.

Z nepřátelské uniformy do národní armády? Nábor zajatců jako politický a etický problém zahraničního odboje / Zdenko Maršálek. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 78-87.

Z vichystické Francie na Tisovo Slovensko : Repatriace slovenských vojáků 1. čs. divize ve Francii do vlasti v letech 1940 – 1944 / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 4-43 : fotogr.

Zázemí londýnského politického exilu – repatriace a likvidace / Jana Kasíková. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 33-48.

Zrod slovenské armády a státní občanství / Oldřich Pejs. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 71-94.

„Ztracený rozvědčík“ Ján Polomský / Jiří Plachý. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 61-65 : fotogr. [Ján Polanský].

Židé a slovenská armáda v prvním roce po jejím vzniku / Oldřich Pejs. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 88-109.

Životní cesta Ericha Juckera, příslušníka československých vojenských jednotek v SSSR / Jiří Klůc. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 60-65 : fotogr.

* * *

Aero A-304 ve službách Luftwaffe : (2. část: 1939 – 1940) / Martin Vyroubal. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 27, č. 119 (2020), s. 2-6 : fotogr. - (1. část: č. 115, 3. strana obálky).

Ako súviselo oslobodenie L. Mikuláša s Ostravskou operáciou? / Oldřich Vaněk. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 8 (2020), s. 4 : mp.

Američtí letci v SNP. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 19-20 (2020), s. 16 : fotogr.

Armádny generál Ludvík Svoboda / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 23 (2020), s. 9 : fotogr.

Boj o ocelové srdce / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 4 (2020), s. 48-49 : fotogr.

Čomu slúži prekrúcanie dejín najstrašnejšej vojny : rozhovor / Igor Baka, red.: Vladimír Jancura. In: Pravda. Príloha Víkend. - Roč. 30, 9.-10. 5. 2020, s. 14-33 : fotogr.

Dachau Betriebe a Siemens – otrocká práce v Ravensbrücku / Milena Městecká. In: Národní osvobození. - Roč. 31/98, č. 1-2 (2020), s. 8 : fotogr.

Diskriminácia Rómov v prostredí armády / Peter Kralčák. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 20-21 : fotogr.

Generál Jan Kratochvíl a boje na Dukle / František Cinger. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 19-20 (2020), s. 12 : fotogr.

Generál Ludvík Krejčí – příběh statečného vlastence / Jan Jandl. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 7-8 (2020), s. 16 : fotogr.

Generál Vedral Sázavský: Smrt na prahu domova / Pavel Filla. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/ , č. 21-22 (2020), s. 12 : fotogr.

Hrdina z Iwodžimy seržant Michael Strank / František Cséfalvay. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 6 (2020), s. 9 : fotogr.

Chvílemi to připomínalo Stalingrad / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 3 (2020), s. 44-45 : fotogr. (boje o Lipt. Mikuláš).

Identifikovaní sú ďalší vojaci / Marcel Maniak. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 5 (2020), s. 9.

Janko Bulík – významná osobnosť juhoslovanských Slovákov. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 4 (2020), s. 9 : fotogr.

Jeho život visel na vlásku / Milan Malček. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 4 (2020), s. 8 : fotogr. (Pavel Bernar).

Když toliko vděčilo tak málu : Od letecké bitvy o Británii, do které se zapojili i čs. piloti, uplynulo osmdesát let / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 10 (2020), s. 48-49 : fotogr.

75. let od konce 2. světové války / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 5 (2020), s. 46-49 : fotogr.

Letecká bitka o Britániu : Prvá nemecká porážka v 2. svetovej vojne / Juraj Červenka. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 44-49 : fotogr.

Muž, ktorý sa postavil zlu [ViliamŽingor] / Eleonóra Bujačková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 28-29 : fotogr.

Nájdenie nezvestného slovenského vojaka na Kryme. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 10 (2020), s. 8. (Babic František).

Německé náboje v československých muničkách /DP/. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 4 (2020), s. 74-76 : fotogr.

O pláne prechodu Jurechovej divízie k Červenej armáde / Vladimír Mikunda. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 22 (2020), s. 9 : fotogr.

Obec Egreš – zapísaná v zozname vypálených obcí Slovenska / Adela Timková. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 22 (2020), s. 23 : fotogr.

Partizánka Anka / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 (2020), s. 28-29 : fotogr. (Anna Bergerová).

Patron právní služby : Generál Bohuslav Ečer získal u příležitosti 101. výročí vzniku republiky in memoriam Řád Bílého lva / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 47-49 : fotogr.

Pavel Svoreň – lekár paradesantnej brigády / Jozef Jambrich. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 6 (2020), s. 8 : fotogr.

Pod Kráľovou hoľou čakala smrť / Marcel Maniak. In: Ročenka odbojárov 2020. - Bratislava : SZPB [2020], s. 91. ISBN 978-80-971976-7-4. [partizáni bieloruskí].

Porajmos : Rómsky holokaust : Perzekúcie na Slovensku / Pripr. Miloslav Ščepka, Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 16-19 : fotogr.

Poštové služby počas SNP / Richard R. Senček. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 8.

Pražské Májové povstanie a hra o Československo : Rozhovor s historikom Marekom Syrným / Marek Syrný; red. pripr.: Jaroslav Valent. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 7 (2020), s. 58-63 : fotogr.

Pred 98 rokmi sa narodil Otto Smik, čs. letecké eso / Peter Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 1 (2020), s. 9 : fotogr.

Príbeh slovenského letca z Hanušoviec n/Topľou / Peter Šafranko. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 8 : fotogr.[Ján Kmec, RAF].

S vojnovým veteránom plk. v. v. Jurajom Kohútom / Ján Krajkovič. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 24 (2020), s. 9-10 : fotogr.

Slováci v česko-slovenskom zahraničnom odboji / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 46 : fotogr.

Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny 2 – 12 / Bystrický, Jozef: Prvá vznikla v Poľsku. 1. československá pešia divízia vo Francúzsku. Blízky východ a severná Afrika. Československé perute kráľovského letectva. Československá samostatná obrnená brigáda vo Veľkej Británii; 1. československý samostatný poľný prápor v ZSSR; Brigáda, ktorá pomáhala oslobodzovať západnú časť Ukrajiny; Pluk slovenských dobrovoľníkov v ZSSR : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny; 2. československá samostatná paradesantná brigáda v ZSSR; 1. čs. samostatný stíhací letecký pluk v ZSSR; 1. československá samostatná tanková brigáda v ZSSR. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 – 12 (2020), s. 46 : fotogr.

Slovensko oslobodzovali vojaci troch spojeneckých armád / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 8 (2020), s. 8 : fotogr.

Spomienka na amerických letcov v Zohore / Oľga Drahošová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 4.

Spomienka na Jozefa Jablonku / Miroslav Ondráš. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 9 (2020), s. 8 : fotogr.

Spomienka na oslobodzovanie Trenčianskych Teplíc. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 10 (2020), s. 8 : fotogr.

Stretnutie ako zo sna aj tanky zastavilo... / Milan Bušo. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 15-16 (2020), s. 8. [2. čs. spd brigáda, Anton Lovásko].

Šesťdesiatštyri rokov spomienok a nádejí / Milan Malček. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 18 (2020), s. 8 : fotogr. [Jozef Mazura].

Takto vyzerá ozajstný hrdina : Z bojových spomienok pplk. v. v. Ondreja Labanca z Čiernej nad Tisou / Ondrej Labanc. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 24 (2020), s. 11 : fotogr.

Ticho pred búrkou „Čudná vojna“ na prelome rokov 1939/1940 / Juraj Krištofík. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 6-11 : fotogr.

Ukrytý poštový príbeh / Richard R. Senček. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 13 (2020), s. 8 : fotogr.

Veteránske Vianoce : Vojaci vedia, kde je pravda / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 30-31 : fotogr.

Vojnový hrdina sa dožíva 95 rokov / Ľubomír Filo. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 10 : fotogr. [Ján Štefánik].

Winston Churchill a Československo / Jan Jandl. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 3-4 (2020), s. 12 : fotogr.

Zapomenutý armádní generál [Sergej Jan Ingr] / Michal Voska. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 10 (2020), s. 48-49 : fotogr.

Zomrel nám hrdina od L. Mikuláša (-r). In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 5 (2020), s. 10 : fotogr. [Ján Jurčišin].

Zomrel posledný priamy účastník SNP. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 10 (2020), s. 10 : fotogr. [Albert Šoltýs].

„Ztracený transport“ mnozí nepřežili / Milena Městecká. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 17-18 (2020), s. 13 : fotogr. [Bergen Belsen].

Železný Arnošt. In: Národní osvobození. - Roč. 31/98, č. 1-2 (2020), s. 12 : fotogr. (výbez z: Steiner, A. – Drebota, J.: Za cenu života (Praha : Naše vojsko, 1981)).

Ženy na frontě aneb i taková byla válka / Pavel Filla. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 17-18 (2020), s. 6-7 : fotogr.

1945 – 1992

August 1968 : Fakty, osobnosti, udalosti / Ed.: Peter Jašek. - Bratislava : Ústav pamäti národa, 2020. - 207 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-89335-91-6.

Československo v období socialismu 1945 – 1989 / Jan Rychlík. - Praha : Vyšehrad, 2020. - 415 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7601-334-6.

Českoslovenští vyzvědači 1945 – 1968 / Karel Pacner. - Praha : Nakl. Zlín ve spol. Albatros Media, a. s., 2020. - 613 s. : fotogr., reg. - ISBN 978-80-7662-066-7.

Českoslovenští vyzvědači 1968 – 1989 / Karel Pacner. - Praha : Nakl. Zlín ve spol. Albatros Media, a. s., 2020. - 367 s. : fotogr., reg., pram. - ISBN 978-80-7662-067-4.

Generál Heliodor Píka a jeho vrazi / Ladislav Vrchovský. - Praha : Grada Publishing, a.s., 2020. - 290 s. : fotogr. - ISBN 978-80-271-1787-1.

Katastrofy československého vojenského letectva v letech 1945 – 1990. 3. díl: 1966 - 1990 / Zbyněk Čeřovský. - B. m. v. : vl. nákl., 2020. - 160 s. : fotogr. - ISBN 978-80-270-1659-4.

Lexikon ČSLA : Svazy a svazky / Jiří Fidler. - Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. - 317 s. : fotogr., mp. - (Universum). - ISBN 978-80-242-7022-7.

Mimořádný lidový soud v Praze (1945 – 1948) : Retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice / Jakub Šlouf, Lukáš Blažek, Daniela Némečková a kol. - Praha : Academia - Státní oblastní archiv Praha, 2020. - 535 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Edice 1938 – 1953). - ISBN 978-80-200-3070-2.

Na prahu studenej vojny : Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945 – 1946 / Matej Medvecký. - Bratislava

: Vojenský historický ústav, 2020. - 215 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89523-62-0.

Na stráži míru : Jak to chodilo na vojně za časů reálného socialismu / Jiří Křivánek. - Praha : Euromedia Group, a. s., 2020. - 247 s. : fotogr., slovn. - (Brána). - ISBN 978-80-242-7050-0.

Nejhorší den Československé lidové armády : 21. srpen 1968 / Daniel Povolný. - Praha : Academia, 2020. - 474 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3121-1.

Obrněný transportér OT-62 Topas : Historie, takticko-technické data, modifikace / Jiří Frýba. - Praha : Grada Publishing, a.s., 2020. - 184 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-271-2508-1.

Ostro sledovaná hranica : Spravodajská zložka 11. brigády Pohraničnej stráže v rokoch 1951 – 1989 / Vladimír Palko, ml. - Bratislava : Ústav pamäti národa, 2020. - 264 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - (Monografie). - ISBN 978-80-89335-88-6.

Osudy československých Spitfirů : Vydáno u příležitosti 75. výročí příletu československých stíhacích perutí z Velké Británie do vlasti / Zdeněk Hurt. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 317 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-076-3.

Pod tlakom normalizácie : Východný vojenský okruh v rokoch 1968 – 1972 / Miloslav Púčik. - Bratislava : Slov. pedagog. nakl. – Vojenský historický ústav, 2020. - 304 s. : fotogr., nákr., pram. a lit. - ISBN 978-80-10-03760-5.

Polní kuchařka : Field cookbook. - Praha : MO SR - Vojenský historický ústav, 2020. - 231 s. : fotogr. - Předpis Prov-2-2 „Příprava stravy u vojsk“, 1981. - ISBN 978-80-7278-792-0.

Slovensko v povojnovej Európe : Politické zmeny v rokoch 1945 - 1948 a ich dopad na povojnovú spoločnosť na Slovensku / Marek Syrný a kol. - Banská Bystrica : Klub priateľov Múzea SNP v spolupr. s FMVaPV UMB, 2020. - 279 s. : pram. a lit. - ISBN 978-80-89514-88-5.

Sovětský střední tank T-54 / James Kinnear, Stephen L. Sewell. - Praha : Grada Publishing, a.s., 2020. - 208 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-271-2494-7.

Sovietski vojaci na juhu stredného Slovenska 1968 – 1991 / Ján Aláč. - B. m. v. : OZ Novohradský historický spolok - Miloš Hric - OZ Priatelia histórie Novohradu, 2020. - 221 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-973390-6-7.

Vysoká modrá zeď – ohlédnutí druhé : Protivzdušná obrana Československa v letech 1962 – 1980 / Miroslav Irra. - Nevojice : Jakab Publishing, s.r.o., 2020. - 144 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7648-021-6.

Zlomená křídla Československa : Katastrofy československého vojenského letectva v letech 1945 – 1965 / Zbyněk Čeřovský, Martin Čížek. - Praha : Naše vojsko, 2020. - 367 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-206-1857-3.

* * *

Aero C-4/104 v československém vojenském letectvu / Miroslav Irra. In: AERO. - Roč. 7, č. 72 (2020), 50 s. : fotogr.

Antonín Brázdil – „eso v rukáve“ spravodajskej skupiny Malacky 11. brigády pohraničnej stráže / Vladimír Palko. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 1 (2020), s. 69-89 : fotogr.

Armáda na rozcestí / Stanislav Polnar. In: Aleš Binar a kol.: Ozbrojené síly a československý stát. - Brno : Univerzita obrany, 2020, 367-382. ISBN 978-80-7582-353-3. https://www.unob.cz/…pdf.

Bezpečnostné, spravodajské a armádne zložky na Slovensku v rokoch 1945 – 1948 / Matej Medvecký. In: Slovensko v povojnovej Európe : Politické zmeny v rokoch 1945 – 1948 a ich dopad na povojnovú spoločnosť na Slovensku. - Banská Bystrica - Klub priateľov M SNP a FMVaPV UMB, 2020, s. 164-176.

Bude vojna? Reakcie občanov Československa na stavbu berlínskeho múru / Ondrej Podolec. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 1 (2020), s. 44-68 : fotogr., dok.

Československé plamenomety 1947 – 1956 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 1 – 3 (2020), s. 68-71, 66-68, 70-73 : fotogr.

Československé reflexe v myšlení o válce od „srpna 68“ po vstup do NATO / Stanislav Polnar, Bronislav Prokop. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 116-138.

Československí vojenskí diplomati po skončení 2. svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Aleš Binar a kol.: Ozbrojené síly a československý stát. - Brno : Univerzita obrany, 2020, 275-286. ISBN 978-80-7582-353-3. https://www.unob.cz/…pdf.

Diplomacie komunistického Československa a definitvní zneplatnění Mnichovské dohody (1948 – 1973/74) / Jindřich Dejmek. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 133-158.

Dokumenty k prípadu Karol Šmidke a spol. / Branislav Kinčok. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 3 (2020), s. 42-64 : fotogr.

Emergency security measures in Slovakia, 1969 – 1989 / Miloslav Púčik. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 136-155.

Generál František Bureš, pán obou Korejí / Prokop Tomek. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 89-95 : fotogr.

Hospodářská situace Československa v 70. a 80. letech 20. století a výdaje na obranu / Jaroslav Láník. In: Dějiny a osudy : In memoriam historika Ivo Pejčocha / Ed.: Jiří Plachý. - Cheb : Svět křídel, 2020, s. 227-247 : tabl. ISBN 978-80-7573-085-5.

Kult osobnosti a legitimizačné stratégie politikov v kontexte osláv SNP v rokoch 1945 – 1954 / Miroslav Michela. In: Kultúrne dejiny. - Roč. 11, suppl. (2020), s. 307-328.

Morálně-politický stav ČSLA na počátku normalizace / Prokop Tomek. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 3 (2020), s. 30-43 : fotogr.

Oběti „železné opony“ na Podkarpatské Rusi po sovětské anexi / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 3 (2020), s. 60-75 : fotogr.

Počátky normalizace v Československu (1969 – 1971) / Michal Macháček, Norbert Kmeť, Peter Weiss, Vladimír Goněc, Dirk Mathias Dalberg, Jan Rychlík, Peter Jašek / Eds.: Vladimír Goněc, Roman Holec. In: Česko-slovenská historická ročenka. - Bratislava : Veda, 2020, s. 9-147.

Pražská jar a invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968 očami „západnej“ historiografie / Jakub Drábik. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 4 (2020), s. 693-721.

Pražskaja vesna 1968 g. i raznoglasija v socialističeskom lagere / A. S. Stykalin. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 136-151.

„Proč českoslovenští soudruzi protestují?“ Pražské jaro a jeho odezvy v běloruské sovětské společnosti / Alena Marková. In:

Dějiny a současnost. - Roč. 42, č. 9 (2020), s. 18-20.

Protižidovské výtržnosti a letákové akcie na Slovensku v lete 1946 / Pavol Makyna. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 2 (2020), s. 39-50 : fotogr.

Prvý popravený slovenskej retribúcie – prípad Imricha Nahajčuka / Michal Malatinský. In: Historický zborník. - Roč. 30, č. 2 (2020), s. 71-82.

Reflexia vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa na stránkach slovenskej dobovej tlače / J. Džujko. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 178-189.

Reforma československého vojenského myšlení a rok 1968 / Stanislav Polnar, Bronislav Prokop. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 86-102.

Rok 1968 optikou každodennosti / Marína Zavacká. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). - Bratislava : FiF UK v Bratislave - Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 169-177.

Snahy o snížení vojenských výdajů v Československu koncem osmdesátých let / Prokop Tomek. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 4 (2020), s. 4-29 : fotogr., tabl.

Sovětizace československého myšlení o válce po únoru roku 1948 / Stanislav Polnar. In: Slezský sborník. - Roč. 118, č. 1 (2020), s. 85-104.

Spolková republika Nemecko – hlavný záujmový priestor vojenskej rozviedky ČSĽA (1960 až 1989) / Miloslav Púčik. In: Aleš Binar a kol.: Ozbrojené síly a československý stát. - Brno : Univerzita obrany, 2020, 319-349. ISBN 978-80-7582-353-3. https://www.unob.cz/…pdf.

Šesťdesiatpäť rokov od atentátu na bývalého vyslanca Slovenskej republiky v Berlíne. Prečo bol Matúš Černák zavraždený? / Beáta Katrebová Blehová. In: Historický zborník. - Roč. 30, č. 1 (2020), s. 132-136 : fotogr.

The Post-War Transformation of Czechoslovak Army: the Slovak Experience from Battlefield to Rear and Logistics Area. / Miloslav Čaplovič, Matej Medvecký. In: The Role of Territorial Defense Forces in Peace and War. The 19th Annual Conference of the Conflict Studies Working Group – Budapest, 27-31 May 2019. Eds.: Jobbágy, Z.; Andaházi Szeghy, V.; Erikson, F.; Kiss, P. A. Budapest : Hungarian Defence Forces Scientific Research Centre, 2020, s. 141-155. ISBN 978-615-5585-13-5.

The Slovak particularities of the Czechoslovak security system of the late 1960´s / Miloslav Púčik. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 58-72.

Tři desetiletí s pétépáky : Malé ohlédnutí za Svazem PTP – VTNP a jeho činnosti / Jiří Bílek. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 3 (2020), s. 116-125 : fotogr.

Úkol Ohled : Pokus o československé okopové hlubidlo / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 11 - 12 (2020), s. 66-69, 72-75 : fotogr., nákr.

Úvahy o zavedení „národnostného kľúča“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády po skončení 2. svetovej vojny / Alex Mas-

kalík. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 115-124.

Vojenská nemocnica v Ružomberku v rokoch 1945 – 1968 / Anton Hruboň. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 98-115.

Vojenský liečebný ústav v Číži / Katarína Ivaničová. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 70-83.

Vyhledat, izolovat, potrestat dřinou a převychovat : K 70. výročí vzniku pomocných technických praporů / Jiří Bílek. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 4 (2020), s. 60-77 : fotogr., dok.

Výstavba ČSLA ve druhé polovině padesátých let : I. - II. část / Jan Šach. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 3 - 4 (2020), s. 4-29, 30-59 : fotogr., schémy, tabl.

Zázračný návrat zo sibírskeho gulagu : Spomienky Júliusa Lindtnera / Magdaléna Lindtnerová. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 105-108 : fotogr.

Zlín C-6/106 v československém letectvu / Miroslav Irra. In: AERO. - Roč. 7, č. 73 (2020), 50 s. : fotogr. ISBN 978-80-7648-026-1.

* * *

Ako sa hľadalo dôstojné miesto pre pamätník SNP? / Richard R. Senček. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 7 (2020), s. 8 : fotogr.

Bojové vozidlo pěchoty velitelské BVP-1K aneb Střípky z vývoje a procesu zavádění do výzbroje ČSLA / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 10 (2020), s. 70-72 : fotogr.

Il-14RT Pátrač / Jaroslav Matoulek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 11 (2020), s. 62-63 : fotogr.

Jakovlev Jak-40 / Milan Cvrkal. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 11 – 12 (2020), s. 82-87, 80-86 : fotogr.

Kapesní svítilna vz. 85 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 4 (2020), s. 66-69 : fotogr.

Lietajúci kombajn ľudovej armády / Miroslav Barič. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 24-25 : fotogr.

Návrhy mostních vrtulníků MOL a MOTOL / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 5 (2020), s. 66-67 : fotogr.

Obrněné vozidlo OT-65 / Lukáš Visingr. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 3 (2020), s. 79-81 : fotogr.

Odsun Nemcov : 75 rokov od veľkej etnickej premeny / Martin Furmanik. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 12 (2020), s. 71-73 : fotogr.

Omyly, ktoré prežili desaťročia / Petr Švanda. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 6 (2020), s. 58-61 : fotogr. (4. letecká divízia).

Ostré streľby Astrachán 1987 alebo ako si kapitán vystrieľal dve kávy / Peter Kandráč. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 9 (2020), s. 74-76 : fotogr.

Pokročilé kompozity a československý letecký průmysl / Bedřich Štekner, Bohuslav Cabrnoch. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 3 (2020), s. 46-50 : fotogr.

Prečo podpísali: „Pendrekový zákon“ z roku 1969 a jeho dôsledky / Jan Rychlík. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 4 (2020), s. 70-76 : fotogr.

Přenosný plamenomet PPZR 152 / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 6 (2020), s. 64-67 : fotogr.

PZL SM-2 / Jakub Fojtík. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 6 (2020), s. 82-85 : fotogr.

Rakouské zkušenosti s první generací ČZ 75. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 11 (2020), s. 73-75 : fotogr.

Sovětská okopová hlubidla v 60. letech 20. století a československé konzultace v SSSR / Martin Dubánek. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 8 - 9 (2020), s. 68-70, 66-69 : fotogr.

Súd v Norimbergu / Maroš Cuník. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28 , č. 11 (2020), s. 14-15 : fotogr.

Štefan Kyseľ : Pohraničník „telom aj dušou" / Vladimír Palko. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 3 (2020), s. 80-100 : fotogr.

Štít a búrka / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 8 (2020), s. 14-15 : fotogr.

V zájmu utajení : Krycí označení materiálu československé armády z počátku 50. let / Martin Dubánek. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 6 (2020), s. 70-71 : fotogr.

Vzpomínky na Perský záliv / Lubomír Šmehlík. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 8-9 : fotogr.

OD ROKU 1993

Colonel UN : Plukovník OSN / Bernard Roštecký. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o. v spolupr. s OZ Kostakol, 2020. - 225 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89169-70-2.

Defence Strategy of the Slovak Republic. - Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, 2020. - 28 s. - ISBN 978-80-89261-87-1.

Lietali sme MiG-29 : Obrazy zo života slovenských stíhačov 1993 – 2016 / Kamil Glovňa. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2020. - 215 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89169-74-0.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2019 / Ved. projektu: Miloslav Ščepka, red. sprac.: Pavol Vitko, Jozef Žiak. - Bratislava : Ministerstvo obrany SR - Odd. rezortnej tlače , 2020. - 106 s. : fotogr., eBulletin. - ISBN 978-80-89261-83-3.

* * *

„Ako dôkaz tohože sme túto listinu podpísali vlastnou rukou..." Niekoľko poznámok k problematike autentifikácie dekrétov k vyznamenaniam Ozbrojených síl Slovenskej republiky / Igor Graus. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 7-25.

Defence strategies of the smaller NATO states – a comparative study / Lukáš Dyčka, Taivo Rokk, Zdzisław Śliwa. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 29 /61/, č. 4 (2020), s. 23-45 : tabl.

Společná bezpečnostní a obranná politika Eu v kostce – část první / Vilém Kolín. In: Vojenské rozhledy. Vojensko-teoretický časopis. - Roč. 29 /61/, č. 3 (2020), s. 87-101.

Vodca v špecifickom vojenskom prostredí / Mária Petrufová. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 1 (2020), s. 48-77.

* * *

Bilaterálne dohody o obrannej spolupráci – dohoda medzi Slovenskom a USA / Radoslava Brhlíková. In: Studia politica Slovaca. Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy. - Roč. 13, č. 2 (2020), s. 4-18.

Brána profesionálov : Základňa výcviku a mobilizačného doplňovania / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 9 (2020), s. 8-11 : fotogr.

Delostrelecký systém Zuzana 2 vo výrobe / Miroslav Gyürösi. In: ATM + Informač-

ní příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 7 (2020), s. 8-9 : fotogr.

13. mechanizovaný prápor Levice / Imrich Purdek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 9 (2020), s. 40 . obr.

Mesto, ženisti a ich pamätník [Sereď] / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 34-35 : fotogr.

Nelátkové závislosti / Júlia Ditteov. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 2 (2020), s. 58-80. ISBN 978-80-89609-24-6.

Pol storočia na kasárenskom dvore / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 9 (2020), s. 28-29 : fotogr. [Marián Božík].

Právo v ozbrojených konfliktoch / Tomáš Martaus. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 2 (2020), s. 42-57. ISBN 978-80-89609-24-6.

Statočnosť a odhodlanie / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 5 (2020), s. 12-13 : fotogr. (zahraničné misie OS SR 2020).

Vojna s vírusom / Pavol Vitko, Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 5 (2020), s. 8-11 : fotogr. (operácia Karusel).

Zuzana mieri k Baltu / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 8-11 : fotogr.

Vojenské symboly 1 – 12 / Imrich Purdek: Veliteľstvo síl pre špeciálne operácie Trenčín. 2. mechanizovaný prápor Nitra. Vojenský ústav hygieny a epidemiológie Bratislava. Úrad hlavného lekára Ružomberok. Taktické krídlo Sliač. 21. mechanizovaný prápor Trebišov. Ústredná vojenská nemocnica Ružomberok. Vrtuľníkové krídlo Prešov. 13. mechanizovaný prápor Levice. Dopravné krídlo Kuchyňa. Raketometný oddiel Rožňava. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 1 – 12 (2020), s. 31, 31, 31, 30, 31, 31, 31, 31, 40, 40, 40 : obr.

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

Borders on the Move : Territorial Change and Ethnic Cleansing in the Hungarian-Slovak Borderlands, 1938 – 1948 / Waters, Leslie. - Rochester - New York : University of Rochester Press, 2020. 246 s.

Československí vyzvědači 1914 – 1945 / Karel Pacner. - Praha : Nakl. Zlín ve spol. Albatros Media, a. s., 2020. - 477 s. : fotogr., reg. - ISBN 978-80-7662-0650.

Encyklopédia vojen. Od najstarších čias po súčasnosť / Vladimír Segeš, Tomáš Klubert, Matej Medvecký. - Bratislava : Ikar, a. s., 2020. - 357 s. : obr., lit., mp., reg. - ISBN 978-80-551-5611-8.

Historia mea vita. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vladimíra Segeša / Zost.: Imrich Purdek. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. - 277 s. : obr. ISBN 978-80-89523-63-4. Obsah: Imrich Purdek: Jubilujúci Vladimír Segeš, s. 10-12; Stanislav Sikora: Priateľ „Vladikam" Segeš má sedemdesiat! s. 13-16; Martin Hurbanič: Avarský útok na Konštantínopol z roku 626 a jeho historický význam, s. 18-24; Juraj Šimko: Bitka pri Moháči – taktika stará a taktika nová, s. 25-30; Miloslava Bodnárová: Odraz bitky pri Moháči v živote východoslovenských kráľovských miest, s. 31-42; Peter Kónya: Poľské vojsko v Hornom Uhorsku v roku 1683, s. 43-49; Mária Kohútová: Obranné opatrenia Bratislavskej stolice v druhej polovici 17. storočia, s. 50-58; Tomáš Klubert: Armáda habsburskej monarchie na začiatku 18. storočia, s. 59-68; Ivan Mrva: Presadzovanie disciplíny v kuruckom vojsku Františka II. Rákociho, s. 69-75; Peter Vítek: Bitka pri Vavrišove – Švihrovská bitka, s. 76-91; Dušan Uhlíř: Baron Trenk a jeho panduri, s. 92-98; Peter Chorvát: Účasť Svetozára Hurbana

na vojenskej okupácii Bosny a Hercegoviny v roku 1878, s. 99-103; István Janek: The Invasion of the Russian army in the Carpathians and the Slovak Population in 1914 – 1915, s. 104-117; Michal Habaj: Vojenské uvažovanie v piatom storočí pred Kr. v Grécku na príklade Herodotových Skýtov, s. 119-125; Diana Duchoňová: Dvorské vojsko palatína Mikuláša Esterházyho, s. 126-137; Viliam Čičaj: Vojak a knižnica, s. 138-142; Božena Malovcová: Kopijnícke obce v okolí Popradu v novoveku, s. 143-151; Miroslav Kamenický: Študenti z Bratislavy na Technickej vojenskej akadémii vo Viedni do roku 1800, s. 152-157; Pavol Valachovič: Puškárska rodina Čermákovcov v Bratislave, s. 158-163; Igor Graus: Za zásluhy? Niekoľko poznámok o hodnote vyznamenaní a zásluhách ich nositeľov, s. 164-175; Žofia Lysá – Miroslav Lysý: K termínom civitas – castrum – grad – mesto do konca 13. storočia, s. 177-187; Ferdinand Uličný: Drobné štúdie o dejinách Slovenska v stredoveku, s. 188-195; Zuzana Kollárová: Vzdelávanie a školstvo v spišských zálohovaných mestách v rokoch 1412 – 1772, s. 196-212; Blanka Szeghyová: K otázke nevestincov v období neskorého stredoveku a na prahu novoveku, s. 213-216; Michal Bada: Niekoľko zamyslení nad premenami Bratislavy v ranom novoveku, s. 217-224; Tünde Lengyelová: Levočský majster kat, s. 225-231; Eva Kowalská: Interkonfesijné vzťahy na stránkach matriky Bratstva farárov 24 spišských miest (1606 – 1673), s. 232-237; Miroslav Nemec: Súdna prax liptovského mestečka v druhej polovici 18. storočia, s. 238-249; Dušan Škvarna: Štúrovské koncepty slovenských dejín, s. 250-260; Božena Šeďová: Bibliografia publikačnej tvorby doc. PhDr. Vladimíra Segeša, PhD., s. 261-275.

Holokaust okolo nás (Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania) / Peter Salner, Monika Vrzgulová. - Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV - Marenčin PT, s. r. o., 2020. - 239 s. : fotogr., lit. a pram. (Etnologické štúdie, zv. 47). - ISBN 978-80-569-0744-3.

Cheb 1917 – 1947 : Aviatici a letadla prvního vojenského letiště v Českých zemích / Jiří Rajlich. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 398 s. : fotogr. - ISBN 978-80-7573-077-0.

Iluzorní spojenectví : Role Itálie v procesu formování Československa / Lamberto Ferranti; z ital. orig. přel.: Helena Lergetporer. - Praha : Epocha s.r.o. ve spolupr. s Čs. obcou legionárskou, 2020. - 484 s. : fotogr., pram. a lit. (Knihovna Československé obce legionářské). - ISBN 978-80-87919-68-2; 978-80-7557-242-4.

Krátke dějiny antisemitismu : Kde sa zrodila nenávist k Židům a proč se pořád vrací / Peter Schäfer, z něm. orig. přel.: Vlasta Reitterová. - Praha : Paseka, 2020. - 390 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-7637-285-6.

Nacionalizmy v nás : Eseje o živej minulosti / Anton Hruboň. - Bratislava : Paradigma Publishing, 2020. - 109 s. : fotogr. - ISBN 978-80-973678-0-0.

Naďmeďer. Epopeja srpskog stradania : Veľký Meder. Epopeja srbského utrpenia / Nebojša Kuzmanović. - Nový Sad - Bratislava : Archiv Vojvodine - Spolok Srbov na Slovensku - Prometej, 2020. - 507 s. : fotogr.; s. 155-197: Kovijanić, Risto: Veľkomederské Údolie Smrti na hroboch 6.000 srbských mučeníkov (Predhovor nap. vojvoda Petar Bojović). Bratislava 1936; s. 219-500: Zoznam obetí. - ISBN 978-86-80017-75-4.

Nepřítel Masaryka : Neobyčejný život generála Radoly Gajdy / Olin Jurman. - Praha : Fortuna Libri, 2020. - 380 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-7546-311-1.

Ozbrojené síly a československý stát / Aleš Binar a kol. - Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020. - 451 s. : fotogr., pram. a lit. https://www.unob.cz/…pdf. (Vojenská historie; sv. 1). Ďalší autori: Ivo Barteček, Anna Blatecká, Vladimír Černý, Vojtěch Češík, Tomáš Jakl, Miroslav Jurenka, Jiří Kalenda, Ondřej Kolář, Pavel Kreisinger, Jiří Martínek, Matej Medvecký, Vít Němec, Josef No-

vák, Pavla Pokoráková, Kamila Poláková, Stanislav Polnar, Martin Posch, Bronislav Prokop, Miloslav Púčik, Tomáš Řepa, Jaroslav Staněk, Karel Straka, Jan Šach, Pavel Šrámek, Prokop Tomek, Jaroslav Vaculík, Pavel Vaněk, Marek Vašut, Milan Vyhlídal, Petr Žižka. ISBN e-978-80-7582-353-3.

Plukovník Alois Čáslavka : Zpravodajský důstojník a vojenský diplomat / Klára Staňková. - Olomouc : FF Univerzity Palackého, 2020. - 245 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - (Historie, sv. 19). - ISBN 978-80-88278-51-1.

Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959) / Karol Janas, Anna Ženčuchová. - Kraków : Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2020. - 180 s. : pram. a lit. - ISBN 978-83-8111-197-3.

Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti. (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 26. 10. 2018 v Bratislave) : Acta historica Posoniensia XXXVII / Ed.: Miroslav Daniš, Ľubica Harbuľová. - Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK - Inštitút histórie FF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020. - 248 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8127-306-3.

Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. - 406 s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-89523-66-5. Obsah: Peter Šumichrast: Acta, non verba, s. 11-15; Vladimír Segeš: Fenomén vojny v dejinách, s. 16-31; Peter Bystrický: Ťaženie v Itálii 535 – 540 a 1943 – 1945, s. 32-50; Miloslav Čaplovič: Z histórie Dunajskej flotily rakúsko-uhorskej monarchie 1871 – 1918, s. 51-63; Zlatica Zudová-Lešková: Čakanie na vojnu (medzi Mníchovom a protipoľským ťažením s odozvami k dnešku), s. 64-74; Michal Schvarc: „Slováci sú v stave zabezpečiť ochranu krajiny a hraníc“. Okupácia západného Slovenska Wehrmachtom a konflikt s Maďarskom na východnom Slovensku v marci 1939, s. 75-92; Oldřich Pejs: Personální předpoklady zrodu slovenské útočné vozby, s. 93-115; Peter Kralčák: Niektoré aspekty budovania dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru Pracovného zboru národnej obrany, s. 116-128; Katarína Mešková Hradská: Výchova a vzdelávanie židovských detí v pracovných táboroch, s. 129-143; Imrich Purdek: Vojenská symbolika československého zahraničného a domáceho vojska v rokoch 1939 – 1945, s. 144-173; Igor Baka: Prepad hotela Slávia vo Vrútkach. K situácii v Turci v predvečer vypuknutia SNP, s. 174-184; Marian Uhrin: K problematike výzbroje povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku, s. 185-204; Stanislav Bursa – Ján Stanislav: Sovietska operačná skupina 5. orlovského leteckého zboru diaľkového doletu v rámci vzdušného mosta a jej veliteľ gard. plk. B. F. Čirskov, s. 205-225; Jiří Rajlich: Asymetrická letecká válka. Nasazení Luftwaffe proti povstaleckému Slovensku, srpen – říjen 1944, s. 226-299; Peter Šumichrast: „Pokiaľ viem, Slováci sú naši priatelia“. K osudom nemeckých letcov zajatých počas Slovenského národného povstania, s. 300-312; Stanislav Mičev: Aktivity protisovietskych ozbrojených zložiek na územiach oslobodených Červenou armádou v rokoch 1944 – 1945, s. 313-322; Slavomír Michálek: Formovanie bipolárneho sveta na príklade simultánneho odchodu spojeneckých armád z ČSR na konci roka 1945, s. 323-336; Ľudovít Hallon: Dopad financovania vojnového hospodárstva na vývoj ekonomiky Slovenska po roku 1945 na príklade Tatra banky, s. 337-356; Marek Syrný: Politický boj o armádu na Slovensku medzi oslobodením roku 1945 a komunistickým prevratom vo februári 1948, s. 357-366; Božena Šeďová: Bibliografia publikačnej tvorby doc. PhDr. Jozefa Bystrického, CSc., s. 367-378.

Smrt v celním pásmu : Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918 – 1948 / Jindřich Marek. 2. vyd. - Cheb : Svět křídel,

2020. - 222 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-071-8.

Spravodlivosť pre všetkých : Zborník príspevkov z rovnomenného sympózia 25. a 26. septembra 2019, Komárno : Igazságot mindenkinek... Tanulmánykötet egy azonos nevű szakmai szimpóziumon elhangzott előadásokból 2019. szeptember 25. – 26., Komárom / Zost.: Lukáš Paluga, Katarína Répásová. - Bratislava - Komárno : MV SR - Štátny archív v Nitre, Archív Komárno, 2020. - 301 s. : obr. - ISBN 978-80-973527-2-1.

Star of David : Under Tatra Mountains / Ješajahu Andrej Jelinek. - Bratislava : Slovak National Museum - Museum of Jewish Culture, 2020. - 566 s. : pram. a lit. - (Judaica Slovaca; No. 124). - ISBN 978-80-8060-481-3.

Stejnokrojové nášivky příslušníku letectva Československé armády od roku 1990 do roku 1992, letectva armády ČR, letectva armády SR od roku 1993, letecké záchranné služby, aeroklubů, leteckých firem a společností a Svazu letců ČR / Jiří Vlach. - Cheb : Svět křídel, 2020. - 159 s. fotogr. - ISBN 978-80-7573-075-6.

Székesfehérvár épített katonai öröksége, 1867 – 1918 : [Stoličný Belehrad] / Vilmos Kovács. - Budapest : HM Hadtörténeti intézet és múzeum - Zala Megyei Levéltár, 2020. - 120 s. : fotogr. lit. - ISBN 978-963-5190072.

Ťažké časy : (Roky 1938 – 1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze) / Peter Salner, Soňa G. Lutherová, Zuzana Panczová. - Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV - Marenčin PT, s. r. o., 2020. - 127 s. : fotogr., lit. a pram. - ISBN 978-80-569-0673-6.

* * *

Alice Masaryková a Československý Červený kříž v zahraničí : Stručný nástin dějin a aktivit této organizace v době druhé světové války / Radovan Lovčí. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 49-77 : fotogr.

Dělostřelectvo v časopise Vojenské rozhledy / Ladislav Potužák, Jan Ivan. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 55-64.

Explosia má sto let / Jan Tetřev. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 6 (2020), s. 46-49 : fotogr.

História a vývoj terorizmu / Jozef Klavec. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 17, č. 1 (2020), s. 28-47.

Jaroslav Janda (1932 – 1997) a jeho odkaz pro vojenství a bezpečnostní politiku státu / Jan Eichler. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 105-108.

Messer, Minen, Munition: Geschichte und Zukunf von Rüstungskontrolle / Viktor Horatczuk. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 58, č. 1 (2020), s. 55-64 : fotogr.

MiG-21 MF v čs. a českém letectvu II. díl / Miroslav Irra. In: AERO. - Roč. 7, č. 65 (2020), s. 5-50 : fotogr. (4., 5., 8., 9. stíhací letecký pluk).

Od založení časopisu Vojenské rozhledy uplynulo 100 let / Vladimír Karaffa. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 7-38.

Úvod do problematiky slovensko-maďarských vzťahov za ostatných sto rokov / Pavol Parenička. In: Historický zborník. - Roč. 30, č. 2 (2020), s. 114-127 : fotogr.

Z Rostova cez Plzeň a Prešov do Afriky : Osudy niektorých čs. bitevných vrtuľníkov Mi-24V / Michal J. Stolár. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 96, č. 4 (2020), s. 50-55 : fotogr.

Zbraně hromadného ničení a chemické vojsko ve světle českých vojenských periodik let 1920 - 2020 / Radim Zahradníček. In: Vojenské rozhledy. 1920 – 100 let – 2020. - Roč. 29 /61/, mim. č. (2020), s. 75-85 : fotogr.

„Zbúrať! Máme na to zlé rozpomienky" : K histórii odborných a politických diskusií o Bratislavskom hrade na sklonku 1. československej republiky a vojnovej Slovenskej republiky / Peter Szalay. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 3 (2020), s. 491-514.

Zmena štátnej hranice a územnosprávneho členenia na území Žitného ostrova v rokoch 1918 – 1945 a ich vplyv na život dotknutých obcí (na príklade obce Kalinkovo) / Zuzana Nemcová. In: Historica LI. Universitas Comeniana : Zborník k 70. narodeninám profesofa Leona Sokolovského. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2020, s. 293-303.

* * *

Mýtus o znovuzrodení i genocída – dve tváre fašizmu : Rozhovor s historikom Jakubom Drábikom / Jaroslav Valent. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 56-59.

Nem, nem, soha! / Jaroslav Šajtar. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 6 (2020), s. 73-75 : fotogr. (hraničné spory).

Ústredná vojenská nemocnica SNP Ružomberok – fakultná nemocnica / Imrich Purdek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 31 : obr.

„Uznávame národnostný princíp, ale ten nie je najvyšší" : Hranice Slovenska v česko-slovenskom zahraničnom odboji a na mierovej konferencii v Paríži / Dušan Kováč. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 6 (2020), s. 12-17 : fotogr.

Vojenskí veterinári: 100 rokov / Tomáš Molčányi, Mária Šavelová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 14-15 : fotogr.

Vozy Tatra slouží v ozbrojených silách již více než 100 let. In: ATM + Informační příloha MO ČR a AČR. - Roč. 52, č. 10 (2020), s. 73-75 : fotogr.

ARCHÍVNICTVO A MÚZEJNÍCTVO

Milan Rastislav Štefánik. Generál – Osloboditeľ : General – Liberator : Pamätnica na výstavy Roku Milana Rastislava Štefánika. / Námet: Branislav Panis, scenár: Miloslav Čaplovič, Branislav Panis, Radoslav Ragač, štúdia: Miloslav Čaplovič, grafika: Matúš Lányi. - Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2020. - 318 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8060-494-3.

Zo zbierok Vojenského historického múzea Piešťany / Viera Jurková a kol. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. - 277 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89523-69-6.

* * *

Anglická blúza výsadkára / Gabriel Blaško. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 9 (2020), s. 47 : obr.

Bojová zástava letcov / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 47 : obr.

Bojová zástava pre tankistov / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 8 (2020), s. 47 : obr.

Československá mauserovka / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 47 : obr.

Československá medaila a sovietsky rad / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 47 : obr.

Československý vojnový kríž 1939 a sokolovská medaila / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28 , č. 11 (2020), s. 47 : obr.

11. čs. poľný prápor Východný / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 4 (2020), s. 47 : obr.

História vojenskej histórie / Pavol Vitko, Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 19-23 : fotogr.

Kordíky pre dôstojníkov a rotmajstrov pozemného vojska v zbierkach Múzea SNP / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 81-85 : fotogr.

Muzeum československých legií po dvou letech svého provozu / Jiří Charfreitag. In: Legionářský směr. - Roč. 9, č. 4 (2020), s. 12-13 : fotogr.

Peruť so zástavou / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 (2020), s. 47 : obr.

Samonabíjacia puška SVT-40 / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 5 (2020), s. 47 : obr.

Správa o spracovaní časti archívneho fondu Vysoká vojenská letecká škola SNP v Košiciach vo VHA Bratislava a vydaní 1. dielu inventára / Milan Ondruš. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 162-166.

Špaginova balalajka [7,62 mm sov. samopal PPŠ-41] / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 6 (2020), s. 47 : obr.

Veliteľ tankového výsadku / Gabriel Blaško. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 47 : fotogr. [uniforma Jozefa Kriška].

Vojenská hůl – módní doplněk i užitečný pomocník / Petr Bjaček. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 2 (2020), s. 122-125 : fotogr.

Zástava 1. čs. pešieho pluku / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 47 : obr.

Zoznam excerpovaných časopisov a periodických zborníkov vydaných v roku 2020

A Review. ISSN 1804-9672.

A report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. ISSN 1211-801X.

Acta historica Neosoliensia. Vedecký časopis pre historické vedy. ISSN 1336-9148.

Acta historica Posoniensia. (Katedra všeobecných dejín FiF UK). ISBN 978-80-8127-263-9.

Aero. ISSN 2336-4645.

Aero speciál.

Annales historici Presovienses. (Inštitút histórie FiF PU). ISSN 1336-7528.

ATM. ATM^{+}Informační příloha MO ČR a AČR. ISSN 1802-4823.

Armáda. ISSN 2571-3639.

Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. ISSN 03223-2018.

Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy. ISSN 0524-2428, ISBN 978-80-89636-42-6.

Časopis Národního muzea – řada historická. ISSN 1214-0627.

České, slovenské a československé dějiny 20. století. ISBN 978-80-7435-750.

Český časopis historický. ISSN 0862-6111.

Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, http://dejiny.unipo.sk ISSN 1337-0707.

Dějiny a současnost. Kultúrně-historická revue. ISSN 0418-5129.

Forum historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy http://

www.forumhistoriae.sk/. ISSN 1337-6861.

Hadtörténelmi Közlemények. ISSN 0017-6540.

História. Revue o dejinách spoločnosti. ISSN 1335-8316.

Historia nova. https://fphil.uniba.sk/historia_nova. ISBN 978-80-8127-239-4.

Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti. ISSN 1335-6550

Historický časopis Historického ústavu SAV. ISSN 0018-2575.

Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. ISSN 1210-6097.

Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách. ISSN 1335-8723-19.

Historie – otázky – problémy. ISSN 1804-1132.

Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu. ISSN 0018-2583.

Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské.

Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis. ISSN 0024-1156.

Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung. ISSN 0940-4163.

Militärgeschichtliche Zeitschrift. ISSN 2193-2336.

Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. ISSN 1210-6860.

Monument revue. Časopis Pamiatkového úradu SR na prezentáciu vedeckého poznávania kultúrneho dedičstva. ISSN 1338-807X.

Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 32. ISBN 978-80-89175-93-2.

Muzealnictwo wojskowe. ISSN 0023-5881.

Múzeum. Metodický, študijný a informačný recenzovaný časopis pre zamestnancov múzeí a galérií. ISSN 0027-5263.

Národní osvobození. Čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu. ISSN 0231-8161.

Obrana. Vojenský mesačník MO SR. ISSN 1336-1910.

Österreichische Militärische Zeitschrift. ISSN 0048-1440.

Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. ISSN 1336-6297.

Paměť a dejiny. Revue pro studium totalitních režimů. ISSN 1802-8241.

Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. ISSN 1335-4353.

Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy. ISSN 1335-2741.

Policajná teória a prax. Časopis Akadémie PZ v Bratislave. ISSN 1335-1370.

Príbehy 20. storočia. ISSN 2585-9048.

Przeglad Historyczno-wojskowy. ISSN 1640-6281.

REVI – dvouměsíčník o letadlech a letcích. ISSN 1211-0744.

Ročenka odbojárov 2020. ISBN 978-80-971976-7-4.

Securitas imperii. ISSN 1804-1612.

Slezský sborník. ISSN 0037-6833.

Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History. ISSN 0037-6922.

Soudobé dějiny. ISSN 1210-7050.

Střelecká revue. ISSN 0322-7650.

Studia historica Nitriensia. ISSN 1338-7219.

Studia historica Tyrnaviensia XX. ISSN 2729-8760.

Studia politica Slovaca. Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny. a medzinárodné vzťahy. ISSN 1337-8163.

Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata. ISSN 0039-8098.

Vojenno-istoričeskij žurnal. ISSN 0321-0626.

Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívnictvo. ISSN 1335-3314.

Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. ISBN 978-80-89609-22-2, 978-80-89609-24-6.

Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis. http://vr.aos.sk. ISSN 1336-9202.

Vojenské rozhledy. Teoretický časopis Armády ČR. ISSN 1210-3292.

Vojnová kronika. Spoločnosť – politika – kultúra. ISSN 1338-6379.

Záhorie. Náučno-popularizačný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria. ISSN 1335-7840.

Zborník Slovenského národného múzea. História. ISBN 978-80-8060-457-8.

ANOTÁCIE, GLOSY

DROBŇÁK, Martin a kol. *SLOVENSKO A PRVÁ SVETOVÁ VOJNA III*: *zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prvé vydanie. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2021. 302 s. ISBN 9788097344429.

Problematika prvej svetovej vojny je neustále zaujímavým historickým obdobím pútajúcim pozornosť najmä historikov regionálnej úrovne či amatérskych bádateľov, ktorých výskum primárne vychádza z dokumentov uložených v rodinnom archíve (fotografie, vojenské vyznamenania, zápisky atď.). Klub vojenskej histórie Beskydy, ktorého činnosť sa už niekoľko rokov orientuje práve na obdobie rokov 1914 až 1918, pričom tematicky sa členovia dobrovoľníckej organizácie venujú najmä výskumu a starostlivosti o pietne miesta na území severovýchodného Slovenska, analýze bojovej cesty vojakov rakúsko-uhorskej armády rukujúcich do armády zo žúp obývaných Slovákmi, a stratami na bojiskách Veľkej vojny naprieč celou Európou, je pozitívnym zjavom v slovenskej vojenskej historiografii. Napriek tomu, že v rokoch 2014 až 2018, keď sme si pripomínali jednotlivé výročia a významné osobnosti prvého globálneho konfliktu v dejinách ľudstva, sa tematika prvej svetovej vojny opätovne dostáva do úzadia odbornej i laickej verejnosti. Pozitívom sú najmä počiny členov Klubu vojenskej histórie Beskydy, ktorí vo februári 2020 zorganizovali v priestoroch Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach, medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Slovensko a prvá svetová vojna*. V tej dobe nik netušil, že našu spoločnosť čaká veľmi náročné obdobie, ktoré na dlhší čas preruší akúkoľvek vedeckú činnosť a taktiež i možnosť prezentovať novo získané poznatky odbornej i širokej verejnosti zaujímajúcej sa o obdobie Veľkej vojny. Problematické obdobie zapríčinené nepriaznivou epidemiologickou situáciou spomalilo, ale úplne nezabránilo, vydať tretí diel zborníka s rovnomenným názvom *Slovensko a prvá svetová vojna, III diel*.

Z obsahového hľadiska je zborník rozčlenený do piatich samostatných kapitol. Na dovedna 302 stranách sa čitateľovi ponúka široký záber príspevkov venovaných prvej svetovej vojne, pričom najrozsiahlejšou časťou zborníka je kapitola s názvom *Vojenské aspekty*. Autori odkrývajú problematiku bojov medzi rakúsko-uhorskou a ruskou armádou na severovýchode vtedajšieho Uhorského kráľovstva (Medzilaborce, Osadné, vrch Kaštielik), analyzujú vojenskú cestu konkrétnej postavy (Karol Neményi) a opisujú zložitú bojovú cestu vojenskej jednotky (Prápor poľných jágrov č. 32, II. prápor 66. pešieho pluku, 9. honvédsky peší pluk, československí legionári v Taliansku). Za zmienku stojí aj príspevok obsahovo zameraný na možnosti využitia menných zoznamov strát, ktoré sú dôležitým historickým prameňom pri odhaľovaní zabudnutej identity vojakov konkrétnej vojenskej jednotky či mužov. Práve voči padlým vojakom rakúsko-uhorskej armády pochádzajúcich z územia dnešného Slovenska má naša spoločnosť obrovský dlh, keďže na takmer 69 000 mŕtvych sa v priebehu niekoľkých desaťročí zabudlo. Druhá kapitola s názvom *Hospodárske, ekonomické a spoločenské aspekty* ponúka síce len jeden príspevok, ale o to zaujímavejší, keďže o fungovaní železníc v čase prvej svetovej vojny v severovýchodných župách Uhorska sa vie len veľmi málo. Tretia časť nazvaná *Spomienky a dobová tlač* prináša autentické svedectvá vojnou dotknutých osobností (Augustín Kliment, Ladislav Medňanský, rakúsko-uhorskí vojaci a dôstojníci), ktoré sa priamo či nepriamo ocitli vo víre Veľkej vojny. Subjektívny pohľad na udalosti prvej svetovej vojny sú cenným a často nedoceneným prameňom, ktorý nám dotvára obraz vtedajšej spoločnosti. Aj v tejto oblasti zaostávame, keďže na rozdiel od českého knižného trhu, ktorý každoročne ponúka niekoľko do knižnej podoby spracovaných pamätí účastníkov

prvej svetovej vojny. Predposledná kapitola je venovaná pietnym miestam z prvej svetovej vojny. Aj nedávna médiami pertraktovaná kauza súvisiaca s pochovanými vojakmi na cintoríne v obci Ladomirová (okres Svidník) len potvrdzuje skutočnosť, že naša spoločnosť pristupuje k vlastným dejinám veľmi laxne a nedokáže adekvátne pracovať s faktmi a historickými prameňmi, ktoré by mali byť základom pri objasňovaní skutočného stavu. Poslednú kapitolu taktiež tvorí len jeden príspevok, ale v našich končinách a vedeckých kruhoch je táto téma ojedinelá, a to konkrétne archeologický výskum bojiska prvej svetovej vojny (Sukov). Takto zameraný výskum môže napomôcť k odhaleniu bojových línií rakúsko-uhorskej i ruskej armády. Nehovoriac o tom, že vďaka činnosti archeológov môžeme lepšie pochopiť vtedajšie rozhodnutia veliteľov v súvislosti s možnosťami, ktoré ponúkala okolitá krajina (lesy, kopce, rieky).

Zborník *Slovensko a prvá svetová vojna, III.,* vydaný Klubom vojenskej histórie Beskydy, predstavuje na slovenskom knižnom trhu jedinečný produkt, ktorý by nemal obísť nikto, kto sa zaujíma o slovenské dejiny v rokoch 1914 až 1918. Široký záber a rôzna úroveň jednotlivých prispievateľov zo Slovenska, Čiech a Poľska umožňuje čitateľovi nazrieť do rokov svetovej vojny, ktorá pozmenila nielen krajinu, ale i celú generáciu mužov i žien. A práve výsledky vojny by mali byť pre nás mementom, ktoré by sme mali v každej dobe za akýchkoľvek podmienok odsúdiť.

Matúš Burda

HÁLEK, Jan – **MOSKOVIĆ**, Boris. *FENOMÉN MAFFIE. ČESKÝ (DOMÁCI) PROTIRAKOUSKÝ ODBOJ V PROMĚNÁCH 20. STOLETÍ.* Praha : Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2020, 379 s. ISBN 978-80-200-3154-9, 978-80-88304-26-5.

Na rozdiel od nespochybniteľného významu a dôležitosti Masarykovho zahraničného odboja a činnosti čs. légií v zápase za národné oslobodenie a vznik samostatného čs. štátu, vnímanie domáceho českého odboja – Maffie v tomto procese až také jednoznačné nebolo. Českí historici v rozsiahlej monografii demýtizujú „maffistickú“ legendu v zmysle centrálnej a jasne vymedzenej organizácie českého domáceho protirakúskeho odboja, vykonávajúcej spravodajskú činnosť a zabezpečujúcej pravidelné spojenie s Masarykovým centrom v zahraničí. Fenoménu Maffie sa venujú v kontexte českých a čs. dejín v priebehu celého storočia – od vzniku Československej republiky až po jej sté výročie v roku 2018. Pomenovanie Maffie nebolo tiež pôvodným označením, ktoré by používali a vedome sa s ním identifikovali samotní účastníci domácej rezistencie, bolo až prvorepublikovým produktom a súčasťou étosu národného oslobodenia.

Dobovú reflexiu Maffie ako symbolu prvého českého domáceho odboja analyzujú autori z viacerých hľadísk – z hľadiska uchopenia jej významu danou politickou reprezentáciou, historiografického výskumu a spracovania, popularizácie a publicistiky, komemoračnej praxe a osláv vzťahujúcich sa k vzniku ČSR a z ďalších.

Príbeh Maffie, neoddeliteľne spojený s pôsobením kancelára prezidentov Masaryka a Beneša – Přemysla Šámala, a premeny jej obrazu približujú a analyzujú autori nielen prostredníctvom množstva osobností, ale aj cez väzby na konkrétne mestá (predovšetkým Prahu ako centrum činnosti) a niektoré geografické oblasti (napr. hlinecká Maffia, českotřebovská Maffia). Hoci pražská vojenská Maffia ovplyvňovala tiež dianie na Morave, termín Maffia sa v moravskom verejnom priestore presadil len minimálne. A Slovensko, vzhľadom na protičechoslovakistické postoje, už vôbec nebolo vhodným priestorom na prezentáciu Maffie. V zoznamoch členov Maffie, ktoré vznikali pod patronátom Přemysla Šámala a Kancelárie prezidenta republiky v rokoch 1919 – 1929, figurujú mená troch slovenských osobností – Vavra Šrobára, Antona Štefánka a Ivana Dérera, ktoré sa tam však objavili až v roku 1928. Jan Hálek a Boris Moskovič analyzujú jednotlivé práce a postoje autorov

k predmetnej problematike v každom období českých a čs. dejín. Prinášajú nielen historiografický prierez počas celého storočia, ale aj zaujímavý obraz iných foriem spracovania a prezentovania.

Na rozdiel od šírenia legendy Maffie v medzivojnovom období, po februári 1948 sa Maffia takmer vytratila z verejného priestoru a často bola zámerne opomínaná, keďže rozhodujúcu úlohu v národnooslobodzovacom zápase bolo potrebné pripisovať ľudovým masám. Po oživení záujmu o problematiku prvého odboja a vzniku ČSR v období Pražskej jari sa stala predmetom účelovej kritiky, marginalizácie a takmer až do pádu komunistického režimu bola vnímaná ako téma veľmi citlivá a kontroverzná. Deväťdesiate roky boli charakteristické predovšetkým preberaním prvorepublikovej rétoriky a v prvých dvoch dekádach nového tisícročia to boli rôzne formy prezentácie prvého odboja a vzniku Československej republiky – od seriózneho záujmu historikov až po politický marketing.

Dôslednou analýzou dobového reflektovania a prezentovania fenoménu Maffie v celom kontexte naprieč celým storočím autori určite nespochybňujú význam činnosti jednotlivých osobností, poodhaľujú však a kriticky revidujú viaceré zaužívané interpretačné schémy týkajúce sa prvého českého domáceho odboja a vzniku Československej republiky.

Pri spracovaní problematiky vychádzali historici z rozsiahleho archívneho výskumu (napriek absencii priamych archívnych prameňov), dobovej tlače, dobových publicistických a memoárových textov, existujúcich pramenných edícií a odbornej literatúry.

Okrem rozsiahleho zoznamu prameňov a literatúry, menného registra a anglického resumé sa na konci publikácie nachádza aj zoznam členov Maffie z rokov 1919 – 1929 s uvedením základných biografických údajov a roka začlenenia do zoznamu. Priebežne zakomponované fotografie ponúkajú čitateľovi buď sólové alebo skupinové portréty osobností prvého odboja, dobové dokumenty a propagačný materiál, pamätné miesta a obálky významných historických prác počínajúc Miladou Paulovou a končiac Janom Galandauerom.

B. Šeďová

CHMEL, Rudolf **– STEHLÍK,** Michal (eds.). *MOJE ČESKO-SLOVENSKO.* Vydání 1. Praha : Academia, 2018. 343 s., ISBN 978-80-200-2898-3.

„Ale čo je vôbec vlasť? Čo v nej občanov spája? Jazyk, spoločná minulosť, pamäť, osobitosť charakteru, záujem o prežitie, vedomie spoluzodpovednosti, príslušnosť k teritóriu, kultúre? Je vlasť iba predstavou alebo skutočnosťou, spoločenskou praxou? Je monojazyková alebo multikulturálna, je v jej základe iba literatúra, umenie, kultúra, folklór, pamäť, historizmus? A vôbec, musí sa vlasť spájať so štátom, národom?“ Dovolil som si na úvod zacitovať krátky úsek z eseje literárneho vedca Rudolfa Chmela, ktorý si sám kladie otázku týkajúcu sa vlasti. 20. storočie je z pohľadu národných dejín veľmi komplikovaným obdobím, v ktorom sa striedajú pozitívne javy s tými negatívnymi. Vojnové konflikty, ktoré sa prehnali naším územím, zmenili tvár našej krajiny, a to bez rozdielu, či sme boli súčasťou Rakúsko-Uhorska, medzivojnového Československa, Slovenskej republiky v rokoch druhej svetovej vojny, komunistami ovládaného Československa či turbulentného obdobia na začiatku 90. rokov smerujúcich k rozdeleniu štátu v strednej Európe na dve samostatné republiky – Českú republiku a Slovenskú republiku.

V roku 2023 si pripomenieme 30 rokov od vzniku modernej samostatnej Slovenskej republiky, ktorej sa podarilo začleniť do európskych i medzinárodných štruktúr. V roku 2018, pri príležitosti 100. výročia vzniku 1. Československej republiky na troskách habsburskej monarchie, sa 22 autorov z rôznych odvetví (história, umenie, kultúra, sociológia, politika, medzinárodné vzťahy atď.) pod vedením Rudolfa Chmelu a Michala Stehlíka pokúsilo prezentovať svoj pohľad na obdobie Československa. Mnohonárodnostné Rakúsko-Uhorsko nahradila

taktiež mnohonárodnostná republika, ktorá presadzovala myšlienku jednotného československého národa. A tu nastáva problém, ktorý sme načrtli vyššie. Kto naozaj sme? Som Slovák, Čech, Čechoslovák, Slovák žijúci v Čechách či Čech žijúci na Slovensku? Problematika identity a vytvárania vzťahu k vlastnej osobe je veľmi zaujímavou témou, ktorá sa aj v historickej vede stáva čoraz populárnejšou a vyhľadávanejšou. Na formovanie identity vplýva množstvo faktorov, pričom jedným z nich je aj vojenstvo, ktoré vytvára kolektívne vedomie a vzťah k vlastnému národu, národným symbolom, významným bojovým vystúpeniam či osobnostiam vedúcich pod zástavou uniformovanú masu. Slovákom, ktorí boli dlhé stáročia integrálnou súčasťou Uhorského kráľovstva, sa po prvýkrát naskytla príležitosť bojovať pod národnými zástavami v revolučnom období rokov 1848 až 1849. Toto síce krátke, ale intenzívne obdobie, upevnilo kolektívne vedomie o Slovákoch ako samostatnom národe v rámci monarchie. Problém identity sa však nevyriešil ani po roku 1918 a otázkou zostáva, ako tento fakt vníma generácia narodená v období Československa.

Publikácia s názvom *Moje Česko-Slovensko* ponúka veľmi zaujímavé postrehy, s ktorými sa podelili osobnosti ako Petr Pithart, Martin Bútora, Dušan Kováč, László Szigeti, František Mikloško, Juraj Buzalka, Miroslav Marcelli, Magdaléna Vášáryová, Peter Švorc, Ladislav Snopko či Ľubomír Feldek. Esejistický štýl, ktorý zvolili editori kolektívnej publikácie, sa ľahko číta. Práve vďaka tomu sa môže aj mladšia generácia historikov či laikov zoznámiť s tými problémami či otázkami, ktoré trápili vtedajšie generácie. Odhliadnuc od toho, že ide o akési spomienkové rozprávanie, máme pri čítaní jednotlivých príspevkov možnosť konfrontovať sa s rôznymi štýlmi spracovania videnia "ich" Česko-Slovenska. Hlavným poslaním publikácie nie je len spomínať na časy minulé, ale konfrontovať sa so súčasným stavom v spoločnosti a vyrovnať sa s neduhmi, ktoré 20. storočie so sebou prinieslo.

Matúš Burda

MINÁRIKOVÁ, Katarína. *URBANIZMUS A ARMÁDA. K PROBLEMATIKE VOJENSKEJ STAVEBNEJ ČINNOSTI ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2021, 147 s. ISBN 978-80-89523-77-1.

Vojna je neodmysliteľnou súčasťou ľudských dejín, ktorá púta pozornosť vojenských historikov i laickej verejnosti. Nie sú to však len vojenské operácie, bojové akcie priamo na frontovej línii, vojenská technika, taktika boja či osudy vysoko postavených osobností či obyčajných vojakov v uniformách, ktoré stoja v centre záujmu vojenskej historiografie. Vojna, respektíve armáda, ovplyvňuje dianie v spoločnosti i mimo trvania vojenského konfliktu, teda v mierových rokoch. Vojenská posádka dislokovaná v konkrétnej lokalite (obec, mesto, región) sa spolupodieľa na kultúrno-spoločenských podujatiach (pochody, slávnosti, sprievody), výstavbe (kasárne, sklady, cvičisko, nemocnice, cesty, železnice atď.) či ekonomicko-hospodárskom živote miestnej komunity. Prítomnosť vojska zvyšuje i kredit samotného mesta. Pre mnohé mestské samosprávy to v minulosti bola príležitosť vymaniť sa z priemernosti či vystúpiť z periférie a zabezpečiť si tak pozornosť štátnych a vojenských úradov, s ktorými do regiónu prišli aj finančné prostriedky nevyhnutné na vydržiavanie armády. Problematike vplyvu armády na obec, mesto či región sa venovali historici na vedeckej konferencii v Bratislave v roku 2001, ktorých výsledky výskumu boli publikované v zborníku *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918* (editori Vojtech Dangl a János Varga). Práve tento zborník by sme mohli považovať za východiskový bod záujmu o vzťah spoločnosti a armády. Napriek tomu, dodnes chýbajú novšie sumárne odborné práce, ktoré by sumarizovali aktuálny stav bádania v tejto problematike. Nehovoriac o tom, že z obdobia 20. storočia máme množstvo odborných či populár-

no-náučných prác z oblasti vojenstva, ale len veľmi málo z nich sa komplexne venuje fenoménu výstavby (urbanizmu).

Najnovším počinom, ktorý sa venuje práve stavebnej činnosti československej armády v rokoch medzi dvoma svetovými vojnami so zameraním na územie dnešného východného Slovenska, je odborná publikácia pracovníčky *Vojenského historického archívu* Kataríny Minárikovej. Pre záujemcov o vojenské dejiny je dôležité poznamenať, že územie východného Slovenska v období medzi rokmi 1918 až 1939 spadalo pod Zemské vojenské veliteľstvo Košice (oblasť 11. a 12. divízie), ktoré zasahovalo aj na dnešnú Ukrajinu (Mukačevo, Užhorod). Keďže sa tejto téme v minulosti nikto komplexne nevenoval, musela autorka odbornej monografie analyzovať a kriticky zhodnotiť množstvo archívnych materiálov uložených vo *Vojenskom historickom archíve* v Bratislave. Na základe štúdia prameňov a odbornej literatúry sa autorka rozhodla rozdeliť prácu do 11 kapitol, v ktorých sa čitateľovi snaží skĺbením chronologického, tematického a teritoriálneho prístupu ponúknuť komplexný pohľad na samotnú československú armádu a jej vplyv na spoločnosť skrz výstavbu. Okrem toho je pozoruhodné, že autorka si zvolila za svoj cieľ výskumu východné Slovensko a čiastočne i územie dnešnej Ukrajiny. Práve regióny na východe medzivojnového Československa boli vnímané ako zaostalé, chudobné a vďaka nižšej ekonomicko-hospodárskej úrovni obyvateľstva i nevzdelané. Práve armáda svojou prítomnosťou a aktívnou činnosťou v mestách, ako Košice, Prešov, Michalovce, Humenné, Čemerné pri Vranove nad Topľou, Poprad, Spišská Nová Ves, Trebišov, Krompachy, Rožňava, Užhorod, Mukačevo, Chust, Berehovo umožnila týmto mestám aspoň čiastočne vystúpiť z periférie a zlepšiť pomery miestneho obyvateľstva len tým, že sa vybudovalo nemocničné zariadenie. Nehovoriac o tom, že s armádou prišla do mesta i vojenská a iná elita (napr. lekári, úradníci) pôvodom nielen Slováci, ale najmä Česi.

Táto publikácia je cenným prínosom pre rozvoj regionálnej vojenskej historiografie a umožní aj ďalším regionálnym bádateľom skúmať pôsobenie konkrétnej vojenskej jednotky v obci, meste i celom regióne. Preto je nevyhnutné v tejto práci pokračovať, keďže regionálne archívy i súdobá regionálna tlač ponúka množstvo cenných informácií, ktoré môžu aktuálny stav výskumu prehĺbiť a spresniť.

Matúš Burda

KRONIKA

VOJENSKÍ MÚZEJNÍCI NA GENERÁLNEJ KONFERENCII „ICOM PRAGUE 2022“

Z histórie Medzinárodnej rady múzeí

Múzeá sa považujú za nenahraditeľné trezory duchovných hodnôt, ktoré sú koncentrované v zbierkových predmetoch. Tie sú jedinečným kultúrnym a prírodným dedičstvom, vďaka ktorému sa utvára naša identita. Jedinou celosvetovou organizáciou, ktorá na medzinárodnej úrovni reprezentuje múzeá a múzejných pracovníkov, je Medzinárodná rada múzeí – International Council of Museum (ďalej „ICOM“). Jej hlavným cieľom je práve zachovávanie a ochrana celosvetového kultúrneho dedičstva. Založená bola na konferencii 16. – 20. novembra 1946 v Paríži. Medzi prvými štrnástimi signatármi bolo okrem Austrálie, Belgicka, Brazílie, Dánska, Francúzska, Kanady, Holandska, Nórska, Nového Zélandu, Švédska, Švajčiarska, Británie, USA aj Československo. A práve múzejníci z Československa v priebehu celej druhej polovice 20. storočia zohrávali významnú úlohu nielen pri formovaní hlavných štruktúr a cieľov ICOM. Výraznými osobnosťami v tomto kontexte boli najmä Zbyněk Z. Stránsky a Jan Jelínek.

Ján Jelínek pôsobil na poste predsedu medzinárodnej komisie pre regionálne múzeá (ICR) v rokoch 1962 – 1971 (tri volebné obdobia) a bol hlavným propagátorom na tú dobu revolučnej myšlienky troch hlavných úloh múzea: vedecko-výskumnej, dokumentačnej a prezentačnej. Za základné východisko pre všetky ďalšie múzejné činnosti

Múzejný veľtrh. Stánok Zväzu múzeí na Slovensku.

považoval vedeckú prácu v múzeách. Snažil sa o zapojenie čs. múzejníctva do medzinárodných štruktúr a aj preto v roku 1965 navrhol kandidatúru na usporiadanie generálnej konferencie v Československu v roku 1968. Aj keď sa nakoniec táto konferencia konala v Nemecku, presadil aspoň konanie postkonferenčnej exkurzie 12. – 14. augusta 1968 cez Prahu, Brno a Bratislavu, ktorej sa zúčastnilo 400 múzejníkov z celého sveta. V roku 1971 bol dokonca na generálnej konferencii v Grenobli zvolený za prezidenta ICOM a počas jeho pôsobenia na tomto poste došlo k zásadnej reforme organizácie: jeho cieľom bolo presadiť ICOM celosvetovo, teda aj mimo Európu a Severnú Ameriku; zväčšiť členskú základňu a posilniť vzdelávanie členov najmä prostredníctvom medzinárodných komisií. Výsledkom jeho práce bolo aj prijatie nových stanov ICOM, na ktorých základe došlo k spomínanej reforme fungovania a financovania organizácie. Z iniciatívy čs. výboru ICOM tiež vznikli v sedemdesiatych rokoch aj dva významné medzinárodné výbory – Medzinárodný výbor pre muzeológiu (ICOFOM) a Medzinárodný výbor pre múzeá a zbierky vedy a techniky (CIMUSET), ktoré fungujú dodnes. Za pôsobenia Jelínka bol v roku 1977 založený aj Medzinárodný deň múzeí a vznikla definícia múzea (1974), ktorá bola platná až do súčasnosti. Aj napriek politickému režimu a relatívnej izolácii krajiny tak bolo postavenie Československa do roku 1989 v štruktúrach ICOM výrazným prínosom.[1]

V súčasnosti tvorí ICOM celosvetovú sieť múzeí a múzejných zamestnancov, ktorej súčasťou je viac než 49 000 členov zo 142 krajín a území združených v 118 národných výboroch, šiestich regionálnych združeniach a 32 medzinárodných výboroch zameraných na rôzne múzejné odbory. Tieto stále výbory (komitéty) na dobrovoľnej báze skúmajú a rozvíjajú znalosti vo svojom odbore. Zaoberajú sa predovšetkým aktuálnymi témami, ktoré sú pre ICOM zásadné, napríklad novou definíciou múzea, riadením rizík a krízových situácií alebo etickými otázkami. Každoročne pritom usporadúvajú vyše 200 konferencií a seminárov po celom svete. Hodnoty a zásady ICOM sú zakotvené v etickom kódexe ICOM, ktorý je oficiálne uznávaný ako hlavná medzinárodná etická norma pre múzeá, upravujúca minimálne požiadavky na profesionálnu prax a fungovanie múzejných inštitúcií.

Slovenský komitét ICOM, ako jeden z národných komitétov, vznikol v roku 1994 a nadviazal na činnosť čs. komitétu, i keď bez výraznejších skúseností. Záujem slovenských múzejníkov o členstvo v ICOM bolo do roku 1994 veľmi chabé. Do roku 1989 sa ich počet dal zrátať na prstoch jednej ruky, v rokoch 1989 – 1993 sa ich počet zvýšil na 18. V súčasnosti sa jeho pozícia a organizácia stabilizovala a združuje 167 individuálnych a 23 inštitucionálnych členov. Jeho hlavnými úlohami je reprezentácia záujmov slovenských múzeí, galérií a ďalších zbierkotvorných inštitúcií ako aj múzejných profesionálov, určovanie profesionálnych a etických štandardov pre aktivity týchto inštitúcií v súlade s Etickým kódexom múzeí ICOM, vydávanie odporúčaní, propagácia vzdelávania, zakladanie, rozvíjanie a profesionálna správa múzeí, organizovanie ich vzájomnej spolupráce a pomoc medzi múzeami a ich pracovníkmi, zastupovanie záujmov členov voči Generálnemu sekretariátu ICOM a nadväzovanie a rozvíjanie spolupráce s národnými i medzinárodnými odbornými komitétmi ICOM. Jedným z inštitucionálnych členov je od roku 2021 aj Vojenský historický ústav, ktorého zástupcovia sú členmi aj Medzinárodného komitétu pre muzeológiu (ICOFOM) a Medzinárodného komitétu pre múzeá a zbierky zbraní a vojenskej histórie (ICOMAM).

Základnou bázou pre stretnutie všetkých členov ICOM je generálna konferencia ICOM. Je renomovanou celosvetovou platformou pre zdieľanie aktuálnych tém a inovatívnych riešení. Od roku 1946 sa koná každé tri roky a predkladá zásadné témy, podporuje kultúrne výmeny a medzinárodnú spoluprácu a inšpiruje a pomáha múzejníkom v ich práci.

[1] LEHMANNOVÁ, Martina. Československý výbor ICOM – hybatel dění. In *Věstník Asociace muzeí a galérií ČR*, 2004, roč. 14, č. 1, s. 19-22.

Generálna konferencia ICOM v Prahe

Výkonná rada ICOM na svojom 139. zasadnutí v roku 2019 vybrala Prahu ako hostiteľské mesto 26. generálnej konferencie ICOM. V dňoch 20. – 28. augusta 2022 sa tak v pražskom kongresovom centre zišlo vyše 3 000 múzejníkov a muzeológov z celého sveta. Organizovanie podujatia bolo do veľkej miery ovplyvnené pandémiou, výsledkom čoho bolo, vôbec prvýkrát v dejinách zvolenie hybridnej formy priebehu konferencie. Rokovania prebiehali v troch oficiálnych jazykoch ICOM – v anglickom, španielskom a francúzskom, pričom bol zabezpečený aj český simultánny preklad. Hlavnou témou medzinárodného stretnutia, ktoré zorganizoval český výbor ICOM v spolupráci s Ministerstvom kultúry ČR, bola Sila múzeí – The Power of Museums. Táto hlavná idea, teda zodpovednosť a povinnosť múzeí byť jedinečnými miestami pre objavovanie, interpretovanie a zdieľanie našej minulosti, priestorom pre dialóg a starostlivosť o kultúrne dedičstvo či miestom na vyrovnanie sa s minulosťou, sa niesla celým programom.

Stretnutie prebiehalo vo viacerých líniách a pre účastníkov boli pripravené aj bohaté sprievodné aktivity. Úvodné, tzv. predkonferenčné dni podujatia boli venované štatutárnym schôdzam národných výborov ICOM, medzinárodných výborov ICOM a 92. zasadaniu Poradného výboru ICOM. Pre ostatných účastníkov boli pripravené turistické prehliadky Prahy, kurzy varenia a workshop Memory of Nations. Časť múzejníkov využila tento čas na prípravu svojich prezentačných stánkov Múzejného veľtrhu.

Hlavný program sa začal Otváracím ceremoniálom 26. generálnej konferencie ICOM vo veľkej sále kongresového centra 22. augusta, ktorý následne pokračoval blokmi prednášok. Tie boli tematicky rozdelené do štyroch veľkých blokov, ktoré prebiehali počas prvých troch dní. Prvému bloku s témou *Múzeá a občianska spoločnosť* bolo venované celé pondelkové dopoludnie. Venovalo sa predovšetkým úlohe múzeí ako kultúrnej inštitúcie v rámci miestnych komunít a zaujatiu ich aktívneho prístupu k spravodlivému rozvoju občianskej spo-

Otvárací ceremoniál. Slávnostný príhovor predsedníčky českého výboru ICOM G. Renotiere.

Slovenská delegácia na ICOM Prague 2022.

ločnosti v snahe rozprúdiť širšiu debatu o projektoch a myšlienkach, ktoré môžu múzeám pomôcť prevziať rolu hýbateľa spoločenských zmien. Hlavnou rečníčkou bola Margarita R. Suaréz z Kolumbijského inštitútu antropológie a histórie, ktorá sa vo svojej prednáške na tému *Územné ohľady múzeí* snažila podnietiť úvahy a rozhovory o nástrojoch a metódach práce na interdisciplinárnej úrovni. Súčasťou bola aj panelová diskusia s príspevkami Kateryny Chuyeva, námestníčky ministra kultúry a informácií Ukrajiny, Jasminka Halilovica, zakladateľa a výkonného riaditeľa War Childhood Múzeum, Barbary Kirshenblatt-Gimblett, hlavnej kurátorky výstavy v Múzeu dejín poľských Židov POLIN vo Varšave a Hanga Nisaya, riaditeľom Múzea genocídy Tuol Sleng v Kambodži.

Hlavný utorkový program vyplnili dva bloky. Prvý blok s názvom *Udržateľnosť: Múzeá a schopnosť prekonávať krízy* bol venovaný problematike zmeny klímy, prírodných katastrof, environmentálnych problémov či pandémií, ktoré si vyžadujú hľadať nové prístupy k fungovaniu múzea, predovšetkým v súvislosti s hľadaním udržateľnejšieho modelu financovania múzeí a iných kultúrnych inštitúcií. S hlavným príspevkom vystúpila Hilda Flavia Nakabuyee, ugandská aktivistka za environmentálne práva a proti zmenám klímy, ktorá priblížila úlohu múzeí v hľadaní riešenia klimatických zmien. V panelovej diskusii tiež odzneli príspevky Ondřeja Dostála z Národného technického múzea v Prahe, Mordecai Ogada, kenského ekológa a ochrancu mäsožravých druhov, Jahnavi Phalkey, zakladajúcej riaditeľky Science Gallery Bengaluru a Sébastiena Soubirana, riaditeľa kultúrneho oddelenia Univerzity v Štrasburgu. Druhý, poobednajší blok bol venovaný téme *Vízie: Múzeá a vedenie*, v ktorom bola predstavená zložitá úloha riaditeľa, vedúcich zamestnancov a manažmentu múzeí, predovšetkým v súvislosti s nepredvídanými problémami. Hlavnými rečníkmi boli Lonnie G. Bunch, 14. tajomník prestížneho inštitútu Smithsonian, a Hilary Carty, výkonná riaditeľka Clore Leadership. Vo svojom príspevku *Hľadanie účinného vedenia vo výnimočnej dobe* diskutovali o zásadnej potrebe rozvíjania vodcovských schopností v kultúrnej sfére aj pre problémy, ktoré so sebou prinášajú neočakávané situácie. V panelovej diskusii následne vystúpili Elizabeth Merritt, viceprezidentka Americkej aliancie múzeí pre strategické predvídanie a zakladajúca riaditeľka Centra pre budúcnosť múzeí, Marek Prokůpek, odborný asistent na katedre Arts Managementu na KEDGE Arts School v Paríži, Andrés Roldan, riaditeľ kolumbíjskeho Parque Explora a Antje Schmidt, vedúca digitálnej stratégie v Museum fűr Kunst und Gewerbe v Hamburgu.

Štvrtý hlavný blok, venovaný téme *Komunikácia: Múzeá a nové technológie,* bol súčasťou tretieho konferenčného dňa. Jeho cieľom bolo predstaviť nové technológie ako komplexný nástroj pre múzeá a ich potenciál pri napĺňaní rôznych potrieb súčasných múzeí nielen v kontexte zlepšenej komunikácie s návštevníkmi, ale aj pri ochrane a uchovávaní zbierok, znižovaní organizačných nákladov alebo zvyšovaní dostupnosti kultúry. Seb Chan, generálny riaditeľ Australia´s national museum of screen culture v Melbourne ako hlavný rečník vo svojom príspevku poukázal na zvýšený záujem múzeí o digitálne technológie najmä v súvislosti s digitalizáciou zbierok i pandemickou situáciou. Na základe svojej praxe predstavil svoju víziu digitálneho múzea v roku 2030 s ohľadom na etiku a udržateľnosť. V následnej panelovej diskusii so svojimi príspevkami vystúpili Naneet Beumer, vedúca Digitalizácie a marketingu v Rijksmuseeum, Sarah Brin, manažérka obchodného rozvoja Media Molecule v Londýne, Lāth Carlson, výkonný riaditeľ Múzea budúcnosti v Dubaji a Sarah Kenderdine, riaditeľka a hlavná kurátorka EPFL Pavilions vo Švajčiarsku.

Popoludnajší program počas prvých troch konferenčných dní bol doplnený aj workshopmi na tému *Publikačná činnosť s dopadom v oblasti múzejníctva a kultúrneho dedičstva* a *Wiki editation: Pomôžte chrániť kultúrne dedičstvo zo svojho notebooku*. V rámci tzv. „okrúhlych stolov" boli prediskutované návrhy na zmeny stanov ICOM, Etický kódex ICOM, Rezolúcia ICOM či Strategický plán ICOM 2022 – 2028. Azda najvýznamnejším výsledkom týchto rokovaní bolo prijatie novej definície múzea ako spoločného základu pre rozmanitosť múzeí: „*Múzeum je nezisková, stála inštitúcia v službách spoločnosti, ktorá skúma, zhromažďuje, uchováva, interpretuje a vystavuje hmotné a nehmotné dedičstvo. Múzeá podporujú rozmanitosť a udržateľnosť svojou otvorenosťou k verejnosti, prístupnosťou a inkluzívnosťou. Múzeá pôsobia a komunikujú eticky, profesionálne a za účasti komunít a ponúkajú rozmanité skúsenosti pre vzdelávanie, zábavu a zdieľanie názorov a vedomostí.*" Toto znenie nahradilo definíciu múzea z roku 1974.

Súčasťou hlavného programu boli aj tzv. network meetings a Icom committees meetings, kde sa stretli zástupcovia jednotlivých špecializovaných alebo národných komitétov a výborov ICOM. Bohaté zastúpenie svojich členov využili jednotlivé komitéty na prediskutovanie najpálčivejších tém v oblasti svojej špecializácie a v rámci konferencie zorganizovali v popoludňajších hodinách niekoľko zaujímavých a prínosných prednášok z rôznych oblastí. Aj program štvrtého dňa konferencie sa niesol v gescii špecializovaných komitétov a v rámci tzv. off-site meetings sa preniesol do priestorov mimo kongresového centra.

Organizátori pre účastníkov zabezpečili aj bohatý sprievodný program. Večerné aktivity otvorila Opening party v Národnom technickom múzeu, pokračovali podujatím Noc múzeí, počas ktorej boli sprístupnené múzeá v centre Prahy a vyvrcholili slávnostným odovzdaním vlajky organizátorovi ďalšej generálnej konferencie. Pre múzejníkov boli počas celého priebehu podujatia sprístupnené aj expozície pražských členských múzeí ICOM. Posledné dni podujatia mohli múzejníci využiť ponuku exkurzií po viac ako 60 inštitúciách v Českej republike. Súčasťou konferencie bol aj Múzejný veľtrh a EXPO Fórum, kde múzeá a partnerské spoločnosti predstavili svoje technológie a inovácie na poli múzejnej a pamiatkovej ochrany. Významné a pre návštevníkov aj veľmi atraktívne miesto medzi nimi mal aj Zväz múzeí na Slovensku, kde slovenskí múzejníci oboznamovali svojich zahraničných kolegov o sieti múzeí a ich zameraní, diskutovali o zaujímavostiach i špecifikách slovenského múzejníctva a procesov pri ochrane kultúrneho dedičstva Slovenska. Tento projekt z verejných zdrojov podporil aj Fond na podporu umenia. VHÚ, ako jeden z nových inštitucionálnych členov i ako aktívny člen Zväzu múzeí na Slovensku, reprezentovala na generálnej konferencii ICOM Prague 2022 kurátorka VHM Piešťany, PhDr. Viera Jurková.

Viera Jurková

SLÁVNOSTNÉ ODHALENIE MOHYLY ČESKOSLOVENSKÉMU LETCOVI LADISLAVOVI ŽILÁKOVI

Dňa 17. 9. 2022 minister obrany SR Jaroslav Naď v Poltári slávnostne odhalil mohylu československému letcovi, rodákovi z Poltára Ladislavovi Žilákovi, ktorý počas druhej svetovej vojny slúžil v britskom Kráľovskom letectve (Royal Air Force - RAF). Na slávnostnom odhalení sa zúčastnili aj zástupcovia Vojenského historického ústavu - Mgr. Peter Kralčák, PhD., riaditeľ Vojenského historického archívu a pplk. Ing. Ladislav Danielovits, riaditeľ Odboru logistického zabezpečenia VHÚ. Súčasťou podujatia bola aj pietna spomienka, prelet vojenskej techniky Ozbrojených síl Slovenskej republiky a odborná beseda, na ktorej Mgr. Peter Kralčák, PhD. priblížil prítomným divákom vojenskú kariéru a osud vojnového hrdinu, mjr. in memoriam Ladislava Žiláka.

Ladislav Žilák sa narodil 30. 8. 1921 v Poltári. K RAF sa pripojil ako 21-ročný, kde ako palubný rádiotelegrafista slúžil v 311. československej bombardovacej peruti.

Zúčastňoval sa bojov nad Anglickom, hlavne hĺbkových letov nad Nemeckom cez Lamanšský prieliv.

Posledný let Ladislava Žiláka sa uskutočnil 29. 6. 1944, keď sa jeho bombardér krátko po vzlete zrútil v oblasti na juhozápade Anglicka.

Pochovaný je na cintoríne Helston v anglickom Cornwale.

Text: VHÚ
Foto: MO SR, Mesto Poltár

ODVÁŽNYCH LETCOV BUDE ODDNES V PIEŠŤANOCH PRIPOMÍNAŤ PAMÄTNÁ TABUĽA

7. júna 1939 odletelo z Piešťanského letiska do Poľska osem príslušníkov leteckého pluku Slovenských vzdušných zbraní s úmyslom zapojiť sa do rodiaceho sa Československého zahraničného odboja.

Ich odvážne činy bude oddnes v areáli Vojenského historického múzea Piešťany pripomínať pamätná tabuľa. Spolu s ňou boli dnes za prítomnosti ministra obrany SR Jaroslava Naďa slávnostne odhalené aj dve stély venované generálmajorovi in memoriam Ottovi Smikovi a letcom pôsobiacim v čs. zahraničnom a domácom odboji v rokoch 1939 – 1945.

„Miera odhodlania týchto pilotov, ktorí sa aj s vedomím najväčšieho rizika rozhodli aktívne pomôcť v boji proti nacistickým zločincom, je naozaj fascinujúca. Rovnako tak s obrovskou úctou spomíname aj na nášho najúspešnejšieho pilota v službách britského Kráľovského letectva (RAF) a čs. príslušníkov bojujúcich doma aj v zahraničí," uviedol minister obrany SR Jaroslav Naď.

Piloti pod vedením vtedy ešte čatára Imricha Gablecha dokázali za dramatických okolností zabezpečiť dostatok paliva pre tri stroje Letov Š-328 a jeden Aero A-100. Vyzbrojení dvoma guľometmi na pravé poludnie nepozorovane naštartovali lietadlá a odleteli z Piešťan do poľského Dęblinu.

Riaditeľ Vojenského historického ústavu plk. Miloslav Čaplovič priblížil, že po prílete do Poľska boli piloti nakrátko zaradení do poľského letectva. „Po napadnutí Poľska nacistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom však niektorí z nich padli do sovietskeho zajatia a k RAF sa dostali až cez zlopovestné gulagy. Veliteľ skupiny Imrich Gablech bol neskôr prenasledovaný komunistickým režimom a uznania za odvahu bojovať proti nacistickému Nemecku sa dočkal až po roku 1989. Bol jediným Slovákom, ktorý dostal štyri najvyššie štátne vyznamenania – poľské, české, britské a v roku 2014 ako posledné aj to slovenské," pripomenul.

Autor: MO SR – KOD
Foto: MO SR – Ivan Kelement, VHÚ

DEŇ HRDINOV KARPATSKO-DUKLIANSKEJ OPERÁCIE A 78. VÝROČIE KARPATSKO-DUKLIANSKEJ OPERÁCIE

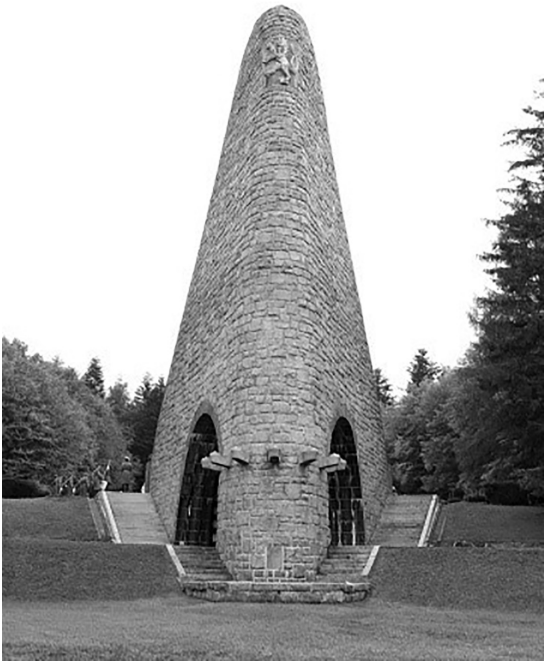

Vo štvrtok 6. októbra 2022 sa na pietnych miestach na Dukle a vo Svidníku pri príležitosti Dňa hrdinov Karpatsko-duklianskej operácie a 78. výročia Karpatsko-duklianskej operácie za účasti štátneho tajomníka Ministerstva obrany SR Mariána Majera, štátnej tajomníčky Ministerstva kultúry SR Viery Leščákovej, náčelníka generálneho štábu Ozbrojených síl SR generála Daniela Zmeka, generálneho riaditeľa Sekcie ľudských zdrojov Ministerstva obrany SR Martina Jakála, generálneho riaditeľa Sekcie legislatívy a práva Ministerstva obrany SR Daniela Bednára, generálneho riaditeľa Sekcie kontroly Ministerstva obrany SR Romana Ďureka a riaditeľa Vojenského historického ústavu plukovníka Miloslava Čaploviča uskutočnili spomienkové stretnutia štátno-reprezentačného charakteru, ktorých hlavným cieľom bolo pripomenutie si nesmierneho hrdinstva československých a sovietskych vojakov, ktorí v tejto operácii pri bojoch za oslobodenie územia dnešného Slovenska obetovali tú vôbec najvzácnejšiu hodnotu – svoj život. Slávnostné podujatie svojou účasťou podporili aj významní zástupcovia miestnej štátnej správy a samosprávy na čele

s predsedom Prešovského samosprávneho kraja Milanom Majerským a primátorkou Svidníka Marcelou Ivančovou, generalita Ozbrojených síl SR a ďalší vzácni hostia.

Podľa dlhodobo zaužívanej tradície z minulých rokov sa aj tentokrát spomienkové akty spojené s kladením vencov, ako formy vyjadrenia hlbokej úcty a vďačnosti hrdinom Karpatsko-duklianskej operácie, začali najskôr na Pamätníku 1. československého armádneho zboru v ZSSR na Dukle aktom spoločného uctenia. Následne pokračovali individuálne v rámci jednotlivých delegácií pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu a pri Pamätníku sovietskej armády vo Svidníku.

Počas pietneho aktu na Dukle štátny tajomník Ministerstva obrany SR spolu s predsedom Prešovského samosprávneho kraja a primátorkou Svidníka vo svojich príhovoroch aj na príklade konkrétnych hrdinov padlých v priebehu operácie zdôraznili, že je veľmi dôležité a potrebné neustále si pripomínať odvážnych ľudí, ktorí sa nebáli za obranu vlasti a jej slobodu postaviť so zbraňou v ruke a týmto svojím hrdinstvom sa výraznou mierou pričiniť o to, že dnes môžeme žiť v mieri. A práve preto je veľmi nevyhnutné aj v súvislosti s aktuálnou situáciou odohrávajúcou sa za našou východnou hranicou tieto hodnoty neustále pripomínať, aby neupadli do zabudnutia. Zmarené životy väčšinou mladých mužov bojujúcich v Karpatsko-duklianskej operácii aj po uplynutí takmer 80 rokov neustále prinášajú zimomriavky a sú tak večným mementom hrozby, ktorú predstavuje extrémizmus spolu s ďalšími nenávistnými prejavmi.

Po ukončení pietneho aktu na Dukle sa po mnohých rokoch neuskutočnila už tradičná slávnostná prehliadka vyhliadkovej veže, nakoľko od júla 2022 v rámci tohto objektu prebiehajú rozsiahle rekonštrukčné práce ako súčasť druhej hlavnej etapy jeho celkovej revitalizácie. Pevne veríme, že s prvými výsledkami obnovy sa budú môcť zvedaví návštevníci oboznámiť v priebehu budúcoročnej letnej turistickej sezóny. Slávnostná prehliadka sa tak v tomto roku konala iba v rámci Centrálnej expozície Múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea. Okrem oficiálnej delegácie sa jej zúčastnili aj traja veteráni: Anna Bergerová, Vladimír Strmeň a Branislav Tvarožek – priami účastníci a hrdinovia bojov za oslobodenie Slovenska.

Text: VHÚ Bratislava
Foto: VHÚ Bratislava, MO SR - Ivan Kelement

PREZENTÁCIA VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO MÚZEA V PIEŠŤANOCH ČLENOM VYŠEHRADSKEJ SKUPINY

Dňa 12. októbra 2022 sme v rámci Vojenského historického ústavu (VHÚ) s potešením prijali na pôde Vojenského historického múzea v Piešťanoch (VHM) návštevu členov Vyšehradskej skupiny (V4). Išlo o riaditeľov pre spôsobilosti a skupín pre plánovanie z krajín V4: Českej republiky, Maďarska, Poľska a Slovenska.

Vzácnu návštevu privítal úvodným príhovorom riaditeľ Vojenského historického múzea Piešťany pplk. Ing. Milan Kubizniak. Návšteva VHM Piešťany bola súčasťou sprievodného programu k prebiehajúcim rokovaniam v tomto kúpeľnom meste.

Medzinárodná delegácia pod vedením národného riaditeľa pre obranné spôsobilosti Ministerstva obrany SR Mgr. Dalibora Pavolku mala vo VHM zabezpečenú prezentáciu v anglickom jazyku a konferenčné priestory.

Na začiatok programu bola hosťom predstavená vonkajšia i vnútorná časť stálej expozície „Výzbroj čs. armády v rokoch 1945 – 1992“. Delegácia mala možnosť zažiť efektnú prezentáciu múzejnej zbierky č. VII „Letecká technika“ vo večerných hodinách, priamo pri západe slnka. Následne bola predvedená 3D animácia, v ktorej sa v historických príbehoch z rokov 1919 - 2014 predstavuje top 12 zbierkových predmetov z VHM -múzejného oddelenia Piešťany, VHM – múzejného oddelenia Svidník a z vyhliadkovej veže na Dukle. Ďalej pracovníci múzea predviedli účastníkom prehliadky expozíciu pozemnej pásovej a kolesovej techniky v hale H-2 a H-3.

Na záver prehliadky sa delegácia presunula do rozšírenej haly H-1 so stálou expozíciou „Slováci v rovnošatách 1848-2020“. V týchto priestoroch pokračovala konferencia V4 Presidency planning group & capability directors (PRES PG & CAP DIRs) do neskorých večerných hodín. Vzácni hostia vyslovili slová spokojnosti a uznania k prezentovanej zbierke predmetov a záslužnej práci zamestnancov múzea.

Text: VHÚ – VHM
Foto: VHÚ – VHM

ODHALENIE NOVÝCH ČESKOSLOVENSKÝCH POMNÍKOV NA SLOVENSKU

V dňoch 17. – 20. októbra 2022 usporiadala Československá obec legionárska v spolupráci s Ministerstvom obrany Českej republiky púť na Slovensko, v rámci ktorej bolo odhalených viacero rekonštruovaných a nových pomníkov pripomínajúcich boje s Maďarskom v roku 1919 a pamiatku výsadkov československých parašutistov na západnom Slovensku v roku 1942.

Pomníky padlým čs. vojakom z domáceho vojska, četníkom z Moravy a československým legionárom v bojoch v rokoch 1918 – 1919 boli odhalené v Trenčíne, Dekýši a v Rybníku. Pri pomníkoch čs. výsadkárov pri obci Radošovce a Gbely sa uskutočnili pietne akty na uctenie ich obetí.

Československý výsadkár Oldřich Daněk bol pri obci Radošovce vysadený sám, ale svoju úlohu vybudovať spravodajskú a odbojovú sieť na južnej Morave splniť nemohol, pretože ho objavil miestny hájnik, s ktorým sa dostal do sporu a ten ho nakoniec zastrelil.

Druhý pomník československým výsadkárom bol odhalený neďaleko obce Gbely. Výsadok Zinc, ktorý omylom navigátora vysadili v blízkosti obce Gbely, pozostával z nadporučíka Oldřicha Pechala, rotného Arnošta Mikša a radistu slobodníka Viliama Gerika, mal za úlohu pomocou rádiostanice s krycím názvom Lida spravodajsky pokrývať Moravu. Po pristátí jednu rádiostanicu ukryli a vydali sa k slovensko-moravským hraniciam. Zistili však, že druhá rádiostanica je poškodená a Gerikovi sa ju nepodarilo uviesť do prevádzky. Mikš s Gerikom odišli do Brna, kde sa rozišli. Mikš získal nové doklady od svojho brata v Tábore. Potom sa pri obci Požáry v okolí Křivoklátu pokúsil vyzdvihnúť ukrytý materiál, ale po tom, ako bol pri prestrelke s četníkmi ťažko zranený, sa zastrelil.

Pechala pri prechode hraníc zadržali dvaja nemeckí colníci, ktorých však zastrelil, ale omylom zabudol u nich svoje doklady. Na Morave potom narazil na konfidenta a dňa

2. júla 1942 ho zatkli. Nemci ho po krutom mučení popravili v Mauthausene 22. septembra 1944.

Tragický bol aj osud Viliama Gerika, Slováka zo Slovenského Medera (dnes Palárikovo). Vydal sa do Prahy, ale nepodarilo sa mu nadviazať kontakt s českými vlastencami, a tak sa hladný a vyčerpaný 4. apríla prihlásil na polícii v nádeji, že ho ako občana Slovenskej republiky vydajú na Slovensko. Policajti ho však odovzdali gestapu, ktoré sa ho snažilo bezúspešne získať pre spoluprácu. Keďže Gerik spolupracoval len neochotne, skončil v koncentračnom tábore Dachau. Po jeho oslobodení Američanmi sa vrátil do Československa. V roku 1947 ho súdili spolu so zradcom Karolom Čurdom a odsúdili na smrť. Popravili ho 29. apríla 1947, hoci celý čas tvrdil, že je nevinný.

Ferdinand Vrábel
Fotografie: autor a Stanislav Pitr

ROZVOJ BILATERÁLNYCH VZŤAHOV S PARTNERSKÝM PRACOVISKOM ARMÁDY ČR – VOJENSKÝM ÚSTREDNÝM ARCHÍVOM V PRAHE (ČESKÁ REPUBLIKA)

V dňoch 2. – 4. novembra 2022 delegácia Vojenského historického ústavu v Bratislave (ďalej VHÚ) na čele s riaditeľom VHÚ plk. Mgr. Miloslavom Čaplovičom, PhD. navštívila partnerské pracovisko Armády ČR – Vojenský ústřední archiv v Prahe (ďalej VÚA Praha).

Počas bilaterálnych rokovaní boli prerokované odborné otázky v tých oblastiach, ktoré tvoria vedecký záujem oboch inštitúcií. Vrcholní predstavitelia VÚA Praha a VHÚ Bratislava si zároveň vymenili zásadné informácie o činnosti vyššie uvedených inštitúcií, ako aj o ich ďalšom smerovaní. Riaditeľ Vojenského historického archívu Bratislava (ďalej VHA) Mgr. Peter Kralčák, PhD. a PhDr. Milena Balcová z VHA sa oboznámili so spôsobom digitalizácie archívneho materiálu vo VHA Praha a vymenili si vzájomné skúsenosti ako v tejto oblasti, tak aj v oblasti spravovania e-bádateľne oboch archívov. Česká strana predstavila Digitálny archív Ministerstva obrany ČR, portál digitálneho archívu a digitálnu bádateľnu. Boli prerokované tiež aktuálne otázky bežnej spolupráce vojenských archívov v ČR a SR pri vybavovaní požiadaviek občanov oboch štátov a bola vyslovená spokojnosť nad možnosťami vedeckého štúdia v oboch archívoch.

Riaditelia oboch partnerských inštitúcií sa zhodli na prospešnosti dvojstrannej spolupráce, ktorá je postavená na základe Zmluvy o spolupráci a vzájomnej pomoci z 11. septembra 2009. Zároveň konštatovali, že VÚA Praha a VHÚ Bratislava majú nadštandardné vzťahy, ktoré hodlajú naďalej upevňovať a prehlbovať. Veľký dôraz sa bude klásť na výmenu skúseností, na poskytovanie informácií o zavádzaní nových prvkov v digitalizácii archívnych fondov a zbierok a tiež na upevňovanie osobných vzťahov.

V rámci sprievodného programu delegácia VHÚ navštívila novú expozíciu Armádního muzea VHÚ Praha na Žižkove, ktorá prešla kompletnou rekonštrukciu. Slovenská delegácia si prehliadla tiež Národní památník hrdinů Heydrichiády, kde dostala pútavý výklad, a Národní archiv v Prahe, ktorý predviedol návštevníkom rekonštrukciu archívnych dokumentov. V posledný deň bilaterálnej návštevy podpísali riaditeľ VHÚ Bratislava plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. a riaditeľ VÚA Praha Mgr. Josef Žikeš Memorandum o spolupráci v oblasti pracovnej činnosti vojenských archívov oboch štátov. Text memoranda je uložený vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave.

Milena Balcová
foto: VHÚ Bratislava

KONFERENCIA O HRDINSTVE A NÁSILÍ V 2. SVETOVEJ VOJNE

V dňoch 9. a 10. novembra 2022 sa v priestoroch Múzea SNP v Banskej Bystrici uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Hrdinstvo a násilie počas 2. svetovej vojny.* Podujatie spolu zorganizovali Múzeum SNP, Vojenský historický ústav v Bratislave a Slovenská historická spoločnosť.

Konferencii predchádzal pietny akt kladenia vencov k Pamätníku SNP pri príležitosti nadchádzajúceho Medzinárodného dňa vojnových veteránov. Pri tejto príležitosti zaznelo aj niekoľko príhovorov pozvaných hostí. Za Ministerstvo obrany SR vystúpil generálny riaditeľ Sekcie legislatívy a práva JUDr. Daniel Bednár, PhD. Hlavné slovo však dostal jeden z posledných bojovníkov v SNP, dnes 94-ročný Vladimír Strmeň, ktorý sa zúčastnil ako hosť aj nasledujúcej konferencie.

Tú otvorili príspevky zástupcov inštitúcií, ktoré konferenciu organizovali. Za VHÚ s úvodným príhovorom vystúpil jeho riaditeľ plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. Veľký záujem prítomných vyvolala už prvá prednáška, ktorú online cez aplikáciu ZOOM predniesol britský historik Roger Griffin z Oxford Brookes Univerzity. Témou jeho vyše hodinového príspevku, ktorý obohatil rozsiahlou powerpointovou prezentáciou, bolo hrdinstvo a sakralizácia násilia v Tretej ríši. Načrtol pritom viacero otázok, ktoré boli predmetom nasledujúcich referátov. Tie boli rozdelené do viacerých tematických blokov. V prvý deň konferencie dominovali príspevky vojenských historikov. Odznelo tu viacero vystúpení, ktoré skúmali rôzne aspekty prejavov hrdinstva a obety za vlasť v boji proti fašizmu, a to priamo na fronte ako aj v „zázemí“. Dominovala im téma čs. odboja a oslobodzovania Slovenska. Paralelne a v niektorých prípadoch logicky v komparácii s tým sa v tomto bloku pertraktoval tiež fenomén násilia vo vojne. Veľká pozornosť sa venovala príčinám a prejavom násilia páchaného priamo vojakmi na fronte, resp. v jeho zázemí najmä proti bezbrannému civilnému obyvateľstvu, a to na príklade slovenskej a maďarskej armády na východnom fronte. Rovnaká pozornosť sa však venovala tiež otázke perzekúcií zo strany nacistických bezpečnostných orgánov (a to tak v Nemecku, ako aj na okupovanom území) a s tým spojeným prejavom

kolaborácie (kolektívnej, ale tiež individuálnej) s nacistickou okupačnou mocou. V tomto bloku (ktorého súčasťou bola aj bohatá diskusia) vystúpili aj vedeckí pracovníci VHÚ PhDr. Igor Baka, PhD. a Mgr. Matej Medvecký, PhD. I. Baka prednášal o problematike povojnového stíhania niektorých príslušníkov slovenskej Zaisťovacej divízie slovenskej armády, ktorí sa cez vojnu dopustili represálií voči obyvateľstvu na okupovanom území ZSSR. M. Medvecký predstavil zaujímavú postavu Kurta Ehrensteina a jeho anabázu medzi perzekúciou a kolaboráciou. Druhý deň konferencie bol v centre pozornosti prednášajúcich fenomén holokaustu. Násilie páchané na Židoch v rokoch druhej svetovej vojny sa tu pertraktovalo v širšom celoeurópskom kontexte, ale prihliadalo sa aj na slovenské špecifiká. Niektoré príspevky mali všeobecný charakter a skúmali rôzne, napr. psychologické aspekty násilia páchaného v rámci tzv. konečného riešenia židovskej otázky. Nechýbali však ani vystúpenia poukazujúce na osudy konkrétnych jednotlivcov či skupín vystavených násiliu páchaného nacistami a ich spojencami v rámci genocídy židovského obyvateľstva. Do popredia aj tu logicky vystupovala otázka kolaborácie na jednej a pomoci Židom na druhej strane. V diskusii sa veľká pozornosť venovala tiež príčinám nárastu prejavov antisemitizmu v súčasnosti, reakciám židovskej komunity a preživších na tento trend, ako aj možnostiam ďalšieho výskumu problematiky holokaustu v budúcnosti. Vzhľadom na tematické zameranie obsahu konferencie bol veľký priestor (v podobe samostatného bloku) venovaný tiež osudom niektorých konkrétnych páchateľov, ale aj obetí. V tomto bloku vystúpila tiež vedecká pracovníčka Vojenského historického múzea-Vojenského historického ústavu, PhDr. Viera Jurková, na tému Erna Eliška Bürgerová: Berlínčanka v boji za Československo.

Jednotlivé príspevky, ako aj následné panelové diskusie sa tešili veľkému záujmu verejnosti, a to aj preto, že ich bolo možné sledovať online prostredníctvom aplikácie ZOOM. K atraktivite tohto podujatia prispel aj fakt, že všetky referáty (včítane diskusie) boli simultánne pretlmočené do anglického jazyka, resp. v prípade zahraničných účastníkov do slovenského jazyka.

Igor Baka
Foto: VHÚ

ODHALENIE BUSTY MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNIKA V BYTČI

Dňa 11. novembra 2022 o 11. hodine a 11. minúte, 104 rokov po uzavretí prímeria po prvej svetovej vojne v Compiègne, sa na cintoríne v Bytči uskutočnil pietny akt na uctenie pamiatky padlých v prvej a druhej svetovej vojne.

Následne bola v parku pri Základnej škole v Bytči odhalená busta generála Milana Rastislava Štefánika. Bustu zhotovil miestny rodák, akademický sochár Stanislav Bíroš. Na odhalení veľmi vydareného diela sa zúčastnila široká verejnosť, žiaci Základnej školy v Bytči, príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky zo Žiliny a členovia Správnej rady Nadácie Milana Rastislava Štefánika v Bratislave.

Po položení vencov rečníci – primátor Bytče Miroslav Minárčik a správca Nadácie M. R. Štefánika, Pavel Šesták – prítomným priblížili život, dielo a odkaz M. R. Štefánika. Slávnosť ukončila hymna Slovenskej republiky

Fotografie: autor
Ferdinand Vrábel

AUTORI ČÍSLA

Doc. Mgr. Martin HURBANIČ, Katedra všeobecných dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Gondova 2, 811 02, Bratislava, Slovenská republika, email: martin.hurbanic@uniba.sk

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: peter.chorvat@gmail.com

Plk. v. v. Dr. Miloslav PÚČIK, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: pucikmilo@gmail.com

PhDr. Jana ORŠULOVÁ, Pečnianska 7, 851 01 Bratislava 5, Slovenská republika, email: vaska.orsulova@gmail.com

Mgr. Dušan DZURO, Vojenský historický ústav - Vojenské historické múzeum, Orviská LDS F6 921 01 Piešťany, Slovenská republika, email: dusan.dzuro@vhu.sk

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte zásadne v textových editoroch Word. ***Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie ich písať mechanicky vzadu za textom štúdie. Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku, pričom záznam zakončiť ISBN, príp. ISSN. Zoznam štruktúrovať podľa typu zdroja na „Archívne pramene", „Publikované pramene", „Dobová tlač", Monografie a zborníky ako celok", „Kapitoly v monografiách, štúdie a články" a „Internetové zdroje".*** *K štúdii je potrebné pripojiť abstrakt (v slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom aj anglickom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.*

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. ***V prípade priamych citácií písať kurzívou, ale iba v hlavnom texte, nie však v poznámkach pod čiarou.*** *Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10. Obrazové prílohy poprosíme zasielať čierno-biele samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (excel)*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 normostrán (minimálny má rozsah 15 normostrán) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 normostrán, anotácie maximálne do 3 normostrán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu, o činí pri 40 normostranách 72-tisíc znakov; počíta sa vrátane poznámok pod čiarou medzier medzi slovami).

Základnou citačnou normou je STN 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.**(ISBN 80-215-0149-9 uviesť až vzadu v zozname použitej literatúry).**PEJSKAR, Jožka (ed.). Poslední pocta : *Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981.* B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. (v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

Odkaz na štúdie

(v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka: ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. (pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In Army History, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. **(ISBN 80-85794-08-X. – uviesť až v súhrnnej literatúre)**

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz !

Uviesť: PEJSKAR, J. *Poslední*, c. d., s. 97; autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

Odkaz na archívny dokument

MVSR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekventovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2022

ŠTÚDIE

BAKA, Igor: Visit of the Slovak military delegation to Romania (February - March 1942) on the background of attempts to renew the Little Entente 1/2022/56

BAKA, Igor: VI. robotný prápor pracovného zboru MNO a deportácie židov v roku 1942 2/2022/107

BURDA, Matúš: Náčrt vývoja práporov poľných jágrov v armáde habsburskej monarchie s dôrazom na prápory dislokované na území severného Uhorska 2/2022/7

BURDA, Matúš: Teoretické vymedzenie termínu „slovenské“ jednotky habsburskej armády so zameraním na prápory poľných jágrov 1/2022/7

ČERVENKA, Juraj: Vojenský pilot c. a k. letectva Alexander Galbavý a jeho nasadenie na ruskom fronte 22007/45

HURBANIČ, Martin: Turci v Európe. Okolnosti osmanského obsadenia prvých pevností v byzantskej Trácii v rokoch 1352 – 1354 4/2022/7

CHORVÁT, Peter: „Rytierske záležitosti“. Súboje vojenských a civilných osôb na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia 2/2022/33

CHORVÁT, Peter: Vybrané vojensko-historické súvislosti tzv. prešovskej vzbury 4/2022/30

KONEČNÝ, Martin: Bojová činnosť nemeckej 4. pešej divízie na Slovensku (apríl – máj 1915) 2/2022/57

LIŠKA, Anton: Dostavba a konečná úprava vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska v medzivojnovom období 2/2022/76

PEJS, Oldřich: Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939–1940) 3/2022/39

PEJS, Oldřich: K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939– 1940) 1/2022/36

PÚČIK, Miloslav: Koncepcia operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenského výzvedného spravodajstva – dôsledok „prevalov“ v 50. až 70. rokoch minulého storočia 4/2022/46

ROHÁČ, Peter – **NOVÁKOVÁ**, Lucia: Environmentálne dopady bojov v antike 3/2022/7

SLANÝ, Juraj: Pôsobenie diverzno-spravodajských oddielov Generálneho štábu Červenej armády na Orave 3/2022/59

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BURDA, Matúš: Od prenasledovania až po väznenie v rokoch prvej svetovej vojny 3/2022/89

MASKALÍK, Alex: Pôsobenie Slovákov vo veliteľskom zbore čs. brannej moci v rokoch 1918 – 1939 z pohľadu vojakov slovenskej národnosti 1/2022/79

MASKALÍK, Alex: Predstavy najvyšších vojenských predstaviteľov čs. londýnskej emigrácie z jari 1945 na riešenie tzv. slovenskej otázky v čs. brannej moci 3/2022/119

MASKALÍK, Alex: Slováci vo veliteľskom zbore čs. brannej moci v rokoch 1945 – 1948 na stránkach dobového denníka Demokratickej strany Čas 2/2022/133

ORŠULOVÁ, Jana: Portréty mužov v kyryse zo zbierok Slovenského národného Múzea v Martine 4/2022/90

ŠUMICHRAST, Peter: Správa šéfa Nemeckej leteckej misie na Slovensku o ceste na Krym (máj – jún 1943) 1/2022/101

ZAŤKOVÁ, Jana: Spomienky vojaka rakúsko-uhorskej armády a príslušníka československých légií Gustáva Hajíčka 3/2022/107

PERSONÁLIE

CHORVÁT, Peter: Korvetný poručík Július Thurzo 3/2022/145

MEDVECKÝ, Matej: Podplukovník Michal Ďurkej 2/2022/159

VOJENSKÉ MÚZEJNÍCTVO

BLAŠKO, Gabriel: Vojenská blúza výsadkára Jána Kopčáka v zbierkach Vojenského historického múzea. (Účasť príslušníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na výsadku Jana Kozinu) 2/2022/162

CUPER, Ivan: Ručné a puškové granáty v zbierkach Vojenského historického múzea Piešťany, Múzejného oddelenia Svidník 1/2022/128

DZURO, Dušan: Poľná blúza vzor 60 4/2022/114

MANIK, Rudolf: Expozícia Karpatský front – Medzilaborce 1914/1915 1/2022/122

RECENZIE

BRZKOVSKÝ, M. – **BRZKOVSKÝ**, N. Česká stíhací esa první světové války. (R. Manik) 2/2022/183

FERENČUHOVÁ, Bohumila. Bohdan Pavlů. (F. Vrábel) 2/2022/176

GONDÁŠ, Vladimír **– JÁNOŠÍKOVÁ,** Božena. Bottovo (1755) 1921 – 2021. (F. Vrábel) 3/2022/153

HABAJ, Michal. Od Tróje k Termopylám. Príbeh archaického Grécka. (P. Valachovič) 1/2022/157

HALLON, Ľudovít a kol. Kronika slovenského štátu 1941 - 1943. (R. Manik) 3/2022/154

HUSÁK, Otakar. Jdi! Vzpomínky legionáře Otakara Husáka. Kniha III. (F. Vrábel) 1/2022/160

MANSOOR, Peter **– MURRAY,** Williamson. The culture of military organizations. (D. Fisher) 1/2022/162

NIŽŇANSKÝ, Eduard – **PSICOVÁ**, Katarína (ed.) Antisemitizmus a holokaust na Slovensku v dokumentoch nemeckej proveniencie 1938 – 1945. Antisemitismus und Holocaust in der Slowakei in Dokumenten deutscher Provenienz von 1938 – bis 1945. (I. Baka) 3/2022/157

TURIK, Radoslav. Zoznam padlých vojakov rakúsko-uhorského pešieho pluku č. 67. (M. Burda) 2/2022/177

VRÁBEL, Ferdinand. Vlastenci a hrdinovia. Slováci v prvom odboji. (K. Beňová) 1/2022/159

VYHLÍDAL, Milan. Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci. Odbojová skupina Tři konšelé. (M. Medvecký) 3/2022/160

BIBLIOGRAFIA

ŠEĎOVÁ, Božena: Československé a slovenské ženy vo vojne a v armáde. Výberová bibliografia prác publikovaných v rokoch 1990 – 2021 3/2022/162

ŠEĎOVÁ, Božena: Slovensko a Slováci v rokoch druhej svetovej vojny. Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2010 – 2014 (1. časť) 1/2022/164

ŠEĎOVÁ, Božena: Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia XXVIII. – 2020 4/2022/125

ANOTÁCIE, GLOSY

CSÁMPAI, Ottó. A HŐSÖK NEM HALNAK MEG! Négy Eszterházy egy hullása a Vezekékényi csatában. (F. Vrábel) 3/2022/170

DROBŇÁK, Martin a kol. Slovensko a prvá svetová vojna III: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. (M. Burda) 4/2022/157

GAHÉR, Daniel **– GAHÉROVÁ,** Helena. V znamení hviezdy – grófi zo Svätého Jura a Pezinka. (V. Segeš) 3/2022/170

HÁLEK, Jan – **MOSKOVIĆ**, Boris. Fenomén Maffie. Český (domáci) protirakouský odboj v proměnách 20. století. (B. Šeďová) 4/2022/158

HORČIČKA, Martin. Gottwaldov demokrat. Zabudnutý príbeh Jána Ševčíka. (M. Burda) 2/2022/189

CHMEL, Rudolf **– STEHLÍK,** Michal (eds.). Moje Česko-Slovensko**.** (M. Burda) 4/2022/159

KLIMENT, Augustin. Moje spomienky na svetovú vojnu. (M. Burda) 1/2022/199

KONEČNÝ, Martin. Beskydský zbor na Slovensku. Nemecké divízie v údolí Laborca. *(*F. Vrábel) 2/2022/187

KOVÁČ, Dušan **– MICHELA,** Miroslav. Na ceste k poznaniu. Dušan Kováč o slovenskom dejepisectve s Miroslavom Michelom. (M. Burda) 2/2022/186

KŠIŇAN, Michal. Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami. (F. Vrábel) 1/2022/197

KUBINGER, Jaromír **– KUBINGEROVÁ,** Žanedta **– LEXA,** Lukáš. V těžkých dobách. Boje o hranice 1918 – 1919. (F. Vrábel) 3/2022/171

MALATINSKÝ, Michal. *Pred súdom národa*? Retribúcie na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945 – 1947. (B. Šeďová) 3/2022/173

MERTLÍK, Vladimír. Lví silou. Vzletem sokolím. První republika: mýtus a realita.(F. Vrábel) 3/2022/172

MANNOVÁ, Elena. Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska. (M. Burda) 1/2022/195

MINÁRIKOVÁ, Katarína. Urbanizmus a armáda. K problematike vojenskej stavebnej činnosti československej armády na východnom Slovensku v medzivojnovom období. (M. Burda) 4/2022/160

PEKNÍK, M. a kol. Cesta Slovenska k vzniku samostatného štátu v roku 1993. (J. Chovanec) 2/2022/191

PRÁŠIL, Karel. Upomínky na můj vojenský život. Vzpomínky legionáře Karla Prášila. (F. Vrábel) 1/2022/201

ŠPITÁLSKÝ, Jaroslav. Kronika velitelství zvláštních bojových útvarů 1918 – 1922. (F. Vrábel) 1/2022/198

TURÓCI, Martin **– OSIKA,** Štefan. Slovenské národné povstanie a odboj v Kunerade a Rajeckej doline. (B. Šeďová) 1/2022/202

VÁCHA, Slavomír. Jak se časy mění. Vzpomínky na první světovou válku. (M. Burda) 2/2022/178

KRONIKA

Deň hrdinov Karpatsko-duklianskej operácie a 78. výročie Karpatsko-duklianskej operácie. (www.vhu.sk) 4/2022/170

Hrdinovia odboja v Národnom múzeu v Prahe. (www.vhu.sk) 3/2022/175

Konferencia o hrdinstve a násilí v 2. svetovej vojne. (I. Baka) 4/2022/177

10. Letný Legiomarš. (F. Vrábel) 3/2022/179

Medzinárodná konferencia v Kežmarku Imrich Thököly a jeho povstanie (www.vhu.sk) 2/2022/194

Medzinárodná vedecká konferencia severovýchodné Slovensko – bojisko prvej svetovej vojny. (J. Zaťková) 1/2022/204

Návšteva delegácie Ministerstva obrany Českej republiky vo VHM Piešťany (www.vhu.sk) 1/2022/209

Obnova hrobu talianskeho legionára Antonína Habra v Hucíne, okres Rožňava (F. Vrábel) 3/2022/178

Odhalenie busty Milana Rastislava Štefánika v Bytči. (F. Vrábel) 4/2022/180

Odhalenie pamätnej tabule padlým pri Belloy-en-santerre. (F. Vrábel) 3/2022/176

Odhalenie nových československých pomníkov na Slovensku. (F. Vrábel) 4/2022/174

Odvážnych letcov bude oddnes v Piešťanoch pripomínať pamätná tabuľa. (www.vhu.sk) 4/2022/168

Prezentácia Vojenského historického múzea v Piešťanoch členom Vyšehradskej skupiny. (www.vhu.sk) 4/2022/173

Púť Československej obce legionárskej na Slovensko. (F. Vrábel) 1/2022/206

Púť Československej obce legionárskej do Ostravy a okolia. (F. Vrábel) 2/2022/194

20. ročník Medzinárodnej konferencie Pracovnej skupiny pre štúdium vojnových konfliktov Konzorcia Partnerstvo za mier v Košiciach. (M. Medvecký) 1/2022/205

Rozvoj bilaterálnych vzťahov s partnerským pracoviskom armády ČR – Vojenským ústredným archívom v Prahe (Česká republika). (M. Balcová) 4/2022/176

Slávnostné odhalenie mohyly československému letcovi Ladislavovi Žilákovi. (www.vhu.sk) 4/2022/167

Štefánik a légie – pohľad histórie a súčasnosti. (www.vhu.sk) 3/2022/177

Veľká gratulácia Vojenskému historickému ústavu Bratislava (www.vhu.sk) 1/2022/208

Vojenskí múzejníci na generálnej konferencii „ICOM Prague 2022“. (V. Jurková) 4/2022/162

Vojenský historický ústav na 47. kongrese Medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny (ICMH). (P. Chorvát) 3/2022/180

Vojenská história 4/2022
Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívnictvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.
Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová
Kontaktná adresa: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: ŠOPA PRINT

Redakčná rada: Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Igor Baka, PhD. (podpredseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno; Mgr. Peter Chorvát, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; Mgr. Matej Medvecký, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; pplk. v. v. PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc. – penzionovaný
Medzinárodný redakčný kruh: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; J. E. Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Českej republike, Praha; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e.v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)
European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Vychádza štyrikrát ročne.
Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa 24. novembra 2022
EV734/08
IČO vydavateľa: 00309591
Nepredajné
ISSN 1335-3314
Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na prednej strane obálky je genmjr. in mem. Jozef Gabčík (8. 4. 1912 Poluvsie - 18. 6. 1942 Praha), počas 2. svetovej vojny príslušník československej zahraničnej armády, veliteľ výsadku Antropoid. Spoločne s Janom Kubišom vykonal vojenskú operáciu - útok na Reinharda Heydricha (v roku 2022 si pripomíname 80. výročie).
Zdroj: VHÚ Praha